

બ્રહ્મનુકૃષ્ણાકથા: પુણ્યા માધ્વીલોકમલાપહા: ।
કો નુ તૃપ્યેત શૃષ્ટવાન: શ્રુતજ્ઞો નિત્યનૂતના: ॥ ૨૦॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૧

રાજાડસીદ્ભીષણો નામ વિદર્ભાવિપતિર્મહાન् ।
તસ્ય પત્ન્યાભવનું પુત્રા: કન્યેકાચવરાનના ॥ ૨૧॥

રૂક્મયગ્રજો રૂક્મરથો રૂક્મબાહુરનન્તરઃ ।
રૂક્મકેશો રૂક્મમાલી રૂક્મષ્ટ્યેષાં સ્વસા સતી ॥ ૨૨॥

સોપશ્રુત્ય મુકુન્દસ્ય રૂપવીર્યગુણાશ્રિય: ।
ગૃહાગતેર્ગીયમાનાસ્તં^૨ મેને સદેશાં પતિમ् ॥ ૨૩॥

તં બુદ્ધિલક્ષ્ણૌ દાર્યરૂપશીલગુણાશ્રયામ् ।
કૃષ્ણાશ્ર સદેશી ભાર્યા સમુદ્રોહું મનો દધે ॥ ૨૪॥

બન્ધૂનામિચ્છતાં દાતું કૃષ્ણાય ભગિનીં નૃપ ।
તતો નિવાર્ય કૃષ્ણાદિઃ રૂક્મી ચૈદમમન્યત ॥ ૨૫॥

તદવેત્યાસિતાપાજી વૈદર્ભી દુર્મના ભૃશમ् ।
વિચિન્યામં દ્વિજં કર્મિત્કૃષ્ણાય પ્રાહિષોદ્દુતમ् ॥ ૨૬॥

દ્વારકાં સ સમલ્યેત્ય પ્રતીહારે: પ્રવેશિત: ।
અપશ્યદાદં પુરુષમાસીનં કાંચનાસને ॥ ૨૭॥

દેખ્યા બ્રહ્માષ્ટેવસતમવરુદ્ય નિજાસનાત् ।
ઉપવેશયાહ્યાઘ્યકે યથાડકત્માનં ટિવૈકસ: ॥ ૨૮॥

તં ભુક્તવન્તં વિશ્રાન્તમુપગમ્ય સતાં ગતિ: ।
પાણીનાડભિમૃશનું પાદાવવ્યગ્રસ્તમપૃથ્યત ॥ ૨૯॥

હે બ્રહ્મ! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓ વિશે તો કહેવાનું જ શુ? તે લીલા-ચરિત્રો સ્વયં તો પવિત્ર છે જ, સંપૂર્ણ જગતના મલોનો નાશ કરનારાં છે. તેમાં એવી અલૌકિક મધુરતા છે, જેનું રાત-દિવસ સેવન કરતાં રહેવા છતાં નિત્ય નવો-નવો રસ મળતો રહે છે. એવો કોણ રસિક, કોણ મર્મજી છે, જે તે લીલા-કથાઓને સાંભળીને તૃપ્ત થઈ જાય? ॥ ૨૦ ॥

✓શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! મહારાજ ભીષણ વિદર્ભદેશના અધિપતિ હતા. તેમને પાંચ પુત્રો અને સુંદર મુખવાળી એક કન્યા હતી. ॥ ૨૧ ॥ બધાથી મોટા પુત્રનું નામ રૂક્મી હતું. બીજા ચાર નાના હતા – જેમનાં નામ હતાં કમશા: રૂક્મરથ, રૂક્મબાહુ, રૂક્મકેશ અને રૂક્મમાલી. તેમનાં બહેન હતાં સતી રૂક્મિષી. ॥ ૨૨ ॥ જ્યારે રૂક્મિષીએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં સૌન્દર્ય, પરાક્રમ, ગુણ અને વૈભવની પ્રશંસા સાંભળી, જે તેમને ત્યાં આવતા અતિથિઓ પ્રાય: ગાયા કરતા હતા, ત્યારે તેમણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ મારા માટે યોગ્ય પતિ છે. ॥ ૨૩ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પણ બુદ્ધિ, લક્ષ્ણાં, ઉદારતા, રૂપ, શીલ તથા ગુણોના નિવાસરૂપ રૂક્મિષીને જ યોગ્ય પણી માનીને તેમની સાથે લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ॥ ૨૪ ॥ રૂક્મિષીના ભાઈ-બાંધવો પણ ઠચ્છતા હતા કે અમારી બહેનનું લગ્ન શ્રીકૃષ્ણ સાથે જ થાય. પરંતુ રૂક્મ શ્રીકૃષ્ણ સાથે બહુ દ્રેષ્ટ કરતો હતો, તેણે બીજા ભાઈઓને આમ કરતાં રોકી દીધાં અને શિશુપાલને જ પોતાની બહેન માટે યોગ્ય વર સમજ્યો. ॥ ૨૫ ॥

✓જ્યારે પરમ સુંદરી રૂક્મિષીને આ વાતની ખબર પડી કે મારો ભાઈ રૂક્મી શિશુપાલ સાથે મારો વિવાહ કરવા હોય છે, ત્યારે તેઓ બહુ ઉદાસ થઈ ગયાં. તેમણે ખૂબ સમજ-વિચારીને એક વિશ્વાસપાત્ર ભાલણાને તુરંત શ્રીકૃષ્ણ પાસે મોકલ્યા. ॥ ૨૬ ॥ જ્યારે તે ભાલણાદેવતા દ્વારકાપુરીમાં પહોંચ્યા ત્યારે દ્વારપાલ તેમને રાજમહેલમાં લઈ ગયો. ત્યાં જઈને ભાલણાદેવતાએ જોયું કે, આદિપુરુષ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સોનાના સિંહાસન પર બિરાજેલા છે. ॥ ૨૭ ॥ ભાલણા પરમભક્ત ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે ભાલણાદેવતાને જોતાં જ પોતાના આસન પરથી નીચે ઊતરી ગયા અને તેમને પોતાના આસન પર બેસાડીને (જેમ દેવતાઓ ભગવાનની પૂજા કરે છે તેવી) તેમની પૂજા કરી. ॥ ૨૮ ॥ આદર-સત્કાર કુશળ-પ્રશ્ન પદ્ધી જ્યારે ભાલણાદેવતાએ બોજન કરી લીધું ત્યારે સંતોના પરમ આશ્રય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેમની પાસે ગયા અને પોતાના કોમળ કરકમળથી તેમની ચરણસેવા કરતા રહીને શાંતભાવે પૂછવા લાગ્યા. ॥ ૨૯ ॥

૧. બાદરાયણિરુવાચ । ૨. ગ્રંથિમાનં તં ।

कर्त्येषु द्विजवरश्रेष्ठ धर्मसे वृद्धसम्मतः ।
वर्तते नातिकृच्छ्रेष्ठा सन्तुष्टमनसः सदा ॥ ३० ॥

सन्तुष्टो यहि वर्तते भ्रातृणो येन केनयित् ।
अहीयमानः स्वाहर्मात् स व्यस्यापिलकामधुक् ॥ ३१ ॥

असन्तुष्टोऽस्तुल्लोकानाज्ञोत्यपि सुरेश्वरः ।
अकिञ्चनोऽपि सन्तुष्टः शेते सर्वाङ्गविज्वरः ॥ ३२ ॥

विग्रान् स्वताभसन्तुष्टान् साधून् भूतसुहतामान् ।
निरहड्डारिषः शान्तान् नमस्ये शिरसाऽस्तुत् ॥ ३३ ॥

कर्त्येषु वः कुशलं भ्रातृन् राजतो यस्य हि प्रजाः ।
सुखं वसन्ति विषये पात्यमानाः स मे प्रियः ॥ ३४ ॥

यतस्त्वमागतो हुर्गं निस्तीर्येषु यदिर्युया ।
सर्वं नो भ्रूघुण्डं येत् किं कार्यं करवाम ते ॥ ३५ ॥

ऐवं सम्पृष्टसम्प्रश्नो भ्रातृणः परमेष्ठिना ।
लीलागृहीतदेहेन तस्मै सर्वमवर्णयत् ॥ ३६ ॥

रुक्मिण्युवाच

श्रुत्वा गुणान् भुवनसुन्दर शृणुतां ते
निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोऽज्ञतापम् ।
३५ दशां दृशिभृतामभिलार्थलाभं
त्वय्यच्युताविश्ति चित्तमपत्रं भे ॥ ३७ ॥

का त्वा मुकुन्ठ महती कुलशीलउप-
विद्यावयोदविष्णुधामभिरात्मतुल्यम् ।
धीरा पतिं कुलवती न वृष्णीत कन्या
काले नृसिंह नरलोकमनोऽभिरामम् ॥ ३८ ॥

१. 'हे श्रेष्ठ भ्रातृण! आपनु चित्त तो सदा-सर्वदा संतुष्ट रहे छे ने? आपने पोताना पूर्वपुरुषो द्वारा स्वीकृत धर्मनु पालन करवामां कोई मुश्केली तो थती नथी ने? ॥ ३० ॥ भ्रातृण जे कांठ मणी जाय तेमां संतुष्ट रहे अने पोताना धर्मनु पालन करे, तेनाथी अनुत न थाय तो ते संतोष ४ तेनी वधी कामनाओ पूरी करी हे छे. ॥ ३१ ॥ जो ईन्हनु पैद मेजवीने पश्च कोईने संतोष न थाय तो तेहो सुख माटे एक लोकथी बीज लोकमां वारंवार भटकवुं पडथे, ते क्यांय पश शांतिथी बेसी नहीं शके. परंतु जेनी पासे बिलकुल संग्रह-परिग्रह नथी अने जे ग्रापत परिस्थितिमां संतुष्ट छे ते वधी रीते संतापसहित थहिने सुखनी निद्रामां सूझे छे. ॥ ३२ ॥ जेओ स्वयं ग्रापत थयेली वस्तुमां संतोष मानी ले छे, जेमनो स्वभाव अत्यंत भधुर हे अने जेओ समस्त प्राणीओना परम हितेषी, अहंकाररहित अने शांत हे – तेवा भ्रातृणोने हुं भस्ताक नमावी नमस्कार कर्ण छुं. ॥ ३३ ॥ ब्रह्मदेव! राजा तरक्षी तो आप लोकोने बधा ग्रकारनी सुविधा मने छे ने? जेना राज्यमां ग्रजानुं साची रीते पालन थाय हे, अने जेनी ग्रजा आनंदमां रहे छे ते राजा मने बहु प्रिय हे. ॥ ३४ ॥ ब्रह्मदेव! आप क्यांधी, क्या हेतुधी अने कहि अभिलाषाधी आटलो विकट मार्ग कापीने अही पधार्या छो? जो कोई वात विशेष गुप्त न होय तो मने कहो. अमे आपनी शी सेवा करीओ? ॥ ३५ ॥ परीक्षित! लीलाथी ४ मनुष्यउप धारणा करवावाणा भगवान श्रीकृष्णो ज्यारे आ प्रमाणे ब्रह्मदेवने पूछ्युं, त्यारे तेमणे वधी वात कही संबलावी. त्यार पछी तेओ भगवानने रुक्मिणीषीनो संदेशो कहेवा लाग्या. ॥ ३६ ॥

रुक्मिणीओ कह्युं छे – त्रिभुवनसुन्दर! आपना गुणोनु में श्रवण कर्मुं छे, जे गुणानुवाद कर्णद्वारोमांधी अंतःकरणमां प्रविष्ट थहिने श्रवण करनारना अंगताप-संतापने हरी ले छे. आ संसारमां जेटला पश नेत्रवाणा – साची आंभवाणा ग्राणीओ छे, तेमना माटे आपनु ३५ अभिलार्थ-लाभ अर्थात् धर्म, अर्थ, काम अने मोक्ष – यारे पुरुषार्थोनी प्राप्ति करावनार्ण छे. हे श्रीकृष्ण! मारुं चित्त लज्जाने नवे मूँझीने आपना स्वरूपमां प्रवेश करी गयुं छे. ॥ ३७ ॥ हे ग्रेमस्वरूप श्यामसुन्दर! आपशा जन्मेनां कुण, शील, ३५, विद्या, वय, द्रव्य-धाम (धर) वगैरे समान छे. मनुष्यलोकमां जेटलां पश ग्राणी छे, बधानु मन आपने जेहिने शांतिनो अनुलब्ध करे छे, आनंदित थाय हे. हवे पुरुषोमां श्रेष्ठ! आप ४ कहो, ऐवी कहि कुणवान, महागुणवान अने धैर्यवान कन्या हरी, जे विवाह करवा पोऽय समय आवतां पति तरीके आपने न वरे? ॥ ३८ ॥

१. व्यस्यापिलकमधुक्.

તને ભવાનું ખલુ વૃત્ત: પતિરક્ષણ જાય-
માત્માડર્પિતશ્ચ ભવતોડત્ર વિભો વિધેહિ ।
મા વીરભાગમલિમર્શાતુ ચૈદ્ય આરાદ્ય
ગોમાયુવનું મૃગપતેર્બલિમભુજાક્ષ ॥ ૩૮॥

પૂર્ણાદતનિયમત્રત્રેવવિપ્ર-
ગુર્વચ્યનાદિભિરલં ભગવાનું પરેશઃ ।
આરાવિતો યદિ ગદાગ્રજ એત્ય પાણિં
ગુણાતુ મે ન દમધોષસુતાદ્યોડન્યે ॥ ૪૦॥

શોભાવિનિ ત્વમજિતોદ્ધહને વિદર્ભાનું
ગુમઃ સમેત્ય પૃતનાપતિભિ: પરીતઃ ।
નિર્મથ્ય ચૈદ્યમગધેન્દ્રબલં પ્રસાદ્ય
માં રાક્ષસેન વિવિનોદ્ધહ વીર્યશુલ્કામ् ॥ ૪૧॥

અન્તઃપુરાન્તરચરીમનિહત્ય બન્ધું-
સ્તવામુદ્ધહે કથમિતિ પ્રવદામ્યુપાયમ् ।
પૂર્વેદુરસ્તિ મહતી કુલદેવિયાત્રા
યસ્યાં બહિર્નવવધૂર્જિરિજામુપેયાત્ ॥ ૪૨॥

યસ્યાદ્વિપદ્જરણઃસ્નપનં મહાન્તો
વાગ્છાન્ત્યમાપતિરિવાત્મતમોડપહતૈ ।
યર્હમભુજાક્ષ ન લભેય ભવત્રસાદં
જલ્યામસૂનું પ્રતકૃશાઅન્તજનમભિ: સ્યાત् ॥ ૪૩॥

બાબ્દા ઉપાય

ઈત્યેતે ગુહાસન્દેશા યદુહેવ મયાડહતાઃ ।
વિમૃશ્ય કર્તું યચ્યાત્ર કિયતાં તદનાન્તરમ્ ॥ ૪૪॥

—★—

ઈતિ શ્રીમલાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંધ્યે¹ ઉતારાયે રક્તિમલ્યુદ્ઘાષપ્રસ્તાવે
દ્વિપઞ્ચાશતમોડધ્યાપ: ॥ ૫૨ ॥

દસમા સ્ક્રિંધના ઉતારાધ્ય-અંતર્ગત રક્તિમલ્યીનાં લગ્નના પ્રસ્તાવમાંનો બાવનમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

1. દશમસ્કંધ્યે રક્તિમલ્યુદ્ઘાષ દ્વિપઞ્ચાશતમોડધ્યાપ: ।

त्रेपनमो अध्याय

रुक्मिणीहरण

श्रीशुक उवाच

वैदर्भ्यः स तु सन्देशं निशम्य यदुनन्दनः।
प्रगृह्य पाणिना पाणिं प्रहस्त्रिदमब्रवीत् ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच

तथाहमपि तच्यितो निद्रां च न लभे निशि ।
वैदाहं रुक्मिण्णा देखान्ममोद्वाहो निवारितः ॥ २ ॥

तामानयिष्य उन्मथ्य राजन्यापसदान् भृषे ।
भृत्यरामनवद्याजीमेधसोऽनिशिष्याभिव ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच

उद्वाहर्कं च विज्ञाय रुक्मिण्णा मधुसूदनः।
रथः संयुज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिम् ॥ ४ ॥

स चाचैः शैव्यसुग्रीवमेघपुण्यबलाहैः ।
युक्तं रथमुपानीय तस्थौ प्राङ्गलिरत्रतः ॥ ५ ॥

आरुह्य स्यन्दनं शौरिद्विजमारोप्य तृष्णैः ।
आनांडिकरात्रेषा विदर्भानगमद्वयैः ॥ ६ ॥

राजा स कुषिङ्गपतिः पुत्रस्नेहवशं गतः ।
शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन् कर्माण्ड्यकारयत् ॥ ७ ॥

पुरं सम्मृष्टसंसिक्तमार्गरथ्याचतुर्ष्यथम् ।
चित्रध्यजपताकाभिस्तोरणैः समलङ्घुतम् ॥ ८ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! भगवान् श्रीकृष्णो विदर्भराजकुमारी रुक्मिणीज्ञनो आ संदेश सांभणीने पोताना हाथथी ब्रह्मदेवनो हाथ पकड़ी लीधो अने हसीने आ प्रमाणे बोल्या— ॥ १ ॥

भगवान् श्रीकृष्णो कहुं – ब्रह्मदेव! जेम विदर्भराजकुमारी मने चाहे छे, ते ज प्रमाणे हुं पक्षा तेमने चाहुं हुं. मारुं चित तेमनामां ज लागेलुं रहे छे. क्यां सुधीं कहुं, मने चातना समये निद्रा पक्षा आवती नथी. हुं जाहुं हुं के, रुक्मीओ देवपुद्धिथी मारो विवाह अटकाव्यो छे. ॥ २ ॥ परंतु ब्रह्मदेव! तमे जोई लेजो, जेम लाकडानुं मंथन करीने – एक-बीजानी साथे धसीने–मनुष्य तेमांधी अज्ञ उत्पन्न करे छे, ते ज रीते युद्धमां ते खल अने बुद राजाओनुं मंथन करीने मने प्रेम करनारी परमसुंदरी राजकुमारीने हुं लही जहिश. ॥ ३ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! मधुसूदन श्रीकृष्णो एवुं जाहीने के, रुक्मिणीना लग्न परम दिवसे रात्रिना समये ज छे, तेमणे सारथिने आशा करी के, ‘दारुक! काशना पक्षा विलंब विना रथ तेयार करो.’ ॥ ४ ॥ दारुक भगवानना रथमां शैव्य, सुग्रीव, मेघपुण्य अने बलाहक नामना चार घोडा जोडीने रथ लही आव्यो अने हाथ जोडीने भगवाननी सामे ऊबो रखो. ॥ ५ ॥ शूरनन्दन श्रीकृष्णो ब्रह्मदेवने प्रथम घोडीने पहिं पोते रथमां बेठा अने ते शीघ्रगामी घोडा द्वारा एक ज चातमां आनंदितेशथी विदर्भिदेशमां पहोची गया. ॥ ६ ॥

कुषिङ्गनरेश महाराज भीमक पोताना मोटा पुत्र रुक्मीना स्नेहवश पोतानी कन्या शिशुपालने आपवा माटे विवाहोत्सवनी तेयारी करावी रहा हता. ॥ ७ ॥ नगरना राजमार्गो, शेरीओ तथा बजारो वाणी-जूनीने साझ कराव्यां हतां. त्यां पाणी छंटावी रंग-बेरंगी धज, पताकाओ तथा तोरणोथी शहेर शाश्वायुं हतुं. ॥ ८ ॥

खग-धमाल्याभरणैर्विरजोऽभरभूषिते: ।
जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमहृगृहेरगुरुधूषिते: ॥ ८ ॥

पितृन् देवान् समत्यर्थं विप्रांश्च विधिवृत्प ।
भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मङ्गलम् ॥ १० ॥

सुस्नातां सुदतीं कन्यां कृतकौतुकमङ्गलाम् ।
अहतांशुक्युग्मेन भूषितां भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥

यक्षः सामर्यजुर्मन्त्रैर्वधा रक्षां द्विजोत्तमाः ।
पुरोहितोऽथर्वविद्^१ वै जुहाव ग्रहशान्तये ॥ १२ ॥

हिरण्यरूपवासांसि तिलांश्च गुडमिश्रितान् ।
प्रादाद् धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदां वरः ॥ १३ ॥

अेवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै ।
कारयामास मन्त्रशैः सर्वमत्युदयोचितम् ॥ १४ ॥

महच्युद्दिग्जानीड़ेः स्यन्दनैर्हेममालिभिः ।
पत्थश्वसङ्कुलैः सैन्यैः परीतः कुष्ठिनं धयो ॥ १५ ॥

तं वै विहर्भाषिपतिः समत्येत्याभिपूज्य च ।
निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने ॥ १६ ॥

तत्र शाल्वो जरासन्धो दन्तवक्त्रो विद्वरथः ।
आजग्मुशैद्यपक्षीयाः पौष्ट्रकाद्याः सहस्राः ॥ १७ ॥

कृष्णरामद्विषो यताः कन्यां चैद्याय साधितुम् ।
यद्यागत्य हरेत् कृष्णो रामादीर्घदुर्भिर्वृतः^२ ॥ १८ ॥

योत्स्यामः संहतास्तेन ईति निश्चितमानसाः ।
आजग्मुर्मुजः सर्वे समग्रबलवाहनाः ॥ १९ ॥

१. नविद्विर्जित्याप । २. वृद्धिभिः सह ।

नगरनां ली-पुरुषो पश्च ए समये पुष्पमाणा, चंदन, पुष्पो, अलंकारो तथा निर्मित वस्त्रो पहेरी सज्ज थयां हतां. त्यांना सुंदर-सुंदर आवासोमांथी अगरना धूपनी सुगन्ध फेलाई रही हती. ॥ ८ ॥ परीक्षित! राजा भीम्भके देवताओ अने पितृओनु विधिपूर्वक पूजन करीने ब्राह्मणोने बोजन कराव्यु अने स्वल्पित्वाचन कराव्यु. ॥ १० ॥ सुशोभित दंतपंक्तिओथी शोभतां परमसुंदरी राजकुमारी रुक्मिणीज्ञने मंगणस्नान कराव्यु. तेमना हाथमां मंगलसूत्र-कंकश बांधवामां आव्यु. कोहभर (लग्न समये पूजवाना कुण्डेवतानु स्थान) बनाववामां आव्यु. वे नवां वस्त्रो तेमने पहेराव्यां अने उत्तम-उत्तम आभूषणो पहेराववामां आव्यां. ॥ ११ ॥ श्रेष्ठ ब्राह्मणो आमवेद, ऋग्वेद अने पञ्चुर्वदना मंत्रोथी परिष्णय-अभिमुखी नववधूनी रक्षाविधि करावी तेमज अथर्ववेदी ब्राह्मणो पासे ग्रह-शान्ति माटे हवन कराव्यो. ॥ १२ ॥ राजा भीम्भक कुलपरंपरा अने शास्त्रीय विधिओना अस्त्रा जाह्नकार हता. तेमणे सुवर्ण, चांदी, वस्त्र, गोणमिश्रित तल तथा गायोनु ब्राह्मणोने दान आय्यु. ॥ १३ ॥

आ ज ग्रमाणे चेदिनरेश राजा दमघोषे पश्च पोताना पुत्र शिशुपाल माटे मन्त्रश ब्राह्मणो पासे विवाहसंबंधी मांगलिक कार्यो कराव्यां. ॥ १४ ॥ त्यार बाद तेओ भद्रजरता हाथीओ, सुवर्णनी माणाओथी सज्जवेला रथ, पायदण तथा घोडेसवारोनी चतुरंगिङ्गी सेना साथे लर्दने कुष्ठिनपुर पहोच्या. ॥ १५ ॥ विदर्भराज भीम्भके आगण आवीने तेमनो स्वागत-सत्कार अने अर्चन-पूजन कर्या. त्यार पश्ची ते लोकोने पूर्वनिश्चित आवासोमां आनंदपूर्वक उतारा आय्या. ॥ १६ ॥ ते ज्ञानमां शाल्व, जरासंध, दन्तवक्त्र, विद्वरथ अने पौष्ट्रक वगेरे शिशुपालना हजारो मित्र राजाओ आव्या हता. ॥ १७ ॥ ते बधा राजाओ श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञना विरोधी हता अने राजकुमारी रुक्मिणी शिशुपालने ज मणे, अेवा विचारथी आव्या हता. तेमणे पोत-पोताना मनमां पहेलेथी ज ऐव्यु नक्की करी चाय्यु हतुं के, जो श्रीकृष्ण-बलराम वगेरे यादवोनी साथे आवीने कन्यानु हरण करवानी चेष्टा करशे तो अमे बधा मणीने तेमनी साथे लडीशुं. आ ज कारणे ते राजाओ पोत-पोतानी पूरी सेना अने रथ, घोडा, हाथी वगेरे पश्च पोतानी साथे लर्द आव्या हता. ॥ १८-१९ ॥

शुत्वैतद्भगवान् रामो विपक्षीयनुपोद्यमम् ।
कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशङ्कितः ॥ २० ॥

बलेन महता सार्वे आतुस्नेहपरिप्लुतः ।
त्वरितः कुष्ठिनं प्रागाद् गजाश्चरथपत्तिभिः ॥ २१ ॥

भीष्मकन्या वरारोहा काङ्क्षन्यागमनं हरेः ।
प्रत्यापत्तिमपश्यन्ती द्विजस्याचिन्तयतादा ॥ २२ ॥

अहो त्रियामान्तरित उद्वाहो मेडल्पराधसः ।
नागच्छत्यरविन्दासो नाहं वेद्यन्त कारणम् ।
सोऽपि नावर्ततेऽध्यापि मत्सन्देशहरो द्विजः ॥ २३ ॥

अपि मथ्यनवद्यात्मादेष्वा किञ्चिज्जुगुप्सितम् ।
मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति त्वं कृतोद्यमः ॥ २४ ॥

हुर्भगाया न मे धाता नानुकूलो महेश्वरः ।
देवी वा विमुखा गौरी रुद्राङ्गी गिरिजा सती ॥ २५ ॥

अेवं चिन्तयती बाला गोविन्दहृतमानसा ।
न्यभीलयत कालशा नेत्रे चाशुक्लाकुले ॥ २६ ॥

अेवं वध्याः प्रतीक्षन्या गोविन्दागमनं नृप ।
वाम उरुर्भुजो नेत्रमस्तुरन् प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥

अथ कृष्णविनिर्दिष्टः स अेव द्विजसत्तमः ।
अन्तःपुरयरी देवीं राजपुत्रीं ददर्श ह ॥ २८ ॥

सा तं प्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिं सती ।
आलक्ष्य लक्षणाभिशा समपृच्छच्छुचिस्मिता ॥ २९ ॥

तस्या आवेद्यत् प्रामं शशंस यद्दुनन्दनम् ।
उक्तं च सत्यवच्यनमात्मोपनयनं प्रति ॥ ३० ॥

विपक्षी राजाओनी आ तैयारीनी जाह्न भगवान बलरामज्ञने थई गई अने जपारे तेमणे सांबज्युं के श्रीकृष्ण ऐकला ज राजकुमारीनुं हरण करवा चाल्या गया छे, त्यारे तेमने त्यां पुढनी आशंका थई ॥ २० ॥ जोडे तेओ श्रीकृष्णनुं बण-पराक्रम जाह्नता हता, तेम छतां आतुस्नेहथी तेमनुं हृष्य तरबोण थई गयुं, तेओ तुरंत ज हाथी, घोडा, रथ अने पायदणनी घणी मोटी चतुरंगिणी सेनाने साथे लઈने कुष्ठिनपुर जवा माटे रवाना थई गया ॥ २१ ॥

अहो परमसुंदरी रुक्मिणीजु भगवान श्रीकृष्णना शुभागमननी प्रतीक्षा करी रह्यां हतां, तेओ विचार करवा लाभ्यां के, श्रीकृष्ण आवशे के नहीं, परंतु मारा मोक्लेला भूदेव पश्च उच्छ आव्या नथी, रुक्मिणीजु बहु ज चिंतामां पडी गयां, तेओ विचारवा लाभ्यां— ॥ २२ ॥ ‘अहो! हवे तो मारी अस्मागिष्ठीना लज्जन आडे मात्र ऐक रात ज बाकी छे, परंतु मारा छवनसर्वस्व कलमनयन भगवान उच्छ पश्च पधार्या नथी! आनुं शु करण छोई शके, कांઈ समजातुं नथी, अटलुं ज नहीं, मारो संदेश लई जनार ब्रह्मदेवता पश्च उच्छ न आव्या ॥ २३ ॥ एमां तो संदेह नथी के भगवान श्रीकृष्णनुं स्वरूप परमशुद्ध छे अने विशुद्ध पुरुषो ज तेमनी साथे प्रेम करी शके छे, तेमणे मारामां कोई ने कोई अपराध— अनुचित व्यवहार छेयो हशे, त्यारे तो मारो हाथ पकडवा माटे— मारो स्वीकार करवा माटे तैयार थईने अहो पधार्या नथी! ॥ २४ ॥ सारु, कोईने दोष देवाथी शु? मारुं ज कमलाज्य मानुं छु, ब्रह्माज्ञ (विधाता) अने भगवान शंकर अनुकूल नहीं होय! अेवुं पश्च संभव छे के रुद्रपत्नी गिरिराजकुमारी सती पार्वती माराथी नाराज होय! ॥ २५ ॥ परीक्षित! रुक्मिणीजु आ प्रमाणे गडमथलमां पड्यां हतां, तेमनुं संपूर्ण मन अने तेमना बधा ज मनोभाव लक्तोना चित्तयोर भगवाने चोरी लीयां हतां, तेमणे आ प्रमाणे विचार करतां-करतां ‘उच्छ समय छे’ अेवुं समज्ञने पोतानां आंसुओदी छलकातां नेत्र बंध करी दीयां ॥ २६ ॥ परीक्षित! आ प्रमाणे रुक्मिणीजु भगवानना शुभागमननी प्रतीक्षा करी रह्यां हतां, ते ज समये तेमना मंगलने सूचवतां वाम साथण, वाम भुज अने वाम नेत्र अेम अणे अंगो फरकवा लाभ्यां ॥ २७ ॥ अटलामां ज भगवान श्रीकृष्णना मोक्लेला ते ब्रह्मदेवता आवी गया अने तेमणे अंतःपुरमां राजकुमारी रुक्मिणीने ध्यानमन देवीनी मुद्रामां ज्ञेयां ॥ २८ ॥ सती रुक्मिणीजु ऐ ज्ञेयुं के ब्रह्मदेवतानुं मुख प्रसन्न छे, तेमना मन अने वदन पर कोई उदासीनता नथी, तेओ तेमनां लक्षणो परद्यी ज समज्ञ गयां के, भगवान श्रीकृष्ण आवी गया, पछी प्रसन्नताथी तेमणे ब्रह्मदेवने पूछ्युं ॥ २९ ॥ त्यारे भूदेवे ज्ञानाव्युं के ‘भगवान श्रीकृष्ण अहो पधारी गया छे.’ अने तेमणे भगवाननी भारे प्रशंसा करी, औ पश्च ज्ञानाव्युं

तमागतं समाशाय वैदर्भी हृषभानसा ।
न पश्यन्ती ब्राह्मणाय प्रियमन्यनाम सा ॥ ३१ ॥

प्राप्तौ श्रुत्वा स्वहुहितुरुद्वाहप्रेक्षणोत्सुक्तौ ।
अत्ययातूर्यधोषेषा रामकृष्णौ समर्हषैः ॥ ३२ ॥

मधुपर्कमुपानीय वासांसि विरजंसि सः ।
उपायनान्यभीष्टानि विधिवत् समपूज्यत् ॥ ३३ ॥

तयोर्नियेशनं श्रीमहुपकल्प्य महामतिः ।
ससैन्ययोः सानुगयोरातिथ्यं विदधे यथा ॥ ३४ ॥

ऐवं राजां समेतानां यथावीर्यं यथावयः ।
यथाबलं यथावितं सर्वैः कामैः समर्हयत् ॥ ३५ ॥

कृष्णमागतमाकर्ष्य विदर्भपुरवासिनः ।
आगत्य नेत्राङ्गलिभिः पपुस्तन्मुखपङ्गम् ॥ ३६ ॥

अस्यैव भार्या भवितुं लक्ष्मण्यहृति नापरा ।
असावप्यनवद्यात्मा भैष्म्याः समुचितः पतिः ॥ ३७ ॥

किञ्चित्सुचरितं यशस्तेन तुष्टिखिलोककृत् ।
अनुगृह्णातु गृह्णातु^१ वैदर्भ्याः पाणिमयुतः ॥ ३८ ॥

ऐवं ग्रेमकलाबद्धा वदन्ति स्म पुरैकसः ।
कन्या चान्तःपुरात्रागाद् भट्टगृह्णाम्बिकालयम् ॥ ३९ ॥

पद्म्यां विनिर्ययौ प्रस्तुं भवान्याः पादपल्लवम् ।
सा चानुध्यायती सम्यङ्मुकुन्ठचरणाम्बुजम् ॥ ४० ॥

यतवाङ्मातृभिः सार्धं सभीभिः परिवारिता ।
गुमा राजभट्टः शूरैः सश्छेरुद्धतायुषैः ।
भृदक्षशङ्कपशावास्तूर्यभेर्यश जग्निरे ॥ ४१ ॥

के 'राजकुमारी'। आपने लौह जवानी तेमणे सत्यप्रतिशा करी छे.' ॥ ३० ॥ भगवानना शुभागमनना समाचार सांबणीने लक्ष्मणी आनंदविभोर थै गयां. तेमणे आ डार्घना बदलामां ब्राह्मणने आपवा योग्य भगवान सिवाय कोई वस्तु न ज्ञातां मात्र नमस्कार कर्या. अर्थात् जगतनी समग्र लक्षी भ्रष्टदेवने सोंपी दीधी. ॥ ३१ ॥

राज भीष्मके सांबण्यु के भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ मारी कन्यानो विवाह जोवा माटे उत्सुकतावश अहीं पधार्या छे. त्यारे तूरी, भेरी वगेरे वाङ्किंत्रो वगाडतां, पूजानी सामग्री लौहने तेमनी सामे गया. ॥ ३२ ॥ अने मधुपर्क, निर्मण वस्त्रो तथा उत्तम-उत्तम लेट-सामग्रीओ आपीने विधिपूर्वक तेमनी पूजा करी. ॥ ३३ ॥ भीष्मक्षुभडु बुद्धिशाणी हता, तेओ भगवानना भक्त हता. तेमणे भगवानने सैन्य, सेनापति अने अन्य सर्वने तमाम सुविधाओथी सज्ज निवासस्थानमां उतारो आप्यो अने तेमनो पथायोग्य आतिथ्य-सत्कार कर्या. ॥ ३४ ॥ विदर्भराज भीष्मक्षुने त्यां निमंत्रित जेटला राजाओ आव्या हता ते भधानो पक्षा राजा अने तेमना बण, पराक्रम अनुसार तमाम इच्छित पदार्थो आपीने झूब सत्कार कर्या. ॥ ३५ ॥ विदर्भदेशना नागरिकोये सांबण्यु के, भगवान श्रीकृष्ण अहीं पधार्या छे, त्यारे ते लोको भगवानना निवासस्थाने आव्या अने आनंदमण बनी श्यामसुंदर भगवान श्रीकृष्णना मुखकमणना माधुर्यनु पोतानी नेत्र-अंगलिओ भरी भरीने पान करवा लाग्या. ॥ ३६ ॥ तेओ परस्पर ऐवी वातो करता हता. लक्ष्मणी आमनी ज अर्धांगनी थवा योग्य छे, अने आ परम पवित्रमूर्ति श्यामसुंदर लक्ष्मणीने योग्य पति छे. बीछ कोई आमनी पत्नी थवा योग्य नयी. ॥ ३७ ॥ जो अमे अमारा पूर्वजन्ममां अथवा आ जन्ममां कोई सत्कर्म कर्यु होय तो त्रिलोकविधाता भगवान अमारा पर प्रसन्न थैने ऐवी हृपा करे के श्यामसुंदर श्रीकृष्ण 'ज विदर्भराजकुमारी लक्ष्मणीनु पाणिश्रहणा करे.' ॥ ३८ ॥

परीक्षित! जे वधते ग्रेमपरवश थैने नगरवासीओ परस्पर आ ग्रकारनी वातचीत करी रक्षा हता, ते ज समये लक्ष्मणी अंतःपुरमांथी नीकणीने देवीना मंदिरे जवा प्रस्थान कर्यु. अनेक सैनिको तेमनी रक्षा माटे नियुक्त करवामां आव्या हता. ॥ ३९ ॥ तेओ ग्रेममूर्ति श्रीकृष्णयंत्रनां चरणकमणोनु चित्तन करतां रहीने भगवती भवानीनां चरणकमणोनां दर्शन माटे पगे चालीने नीकण्यां. ॥ ४० ॥ तेओ भौम इतां अने माताओ अने सभी-साहेलीओथी तेओ वीटणायेलां हतां. राज्यना भणवान सैनिको लायमां शस्त्रो उठावीने, कवच पहेरीने तेमनी रक्षा करी रक्षा हता. ते समये मृदुंग, शंख, ढोल, तूरी अने भेरी वगेरे वाङ्किंत्रो वाणी रक्षा हतां. ॥ ४१ ॥

१. वैदर्भ्यां विधिवत्पाणिमयुतः ।

नानोपहारबिभिर्वारमुख्याः सहस्राः ।
अङ्गन्धवस्त्राभरणैर्द्विजपत्त्यः स्वलङ्कृताः ॥ ४२ ॥

गायत्तश्च स्तुवन्तश्च गायका वाद्यवादकाः ।
परिवार्य वधूं जग्मुः सूतमागधवन्तिनः ॥ ४३ ॥

आसाध्य देवीसदनं धौतपाठकराभ्युज्ञा ।
उपस्थृत्य शुचिः शान्ता प्रविवेश्याभ्युक्तिकम् ॥ ४४ ॥

तां वै प्रवयसो बालां विधिशा विप्रयोधितः ।
भवानीं वन्द्याऽचकुर्भवपत्तीं भवान्विताम् ॥ ४५ ॥

नमस्ये त्वाऽभ्युक्तेऽभीक्षां स्वसन्तानयुतां शिवाम् ।
भूयात् पतिर्में भगवान् कुरुते स्तदनुभोदताम् ॥ ४६ ॥

अद्विर्गन्धाक्षतैर्धूपैर्वासः अऽमालयभूषणैः ।
नानोपहारबिभिः प्रदीपावलिभिः पृथक् ॥ ४७ ॥

विप्रक्षियः पतिमतीस्तथा तैः समपूजयत् ।
लवण्णापूपताम्बूलकण्ठसूत्रक्षेत्रभिः ॥ ४८ ॥

तस्यै खियस्ताः प्रददुः शेषां पुयुजुराशिषः ।
ताभ्यो हेव्ये नमश्चके शेषां च जगृहे वधूः ॥ ४९ ॥

मुनिग्रतमथत्यक्त्वा निश्चकामाभ्युक्तागृहात् ।
प्रगृह्य पाणिना भृत्यां रत्नमुद्रोपशोभिना ॥ ५० ॥

तां देवमायाभिव वीरभोडिनी
सुमध्यमां कुरुतेभिताननाम् ।
स्थामां नितम्भापितरतमेभलां
व्यञ्जत्सनीं कुन्तलशङ्कितेक्षणाम् ॥ ५१ ॥

मोटी संज्यामां भ्राह्मणं लीओं पुण्यमाणाओ, चंदन वगेरे सुगंधित द्रव्य अने आभूषणो-वस्त्रोथी सछ-पञ्चने तेमनी साथे चाली रही हती अने अनेक प्रकारना उपहारो तथा पूजन वगेरेनी सामग्री लઈने हजारो श्रेष्ठ वारांगनाओं पक्षा साथे हती ॥ ४२ ॥

७ गायको गाई रक्षा हता, वाजं वागी रक्षा हता अने सूत-मागध तथा बंदीजन कन्यानी चारै भाजु जयघोष करतां विरदावलि गाई रक्षा हता ॥ ४३ ॥ देवीना मंटिरे पहोचीने रुक्मिणीज्ञाने पोतानां कमल जेवां सुकोमल छाथ-पग धोई, आचमन करी अंदर-बहारथी पदित्र थर्छ शांत भावे अंबिकादेवीना मंटिरमां प्रवेश कर्यो ॥ ४४ ॥ अनेक प्रकारना विषि-विधाननी जाषकार वृद्ध भ्राह्मण लीओ तेमनी साथे हती. तेमझे भगवान शंकरनां अर्धांतिनी देवी भवानीने अने भगवान सदाशिवने प्रक्षाम करवा कर्हुं ॥ ४५ ॥ / रुक्मिणीज्ञाने भगवतीने प्रक्षाम करीने प्रार्थना करी ३ - 'अंबिकामाता! आपना खोणामां जिराजेला आपना प्रियपुत्र गणेशज्ञने तथा आपने हुं वारंवार प्रक्षाम कर्हुं छुं. आप ऐवो आशीर्वद आपो के मारी अभिलाखा पूरी थाय. भगवान श्रीकृष्ण ज मारा पति थाय.' ॥ ४६ ॥ त्यार पछी रुक्मिणीज्ञाने जण, चंदन वगेरे सुगंधी द्रव्य, अक्षत, धूप, वस्त्र, पुण्यमाणा, हार, आभूषणो, अनेक प्रकारनां नैवेद्यो, बेट अने आरती वगेरे सामग्रीओथी अंबिकादेवीनी पूजा करी ॥ ४७ ॥ | त्यार पछी पूजन-सामग्रीथी तथा मीठ, मालपूआ, पान, कंठसूत, कण अने शेरडी वगेरेथी सोहागण भ्राह्मण लीओनी पूजा करी ॥ ४८ ॥ त्यारे भ्राह्मणलीओओ तेमने प्रसाद आपीने आशीर्वद आप्या. त्यार बाद रुक्मिणीज्ञाने भ्राह्मण लीओ अने अंबिकामाताने नमस्कार करीने प्रसाद शेषण कर्यो ॥ ४९ ॥ / पूजा-अर्थनानी विषि समाप्त थर्छ गया बाद भौनप्रत छोडीने रत्नजटित अंगूठीथी गणहणता करकमल ढारा एक साडेलीनो छाथ पकडीने तेओ उत्तिज्ञमंटिरमांथी बहार नीकण्यां ॥ ५० ॥

परीक्षित! रुक्मिणीज्ञ भगवाननी मायानी जेम गोटा-गोटा धीर-दीरोने मोहित करवावाणां हतां. तेमनो कटिप्रदेश अति सुंदर अने नाजुक हतो (कुंडलोथी सुशोभित मुखकमलवाणां, डिशोर अने तरुण अवस्थानी सन्धिवाणां, नितंबभागे रत्नमेखलाने धारणा करेलां, उपसेलां वक्षस्थण वाणां हतां, तथा तेमनी दृष्टि लटकी रहेली डेश-बटोने कारणे कुर्दिक चंचल थर्छ रही हती ॥ ५१ ॥

१. दृष्टिवासः ० । २. कुरुतेक्षणाम् ।

શુચિસ્મિતાં બિમબિલાધરદ્યુતિ-
શોષાયમાનદિજકુન્દકુડમલામ્ભ
પદા ચલની કલહંસગામિની
શિજ્જલલાનુપુરધામશોભિના^૧
વિલોક્ય વીરા મુમુહુ: સમાગતા
યશસ્વિનસ્તતકૃતહચ્છયાર્થિતા: ॥ ૫૨ ॥

યાં વીક્ષ્ય તે નૃપતયસ્તહુદારહાસ-
દ્રીડાવલોકહતચેતસ ઉજીજતાખા: ।

એતુ: ક્ષિતો ગજરથાશગતા વિમૂળા
યાત્રાચ્છલેનહર્યેર્પથતીં સ્વશોભામ્ભ ॥ ૫૩ ॥

સૈવ શનેશ્વલયતી ચલપદ્મકોશૌ
પ્રાપ્તિં તદા ભગવતઃ પ્રસમીક્ષમાણા ।

ઉત્સાર્થ વામકરજૈરલકાનપાજૈ:
પ્રામાન્દન્દ્રિયૈક્ષત નૃપાન્દ દદરોડચ્યુતં સા ॥ ૫૪ ॥

તાં રાજકન્યાં રથમારુલક્ષતી
જહાર કૃષ્ણો દ્વિપતાં સમીક્ષતામ્ભ ।

રથં સમારોધ્ય સુપર્ણલક્ષણાં
રાજન્યચક્ર પરિભૂય માધવ: ॥ ૫૫ ॥

તતો યયૌ રામપુરોગમૈ: શનૈ:
સુગાલમધ્યારિવ ભાગહદ્ધરિ: ॥ ૫૬ ॥

તં માનિન: સ્વાભિભવં યશઃક્ષયં
પરે જરાસન્ધ્યવશા ન સેહિરે ।

અહો ધિગસ્માન્દ યશ આત્મધનાં
ગોપૈહતં કેસરિણાં મૃગૈરિવ ॥ ૫૭ ॥

તેમના હોઠ પર મનોહર હાસ્ય હતું. પાકાં વિલોડાં જેવા લાલ-
લાલ હોઠોની કાન્સિથી લાલ જ્ઞાતા મોગરાની કળીઓ જેવા
દાંત હતા. તેમના ચરણોમાં જાંઝો ધૂઘરીઓથી જ્ઞાકાર કરી
રહ્યાં હતાં. તેઓ પોતાના ક્રોમળ ચરણો વડે હંસ જેવી ગતિથી
ચાલી રહ્યાં હતાં. તેમની તે અપૂર્વ શોભા જોઈને ત્યાં આવેલા
મોટા-મોટા પશસ્વી વીરપુરુષો મોહિત થઈ ગયા. સ્વયં કામદેવે
જ ભગવાનનું કાર્ય સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના કામબાણોથી
તેમનાં હદ્ય જર્જરીત કરી દીધાં. ॥ ૫૨ ॥ રુક્મિણીજી આ
પ્રમાણે આ ઉત્સવ-યાત્રાને બહાને મન્દ-મન્દ ગતિથી ચાલતાં
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પર પોતાના સૌનંદર્ય અને શોભાને ન્યોછાવર
કરી રહ્યાં હતાં. તેમને જોઈને અને તેમનું મુક્તહાસ્ય તથા
લજ્જાયુક્ત દસ્તિથી મોટા-મોટા રાજાઓ અને વીર પુરુષો
પોતાનું ચિત્ત લૂટાવીને મોહિત થઈને બેહોશ થઈ ગયા, તેમના
છાથમાંથી અભ-શસ્ત્ર પડી ગયાં અને તેઓ સ્વયં પજી રથ, છાથી
તથા ઘોડા પરથી જમીન પર પડી ગયા. ॥ ૫૩ ॥ આ પ્રમાણે
રુક્મિણીજી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના શુલ્ગમનની પ્રતીક્ષા કરતાં
પોતાના ક્રોમળ જેવા સુક્રોમળ ચરણોને ધીરે-ધીરે આગળ
વધારતાં હતાં. તેમણે પોતાના વામ છાથથી મોઢા પર લટકત્તા
કુશ-લટોને હટાવી અને ત્યાં આવેલા રાજાઓ તરફ લજ્જાયુક્ત
દસ્તિથી જોયું. તે જ સમયે તેમને શ્યામસુંદર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં
દર્શન થયાં. ॥ ૫૪ ॥ રાજકુમારી રુક્મિણીજી રથ પર ચડવા
જ હૃદ્યતા હતાં ત્યાં તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તમામ શત્રુઓની
નજર સામે જ તેમની ભોડમાંથી રુક્મિણીજીને ઉકાવી લીધાં
અને તે સેંકડો રાજાઓના મસ્તક પર પગ મૂકીને તેમને પોતાના
ગરૂડધ્યજ રથ પર બેસાડી દીધાં. ॥ ૫૫ ॥ ત્યાર પછી જેમ સિંહ
શિયાળોની વચ્ચેથી પોતાનો ભાગ લઈ જાય, તે જ રીતે
રુક્મિણીજીને લઈને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બલરામજી વગેરે
યાદવોની સાથે ત્યાંથી નીકળી ગયા. ॥ ૫૬ ॥ ત્થી સમયે
જરાસંધના તાબાના બીજા અભિમાની રાજાઓ પોતાની
કીર્તિનો નાશ કરનારું અપમાન સહન ન કરી શક્યા. તે બધા
જ કહેવા લાગ્યા - 'અરે, અમને વિકાર છે. આજે અમે બધા
ધનુધ્ય ધારણ કરીને ઊભા જ રહ્યા અને આ ગોવાળો, સિંહના
ભાગને જેમ હરણ લઈ જાય તે રીતે અમારાં યશ-કીર્તિને હરી
ગયા! ॥ ૫૭ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે^૨ ઉત્તરાર્થ રુક્મિણીહરણાં નામ
ત્રિપદ્યાશતમોઽધ્યાય: ॥ ૫૮ ॥

દસમા સુંધના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત રુક્મિણીહરણ નામનો ત્રેપનમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૧. શોભિતામ્ભ. ૨. દશમસ્કન્ધે ત્રિપદ્યાશતમોઽધ્યાય: ।

योपनमो अद्याय

शिशुपालना साथी राजाओं अने रुक्मीनो पराजय तथा श्रीकृष्ण-रुक्मिणी-विवाह

श्रीशुक उवाच

ईति सर्वे सुसंरब्धा वाहानारूप्य दंशिताः ।
स्वैः स्वैर्बलैः परिकान्ता अन्वीयुर्धृतकर्मुकाः ॥ १ ॥

तानापतत आलोक्य यादवानीक्युथपाः ।
तस्युस्तासंमुखा राजन्यिस्कूर्ज्यं स्वधनूषिते ॥ २ ॥

अश्वपृष्ठे गजस्कन्धे रथोपस्थे च कोविदाः ।
मुमुक्षुः शरवर्धाणि मेघाः^१ अद्रिष्यपो यथा ॥ ३ ॥

पत्युर्बलं शरासारैश्छशं वीक्ष्य सुमध्यमा ।
सद्ग्रीउमैशतद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ॥ ४ ॥

प्रहस्य भगवानाह मा सम भैरोमलोचने ।
विनक्ष्यत्यधुनैवैतत् तावक्ते शात्रवं भलम् ॥ ५ ॥

तेषां तद्विकमं वीरा गदसङ्खर्षणादयः ।
अमृत्यमाणा नारायैर्जनुर्हयगज्ञान् रथान् ॥ ६ ॥

पेतुः शिरांसि रथिनामध्यिनां गजिनां भुवि ।
सकुष्टुलकिरीटानि सोष्णीषाणि च कोटिशः ॥ ७ ॥

उत्ताः सासिंगदेष्वासाः करभा उरवोडङ्ग्रयः ।
अश्वाश्वतरनागोष्ठभरमत्यशिरांसि च ॥ ८ ॥

हन्यमानबलानीका वृष्णिलिङ्गयकाङ्क्षिलिमः ।
राजानो विमुखा जग्मुर्जरासन्धपुरःसराः ॥ ९ ॥

शिशुपालं समभ्येत्य हतदारभिवातुरम् ।
नष्टत्विषं गतोत्साहं शुष्यद्वन्मधुवन् ॥ १० ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! आ प्रभासे कहेता – सांबलता बधा ज राजाओ कोपथी राता-पीणा थई गया अने बज्जरो पहेरीने वाहनो पर बेसीने पोत-पोताना सैन्य साथे धनुष्य लई-लईने भगवान श्रीकृष्णानी पाइण दोऽज्ञा ॥ १ ॥ राजन्! ज्यारे यादव सेनापतिओं जेयुं ३, शत्रुओंनी सेनाओ अमारा उपर आकम्भ करवा आवी रही छे त्यारे तेमझे पक्षा पोत-पोताना धनुष्यों टंकार क्यों अने पाइण वणीने तेमनी सामे उभा रहा ॥ २ ॥ जरासंधनी सेनाना सैनिको हाथी, घोडा अने रथ पर बेठेला हता. ते बधा धनुष्य-विद्याना मर्मश छता. तेओ यादवो पर ए रीते बाष्णवृष्टि करवा लाभ्या जाणे मेघो पर्वत पर मुश्याधार वृष्टि करी रहा होया ॥ ३ ॥ परम सुंदरी रुक्मिणीज्ञाने जेयुं ३, श्रीकृष्णानुं सैन्य बाष्णवृष्टिधी ढंकाई गयुं छे त्यारे तेमझे लज्जासहित भयभीत नेत्रोथी भगवान श्रीकृष्णाना मुख सामे जेयुं ॥ ४ ॥ भगवाने हसीने कह्युं – ‘सुंदरी! गजराओ नहीं. तमारी सेना तमारा शत्रुसैन्यनो हमझां ज नाश करी नाखरो.’ ॥ ५ ॥ (आ बाजु गद अने संकर्षण वगेरे यादववीरो पोताना शत्रुओंनुं पराक्रम वधारे सही न शक्या. तेओ पोतानां बाष्णोथी शत्रुसेनाना हाथी, घोडा अने रथोंने छिन्न-छिन्न करवा लाभ्या ॥ ६ ॥) तेमनां बाष्णोथी रथ, घोडा, अने हाथीओं पर बेठेला शत्रुसेनाना वीरोनां कुड्जो, मुकुटो अने पाहडीओथी शोभतां करोड़े मस्तको, तलवारो, गदा अने धनुष्यो साथेना हाथ, कांडा, साथणो अने पेट कपाई-कपाईने पृथ्वी पर पडवा लाभ्यां. आ उपरांत घोडा, झच्चर, हाथी, उट, गधेडां अने सैनिकोनां माथां पक्षा कपाई-कपाईने रङ्गभूमिमां पडवा लाभ्यां ॥ ७-८ ॥ छेवटे विजयना साच्चा अधिकारी यादवो शत्रुओंनी सेनानो नाश करवा लाभ्या त्यारे जरासंध वगेरे वधा राजाओ युद्धमां पीठ देखाईने भागी गया ॥ ९ ॥

त्यां शिशुपालने पोतानी भावि-पत्नीनुं हरण थवाथी मृत्युतुल्य पीडा थई. न तो तेना हृदयमां उत्साह रहो अने न शरीर पर कान्ति. तेनुं मोहुं सुकातुं हतुं. तेनी पासे जह्ने जरासंध भरभरो करतां कहेवा लाभ्यो—॥ १० ॥

१. मेघास्तोयं पथाडिषु ।

ભો ભો: પુરુષશાર્ડુલ હૌર્મનસ્યમિં ત્યજ ।
ન પ્રિયાપ્રિયયો રાજન્ન નિષ્ઠા દેહિષુ દશ્યતે ॥ ૧૧ ॥

યથા દારુમયી યોષિવૃત્ત્યતે કુહકેચ્છયા ।
એવમીશ્વરતન્ત્રોડ્યમીહતે સુખદુ:ખ્યો: ॥ ૧૨ ॥

શૌરે: સમદશાહુ વૈ સંયુગાનિ પરાજિતઃ ।
ત્રયોવિંશતિભિ: સૈન્યૈર્જિંગ્ય એકમહું પરમ્ભ ॥ ૧૩ ॥

તથાઘહું ન શોયામિ ન પ્રહષ્યામિ કહિચિત् ।
કાલેન હેવયુક્તેન જ્ઞાનન્દ વિદ્રાવિતં જગત્ ॥ ૧૪ ॥

અધુનાપિ વયં સર્વે વીરયુથપયુથપા: ।
પરાજિતા: ફળ્યુતન્ત્રેર્યદુભિ: કૃષ્ણપાલિતે: ॥ ૧૫ ॥

રિપવો જિગ્યુરધુના કાલ આત્માનુસારિણિ ।
તદા વયં વિજેષ્યામો યદા કાલ: પ્રદક્ષિણઃ ॥ ૧૬ ॥

એવંપ્રબોધિતો મિત્રૈશૈધોડગાત્સાનુગ: પુરમ્ભ ।
હતશેષા: પુનસ્લેડપિ યયુ: સ્વં સ્વં પુરં નૃપા: ॥ ૧૭ ॥

રૂક્મી તુ રાક્ષસોદ્ધાહુ કૃષ્ણાદ્વિડસહન્ન સ્વસુ: ।
પૃષ્ઠતોડન્વગમત્કૃષ્ણમક્ષૌહિષ્યા વૃતો બલી ॥ ૧૮ ॥

રૂક્મ્યમર્થી સુસંરખ્ય: શૃષ્ટવતાં સર્વભૂભુજામ્ભ ।
પ્રતિજ્ઞે મહાબાહુર્દશિતઃ સશરાસનઃ ॥ ૧૯ ॥

અહત્વા સમરે કૃષ્ણમપ્રત્યુહ્ય ચ રૂક્મિષ્ણીમ્ભ ।
કૃષ્ણિનં ન પ્રવેક્ષ્યામિ સત્યમેતદ્ભ્રવીમિ વ: ॥ ૨૦ ॥

ઈત્યુક્ત્વા રથમારુહ્ય સારથિં પ્રાહ સત્વર: ।
ચોદ્યાશ્યાન્ન યત: કૃષ્ણાસ્તસ્ય મે સંયુગં ભવેત્ ॥ ૨૧ ॥

શશુપાલજ! તમે તો એક શ્રેષ્ઠ પુરુષ છો, હવે ચિંતાને
ત્યજ દો. કેમ કે, રાજન્ન! કોઈ પણ ઘટના હંમેશાં પોતાના
મનને અનુકૂળ જ બને કે પ્રતિકૂળ જ બને એવું જીવનમાં
જોવા મળતું નથી. ॥ ૧૧ ॥ તેમ કઠપૂતળી તેના નચાવનારાના
ઈશારે નાચે છે, તે જ પ્રમાણો આ જીવ પણ ભગવદ્ધીજીને
આધીન રહીને સુખ-દુઃખ માટે યથાશક્તિ ચેણા કરે
છે. ॥ ૧૨ ॥ જુઓ, શ્રીકૃષ્ણો મને તેવીસ-તેવીસ અક્ષૌહિણી
સેના સાથે સત્તર વાર હરાવ્યો, મેં માત્ર એકવાર (અઢારમી
વાર) તેના પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો. ॥ ૧૩ ॥ તેમ છતાં આ
સંબંધમાં હું ન તો ક્યારેય શોક કરું છું અને ન ક્યારેય
હર્ષ; કેમ કે, હું જાણું છું કે પ્રારબ્ધ અનુસાર કાળ ભગવાન
જ આ ચરાચર જગતને વશમાં રાખે છે. ॥ ૧૪ ॥ એમાં
શંકા નથી કે, આપણો બધા મોટા-મોટા વીર સેનાપતિઓના
નાયક હોવા છતાં આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ દારા સુરક્ષિત એવી
ચાદવોની નાની-સરખી સેનાએ આપણાને હરાવી
દીધા. ॥ ૧૫ ॥ આ વખતે આપણા શત્રુઓનો જ વિજય
થયો. કેમકે, કાળ તેમને અનુકૂળ હતો. જ્યારે કાળ આપણા
માટે અનુકૂળ થશે ત્યારે આપણો પણ તેમને જતી
લઈશું.' ॥ ૧૬ ॥ પરીક્ષિત! જ્યારે મિત્રોએ આ પ્રમાણો
સમજાવ્યો ત્યારે ચેદિરાજ શશુપાલ પોતાના અનુયાયીઓ
સાથે પોતાની રાજ્યાની જવા રવાના થઈ ગયો. અને તેના
મિત્ર રાજાઓ પડા, જે મૃત્યુમાંથી ઉગર્યી ગયા હતા, પોતાના
વતન જવા નીકળી ગયા. ॥ ૧૭ ॥

રૂક્મિષ્ણીજનો મોટો ભાઈ રૂક્મી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ,
સાથે બહુ દેખ રાખતો હતો. તેને આ વાત બિલકુલ સહન
ન થઈ કે – મારી બહેનનું શ્રીકૃષ્ણ હરણ કરી લઈ જાય
અને રાક્ષસવિધિથી બળપૂર્વક તેની સાથે લગ્ન કરે. રૂક્મી
બળવાન તો હતો જ. તેણે એક અક્ષૌહિણી સેના સાથે લઈને
શ્રીકૃષ્ણનો પીછો કર્યો. ॥ ૧૮ ॥ મહાબાહુ રૂક્મી કોષથી
બળી રહ્યો હતો. તેણે કવચ પહેરીને, ધનુષ ધારણ કરીને
બધા રાજાઓની સામે પ્રતિક્ષા કરી કે - ॥ ૧૯ ॥ 'હું તમારા
બધાની વચ્ચે પ્રતિક્ષા કરું છું કે, જો હું યુદ્ધમાં શ્રીકૃષ્ણને
મારી ન શક્યો અને મારી બહેન રૂક્મિષ્ણીને પાછી ન લાવી
શક્યો તો મારી રાજ્યાની કૃષ્ણિનપુરમાં પ્રવેશ નહીં
કરું.' ॥ ૨૦ ॥ પરીક્ષિત! આવું કહીને તે રથ પર બેસી ગયો
અને સારથિને કહ્યું – 'જ્યાં કૃષ્ણ હોય ત્યાં તુરંત મારો રથ
લઈ જ. આજે મારું તેની સાથે પુછ થશે. ॥ ૨૧ ॥

अधारं निशितेभाष्मौर्गोपालस्य सुहुर्भते� ।
नेष्ये वीर्यमहं येन स्वसा मे प्रसामं हता ॥ २२ ॥

विकत्यमानः कुमतिरीश्वरस्याप्रभाणवित् ।
रथेनेकेन गोविन्दं तिष्ठ तिष्ठेत्यथाह्वयत्^१ ॥ २३ ॥

धनुर्विकृष्य सुट्टं जग्ने कृष्णं त्रिभिः शरैः ।
आठ चात्र क्षणं तिष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥

कुत्र यासि स्वसारं मे मुषित्वा ध्याक्षवद्विः ।
उरिष्येऽद्य भद्रं मन्द मायिनः कूटयोषिनः ॥ २५ ॥

यावत्तमे हतो भाष्मैः शयीथा मुञ्च्य दारिकाम् ।
स्मयन् कृष्णो धनुशित्वा धड्भिर्विव्याध रक्षिमान् ॥ २६ ॥

आष्टमिश्चतुरो वाहान् द्वाभ्यां सूतं ध्यज्ञं त्रिभिः ।
स चान्यद् धनुरादाय कृष्णं विव्याध पञ्चभिः ॥ २७ ॥

तैस्तातिः शरीघैस्तु चियच्छेष धनुरच्युतः ।
पुनरन्यहुपादत तद्यच्छिनदव्ययः^२ ॥ २८ ॥

परिघं पक्षिं शूलं चर्मासी^३ शक्तितोमरै ।
यद्यदायुपमादत^४ तत् सर्वं सोऽच्छिनद्विः ॥ २९ ॥

ततो रथादवप्लुत्य धड्गपाण्डिर्जिधांसया ।
कृष्णमभ्यदवत् कुष्ठः पतकं ईव पावकम् ॥ ३० ॥

तस्य चापततः धड्गं तिलशश्चर्म चेषुभिः ।
छित्याऽसिभादेति अं रक्षिमाणं हन्तुमुद्यतः ॥ ३१ ॥

देष्वा भ्रातृवधोदोगं रक्षिमाणी भयविक्ला ।
पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणां सती ॥ ३२ ॥

आजे हुं मारां तीक्ष्ण भाष्मोथी ते हुर्भुद्धि गोवाणियाना बण-
पराकमना चूरेच्युरा करी दृष्टि. तेनी हिमत तो जुओ! ते
अमारी बहेनने बणपूर्वक हरी गयो.^१ ॥ २२ ॥ परीक्षित!
रक्षीनी बुद्धि मारी गई हती. ते भगवानना तेज-
प्रभावने बिलकुल जाणतो न हतो. तेथी आ प्रभाषे गांडी-
घेली वातो करतो रहीने ते एक ज रथ लहने श्रीकृष्णनी
पासे पहोची गयो अने 'उभो रहे, उभो रहे' ऐसे बूमो
पाडी श्रीकृष्णने ललकारवा लाग्यो. ॥ २३ ॥ तेषो पोताना
धनुष्यने बणपूर्वक घेयीने भगवान श्रीकृष्णने त्रिश भाषा
मार्या अने इहुं - 'एक क्षण मारी सामे उभो रहे!
पादवोना कुण-कलंक! जेम कागडो हवननी सामग्री चोरीने
उडी जाय, ते ज रीते तुं मारी बहेनने चोरीने क्यां भागी
जह रहो छे? अरे मूर्ख! तुं मोटो मायावी अने कपटयुद्धमां
निपुण छे. आजे हुं तासं बधुं अनिमान उतारी नाखुं
छुं. ॥ २४-२५ ॥ जे, मारां भाषा तने परती पर पोढाडी
हे, तेनी पहेलां ज आ छोकरीने मूर्खीने नासी जा.^२
रक्षीनी वात सांबणीने भगवान श्रीकृष्ण हसवा लाग्या.
भगवाने तुरत ज रक्षीनुं धनुष्य कापी नाखुं अने तेना
पर छ भाषा छोड्यां. ॥ २६ ॥ साथे-साथे भगवान श्रीकृष्णो
आठ भाषा तेना चार धोडा उपर अने बे सारवि पर
छोड्यां अने त्रिश भाष्मोथी तेना रथनी पक्षाने कापी नाखी.
त्यारे रक्षीओ बीजुं धनुष्य उठाव्युं अने भगवान श्रीकृष्णने
पांच भाषा मार्या. ॥ २७ ॥ ते भाषा वागतां भगवाने तेनुं
ते धनुष्य पक्ष कापी नाख्युं. रक्षीओ त्यार पक्षी एक बीजुं
धनुष्य लीधुं, परंतु हाथमां लेतां ज अविनाशी अच्युते तेने
पक्ष कापी नाख्युं. ॥ २८ ॥ आ प्रभाषे रक्षीओ परीघ,
पक्षिश, भालो, ढाल, तलवार, शक्ति अने तोभर - जेटलां
अख-शख उठाव्यां ते बधाने भगवाने प्रहार करतां पहेलां
ज कापी नाख्यां. ॥ २९ ॥ हवे रक्षी कोषपूर्वक हाथमां
तलवार लहने भगवान श्रीकृष्णनो वध करवानी ईच्छाथी
रथमांथी झूठी पड्यो अने ए रीते तेमनी तरफ दोड्यो, जेम
पतंजियुं अजिनमां लस्म थवा दोडे छे. ॥ ३० ॥ ज्यारे
भगवाने जेयुं के रक्षी मारा पर वार करवा ईर्षे छे त्यारे
तेमणे पोतानां भाष्मोथी तेनी ढाल-तलवारना तल-तल
जेवडा ढुकडा करी नाख्या अने तेनो वध करवा माटे हाथमां
तीक्ष्ण तलवार उठावी. ॥ ३१ ॥ ज्यारे रक्षिमाणीओ जेयुं
के आ तो मारा भाईने हमणां मारी नाख्शे, त्यारे ते
भयथी विहूवण थई पोताना प्रियतम पति भगवान
श्रीकृष्णना चरणोमां पडीने करुणा-स्वरे बोल्यां- ॥ ३२ ॥

१. तिष्ठेति य श्रुवन् । २. दृच्युतः । ३. चर्मसिंशक्तितोमरान् । ४. पद्यदायुपमादव्यात् तत्तद्यच्छिनद्विः ।

યોગેશ્વરાપ્રમેયાત્મન् હેવહેવ જગત્પતે ।
હન્તું નાઈસિ કલ્યાણ ભાતરે મે મહાભુજ ॥ ૩૩ ॥

શ્રીશુકુદ્વારા^૧

તથા   પરિત્રાસવિકર્મિતાક્ષયા
                શુચાવશુષ્ઠ્યન્મુખરુદ્ધકષ્ટયા ।
કાતર્યવિલંસિતહેમમાલયા
ગૃહીતપાદ: કરુણો ન્યવર્તત ॥ ૩૪ ॥

શૈલેન બદ્રવા તમસાપુકારિણાં
સશમશ્રુકેશાં પ્રવપન્ વ્યરૂપયત ।
તાવન્મમહુ:   પરસૈન્યમહુતં
યદુપ્રવીરા નલિનીં યથા ગજા: ॥ ૩૫ ॥

કૃષ્ણાન્તિકમુપપ્રજ્ય દદશુસ્તત્ર રુક્મિણમ् ।
તથાભૂતં હતપ્રાયં દદ્રવા સર્કર્ષણો વિભુ: ।
વિમુચ્ય બદ્ધ કરુણો ભગવાન્ કૃષ્ણમભ્રવીત ॥ ૩૬ ॥

અસાધ્યિદંત્વયા કૃપણ કૃતમસમજજુગુપ્તિતમ્ ।
વપનં શમશ્રુકેશાનાં વૈરૂપ્યં સુહદો વધ: ॥ ૩૭ ॥

મૈવાસ્માન્ સાધ્યસૂયેથા ભાતુર્વૈરૂપ્યચિન્તયા ।
સુખદુઃખદોન ચાન્યોડસ્તિયત: રવકૃતભુકુપુમાન્ ॥ ૩૮ ॥

બન્ધુર્વધાઈદોષોડપિ ન બન્ધોર્વધમહૃતિ ।
ત્યાજ્યઃ સ્વેતેવ દોષેણ હત: કિં હન્યતે પુન: ॥ ૩૯ ॥

ક્ષત્રિયાણામયં ધર્મ: પ્રજ્ઞાપતિવિનિર્મિત: ।
ભાતાપિ ભાતરે હન્યાદ્ય યેન ધોરતરસ્તત: ॥ ૪૦ ॥

રાજ્યસ્ય ભૂમેર્વિતસ્ય લિયો^૨ માનસ્ય તેજસ: ।
માનિનોઽન્યસ્ય વાહેતો: શ્રીમદ્બાન્ધા: ક્ષિપન્તિહિ ॥ ૪૧ ॥

‘દેવતાઓના પણ આરાધ્ય દેવ! જગત્પતે! આપ યોગેશ્વર છો. આપના સ્વરૂપને અને ઈચ્છાઓને કોઈ જાણી શકતું નથી. આપ પરમ બળવાન છો, પરંતુ કલ્યાણસ્વરૂપ પણ છો. પ્રભુ! મારા ભાઈને મારવો એ આપને માટે યોગ્ય નથી.’ ॥ ૩૩ ॥

✓ શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – રુક્મિણીઝાનું એક-એક અંગ ભયથી પ્રૂણ રહ્યું હતું. અતિશય શોકને લીધે મોહું સુકાઈ ગયું હતું, ગળું રંધાઈ ગયું હતું. વ્યકૃતાને લીધે તેમના કંઠમાંથી સોનાની માળા સરી પડી હતી અને આ જ સ્થિતિમાં તેઓએ ભગવાનના ચરણ પકડી લીધા. ત્યારે પરમ દ્વારા ભગવાન તેમને ભયભીત જોઈને કરુણાથી ભીજાઈ ગયા. તેમણે રુક્મીને મારી નાખવાનો વિચાર છોડી દીધો. ॥ ૩૪ ॥ તેમ છતાં રુક્મી ભગવાનનું અનિષ્ટ કરવાની ચેષ્ટાથી અટક્યો નહીં. ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તેને તેના જ ઉપવાસથી બાંધી દીધો તથા તેની દાઢી, મૂછ તથા માથાના કેશ મૂડીને તેને કુરૂપ બનાવી દીધો. ત્યાં સુધીમાં પાદવસેનાએ – જેમ હાથી કમળના વનને છુંદી નાખે તેમ—શત્રુની સેનાને છુંદી નાખી. ॥ ૩૫ ॥ પછી તે યાદવ યોદ્ધાઓ શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવ્યા, ત્યારે જોયું કે, રુક્મી દુપદ્ધાથી બંધાપેલો લગતભગ મરી ગયા જેવો પડ્યો છે. તેને જોઈને સર્વશક્તિમાન ભગવાન બલરામજીને બહુ દ્વારા આવી અને તેમણે તેને છોડી દીધો અને શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું – ॥ ૩૬ ॥ ‘કૃષ્ણ! તમે આ સારું ન કર્યું. આવું નિર્દિત કાર્ય આપણા માટે યોગ્ય નથી. આપણા સંબંધીની દાઢી-મૂછ મૂડીને તેને કુરૂપ કરી દેવો એ તો એક પ્રકારે વધ કર્યા જેવું જ છે.’ ॥ ૩૭ ॥ ત્યારબાદ બલરામજીએ રુક્મિણીને સંબોધીને કહ્યું – ‘સાધ્વી! તમારા ભાઈનું રૂપ વિકૃત કરી દેવામાં આવ્યું છે, આવું વિચારીને અમારા પર ખોટું લગાડશો નહીં. કારણ કે, જીવને સુખ-દુઃખ આપનાર બીજું કોઈ નથી. તેને તો પોતાનાં જ કર્માનાં ફળ ભોગવવા પડે છે.’ ॥ ૩૮ ॥ હવે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું – ‘કૃષ્ણ! જો આપણો સગો-સંબંધી વધ કરવા યોગ્ય અપરાધ કરે તો પણ તેને આપણા દારા મારી નાખવો યોગ્ય નથી. તેને છોડી દેવો જોઈએ. તે તો પોતાના અપરાધથી જ મરાઈ ચૂક્યો છે, મરેલાને ફરી શું મારવો?’ ॥ ૩૯ ॥ પછી રુક્મિણીઝાનું કહ્યું – ‘સાધ્વી! બ્રહ્માજીએ ક્ષત્રિયોનો ધર્મ ઓવો બનાવ્યો છે, કે સગો ભાઈ પણ પોતાના ભાઈને મારી નાંખે છે, તેથી આ કાત્રપર્મ અત્યંત ભયંકર છે.’ ॥ ૪૦ ॥ ત્યાર પછી શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું – ‘ભાઈ કૃષ્ણ! એ બરાબર છે કે જે લોકો સંપત્તિના મદમાં આંધળા બની ગયા છે અને અભિમાની છે, તેઓ ચાજ્ય, પૃથ્વી, પૈસા, જી, માન, પરાક્રમ અથવા કોઈ પણ કારણે પોતાના નંધુઓનો પણ તિરસ્કાર કર્યા કરે છે.’ ॥ ૪૧ ॥

1. બાદરાપણિરૂપવાચ । 2. ક્રીષ્ણ ।

तवेयं विष्मा बुद्धिः सर्वभूतेषु दुर्विदाम् ।
यन्मन्यसे सदाऽभद्रं सुहृदां भद्रमशवत् ॥ ४२ ॥

आत्ममोहो नृष्णमेष कल्प्यते देवमायया ।
सुहृद् दुर्विदासीन ईति देहात्ममानिनाम् ॥ ४३ ॥

ऐक अेव परो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ।
नानेव गृह्णते मूढैर्यथा ज्योतिर्यथा नभः ॥ ४४ ॥

देह आधिन्तवानेष द्रव्यप्राणागुणात्मकः ।
आत्मन्यविद्यया कल्पुमः संसारयति देहिनाम् ॥ ४५ ॥

नात्मनोऽन्येन संयोगो विष्योगश्चासतः सति ।
तद्वेतुत्वात्तत्प्रसिद्धेऽग्रूपाभ्यां यथा रवेः ॥ ४६ ॥

जन्मादयस्तु देहस्य विकिया नात्मनः कवचित् ।
कलानामिव नैवेन्द्रो भूतिर्लिङ्गस्य कुहूरिव ॥ ४७ ॥

यथा शयान आत्मानं विषयान् क्लभेव च ।
अनुभुक्तेऽप्यसत्यर्थं तथाऽन्नोत्यनुधो भवम् ॥ ४८ ॥

तस्मादशानं शोकमात्मशोषविमोहनम् ।
तात्पशानेन निर्हत्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ ४९ ॥

श्रीशुक उवाच

अेवं भगवता तन्वी रामेषा प्रतिबोधिता ।
वैमनस्यं परित्यज्य मनो बुद्ध्या समाधये ॥ ५० ॥

प्राणावशेष उत्सृष्टो द्विभिर्हतबलप्रभः ।
स्मरन् विरुपकरणं वितथात्ममनोरथः ॥ ५१ ॥

हवे तेऽमो रुक्मिणीश्चने कहेवा लाभ्या – ‘साध्वी! तमारा भाई-बंधुओ समस्त प्राणीओ प्रत्ये हुर्भाव राखे छे. अमे तेमना कल्पाश माटे ज तेमने योग्य दंड आप्यो छे. तेने तमे अज्ञानीओनी जेम अभंगल मानी रह्यां छो, आ तमारी बुद्धिनी विषमता छे. ॥ ४२ ॥ देवी! जे लोको भगवाननी मायाथी मोहित थह्यने शरीरने ज आत्मा मानी ले छे, तेमने ज आवो आत्ममोह थाप छे के आ भित्र छे, आ शत्रु छे अने आ निष्पक्ष छे. ॥ ४३ ॥ समस्त देहधारीओनो आत्मा ऐक ज छे अने कार्य-कारणाथी, मायाथी तेनो कोई संबंध नथी. जब अने घडा वगेरेमां उपाधिलेदथी जेम सूर्य, चन्द्रमा वगेरे प्रकाशित पदार्थो अने आकाश अलग-अलग देखाय छे; परंतु छे ऐक ज, ते ज प्रमाणे अज्ञानी लोको शरीरना लेदथी आत्मानो लेद माने छे. ॥ ४४ ॥ आ शरीर आदि-अंतवाणु छे. पंचभूत, पंचप्राण, तन्मात्रा अने त्रिगुण ज आनुं स्वरूप छे. आत्मामां तेना अज्ञानथी ज आनी कल्पना करवामां आवी छे. अने ते कल्पित शरीरमां हुं अने मारापणुं ज तेने जन्म-मृत्युना यकरावामां लहि जाप छे. ॥ ४५ ॥ साध्वी! नेत्र अने ढृप बन्ने सूर्य द्वारा प्रकाशित थाप छे. सूर्य ज तेमनुं कारण छे. तेथी सूर्यनी साथे नेत्र अने ढृपनो न तो क्यारेय विष्योग थाप छे के न संयोग. आ ज प्रमाणे समस्त संसारनी सत्ता आत्मसत्ताने कारणे जप्ताय छे, समस्त संसारनो प्रकाशक आत्मा ज छे. पछी आत्मानी साथे बीजा असत पदार्थोंनो संयोग अथवा विष्योग थहि ज केवी रीते शके? ॥ ४६ ॥ जन्म लेलो, रहेवुं, वधवुं, बदलावुं, घटवुं अने मरी जवुं आ बधा विकारो शरीरना ज छे, आत्माना नथी. जेम कृष्णपक्षमां कलाओनो ज क्षय थाप छे, चन्द्रमानो नहीं, परंतु अमासना हिवसे व्यवहारमां लोको चन्द्रमानो क्षय कहेता – सांबणता होय छे. ते ज प्रमाणे जन्म-मृत्यु वगेरे बधा विकारो शरीरना ज होय छे, परंतु लोको तेने अमवश पोताना – पोताना आत्माना मानी ले छे. ॥ ४७ ॥ जेम सूतेलो पुरुप (कोई पदार्थ न होवा छिं) स्वरूपमां भोक्ता, भोग्य अने भोगरूप क्षणनो अनुभव करे छे, ते ज प्रमाणे अज्ञानी लोको मिथ्या संसार-यक्तनो अनुभव करे छे. ॥ ४८ ॥ तेथी साध्वी! अज्ञानना कारणे थवावाणा आ शोकने त्यज्ञ दो. आ शोक अंतःकरणने शोधी ले छे, तेने मोहित करी दे छे. तेथी अने छोडीने तमे पोताना स्वरूपमां स्थित थहि जाओ. ॥ ४९ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! ज्यारे बलरामज्ञाने आ प्रमाणे समजायां, त्यारे सुंदर अंगवाणां रुक्मिणीश्चने पोताना मनना शोकने दूर करी विवेक-बुद्धिथी मननुं समाधान क्यूँ. ॥ ५० ॥ रुक्मीनी सेना अने तेना पराक्रमनो नाश थहि चूक्यो हतो. मात्र प्राण ज बच्या हता. तेना चित्तना बधां ज आशा-अरमानो व्यर्थ थहि चूक्यां हतां अने शत्रुओं ए

ચકે ભોજકટં નામ નિવાસાય મહત્ત પુરમ् ।
અહત્વા હુર્મતિં કૃષ્ણમપ્રત્યુહ્ય યવીયસીમ् ।
કુણિનં ન પ્રવેક્ષ્યામીત્યુક્ત્વા તત્ત્વાવસદ્રૂપા ॥ ૫૨ ॥

ભગવાન् ભીષ્મકસુતામેવં નિર્જિત્ય ભૂમિપાન् ।
પુરમાનીય વિધિવદુપયેમે કુરુદ્ધા ॥ ૫૩ ॥

તદા મહોત્સવો નૃણાં^૧ યદુપુર્યાં ગૃહે ગૃહે ।
અભૂદનન્યભાવાનાં કૃષ્ણો યદુપતૌ નૃપ ॥ ૫૪ ॥

નરા નાર્થશ્ચ મુદિતાઃ પ્રમૃષ્ટમણિકુદ્ડલાઃ ।
પારિબહુમુપાજહુર્વરયોશ્ચિત્રવાસસો: ॥ ૫૫ ॥

સा વૃષ્ણિપુર્યુતાભિતેન્દ્રકેતુભિ-
વિચિત્રમાલ્યાભરરત્નતોરણૈ: ।
બમૌ પ્રતિદ્વાર્યુપકલૃતમજલૈ-
રાપૂર્ણકુમમાગુરુધૂપઠીપતૈ: ॥ ૫૬ ॥

સિક્તમાર્ગાં મદચ્યુદ્ધિરાહૂતપ્રેષભૂભુજમ् ।
ગજૈર્દ્વાસુ પરમૃષ્ટરમ્ભાપૂગોપશોભિતા ॥ ૫૭ ॥

કુરુસુંજયકેયવિદર્ભયદુકુન્યઃ ।
મિથો મુમુદિરે તસ્મિન્ સમુદ્રમાત્ પરિધાવતામ् ॥ ૫૮ ॥

રક્ષિમણ્યા હરણાં શ્રુત્વા ગીયમાનાં તત્ત્સત: ।
રાજાનો રાજકન્યાશ્ચ બભૂવુર્ભૂશવિસ્મિતા: ॥ ૫૯ ॥

દ્વારકાયામભૂહ રાજન્ મહામોદ: પુરૌકસામ् ।
રક્ષિમણ્યા રમયોપેતં દાખ્યવા કૃષ્ણાંશ્રિય: પતિમ् ॥ ૬૦ ॥

અપમાનિત કરીને તેને છોડી દીધો હતો. તે પોતાને કુરુપ કરી દીધો હોવાથી દુઃખદસ્થિતિ ભૂલી શકતો ન હતો. ॥ ૫૧ ॥ તેથી તેણે પોતાને રહેવા માટે ભોજકટ નામની એક બહુ મોટી નગરી વસાવી. તેણે પહેલેથી એવી કોષપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, 'હુર્બુદ્ધિ કૃષ્ણને માર્યા વિના અને પોતાની બહેનને પાછી લાવ્યા વિના હું કુણિનપુરમાં પ્રવેશ નહીં કરું.' તેથી તે ત્યાં જ રહ્યો. ॥ ૫૨ ॥

પરીક્ષિત! ભગવાન કૃષ્ણો આ પ્રમાણો બધા રાજાઓને જીતી લીધા અને વિદર્ભરાજકુમારી રક્ષિમણીજને દારકા લાવીને તેમનું વિધિપૂર્વક પાણિઅધિક કર્યું. ॥ ૫૩ ॥ હે રાજન! તે સમયે દારકાપુરીમાં વેર-વેર ઉત્સવ થવા લાગ્યો. કેમ ન થાય, ત્યાંના બધા લોકોનો યદુપતિ શ્રીકૃષ્ણમાં અનન્ય પ્રેમ હતો. ॥ ૫૪ ॥ ત્યાંના બધાં શ્રી-પુરણોએ ઉજ્જ્વળ મહિઝડિત કુંડળો અને જાત-જાતનાં સુંદર વખો પહેર્યાં હતાં અને આનંદપૂર્વક વર-વધુ શ્રીકૃષ્ણ અને રક્ષિમણીજને જુદી જુદી ભેટો આપતાં હતાં. ॥ ૫૫ ॥ તે સમયે દારકાપુરીની શોભા પણ અપૂર્વ હતી. ક્યાંક મોટી-મોટી ધજાઓ ઉચ્ચે સ્વર્ગને સ્પર્શતી હતી. ચિત્ર-વિચિત્ર માળાઓનાં, વસ્ત્રોનાં અને રત્નોનાં તોરણો મંગળવૃદ્ધિ કરી રહ્યાં હતાં. પ્રત્યેક દરવાજે મંગળ કણશો નિત્ય-મંગળની સાક્ષી પૂરતા હતા. જળથી ભરેલા કળશ તથા અગરના ધૂપ-દીપનાં દર્શન થતાં હતાં. જાણો આજે નગરી ઉલ્લાસમય બની હોય એમ લાગતું હતું. ॥ ૫૬ ॥ ભિત્ર રાજાઓ ભગવાનના લગ્નમાં પધાર્યા હતા. હાથીઓના મદોથી માર્ગો સુગણ્યિત હતા. દારે-દારે કેળના સંભો, રાજમાર્ગોની બન્ને હરોળમાં સોપારીનાં વૃદ્ધો શોભી રહ્યાં હતાં. ॥ ૫૭ ॥ કુરુ, સુંજય, કેક્ય, વિદર્ભ, યદુ, કુન્તિદેશના રાજાઓ પરસ્પરના વેર-ઝેર વિસરી દારકા પધારી આનંદમાં અભિવૃદ્ધિ કરતા હતા. ॥ ૫૮ ॥ જ્યાં ત્યાં રક્ષિમણી-હરણની જ ગાથા ગવાતી હતી. તે સાંભળીને અન્ય દેશોના રાજાઓ અને રાજકન્યાઓ અત્યંત વિસ્મિત થઈ ગયાં હતાં. ॥ ૫૯ ॥ મહારાજ! ભગવતી લક્ષ્મીજને રક્ષિમણીના રૂપમાં સાક્ષત, લક્ષ્મીપતિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સાથે જોઈને દારકાવાસી ખો-પુરણોને પરમ-આનંદ થયો. ॥ ૬૦ ॥

—★—

ઠતિ શ્રીમદ્રાગવતે મહાપુરાણે પારમહસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે ઉત્તરાર્થે રક્ષિમણુદ્વાહે
ચતુ:પત્ન્યાશતામોડધ્યાય: ॥ ૫૪ ॥

દસમા સંધના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત રક્ષિમણીના વિવાહમાનો ચોપનમો અંધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧. રાજન. ૨. દશમસ્કન્ધે રક્ષિમણુદ્વાહોત્સવો નામ ચતુ: ।

४

पंचावनमो अद्याय

प्रधुमनो जन्म अने शम्भरासुरनो वध

श्रीशुक्त उपाय^१

कामसु वासुदेवांशो द०५ः प्राग् रुद्रमन्युना ।
देहोपपातये भूयस्तमेव प्रत्यपद्यत ॥ १ ॥

स एव ज्ञातो वैदर्भ्या कृष्णवीर्यसमुद्गवः ।
प्रधुम इति विभ्यातः सर्वतोऽनवमः पितुः ॥ २ ॥

तं शम्भरः कामरूपी हृत्वा तोकमनिर्दशम् ।
सविदित्याऽहत्मनः शनुं प्रास्योदन्वत्यगाद् गृहम् ॥ ३ ॥

तं निर्जगार बलवान् भीनः^२ सोऽप्यपरैः सह ।
वृतो जालेन महता गृहीतो मत्स्यक्षयिभिः ॥ ४ ॥

तं शम्भराय तैवर्ता उपाजहुरुपायनम् ।
सूदा भृत्यानसं नीत्याऽवधन् स्वधितिनाऽहुतम् ॥ ५ ॥

दृष्ट्वा तहुहरे बालं मायावत्यै न्यवेदयन् ।
नारदोऽकथयत्सर्वं तस्याः शङ्कितयेतसः ।
बालस्य तत्प्रभुत्यजिं मत्स्योदरनिवेशनम् ॥ ६ ॥

सा च कामस्य वै पत्नी रतिर्नाम यशस्विनी ।
पत्युर्निर्दृष्टदेहस्य देहोत्पत्तिं प्रतीक्षती ॥ ७ ॥

निरुपिता शम्भरेणा सा सूपोदनसाधने ।
कामदेवं शिशुं भुद्ध्या चके स्नेहं तदाभ्यके ॥ ८ ॥

नातिदीर्घेणा जालेन स काष्ठर्णी उद्धौवनः ।
जनयामास नारीणां वीक्षातीनां च विभ्रमम् ॥ ९ ॥

श्रीशुक्तदेवक्षणे छ - परीक्षित! कामदेव भगवान् वासुदेवना ज अंश छ. तेओ पहेलां रुद्रभगवानना कोषाज्ञिनी लस्म थर्ष गया हता. हवे करी शरीरप्राप्ति भाटे तेमणे पोताना अंशी भगवान् वासुदेवनो ज आश्रय लीधो. ॥ १ ॥ ते ज कामदेव आ वधते भगवान् श्रीकृष्ण द्वारा रुक्मिणीज्ञना गर्वथी उत्पन्न थया अने प्रधुम नामथी जगत्मां प्रसिद्ध थया. सोन्दर्य, पराक्रम, शील वगेरे सहृदयोमां तेओ भगवान् श्रीकृष्णथी कोई रीते कम न हता. ॥ २ ॥ बाणक प्रधुम हज्ज दश दिवसना पक्ष थया न हता के कामरूपी मायावी शम्भरासुर वेश बदलीने सूतिकांगृहमांथी तेमने हरी लहर्ष गयो अने समुद्रमां केंकी दहर्ष पोताने वेर आवी गयो. तेने खबर पडी गहर्ष हती के आ प्रधुम भारो भावि शत्रु छ. ॥ ३ ॥ समुद्रमां प्रधुमने एक मोटो मर्चु गणी गयो. त्यार पछी माछीमारोओ पोतानी जाणमां इसावीने बीज्ज माछलीओ साथे आ मोटा माछलाने पक्ष पक्डी लीधो. ॥ ४ ॥ अने तेमणे ते माछलाने लहर्ष जहुने शम्भरासुरने लेट आपी दीधो. शम्भरासुरनो रसोहियो ते अद्भुत मर्चुने उठावीने रसोहिधरमां लहर्ष आव्यो अने तेने चीरवामां आव्यो. ॥ ५ ॥ रसोहियाओ मर्चुना पेटमां बाणक जोहुने तेने शम्भरासुरनी दासी मायावतीने आपी दीधो. मायावतीना मनमां शंका उत्पन्न थर्ष. त्यारे नारदज्ञाओ आवीने कहुं के आ 'कामदेव' ज छ, श्रीकृष्णना पत्नी रुक्मिणीना गर्वथी तेनी उत्पत्ति थर्ष छ अने माछलाना पेटमां प्रवेश वगेरे भधी वात कही संबलावी. ॥ ६ ॥ परीक्षित! ते मायावती कामदेवनी पत्नी पशस्वी रति ज हती. जे दिवसे भगवान् शंकरना कोषथी कामदेवनुं शरीर लस्म थर्ष गयुं, ते दिवसधी ते तेमना सहेदे पुनः उत्पन्न थवानी प्रतीक्षा करी रही हती. ॥ ७ ॥ ते ज रतिने शम्भरासुरे पोताने त्यां दाण-भात बनाववाना काम भाटे राखी हती. ज्यारे तेने खबर पडी के आ बाणकना रुपमां मारा पति कामदेव ज छ त्यारे ते तेना प्रति बहु प्रेम करवा लागी. ॥ ८ ॥ श्रीकृष्णकुमार भगवान् प्रधुम थोडा ज समयमां युवान थर्ष गया. तेमनुं रुप-लावक्षण ऐटलुं अद्भुत हतुं के लीओ तेमने ज्ञेती तेमना मनमां शुंगार-रस उत्पन्न थर्ष जतो. ॥ ९ ॥

१. बादरायणिरुद्वाय । २. मत्स्यः ।

સા તં પતિं પદ્મદલાયતેકણાં
પ્રલભબાહું નરલોકસુન્દરમ् ।
સત્રીડહાસોતભિતભુવેક્ષતી
ગ્રીત્યોપતસ્યે રતિરજ્જ સૌરતે: ॥ ૧૦॥

તામાણ ભગવાન् કાર્ણિમાર્તસે મતિરન્યથા ।
માતૃભાવમતિક્ષ્ય વર્તસે કામિની પથા ॥ ૧૧॥

રતિરવાચ

ભવાન् નારાયણસુત: શમ્ભરેષાહતો ગૃહાત્ ।
અહંતેડવિકૃતાપત્તી રતિ: કામોભવાન્પ્રભો ॥ ૧૨॥

એષત્વાડનિર્દશાં સિન્ધાવક્ષિપદ્યભરોડસુર: ।
મત્સ્યોડગ્રસીતદુદરાદિહ પ્રામોભવાન્પ્રભો ॥ ૧૩॥

તમિમં જહિ દુર્ધ્ર્ષ્ટ દુર્જ્યં શત્રુમાત્મન: ।
માયાશતવિદ્ધં તં ચ માયાભિર્મોહનાદિભિ: ॥ ૧૪॥

પરિશોચનિ તે માતા કુરરીવ ગતપ્રજા ।
પુત્રસ્નેહાકુલા દીના વિવત્સા ગૌરિવાતુરા ॥ ૧૫॥

પ્રભાષ્યૈવં દદૌ વિદ્યાં પ્રદ્યુમ્નાય મહાત્મને ।
માયાવતી મહામાયાં સર્વમાયાવિનાશિનીમ् ॥ ૧૬॥

સં ચ શામબરમભ્યેત્ય સંયુગાય સમાદ્યત ।
અવિષ્ટૈસ્તમાનૈપૈ: ક્ષિપન્સજ્જનયન્કલિમ् ॥ ૧૭॥

શોડવિકિમો દુર્વચોભિ: પાદાહત ઈવોરગ: ।
નિશ્ચકામ ગાદાપાણિરમર્યાતાપ્રલોચન: ॥ ૧૮॥

ગાદામાવિષ્ય તરસા પ્રદ્યુમ્નાય મહાત્મને ।
પ્રક્ષિપ્ય વ્યનદભાદ્ય વજનિષ્પેષનિષ્કુરમ् ॥ ૧૯॥

કમળની પાંખડી જેવાં કોમળ અને વિશાળ નેત્ર,
ઘૂંઠણો સુધી લાંબી ભુજાઓ અને મનુષ્યલોકમાં સૌથી સુંદર
શરીર જોઈને રતિ લજ્જાયુક્ત હાસ્ય સાથે વાંડી ભૂકૃટિથી
પ્રણયપૂર્વક ભાવો વ્યક્ત કરતી રહીને તેમની સેવામાં મળન
રહેતી હતી. ॥ ૧૦ ॥ શ્રીકૃષ્ણકુમાર ભગવાન પ્રદ્યુમ્ને તેના
ભાવોમાં પરિવર્તન જોઈને કહ્યું - 'દેવી! તમે તો મારી
મા સમાન છો. તમારી બુદ્ધિ વિપરીત કેમ થઈ ગઈ?
હું જોઉ છું કે તમે માનો ભાવ ત્યજને પણી જેવો હાવ-
ભાવ દેખાડી રહ્યાં છો.' ॥ ૧૧ ॥

રતિએ કહ્યું - 'પ્રભુ! તમે સ્વયં ભગવાન નારાયણના
પુત્ર છો. શંબરાસુર તમને સૂતિકાગૃહમાંથી ચોરી લાવ્યો
હતો. તમે મારા પતિ સ્વયં કામદેવ છો અને હું આપની
દર-હંમેશની પણી રતિ છું. ॥ ૧૨ ॥ મારા સ્વામી! જ્યારે
તમે દશ દિવસના પણ ન હતા, ત્યારે આ શંબરાસુરે તમારું
હરણ કરીને તમને સમુદ્રમાં નાખી દીધ્યા હતા. ત્યાં એક
મણ્ણ તમને ગળી ગયો અને તેના પેટમાંથી તમે અહીં
મને પ્રાપ્ત થયા છો. ॥ ૧૩ ॥ / આ શંબરાસુર અનેક
પ્રકારની માયા જાણો છે. તેને પોતાના વશમાં કરવો અથવા
જતી લેવો બહુ કઠણ છે, તિમે તમારા આ શત્રુનો મોહન
વગેરે માયાઓ વડે નાશ કરો. ॥ ૧૪ ॥ / સ્વામી! પોતાનો
પુત્ર (તમે) ખોવાઈ જવાથી તમારી માતા પુત્ર-સ્નેહથી
વ્યાકુળ થઈ રહ્યાં છે. તેઓ વાત્સલ્ય-સ્નેહથી વ્યાકુળ બનીને
રાત-દિવસ ચિત્તા કરતાં રહે છે. તેઓ બચ્યાં વિનાની
ટિટોડી અને વાછરડા વિનાની ગાયની જેમ પુત્ર-સ્નેહથી
વ્યાકુળ બની ગયાં છે.' ॥ ૧૫ ॥ માયાવતી રતિએ આ
પ્રમાણે કહીને પરમ શક્તિશાળી પ્રદ્યુમ્નને 'મહામાયા'
નામની વિદ્યા આપી. આ વિદ્યા એવી છે, જે તમામ
પ્રકારની માયાઓનો નાશ કરી દે છે. ॥ ૧૬ ॥ હવે
પ્રદ્યુમ્નજીએ શંબરાસુરની પાસે જહીને સહન ન થઈ રહે
તેવાં વચનોથી કલહ પેદા કર્યો. તેઓ ઈચ્છતા હતા કે
આ કોઈ રીતે જવડો કરે. એટલું જ નહીં, તેમણે
શંબરાસુરને પુછ માટે સ્પષ્ટરૂપે આમંત્રિત કર્યો. ॥ ૧૭ ॥

પ્રદ્યુમ્નજીનાં કટુવચ્ચનોના ઘાથી શંબરાસુર એવી રીતે
છંછેડાઈ ગયો, જાણો કોઈએ જેરીલા સાપને પગથી લાત
મારી હોય. તેની આંખો કોધથી લાલ થઈ ગઈ. તે લાથમાં
ગાઢા લઈને બહાર નીકળ્યો. ॥ ૧૮ ॥ તેણે પોતાની ગાઢા
બહુ જોરથી આકાશમાં ઘુમાવીને પ્રદ્યુમ્નજી ઉપર પ્રહાર
કર્યો. ગાઢા મારતી વખતે તેણે વજના કડાક જેવી તીવ્ય
ગર્જના કરી, જાણો વીજળી ત્રાટકી હોય. ॥ ૧૯ ॥

तामापतन्तीं भगवान् प्रद्युम्नो गदया गदाम् ।
अपास्य शत्रवे कुद्धः प्राहिष्ठोत् स्वगदां नृपै ॥ २० ॥

स च मायां समाश्रित्य हेतेयीं मयदर्शिताम् ।
भुमुचेऽख्यमयं वर्षं काष्ठो वैहायसोऽसुरः ॥ २१ ॥

आध्यमानोऽख्यवर्षेषु रौक्षिमषोयो महारथः ।
सत्यात्मिकां महाविद्यां सर्वमायोपमहिनीम् ॥ २२ ॥

ततो गौत्र्यकगा-धर्वपैशाचोरगराकसीः^१ ।
प्रायुद्धज्ञ शतशो हेत्यः काष्ठिवृष्टमयत् स ताः ॥ २३ ॥

निशात्मसिमुद्यम्य सकिरीटं सकुण्डलम् ।
शम्भरस्य शिरः कायात् ताम्रशमश्रवोजसाउहरत् ॥ २४ ॥

आकीर्यमाषो दिविजैः स्तुवद्दिः कुसुमोत्करैः ।
भार्याऽभरचारिष्या पुरं नीतो विहायसा ॥ २५ ॥

अन्तःपुरवरं राजन् ललनाशतसङ्कुलम् ।
विवेश पत्न्या गगनाद् विद्युतेव बलाहकः ॥ २६ ॥

तं दण्ड्वा जलदश्यामं पीतकैशेयवाससम् ।
प्रलभ्याहु ताम्राकां सुस्मितं रुचिराननम् ॥ २७ ॥

स्वलङ्कृतमुभामभोऽनीलवकालकालिभिः ।
कृष्णं मत्या खियो हीता निलिल्युस्तत्र तत्र ह ॥ २८ ॥

अवधार्य^२ शैतरीष्वैलक्षण्येन योषितः ।
उपज्ञमुः प्रभुदिताः सस्त्रीरत्नं सुविस्मिताः ॥ २९ ॥

अथ त्रासितापाजी वैदर्भी वल्गुभाषिष्ठी ।
अस्मरत् स्वसुतं नष्टं स्नेहस्तुतपयोधरा ॥ ३० ॥

परीक्षित! भगवान् प्रद्युम्नज्ञाने ज्ञेयुं के तेनी गदा बहु वेगस्थी मारी तरफ आवी रही छे, त्यारे तेमधो पोतानी गदाना प्रहारथी तेनी गदाने रोकी लीधी अने कोष्ठपूर्वक पोतानी गदा तेना पर फेंकी ॥ २० ॥ त्यारे ते हेत्य मयासुर पासेथी शीघ्रेली आसुरी मायानो आश्रय लઈने आकाशमां चाल्यो गयो, अने त्यांथी प्रद्युम्नज्ञ पर अख-शस्त्रोनी वृष्टि करवा लाग्यो ॥ २१ ॥ महारथी प्रद्युम्नज्ञ पर अनेक प्रकारनां अस्त्रोनी वर्षा करीने ज्यारे ते तेमने पीडवा लाग्यो त्यारे प्रद्युम्नज्ञाने समस्त मायाओने शांत करनारी सत्त्वमयी महाविद्यानो प्रयोग कर्या ॥ २२ ॥ त्यारबाद शंबरासुरे धक्ष, गन्धर्व, पिशाच, नाग अने राखसोनी अनेक मायाओनो प्रयोग कर्या; परंतु श्रीकृष्णकुमार प्रद्युम्नज्ञाने पोतानी महाविद्यायी ते बधी मायाओनो नाश करी दीधो ॥ २३ ॥ त्यार पछी तेमधो एक तीक्ष्ण तलवार उठावी अने शंबरासुरनुं मुकुट अने कुण्डोथी सुशोभित मस्तक (जे लाल-लाल ढाढी-मूँछोथी अत्यंत भयंकर लागतुं हतुं) कापीने धृथी अलग करी दीधु ॥ २४ ॥ देवताओ पुष्पोनी वृष्टि करीने सुति करवा लाग्या अने त्यार पछी मायावती रति, जे आकाशमां पला चाली शक्ती छती, पोताना पति प्रद्युम्नज्ञने आकाशमार्ग द्वारकापुरीमां लई गई ॥ २५ ॥

परीक्षित! आकाशमां पोतानी गोरी पत्नी आथे श्यामवर्णना प्रद्युम्नज्ञ वीजणी अने मेघना ज्ञेडानी जेम शोली रह्या छता, आ प्रमाणो तेमधो सेंकडो स्त्रीओना निवासस्थान ऐवा भगवानना ते उत्तम अंतःपुरमां प्रवेश कर्या ॥ २६ ॥ अंतःपुरनी श्रीओओ ज्ञेयुं के, प्रद्युम्नज्ञनुं शरीर वर्षाकालीन भेघ जेवुं श्यामवर्ण छे, त्रेशमी पीतांबर पारझ करेलुं छे, धूटणो सुधी लांबी भुजाओ छे, कमण जेवां लाल नेत्रो अने काणा वांकडिया केशोथी सुशोभित सुंदर हास्यथी ग्रहुलित सुंदर मुभवाणा ते प्रद्युम्नज्ञने ज्ञेइने बधी श्रीओ तेमने श्रीकृष्ण समज्ञने शरभाई गई अने ज्यां-त्यां छुपाई गई ॥ २७-२८ ॥ पछी धीरे-धीरे ते श्रीओने भज्वर पड़ी गई के आ श्रीकृष्ण नथी, तेथी तेओ फरीथी धीरे-धीरे सूक्ष्म नजरे ज्ञेवा लागी, त्यारे भगवान् श्रीकृष्णाना स्वदृप, वय वगेरेमां थोडी विलक्षणता ज्ञेइने ते अत्यंत आनंदित अने विस्मयपूर्वक आ श्रेष्ठ दंपती पासे आवी गई ॥ २९ ॥ परीक्षित! सदा मधुरभाषी, श्यामनयना रुक्मिशीज्ञ त्यां आवी पहोचां, आ नवा दंपतीने ज्ञेइने तेमने तेमना जोवायेला पुत्रनुं स्मरण थई आव्युं, वात्सल्य-स्नेहनी विपुलताथी तेमना स्तनोमांथी दृप सववा लाग्युं ॥ ३० ॥

१. नृन् । २. ततो भोडकर्ता मायां पिशाचोरगराकसाम् । ३. उपधार्य ।

को न्ययं नरवैदूर्धः कस्य वा कमलेक्षणः ।
धूतः कुप्या वा जट्ठरे त्रेयं लब्ध्वा त्वनेन वा ॥ ३१ ॥

મમ ચાપ્યાત્મજો નાણો નીતો યઃ સૂતિકાગૃહાત् ।
એતતુલ્યવયોરૂપો યદિ જીવતિ કુત્રચિત् ॥ ૭૨ ॥

कथं त्वनेन सम्भामि सारुप्यं शार्जिधन्वनः ।
आकृत्याऽवयवैर्गत्या स्वरहासावलोकनैः ॥ ३३ ॥

स एव वा भवेन्नान् यो मे गर्भं धृतोऽर्भकः ।—
अभुष्मिन् प्रीतिरधिकावामः स्फुरति मे भृजः ॥ ३४ ॥

ऐवं भीमांसमानायां वैदर्भ्या देवकीसुतः ।
देवक्यानकहन्त्यामृतमश्लोक आगमत ॥ ३५॥

विशातार्थोऽपि भगवांस्तूष्णीमास जनार्दनः ।
नारदोऽकथयत् सर्वं शम्भुराहुरणादिकम् ॥ ३५ ॥

तस्युत्ता भृष्टाश्वर्यं कृष्णान्तःपुरयोधितः ।
अभ्यनन्दनं बहुनन्दनं न एवं भृतमिवागतम् ॥ ३७॥

देवकी वसुदेवश्च कृष्णारामौ तथा स्त्रियः ।
दम्पतीतौ परिष्वज्य लक्ष्मिमाणी च ययर्महम् ॥ ७८ ॥

न एवं प्रधुम्नमायातभाकर्ष्य द्वारकैकसः ।
अहो भूत ईर्वायातो बालो हिष्ट्येति हुष्ट्यवन् ॥ ३८ ॥

यं वै मुहुः पितृसृपनिजेशभावा-
स्तान्भातरो यदभृत् रहुद्गुठभावाः ।
यित्रं न तत् खलु रमास्पदबिभविभ्ये
कामे स्मरेऽक्षिविषये किमुतान्यनार्थः ॥ ४०॥

॥★॥

ઈતિ શ્રીમહાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે^૨ ઉત્તરાર્થે પ્રધુભોત્પત્તિનિરૂપણાં નામ
પચાપચ્ચાશતામોકધ્યાયઃ ॥ ૫૫ ॥

દસમા સ્કેનના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત પ્રધુમની ઉત્પત્તિનું નિરૂપણ એ નામનો પંચાવનમો અધ્યાય સમાપ્ત.

१. सतिकालयात । २. दशभरुन्ये शम्भवदेवः पञ्च० ।

રંજિમણીજી વિચારવા લાગ્યાં - 'આ નરરત્ન કોણ છે? આ કમલનથન કોનો પુત્ર છે? કઈ ભાગ્યશાળી સ્હીરે આને પોતાના ગર્ભમાં ધારણ કર્યો હશે? આને આ કોણ સૌભાગ્યવતી પત્ની પ્રાપ્ત થઈ છે? ॥ ૩૧ ॥ મારો પણ એક નાનકડો બાળક ખોવાઈ ગયો છે. ખબર નથી એને કોણ સૂતિકાગૃહમાંથી ઉકાવી લઈ ગયું! જો તે ક્યાંક જીવતો-જીગતો હશે તો તેની ઉમર તથા રૂપ પણ આના જેવું જ હશે. ॥ ૩૨ ॥ હું તો એ વાતથી પરેશાન હું કે, આને ભગવાન શ્યામસુંદર જેવું જ રૂપ, શરીરનો બાંધો, ચાલ, હાસ્ય, ચિત્તવન અને બોલ-ચાલ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયાં? ॥ ૩૩ ॥ માનો-ન-માનો, આ તે જ બાળક છે, જેને મેં મારા ઉદરમાં ધારણ કર્યો હતો; કેમકે, સ્વાભાવિક રીતે મારો સ્નેહ આના પ્રતિ ઊભરાઈ રહ્યો છે અને મારી વામ ભુજા પણ ફરકી રહી છે.' ॥ ૩૪ ॥

જે સમયે રુક્મિણીજી આવો વિચાર કરી રહાં હતાં તે
જ સમયે પવિત્રકીર્તિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના માતા-પિતા
દેવકી-વસુદેવજની સાથે ત્યાં પખાર્યા. ॥ ૩૫ ॥ ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ બધું જાણતા હતા. પરંતુ તેઓ કાંઈ બોલ્યા નહીં,
ચૂપચાપ ઉભા રહ્યા. એટલામાં જ દેવર્ષિ નારદજી ત્યાં આવી
પહોંચ્યા અને તેમણે પ્રદ્યુમ્નજીને શંભરાસુરે હરી જવાની,
સમુક્રમાં ફેંકી દીધાની વગેરે જે-જે ઘટનાઓ બની હતી તે બધી
કહીસંભળાવી. ॥ ૩૬ ॥ નારદજી દ્વારા આ અત્યંત આશ્ર્યજનક
ઘટના સાંભળીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના અંતઃપુરની ખીઓ
ચકિત થઈ ગઈ અને ઘણાં વર્ષોથી ખોવાઈ ગયા પછી પાછા
આવેલા પ્રદ્યુમ્નજીનું એ રીતે અલિનંદન કરવા લાગી, જાણે
કોઈ મૃત શરીરમાં પ્રાણ આવી ગયા હોય. ॥ ૩૭ ॥ દેવકીજી,
વસુદેવજી, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ, બલરામજી, રુક્મિણીજી અને
ખીઓ - બધાં તે નવદૂપતીને હદયે લગાડી અત્યંત આનંદિત
થઈ ગયાં. ॥ ૩૮ ॥ જ્યારે દ્વારકાવાસી ખી-પુરુષોને ખજર
પડી કે ખોવાઈ ગયેલા પ્રદ્યુમ્નજી પાછા આવી ગયા છે ત્યારે
તે પરસ્પર કહેવા લાગ્યાં - ‘અહો, કેવા સૌભાગ્યની વાત છે
કે આ બાળક જાણે મરીને પાછો આવ્યો.’ ॥ ૩૯ ॥ પરીક્ષિત!
પ્રદ્યુમ્નજીનાં ૩૫-રેંગ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે એટલાં મળતાં
આવતાં હતાં કે તેમને જોઈને તેમની માતાઓ પણ તેમને
પોતાના પતિદેવ શ્રીકૃષ્ણ સમજીને મધુરભાવમાં મગ્ન થઈ જતી
હતી. અને તેમની સામેથી ખસીને એકાંતમાં ચાલી જતી હતી!
શ્રીનિકેતન ભગવાનના પ્રતિબિલ્લસ્વરૂપ કામાવતાર ભગવાન
પ્રદ્યુમ્નને જોયા પછી આમ થવું એ કોઈ આશ્ર્યની વાત નથી.
પછી તેમને જોઈને બીજી ખીઓની વિચિત્ર દશા થઈ જાય અનેમાં
તો કહેવાનાં જ શાં છે. ॥ ૪૦ ॥

11

८१

४१३

✓

छ्यनमो अध्याय

स्यमन्तकमणिनी कथा, जग्मवती अने सत्यभामा साथे श्रीकृष्णना विवाह

श्रीशुक उवाच

सत्राजितः स्वतनयां कृष्णाय कृतकिल्बिषः ।
स्यमन्तकेन मणिना स्वयमुद्यम्य दत्तवान् ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच

सत्राजितः उमकरोह भ्रवन् कृष्णस्य किल्बिषम् ।
स्यमन्तकः कुतस्तस्य कर्माद् दत्ता सुता हरेः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच

आसीत् सत्राजितः सूर्यो भक्तस्य परमः सभा ।
प्रीतस्तस्मै मणिं प्रादात् सूर्यसुषुप्तः स्यमन्तकम् ॥ ३ ॥

स तं विभन् मणिं कष्ठे भ्राजमानो यथा रविः ।
प्रविष्टो द्वारकां राजंस्तेजसा नोपलक्षितः ॥ ४ ॥

तं विलोक्य जना दूरातेजसा मुष्टटेष्यः ।
दीव्यतेऽक्षीर्भगवते शशंसुः सूर्यशङ्किताः ॥ ५ ॥

नारायण नमस्तेऽसु शक्षयक्गदापर ।
दामोदरारविन्दाक्ष गोविन्द यदुनन्दन ॥ ६ ॥

ओष आयाति सविता त्वां ठिंकुर्जगत्पते ।
मुष्णन् गमस्तियक्षेण नृषां यक्षुषिं तिग्मगुः ॥ ७ ॥

नन्यन्विश्छन्ति ते मार्गं त्रिलोक्यां विभुधर्घभाः ।
क्षात्याद्य गूढं यदुषु ग्रहुं त्वां यात्यजः प्रभो ॥ ८ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! सत्राजिते श्रीकृष्ण
पर खोटुं क्लंक लगाज्वुं हतुं, पछी ते अपराधना निवारण
माटे तेहो पोते स्यमन्तकमणि सहित पोतानी कन्या
सत्यभामा भगवान् श्रीकृष्णने आपी दीधी ॥ १ ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं – भगवन्! सत्राजिते भगवान्
श्रीकृष्णनो शो अपराध कर्यो हतो? तेने स्यमन्तकमणि
क्यांची भव्यो? अने तेहो पोतानी कन्या तेमने केम
आपी? ॥ २ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ ए कहुं – परीक्षित! सत्राजित भगवान्
सूर्यनो महान् भक्ता हतो. तेथी सूर्यदेव सत्राजितना
परममित्र बनी गया हता. सूर्यभगवाने ज प्रसन्न थहीने
बहु प्रेमथी तेने स्यमन्तकमणि आप्यो हतो ॥ ३ ॥
सत्राजिते ते मणिने गणामां पहेरतां ते सूर्यना जेवो
यमकवा लाग्यो. परीक्षित! ज्यारे सत्राजित द्वारकामां
आव्यो, त्यारे अत्यंत तेजस्विताने लीये लोको तेने ओणभा
न शक्या ॥ ४ ॥ दूरथी ज तेने जेहीने लोकोनी आंखो
तेना तेजथी अंशाई गई. लोको समज्या के कहाय स्वयं
सूर्यभगवान् आवी रखा छे. ते लोकोंमे भगवान् पासे
आवीने तेमने आ वातनी जाणा करी. ते समये भगवान्
श्रीकृष्ण योसर रभी रखा हता ॥ ५ ॥ लोकोंमे कहुं –
‘शंभ-चक-गदाधारी नारायण कमलनयन दामोदर!
पादवश्रेष्ठ गोविंद! आपने नमस्कार छे ॥ ६ ॥ जगदीश्वरा
जुओ, पोताना प्रकाशमान उरजोथी लोकोनी आंखोने
आंशु देता प्रवंडरशि भगवान् सूर्य आपनां दर्शन करवा
आवी रखा छे ॥ ७ ॥ प्रलुब्ध! नवा श्रेष्ठ देवताओ
त्रिलोकमां आपने ग्रामा करवानो मार्ग शोधे छे, परंतु
ते आपने ग्रामा करी शक्ता नथी. आजे आपने यदुवंशमां
छुपायेला जाणीने स्वयं सूर्यनारायण आपनां दर्शन करवा
आवी रखा छे.’ ॥ ८ ॥

શ્રીશુકૃ ઉવાચ

નિશભ્ય બાલવચનં પ્રહસ્યામ્બુજલોચનઃ ।
પ્રાહનાસૌ રવિદેવઃ સત્રાજિત્નમણિના જવલન् ॥ ૮ ॥

સત્રાજિત્ત સ્વગૃહં શ્રીમત્ત હૃતકૈતુકમજલમ् ।
પ્રવિશ્ય દેવસદને મણિં વિપ્રેન્યવેશયત્ ॥ ૧૦ ॥

દિને હિને સ્વર્ણભારાનષ્ટૈ સ સૃજતિ પ્રભો ।
દુર્ભિક્ષમાર્યરિષાનિ સર્પાધિવ્યાધયોડશુભાઃ ।
ન સન્તિ માયિનસત્ત્રયત્રાસ્તેઽભ્યર્થિતો મણિઃ ॥ ૧૧ ॥

સયાચિતો મણિં કવાપિ યદુરાજાય શૌરિષા ।
નૈવાર્થકામુકઃ પ્રાદાદ્ય યારાભક્તમતક્ષયન् ॥ ૧૨ ॥

તમેકઢા મણિં કણેઠે પ્રતિમુખ્ય મહાપ્રભમ् ।
પ્રસેનો હૃદમારુદ્ધ મૃગયાં વ્યચરદ્ધ વને ॥ ૧૩ ॥

પ્રસેનં સહયં હત્વા મણિમાચિદ્ય કેસરી ।
ગિરિં વિશાળામ્બવતા નિહતો મણિમિચ્છતા ॥ ૧૪ ॥

સોડપિ ચકે કુમારસ્ય મણિં કીડનકું બિલે ।
અપશ્યન્ન ભ્રાતરં ભ્રાતા સત્રાજિત્ત પર્યતપ્યત ॥ ૧૫ ॥

પ્રાયઃ કુષ્ણોન નિહતો મણિશ્રીવો વનં ગતઃ ।
ભ્રાતા મમેતિ તચ્છુત્વા કર્ણો કર્ણોઽપર્જનાઃ ॥ ૧૬ ॥

ભગવાંસ્તદુપશ્રુત્ય દુર્યશો લિમમાત્મનિ ।
માણું પ્રસેનપદવીમન્વપદ્યત નાગરૈ: ॥ ૧૭ ॥

શ્રીશુકૃદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! અજાણ્યા લોકોની આ વાત સાંભળીને કમલનયન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ હસવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું - 'અરે, આ સૂર્યદેવ નથી. આ તો સત્રાજિત છે, જે મણિને લીધે આટલો પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે. ॥ ૮ ॥' ત્યારબાદ સત્રાજિત પોતાના સમૃદ્ધ ધરમાં આવી ગયો. ધરમાં તેના શુભાગમનના નિમિત્તે મંગલ ઉત્સવ મનાવાઈ રહ્યો હતો. તેણે બ્રાહ્મણો દ્વારા સ્યમન્તકમણિને એક દેવમંદિરમાં સ્થાપિત કરવી દીધો. ॥ ૧૦ ॥'પરીક્ષિત! તે મણિ દરરોજ આઠ બાર* સોનું આપતો હતો. અને જ્યાં પૂજાઈને રહેતો હતો ત્યાં દુકાણ, મરકી, અમંગળો, સર્પો, માનસિક પીડા, શારીરિક પીડા, અશુભો કે માયાવીઓ રહી શકતા ન હતા. ॥ ૧૧ ॥ એકવાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પ્રસંગવશ કહ્યું - 'સત્રાજિત! તમે તમારો મણિ રાજી ઉત્ત્રેનને આપી દો.' પરંતુ તે એટલો અર્થલોલુપ્ત-લોભી હતો કે ભગવાનની આજાનું ઉલ્લંઘન થશે, એનો વિચાર ન કરીને તેનો અસ્વીકાર કરી દીધો. ॥ ૧૨ ॥

એક દિવસ સત્રાજિતનો ભાઈ પ્રસેન તે પરમ પ્રકાશમાન મણિને પોતાના ગળામાં પહેરીને ધોડા પર બેસી શિકાર કરવા વનમાં ચાલ્યો ગયો. ॥ ૧૩ ॥ ત્યાં એક સિંહે ધોડાસહિત પ્રસેનને મારી નાખ્યો અને તે મણિને છીનવી લીધો. તે સિંહ હજી પર્વતની ગુઝામાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો, કે મણિને માટે ઋક્ષરાજ જામબવાને તે સિંહને મારી નાખ્યો. ॥ ૧૪ ॥ તેમણે તે મણિ પોતાની ગુઝામાં લઈ જઈને છોકરાઓને રમવા માટે આપી દીધો. પોતાનો ભાઈ, પ્રસેન ઘેર પાછો ન આવતાં સત્રાજિતને બહુ દુઃખ થયું. ॥ ૧૫ ॥ તે કહેવા લાગ્યો, સંભવ છે કે 'શ્રીકૃષ્ણે જ મારા ભાઈને મારી નાખ્યો હોય, કેમકે, તે મણિ પહેરીને વનમાં ગયો હતો.' સત્રાજિતની આ વાત સાંભળીને લોકો પરસ્પર આવી વાતો કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૬ ॥ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે સાંભળ્યું કે, આ કલંક મારા ઉપર જ લગડવામાં આવ્યું છે ત્યારે તેઓ તે કલંકને ધોઈ નાંખવાના બહાને નગરના થોડા સંભ્ય પુરખોને સાથે

* ભારનું માપ અનુ પ્રમાણે છે -

ચતુર્ભિર્વીડિલિગ્રુંજં ગુજાન્પદ્ય પણો પણાન્ ।

અથી પરણમણી ચ કં તંશ્ચતુર: પલમ્ ।

તુલાં પલશાતું પ્રાહૃત્યારં સ્યાદિશતિસ્તુલાઃ ॥

ચાર શ્રીઓ (દાંબર) બરાબર એક ગુંજા (ચાંપોડી), પાંચ ગુંજાનો એક પણ, આઠ પણનો એક પણ, આઠ પણનો એક કર્ષ, ચાર કર્ષનો એક પણ, સૌ પણની એક તુલા અને વીસ તુલાનો એક ભાર.

हतं प्रसेनमश्च य वीक्ष्य केसरिणा वने ।
तं चादिपुष्टे निहतमृक्षेण दृशुर्जनाः ॥ १८॥

ऋक्षराज्यिलं भीममन्धेन तमसाऽवृतम् ।
अेको विवेश अगवानवस्थाप्य बहिः प्रज्ञः ॥ १९॥

तत्र दृश्या भणिश्चेष्ठ बालकीडनकु इतम् ।
हतुं कृतमतिस्तस्मिन्नवतस्थेऽर्भकान्तिके ॥ २०॥

तमपूर्वं नरं दृश्या धात्री चुकोश भीतवत् ।
तच्छुत्वाऽभ्यद्रवत् कुद्धो ज्ञामवान् अविनां वरः ॥ २१॥

स वै अगवता तेन युयुधे स्वाभिनाऽऽत्मनः ।
पुरुषं प्राकृतं मत्वा कुपितो नानुभाववित् ॥ २२॥

दृश्युष्टं सुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः ।
आयुधाशमद्वैर्दीर्भिः कव्यार्थं शेनयोरिव ॥ २३॥

आसीत्तदृशाविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः ।
दृश्यनिष्पेषपूर्णैरविश्रममहर्निशम् ॥ २४॥

कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टाङ्गोरुभन्धनः ।
क्षीणासात्पः स्विन्नगात्रस्तमाहातीव विस्मितः ॥ २५॥

ज्ञानेत्वां सर्वभूतानां ग्राहा ओऽः सहो बलम् ।
विष्णुं पुराणापुरुषं प्रभविष्णुमधीश्वरम् ॥ २६॥

त्वं हि विश्वसृज्ञां ऋषां सुज्यानामपि यत्यस्त् ।
कालः कलयतामीशः पर आत्मा तथाऽऽत्मनाम् ॥ २७॥

यस्येष्टुत्क्लितरोषकटाक्षमोक्षे-
वर्त्मादिशत् क्षुभितनक्तिभिजिलोऽन्धिः ।
सेतुः कृतः स्वयश उज्ज्वलिता य लङ्घा
रक्षः शिरांसि भुवि पेतुरिषुक्षतानि ॥ २८॥

लहिने प्रसेनने शोधवा माटे वनमां गया ॥ १७ ॥
त्यां शोधता-शोधता लोकोंके ज्ञेयुं के, धोर जंगलमां सिंहे
प्रसेनने अने तेना धोडने मारी नाख्या छे! ज्यारे ते लोकों
सिंहनां पगचिह्नों ज्ञेतां-ज्ञेतां आगण वथ्या, त्यारे ते लोकोंके
ऐ पश्चा ज्ञेयुं के पर्वत पर एक रीछे सिंहने पश्चा मारी नाख्यो
छे ॥ १८ ॥

बगवान श्रीकृष्णो बग्या लोकोंने बहार बेसाड्या अने
एकला ज धोर अंधकारयी भरेली ऋक्षराजनी भयंकर गुकामां
प्रवेश कर्या ॥ १९ ॥ बगवाने त्यां जहिने ज्ञेयुं के, श्रेष्ठ भणिः
स्यमन्तकने बाणकोनुं रमकु बनावी दीधो छे! ते भणिने
हरीलेवाना ईराए ते बाणको पासे जहिने ऊबा रक्षा ॥ २० ॥
ते गुकामां एक अपरिवित मनुष्यने जहिने बाणकोनी धाय
भयभीत यहिने बूमो पाडवा लागी, तेनी बूमो सांबणीने परम
बणवान ऋक्षराज ज्ञामवान छोषित यहिने त्यां दोडी
आव्या ॥ २१ ॥ परीक्षिता ज्ञामवान ते सभये कोपापमान
थई रक्षा छता, तेमने बगवानना भहिमा अने प्रबावनी ज्ञान
न हती, तेमणे बगवानने एक साधारण भनुष्य समज्या अने
ते ओ पोताना स्वामी बगवान श्रीकृष्ण साथे युद्ध करवा
लाग्या ॥ २२ ॥ के रीते मांस माटे बे बाज-पक्षी आपसमां
लडे, ते ज प्रमाणे विजयनी अलिलाखा धरावता श्रीकृष्ण अने
ज्ञामवान एक-बीजा साथे भयंकर युद्ध करवा लाग्या। ऐहेलां
तो तेमणे अख-शस्त्रोनो प्रहार कर्या, पछी शिलाओनो, त्यार
पछी ते ओ वृक्षो उपाडीने एक-बीजा पर हेंकवा लाग्या, छेवटे
तेमनी वस्त्रे बाहु-युद्ध थयुं ॥ २३ ॥ परीक्षिता वज्रमहार
जेवा कठोर मुक्काओथी जल्ले ज्ञान परस्पर अक्षावीश दिवस
सुधी विश्राम कर्या विना रात-दिवस लडता रक्षा ॥ २४ ॥
छेवटे बगवान श्रीकृष्णना भुक्काओथी ज्ञामवानना शरीरना
सांपा ढीला थई गया, तेमनो उत्साह भांगी पड्यो, शरीर
परसेवाथी लथपथ थई गयुं, त्यारे तेमणे अत्यंत आश्र्य-
चक्षित यहिने बगवान श्रीकृष्णने कहुं — ॥ २५ ॥ 'प्रभु! हुं
ओणभी गयो, आप ज समस्त प्राणीओना स्वामी, रक्षक,
पुराणापुरुष बगवान विष्णु छो! आप ज बधाना प्राणा,
हन्त्रियबण, भनोभण अने शरीरबण छो ॥ २६ ॥ आप
विश्वना रथयिता भ्रम्या वगेरेने पश्चा उत्पन्न करनार छो.
उत्पन्न पदार्थोमां पश्चा सत्ताङ्गे आप ज बिराजमान छो.
क्षणना जेटला पश्चा अवयवो छे, तेना नियामक, परम काण आप
ज छो, अने शरीरबेद्यी भिन्न-भिन्न प्रतीत यता
अंतरात्माओना परम आत्मा पश्चा आप ज छो ॥ २७ ॥
प्रभु! मने याद छे, आपे आपनां नेत्रोमां स्तेज कोषनो भाव
मगट करी वक दृष्टिथी समुद्र तरक ज्ञेयुं हतु त्यारे समुद्रनी
अंदर रहेवावाणा मोटा-मोटा मगरमच्छो अने माछलां वगेरे
जग्नयर प्राणीओ भणलणी उक्कां हतां अने समुद्रगे आपने
मार्ग आपी दीधो हतो, त्यारे आपे तेना पर सेतु बांधीने सुंदर

ઈતि વિજ્ઞાતવિજ્ઞાનમૃક્ષરાજાનમચ્યુતઃ ।
વ્યાજહાર મહારાજ ભગવાન् દેવકીસુતઃ ॥ ૨૮ ॥

અભિમૃશ્યારવિન્દાકઃ પાણિના શઙ્કરેણ તમ્ ।
કૃપયા પરયા ભક્તં પ્રેમગમ્ભીરયા ગિરા ॥ ૩૦ ॥

મણિહેતોરિહ પ્રામા વયમૃક્ષપતે બિલમ् ।
મિથ્યાભિશાપંપ્રમૃજન્નાત્મનો મણિનાડમુના ॥ ૩૧ ॥

ઈત્યુક્તઃ સ્વાં દુહિતરં કન્યાં જામ્બવતીં મુદા ।
અર્હદ્વાર્થ સ મણિના કૃષ્ણાયોપજહાર હ ॥ ૩૨ ॥

અદ્યાનિર્ગમં શૌરેः પ્રવિષ્ટસ્ય બિલં જનાઃ ।
પ્રતીક્ષ્ય દ્વાદશાહાનિ દુઃખિતાઃ સ્વપુરં યયુઃ ॥ ૩૩ ॥

નિશભ્ય દેવકી દેવી રૂક્મિણ્યાનકદુન્દુભિઃ ।
સુહંદો શાત્યોર્જશોચન् બિલાત્ કૃષ્ણમનિર્ગતમ् ॥ ૩૪ ॥

સત્રાજિતં શપન્તસે દુઃખિતા દ્વારકોકસઃ ।
ઉપતસ્થુર્મહામાયાં દુર્ગાં કૃષ્ણોપલભ્યયે ॥ ૩૫ ॥

તેષાં તુ દેવ્યુપસ્થાનાત્ પ્રત્યાદિષ્ટાશિષા સચ ।
પ્રાહુર્બભૂવ સિદ્ધાર્થઃ સદારો હર્ષયન્ હરિઃ ॥ ૩૬ ॥

ઉપલભ્ય હથીકેશં મૃતં પુનરિવાગતમ् ।
સહ પન્થા મણિગ્રીવં સર્વે જાતમહોત્સવાઃ ॥ ૩૭ ॥

સત્રાજિતં સમાહૂય સભાયાં રાજસન્નિધૌ ।
પ્રામિં ચાખ્યાય ભગવાન્ મણિંતસ્મૈ ન્યવેદ્યત ॥ ૩૮ ॥

સ ચાતિગ્રીડિતો રત્નં ગૃહીત્વાડવાઽમુખસ્તતઃ ।
અનુતપ્યમાનો^૧ ભવનમગમત્ સ્વેનપાપમના ॥ ૩૯ ॥

પશની સ્થાપના કરી તથા લંકાનો વિષ્વંસ કર્યો. આપના બાહ્યોથી કપાઈ-કપાઈને રાક્ષસોનાં માથાં પૃથ્વી પર રખડાં હતાં. (અવશ્ય, આપ મારા તે જ 'શ્રીરામજી' શ્રીકૃષ્ણના રૂપમાં આવ્યા છો.) ॥ ૨૮ ॥ પરીક્ષિત! જ્યારે ઋક્ષરાજ જામ્બવાને ભગવાનને ઓળખી લીધા, ત્યારે કમલનયન શ્રીકૃષ્ણો પોતાના પરમ કલ્યાણકારી શ્રીહસ્તનો તેમના શરીર પર સ્પર્શ કરીને પછી અહેતુ કૃપાથી ગંભીર વાણીમાં કહ્યું— ॥ ૨૮-૩૦ ॥ 'ઋક્ષરાજ!' હું મણિ માટે જ તમારી ગુફામાં આવ્યો છું. આ મણિ દ્વારા હું મારા ઉપર લાગેલા ખોટા કલંકને મિટાવવા હિચ્છું છું.' ॥ ૩૧ ॥ ભગવાને આમ કહ્યું ત્યારે જામ્બવાને ખૂબ જ આનંદથી તેમની પૂજા કરવા માટે પોતાની કન્યા જામ્બવતીને મણિ સાથે તેમના ચરણોમાં સમર્પિત કરી દીધી. ॥ ૩૨ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જે લોકોને ગુફા બહાર છોડીને ગયા હતા, તેમણે બાર દિવસ સુધી તેમની પ્રતીક્ષા કરી, પરંતુ જ્યારે તેમણે જોયું કે હજુ સુધી તેઓ ગુફામાંથી પાછા ન આવ્યા, ત્યારે તેઓ અત્યંત દુઃખી થઈને દ્વારકા પાછા આવ્યા. ॥ ૩૩ ॥ ત્યાં હવે મા દેવકી, રૂક્મિણી, વસુદેવજી તથા અન્ય સંબંધીઓ અને જાતિજનોને ખબર પડી કે શ્રીકૃષ્ણ ગુફામાંથી નીકળ્યા નથી, ત્યારે તેમને બહુ દુઃખ થયું. ॥ ૩૪ ॥ બધા દ્વારકાવાસીઓ શોકમળ થઈને સત્રાજિતને અપશબ્દો કહેવા લાગ્યા અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ માટે મહામાયા દુર્ગાદેવીના શરણો ગયા, તેમની ઉપાસના કરવા લાગ્યા. ॥ ૩૫ ॥ તેમની ઉપાસનાથી દુર્ગાદેવી પ્રસન્ન થયાં અને તેમને આશીર્વાદ આપ્યા. તે જ સમયે તેમની વચ્ચે મણિ અને પોતાની નવી પત્ની જામ્બવતી સાથે પોતાનો મનોરથ સફળ કરીને શ્રીકૃષ્ણ બધાને પ્રસન્ન કરતા ત્યાં પ્રગટ થઈ ગયા. ॥ ૩૬ ॥ બધા દ્વારકાવાસીઓ ભગવાનને પત્ની સાથે અને ગળામાં મણિ ધારણ કરેલા જોઈને પરમાનંદમાં મળ થઈ ગયા, જો કોઈ મૃત્યુ પામ્યા પછી સજ્જવન થયું હોય. ॥ ૩૭ ॥

ત્યાર પછી સત્રાજિતને રાજસભામાં મહારાજ ઉગ્રસેન પાસે બોલાવ્યો અને જે રીતે મણિ પ્રાપ્ત થયો, તે બધું કહીને તે મણિ સત્રાજિતને આપી દીધો. ॥ ૩૮ ॥ સત્રાજિત ખૂબ જ લજ્જિત થઈ ગયો. મણિ લઈને તે નીચે મોઢે પોતાની ભૂલનો પશ્ચાત્તાપ કરતો ધેર ગયો. ॥ ૩૯ ॥

૧. ચન્તાયમાનો ।

सोऽनुध्यायं स्तदेवाद्यं बलवद्विग्रहाकुलः ।
कथं मृग्नाम्यात्मरजः प्रसीदेद् १ वाऽन्युतः कथम् ॥ ४० ॥

किं कृत्वा साधु महां स्याम शपेह् वा जनो यथा ।
अदीर्घदर्शनं क्षुद्रं मूढं द्रविषालोलुपम् ॥ ४१ ॥

दास्ये हुषितरं तस्मै स्त्रीरत्नं रत्नमेव च ।
उपायोऽयं समीचीनस्तस्य शान्तिर्न चान्यथा ॥ ४२ ॥

ऐवं व्यवसितो बुद्ध्या सत्राञ्जित् स्वसुतां शुभाम् ।
मणिं च स्वयमुद्यम्य कृष्णायोपज्जहार ह॒ ॥ ४३ ॥

तां सत्यभामां भगवानुपयेमे यथाविधि ।
बहुत्प्रियाचितां शीलदृपौ दार्यगुणान्विताम् ॥ ४४ ॥

भगवानाह न मणिं प्रतीक्षामो वयं नृपउ ।
तवास्तां॑ देवभक्तस्य वयं च इवभागिनः ॥ ४५ ॥

तेना मनुषी आंखोनी सामे निरंतर पोतानो अपराध नायवा लाङ्यो. बगवान साथे विरोध करवाने लीषे ते भयभीत पक्ष थई गयो हतो. हवे ते ओ विचारवा लाङ्यो के, 'हु मारा अपराधनुं ग्रायक्षिता कई रीते करु? बगवान श्रीकृष्ण मारा पर कई रीते ग्रसन्न थाय. ॥ ४० ॥ हु ऐवुं क्युं कम करु, जेनाथी मारुं कल्याण थाय अने लोको मने महेशां न मारे. अरेखर हु अल्पबुद्धिवाणो शूद्र छुं. धनना लोभधी हु अत्यंत मूर्ख जेवुं कार्य करी बेहो. ॥ ४१ ॥ हवे हु लीओमां रत्न जेवी मारी पुत्री सत्यभामा अने ते स्यमन्तक मणि—बन्ने श्रीकृष्णने आपी हुं. आ उपाय बहु सुंदर छे. आनाथी मारा अपराधनुं निवारण थई जशे. आ सिवाय बीजो कोई उपाय न थी.' ॥ ४२ ॥ सत्राञ्जिते पोतानी विवेकबुद्धिवी आवो निश्चय करीने आ कार्य माटे पोते ज प्रयत्न करी पोतानी कन्या सत्यभामा अने स्यमन्तकमणि बन्ने बगवान श्रीकृष्णने अर्पण करी दीधां. ॥ ४३ ॥ सत्यभामा शील-स्वभाव, अति सुंदर अने उदारता जेवा सद्गुणोथी सम्पन्न हतां. धक्षा लोको ईच्छता हता के सत्यभामा अमने मणे. एवी आशाथी केटलाक लोको अ सत्राञ्जित पासे तेमनी मागकी पक्ष करी हती. परंतु हवे भगवान श्रीकृष्णो तेमनुं विषिपूर्वक पाणिग्रहण कर्यु. ॥ ४४ ॥ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्णो सत्राञ्जितने कहुं— 'हु स्यमन्तकमणिनो स्वीकार करतो न थी. तमे भगवान सूर्यनारायणना भक्त छो, तेथी तमारी पासे राखो. अमे तो भाग्य तेनाइना, अर्थात् तेमांथी प्राप्त थता सोनाना अधिकारी छाओ. ते तमे अमने आप्या करजो. ॥ ४५ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे५ उत्तरार्थे स्यमन्तकोपाध्याने
पट्पञ्चाशतामोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

इसमा संधना उत्तरार्थ-अंतर्गत स्यमन्तकना उपाध्यानमांनो छप्पनमो अध्याय समाप्त.

—★—

सत्रावनमो अध्याय

स्यमन्तक-हरक्ष, शतधन्यानो उद्धार अने अकूरज्ञने इरीथी द्वारका बोलाववा

श्रीशुक्त उवाच

विशातार्थोऽपि गोविन्दो दग्धानाकुर्य पाषडवान् ।

कुर्ती च कुल्यकरणे सहरामो ययौ कुरुन् ॥ १ ॥

श्रीशुक्तेवज्ञ कहे छे— परीक्षित! जोके भगवान श्रीकृष्णने ए वातनी जाङ्ग हती के लाक्षागृहना अजिनमां पांडवोनो वाण पक्ष वांको थयो न थी, तेम छतां ज्यारे तेमणे सांभज्युं के कुन्ती अने पांडवो बणी गयां, त्यारे समयनी कुल-परंपराने योग्य व्यवहार करवा माटे तेओ बलरामज्ञनी साथे हस्तिनापुर गया. ॥ १ ॥

१. प्रसीदेद्युतः । २. सः । ३. तव । ४. अवास्तु देवभक्तश्च । ५. दशमस्कन्धे स्यमन्तकहरणं पट्पञ्चात् ।

भीष्मं कृपं सविदुरं गान्धारीं द्रोषामेव च ।
तुल्यदुःखौ च सज्जम्य हा कष्टमिति होयतुः ॥ २ ॥

लघ्वैतदन्तरं राजन् शतधन्वानमूर्यतुः ।
अकूरकृतवर्माणौ मणिः कस्मात् गृह्यते ॥ ३ ॥

योऽस्मभ्यं सम्प्रतिश्रुत्य कन्यारत्नं विगर्ह्य नः ।
कृष्णायादानं सत्राञ्जित् कस्मात् आतरमन्वियात् ॥ ४ ॥

अेवं लितमितिस्ताभ्यां सत्राञ्जितमसत्तमः ।
शयानमवधीत्वोभात् स पापः क्षीणाञ्जितः ॥ ५ ॥

स्त्रीषां विकोशमानानां कुन्दनीनामनाथवत् ।
हत्या पशून् सैनिकवन्मणिमादाय जिमिवान् ॥ ६ ॥

सत्यभामा च पितरं हतं वीक्ष्य शुच्यापिता ।
व्यलपतात तातेति हा हतास्मीति मुख्यती ॥ ७ ॥

तैलद्रोष्यां मृतं प्राप्य जगाम गजसाक्षयम् ।
कृष्णाय विदितार्थाय तमाऽङ्गयज्यो पितुर्वधम् ॥ ८ ॥

तदाकुर्यश्चरौ राजत्रनुसृत्य नुलोकताम् ।
अहो नः परमं कष्टमित्यस्त्राक्षीं विलेपतुः ॥ ९ ॥

आगत्य भगवां स्तस्मात् सभार्यः साग्रजः पुरम् ।
शतधन्वानमारेभे हनुं हतुं मणिं ततः ॥ १० ॥

सोऽपि कृष्णोद्यमं शात्वा भीतः प्राणपरीक्षया ।
साहाय्ये कृतवर्माणमयायत स चाप्रवीत् ॥ ११ ॥

नाहमीश्वरयोः कुर्यां उलनं रामकृष्णयोः ।
क्षो नु क्षेमाय कल्पेत तयोर्वृजिनमायरन् ॥ १२ ॥

त्यां जहाने श्रीभूषितामह, कृपाचार्य, विदुर, गान्धारी अने द्रोषाचार्यने मणीने तेमनीसाथे समवेदना—सहानुभूति प्रकट करी अने ते लोकोने कहुं—‘अरे, रे... आ तो अत्यंत हुःभद घटना बनी गई.’ ॥ २ ॥ ०

भगवान श्रीकृष्णाना हस्तिनापुर जवाथी द्वारकामां अकूर अने कृतवर्माने अवसर मणी गयो. तेमणे शतधन्वाने जहाने कहुं—‘तमे सत्राञ्जित पासेथी मणिं केम छीनवी लेता नथी?’ ॥ ३ ॥ सत्राञ्जिते पोतानी श्रेष्ठ कन्या सत्यभामा आपणने आपवानुं वचन आप्युं हतुं. अने हवे तेषो आपण्युं अपमान करीने तेने श्रीकृष्ण साथे परजावी दीधी छे. हवे सत्राञ्जित पश्च तेना भाई प्रसेननी जेम यमपुरीमां केम न जवो जोईओ?’ ॥ ४ ॥ शतधन्वा पापी हतो अने हवे तो तेनु मृत्यु पश्च तेना भाथा पर नाची रहुं हतुं. अकूर अने कृतवर्माना आ प्रमाणे बहेकाववाथी शतधन्वा तेमनी वातोमां आवी गयो। अने ते महादुष्टे लोभवश सूतेला सत्राञ्जितने मारी नाघ्यो. ॥ ५ ॥ ते समये ढीओ अनाथनी जेम रडवा लागी, परंतु शतधन्वाओ ते तरफ बिलकुल ध्यान न आप्युं; जेम कसाई पशुओनी हत्या करी नाखे छे, ते ज प्रमाणे ते सत्राञ्जितने मारीने, मणिं लहाने त्यांथी भागी गयो. ॥ ६ ॥

पोताना पिताने मारी नाभवामां आव्यो छे ते जाङ्गीने सत्यभामाण अत्यंत शोकमग्न थहि गयां अने तेओ ‘ओ पिताण! ओ पिताण! हुं मराई गई’—आ प्रमाणे विलाप करवा लाग्यां. वच्ये-वच्ये तेओ बेहोश थहि जतां हतां अने होश आववाथी झरी विलाप करतां हतां. ॥ ७ ॥ त्यार पछी तेओ पिताना मृतदेहने तेल भरेला पात्रमां रभावीने स्वयं हस्तिनापुर गयां. तेमणे अत्यंत हुःभ साथे भगवान श्रीकृष्णने पोताना पितानी हत्यानी वात करी—जोडे आ बधुं भगवान श्रीकृष्ण पहेलेथी जाग्रता हता. ॥ ८ ॥ परीक्षित! सर्वशक्तिमान भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञाने आ बधुं सांखणीने मनुष्योना जेवी लीला करता रहीने पोतानी आंजोमांथी आंसु सार्या अने विलाप करवा लाग्या, ‘अहो! आपणा उपर तो आ बधु भोटी विपत्ति आवी पडी!’ ॥ ९ ॥ त्यारपछी भगवान श्रीकृष्ण सत्यभामाण अने बलरामज्ञानी साथे हस्तिनापुरथी द्वारका आव्या अने शतधन्वाने मारवा अने तेनी पासेथी मणिं छीनवी लेवानो ग्रथल करवा लाग्या. ॥ १० ॥

ज्यारे शतधन्वाने खबर पडी के भगवान श्रीकृष्ण मने मारवानो ग्रथल करी रखा छे, त्यारे ते बहु गरबाई गयो अने पोताना प्राण बचाववा माटे तेषो कृतवर्मानी मद्द मागी; त्यारे कृतवर्माने कहुं—॥ ११ ॥ ‘भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ सर्वशक्तिमान ईश्वर छे. हुं

कंसः सहानुगोडपीतो यद्वेषात्याजितः श्रिया ।
जरासन्धः समदश संयुगान् विरथो गतः ॥ १३ ॥

प्रत्याघ्यातः स चाकुरं पार्षिंग्राहमयाचत ।
सोऽप्याह को विलभ्येत विदानीश्वरयोर्बलम् ॥ १४ ॥

य हृदं लीलया विश्वं सृजत्यवति हन्ति च ।
येषां विश्वसुजो यस्य न विदुर्मोहिताऽऽज्या ॥ १५ ॥

यः समहायनः शैलमुत्पाट्यैकेन पाणिना ।
ध्यार लीलया भाव उच्छिलीन्प्रभिवार्भकः ॥ १६ ॥

नमस्तस्मै भगवते कृष्णायाहुतकर्मणो ।
अनन्तायादिभूताय कूटस्थायात्मने नमः ॥ १७ ॥

प्रत्याघ्यातः स तेनापि शतधन्वा महामणिभ् ।
तस्मिन् न्यस्याश्वमारुह्य शतयोर्जनगं ययौ ॥ १८ ॥

गरुडध्वजमारुह्य रथं रामजनार्दनौ ।
अन्वयातां भडायेगैरक्षे राजन् शुरुदुहम् ॥ १९ ॥

मिथिलायामुपवने विसृज्य पतिं हयम् ।
पद्म्यामधावत् सन्तस्तः कृष्णोऽप्यन्वद्रवद् रूपा ॥ २० ॥

पदातेर्भगवांस्तस्य पदातिस्तिं भनेभिना ।
यक्षेण शिर उत्कृत्य वाससो व्यविनो-भणिभ् ॥ २१ ॥

आलध्यमणिरागत्य कृष्ण आहाश्राजन्तिकम् ।
वृथा हतः शतधनुर्मणिस्तत्र न विद्यते ॥ २२ ॥

तेमनी सामे कांઈ करी शहुं तेम नथी भला, ऐवुं कोळा
छे जे तेमनी साथे वेर भांधीने आ लोक के परलोकमां
सकुशल रही थके? ॥ १२ ॥ तमे जाणो छो ते, कंस आमनी
साथे द्वेष करवाने लीधि राज्यलक्ष्मी गुमावी बेठो अने
पोताना अनुयायीओ साथे मराई गयो. जरासन्ध जेवा
भगवानने पश्च तेमनी सामे सतर वज्ञत मेदानमांथी
पराजित थहने रथ विना ज पोतानी राजधानीमां चाल्या
जवुं पड़युं.' ॥ १३ ॥ ज्यारे कृतवर्माओ तेने आ प्रभाणे
स्पष्ट जवाब आपी दीधो त्यारे शतधन्वाए मदद माटे
अकूरुणे ग्रार्थना करी. तेमणे कहुं, 'बाई! ऐवुं कोळा छे
जे सर्वशक्तिमान भगवाननु बण-पराक्रम जाणीने पश्च
तेमनी साथे वेर-विशेष करे. जे भगवान कीडामात्रथी आ
संपूर्ण विश्वनी रथना, रक्षा अने संहार करे छे तथा तेओ
क्यारे शुं करवा हुच्छे छे तेने ब्रह्मा वगेरे विश्वविधाता
पश्च समर्थ शक्ता नथी; जेमणे मात्र सात वर्षनी
अवस्थामां - ज्यारे ते तदन बाणक हता, एक हाथे ज
उत्तिराज गोवर्धनने उपाडी लीधो अने जेम नाना-नाना
बाणको बिलाडीना टोप उपाडीने हाथमां राखे ते ज प्रभाणे
रमत-रमतमां ज सात दिवस सूधी तेने हाथ पर धारण
करी राख्यो; हुं तो ते भगवान श्रीकृष्णने नमस्कार करे
हुं. तेमना कर्मा अद्भुत छे, तेओ अनंत, अनादि, एकरस
अने सर्वात्मास्थरूप छे. हुं तेमने नमस्कार करे हुं.' ॥ १४-
१७ ॥ ज्यारे अकूरुणो पश्च ओझाओ जवाब आपी दीधो,
त्यारे शतधन्वा स्यमन्तकमणि अकूरुण पासे थापश्च तरीके
भूडीने पोते चारसो कोस सतत दोऽवावाणा धोडा पर
बेसीने त्यांथी शीघ्रतापूर्वक भागी गयो. ॥ १८ ॥

✓ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण अने भलराम जन्मे
भाई पोताना गरुडध्वज रथ पर बेठा, जेमां अत्यंत
वेगवाणा धोडा जोडेला हता. हवे तेमणे पोताना ससरा
सत्राजितने मारनारा शतधन्वानो पीछो कर्यो. ॥ १९ ॥
मिथिलापुरी पासे एक उपवनमां शतधन्वानो धोडो पडी
गयो. हवे ते तेने छोडीने पगपाणा भागवा लाभ्यो. ते खूब
ज लभभीत हतो. भगवान श्रीकृष्ण पश्च कोषित थहने
तेनी पाछण दोऽव्या. ॥ २० ॥ शतधन्वा पगपाणा भागी
रहो हतो, तेथी भगवाने पश्च पगपाणा दोडीने पोताना
तीक्ष्ण धारवाणा चक्षी तेनुं माथुं उतारी लीधुं अने तेनां
कपडामां स्यमंतक मणिने शोध्यो. ॥ २१ ॥ परंतु ज्यारे
मणि मण्यो नहीं त्यारे भगवान श्रीकृष्णो मोटाभाई
भलरामक्कने आवीने कहुं - 'मैं शतधन्वाने वर्थ ज मार्यो.

तत आह बलो नूनं स मणिः शतधन्वना ।
कर्सिमंश्चित् पुरुषे न्यस्तस्तमन्वेषः^१ पुरं व्रज ॥ २३ ॥

अहं विदेहभिर्यामि द्रष्टुं प्रियतमं मम ।
हृत्युक्त्वा भिथिलां राजन् विवेश यद्गुनन्धनः ॥ २४ ॥

तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय मैथिलः प्रीतमानसः ।
अहयामास विधिवर्हणीयं^२ समर्हणैः ॥ २५ ॥

उवास तस्यां कर्तिचिन्मिथिलायां समा विभुः ।
मानितः प्रीतियुक्तेन जनकेन महात्मना ।
ततोऽशिक्षद् गदां काले धार्तराष्ट्रः सुयोधनः ॥ २६ ॥

केशवो द्वारकामेत्य निधनं शतधन्वनः ।
अप्राप्तिं य मणेः प्राह प्रियायाः प्रियकृद् विभुः ॥ २७ ॥

ततः स कारयामास किया बन्धोर्हतस्य वै ।
साकु^३ सुहृद्दिर्भगवान् यायाः स्यु साम्परायिकाः ॥ २८ ॥

अकुरः कृतवर्मा च श्रुत्वा शतधनोर्वधम् ।
व्यूष्टुर्भयवित्रस्तौ द्वारकायाः प्रयोजकौ ॥ २९ ॥

अकुरे प्रोपितेऽरिष्टान्यासन् वै द्वारकौकसाम् ।
शारीरा भानसास्तापा मुहुर्विकल्पौतिकाः ॥ ३० ॥

हृत्यजोपहिशन्त्येके विस्मृत्य प्रागुदाहतम् ।
मुनिवासनिवासे किं घटेतारिष्टदर्शनम् ॥ ३१ ॥

देवेऽवर्धते काशीशः शङ्ककायागताय वै ।
स्वसुतां गान्तिनी प्रादात् ततोऽवर्धत् स्वकाशिषु ॥ ३२ ॥

तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसावकुरो यत्र यत्र हृ^४ ।
देवोऽभिवर्धते तत्र नोपतापा न मारिकाः ॥ ३३ ॥

केमके, तेनी पासे स्यमन्तकमणिं तो छे ज नहीं ॥ २२ ॥
बलरामण्डले कहुं - 'ऐमां संदेह नथी के, शतधन्वाएं
स्यमन्तकमणिने कोईनी पासे राखी हीधो छे. हवे तमे द्वारका
जाओ अने तेनो पत्तो भेणवो ॥ २३ ॥ हुं विदेहराजने
भणवा ईच्छु हुं, केमके, तेओ मारा अत्यंत प्रिय मित्र छे'
परीक्षित! आम कहीने यादवश्रेष्ठ बलरामण्डलिलानगरीमां
चाल्या गया ॥ २४ ॥ ज्यारे भिथिलानरेशे जोयुं के पूजनीय
बलरामण्डल महाराज पधार्या छे, त्यारे तेमने अतिशय आनन्द
थयो. तेमणे तुरत ज पोताना आसन परथी उभा थहीने
अनेक प्रकारनी सामग्रीओथी तेमनी पूजा करी ॥ २५ ॥
त्यार पछी भगवान बलरामण्डल केटलायं वर्षा सुधी
भिथिलापुरीमां ज रह्या. महात्मा जनकण्डले बहु ज प्रेम
अने सन्मानपूर्वक तेमनुं आतिथ्य कर्यु. ते वज्ञते धृतराष्ट्रना
पुत्र हुयोधने तेमनी पासे गदापुष्टनुं शिक्षण प्राप्त
कर्यु. ॥ २६ ॥ पोतानां प्रिया सत्यभामानुं प्रिय कार्य करीने
भगवान श्रीकृष्ण द्वारका पाणा आव्या. अने सत्यभामाने
जडावी हीधुं के शतधन्वाने मारी नाघ्यो छे, परंतु
स्यमन्तकमणि तेनी पासेथी मध्यो नहीं ॥ २७ ॥ त्यार बाई
तेमणे भाई-बंधुओनी साथे पोताना ससरा सत्राञ्जितनी
परलोक माटे जे जे कियाओ करवी जोईओ ते करावी, जेनाथी
मरनार प्राणीनो परलोक सुधरे छे ॥ २८ ॥

अकुर अने कृतवर्माएं शतधन्वाने सत्राञ्जितनो वध
करवा उत्तेजित कर्यो हतो. तेथी हवे तेमणे सांभव्युं के भगवान
श्रीकृष्णो शतधन्वाने मारी नाघ्यो छे. त्यारे तेओ अत्यंत
भयभीत थहीने द्वारका छोडीने भागी गया ॥ २९ ॥
परीक्षित! केटलाक लोको ऐवुं माने छे के, अकुरण्डना द्वारकाथी
चाल्या जवाथी द्वारकावासीओमां अनेक प्रकारना वारंवार
दैविक, दैहिक अने जौतिक संतापो थुवा लाग्या. परंतु जे
लोको आवुं कहे छे तेओ पहेलां कहेली वातोने बूली जाय
छे. जला, ऐवुं क्यारेय संबली शके के, जे भगवान श्रीकृष्णमां
समस्त ऋषि-मुनि निवास करे छे, तेमना निवासस्थान
द्वारकामां तेमनी हयातीमां कोई उपद्रव थाय! ॥ ३०-३१ ॥
परंतु ते समये नगरना वडील-वृद्धों कहुं, 'ऐक्वार
कशीनरेशना राज्यमां वरसाद थयो न हतो, हुकाण पड्यो
हतो. त्यारे तेमणे पोताना राज्यमां आवेला, अकुरण्डना
पिता श्वशकने पोतानी पुत्री गान्धिनी परशावी दीधी. त्यारे
ते प्रदेशमां वृष्टि थही. अकुरण्ड वप्ता श्वशकना ज पुत्र छे
अने ऐमनो प्रभाव पप्ता तेमना जेवो ज छे. तेथी ज्यां-
ज्यां अकुरण्ड रहे छे, त्यां-त्यां बहु वरसाद पडे छे, तथा
कोई प्रकारनुं हुःअ के महामारी जेवा उपद्रवो थता नथी.'
परीक्षित! ते लोकोनी वात सांभणीने भगवाने विचार्यु के
'आ उपद्रवनुं आ ज द्वारका नथी' आवुं जडावा छतां पप्ता

१. नै । २. विधिवर्हणीयं वै तमर्हणैः । ३. साक्षि । ४. सं ।

ईति वृद्धवयः श्रुत्वा नैतावहिं कारणम् ।
ईति मत्वा^१ समानाय्य प्राहाङ्कुरं जनार्दनः ॥ ३४ ॥

पूज्यित्वाऽभिभाष्यैनं कथयित्वा प्रियाः कथाः ।
विश्वाताभिलचिताशः समयमान उवाच ह ॥ ३५ ॥

ननु दानपते न्यस्तस्त्वय्यास्ते शतधन्यना ।
स्यमन्तको मणिः श्रीमान् विदितः पूर्वमेव नः ॥ ३६ ॥

सत्राञ्जितोऽनपत्यत्वाद् गृन्तीयुद्धुहितुः सुताः ।
दायं निनीयापः पिण्डान् विमुच्यर्थं च शेखितम् ॥ ३७ ॥

तथापि हुर्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तां सुव्रते मणिः ।
किन्तु मामग्रजः सम्यद् न प्रत्येति मणिं प्रति ॥ ३८ ॥

दर्शयस्व महाभाग बन्धुनां शान्तिमावह ।
अव्युक्तिश्च मध्यास्तेऽद्य वर्तन्ते रुक्मवेदयः ॥ ३९ ॥

अेवं सामभिरालभ्यः शङ्कुतनयो मणिम् ।
आहाय वाससाच्छत्रं ददौ सूर्यसमप्रभम् ॥ ४० ॥

स्यमन्तकं दर्शयित्वा शान्तिभ्यो रज आत्मनः ।
विमृक्ष्य मणिना भूयस्तस्मै प्रत्यर्पयत् प्रभुः ॥ ४१ ॥

यस्त्वेतद् भगवत् ईश्वरस्य विष्णो-
वीर्याद्यं वृजिनहरं सुमजलं च ।
आप्यानं पठति शृणोत्यनुस्मरेद् वा
हुभीर्ति हुरितमपोत्य याति शान्तिम् ॥ ४२ ॥

भगवाने हृत मोक्षीने अकूरुक्षने दारका तेऽव्या । तेमना आव्या पृष्ठी तेमनी साथे वातचीत करी ॥ ३२-३४ ॥ भगवाने तेमनु बहु स्वागत कर्यु अने भीड़ी-भीड़ी प्रेमनी वातो कहीने तेमनी साथे चर्चा करी । परीक्षित । भगवान वधाना चितमां रहेला एके-एक संकल्पने जाओ छे, तेथी तेमणे हसीने अकूरुक्षने कहु— ॥ ३५ ॥ ‘काकाशी! आप महादानी छो, अमने आ वातनी पहेलेथी ज खबर छे के, शतधन्या तमारी पासे स्यमन्तकमणि भूकी गयो छे, जे अत्यंत प्रकाशमान अने पन आपनारो छे ॥ ३६ ॥ तमें जाशो ज छो के, सत्राञ्जितने कोई पुत्र नथी, तेथी तेनी पुत्रीना पुत्रो — तेमना होहिंग्रो ज तेमने तिलांजलि अने पिंडदान करेशे, तेमनु ऋष्ण चूकवशे अने जे कहि संपत्ति शेष रहेशे तेना ते उत्तराधिकारी थशे ॥ ३७ ॥ आ प्रमाणो शास्त्रीय दृष्टिथी जेके स्यमन्तकमणि अमारा पुत्रोने ज मणवो जोईअे, तेमछतां ते मणिभवेत्तमारी पासे रहे केमके, तमे धृष्णा प्रतिधारी अने पवित्रात्मा छो तथा बीजाओ माटे आ मणि राखवो औ बहु मुक्तेल पक्ष छे । परंतु मारी सामे एक बहु भोटी समस्या आदी पडी छे के, मारा भोटा लाई बलरामण मणिनी बाबतमां मारा उपर पूर्यो विश्वास राखतानथी ॥ ३८ ॥ तेथी हे भाग्यशाणी अकूरुक्ष । तमे ते मणि हेखाईने अमारा ईश-मित्रो — बलरामण, सत्यभामा अने जाम्बवतीनो संदेह दूर करो अने तेमना हृदयमां शांति पहोचाइ । भने खबर छे के ते ज मणिना प्रतापे आजकाल तमे सतत ऐवा पक्षो करी रह्याछो, जेमां सोनाना वेदीओ बनाववामां आवेछे ॥ ३९ ॥ परीक्षित! ज्यारे भगवान श्रीकृष्णो आ प्रमाणो सान्त्वना आपीने तेमने समजाव्या/त्यारे अकूरुक्षभो पोताना वस्त्रमां बांधेलो सूर्य जेवो प्रकाशमान ते मणि काढीने भगवान श्रीकृष्णने आपी हीधो ॥ ४० ॥ भगवान श्रीकृष्णो ते स्यमन्तकमणि पोताना शान्तिभाईओन बतावीने पोतानु इलंक दूर कर्यु अने तेने पोतानी पासे राखवा समर्थ होवा छतां पक्ष ते इरीथी अकूरुक्षने आपी हीधो ॥ ४१ ॥

सर्वशक्तिमान, सर्वव्यापक भगवान श्रीकृष्णना पराक्षमोर्थी परिपूर्ण आ आप्यान तमाम पापो, अपराधो अने इलंकेनो नाश करनारं तथा परममंगलकारीछे । जे आ आप्यानने वांचे, सांख्ये अथवा स्मरण करे छे, ते अधा प्रकारनी अपकीर्ति अने पापोर्थी मुक्त थहीने शांतिनो अनुभव करे छे ॥ ४२ ॥

—★—

ईति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहेस्यां संहितायां दशमस्कन्धे^२ उत्तरार्थे स्यमन्तकोपाप्याने
सप्तपञ्चाशात्मोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

इसमा संखना उत्तरार्थ-अंतर्गत स्यमन्तकना उपाप्यानमांनो सत्तावनमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. हृतः । २. दशमस्कन्धे सप्त० ।

અષ્ટાવનમો અધ્યાય

૬

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં બીજાં લગ્નોની કથા

શ્રીશુક્તિ ઉવાચ^૧

એકદા પાણેદવાન् દ્રષ્ટું પ્રતીતાન્ પુરુષોત્તમः ।
ઈન્દ્રપ્રસ્થં ગતઃ શ્રીમાન् યુયુધાનાદિભિર્વૃતઃ ॥ ૧ ॥

દૃષ્ટવા તમાગતં પાર્થી મુકુન્દમભિલેશ્વરમ् ।
ઉત્તરસ્થુર્યુગપદ્બીરાઃ પ્રાણા મુખ્યમિવાગતમ् ॥ ૨ ॥

પરિષ્વજ્યાયુતં વીરા અજ્ઞસ્જહતૈનસઃ ।
સાનુરાગસ્મિતં વકત્રં વીક્ષ્ય તસ્ય મુદું યયુઃ ॥ ૩ ॥

યુવિષ્ટરસ્ય ભીમસ્ય કૃત્વા પાદાભિવન્દનમ् ।
શાલ્ગુનં પરિરભ્યાથ યમાભ્યાં ચાભિવન્દિતઃ^૨ ॥ ૪ ॥

પરમાસન^૩ આસીનં કૃષ્ણા કૃષ્ણમનિન્દિતા ।
નવોદા શ્રીડિતા કિઞ્ચિચ્છનૈરેત્યાભ્યવન્દત ॥ ૫ ॥

તથૈવ સાત્યકિઃ પાર્થે: પૂજિતશાભિવન્દિત:^૪ ।
નિષસાદાસનેડન્યે^૫ ચ પૂજિતા: પર્યુપાસત ॥ ૬ ॥

પૃથાં સમાગત્ય કૃતાભિવાદન-
સાયાતિહાર્દ્રેશાભિરમિત:^૬ ।
આપૃષ્ટવાંસાં કુશલાં સહરસુધાં
પિતૃષ્વસારં પરિપૃષ્ટબાન્ધવ: ॥ ૭ ॥

તમાહ પ્રેમવૈકલયરદ્રકૃષ્ણાશ્રુલોચના^૭ ।
સ્મરનીતાનુભૂનુંકલેશાનુંકલેશાપાયાત્મદર્શનમ् ॥ ૮ ॥

શ્રીશુક્તેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! હવે પાંડવોના સમાગત મળી ગયા હતા કે, તેઓ લાક્ષાગુહમાં બળી ગયા નથી. એકદા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેમને મળવા માટે ઈન્દ્રપ્રસ્થ પધાર્યા. તેમની સાથે સાત્યકિ વળેરે બીજા કેટલાક પાદવો પણ હતા. ॥ ૧ ॥ જ્યારે વીર પાંડવોએ જોયું કે, સર્વેશર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા છે ત્યારે જેમ પ્રાણનો સંચાર થવાથી, બધી ઈન્દ્રિયો સચેત થઈ જાય છે, તે જ રીતે તે બધા એકી સાથે ઊભા થઈ ગયા. ॥ ૨ ॥ વીર પાંડવોએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું આલિંગન કર્યું. ભગવાનના શરીરના સ્પર્શથી તેમનાં બધાં પાપોનો કષ્ય થઈ ગયો. ભગવાનના પ્રેમયુક્ત હાસ્યથી શોભતા મુખને જોઈને તેઓ આનંદમળ થઈ ગયા. ॥ ૩ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ યુધિષ્ઠિર અને ભીમસેનના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને અર્જુનને હૃદયે લગાડ્યા. નકુલ અને સહદેવ ભગવાનના ચરણોમાં વંદન કર્યા. ॥ ૪ ॥ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ શ્રેષ્ઠ સિહાસન પર બિરાજમાન થઈ ગયા, ત્યારે પરમસુંદરી શ્યામવર્ણી દ્રૌપદી, જેઓ નવવિવાહિતા હોવાને કારણો સહેજ શરમાઈ રહ્યાં હતાં, ધીરે-ધીરે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પાસે આવ્યાં અને તેમને પ્રણામ કર્યાં. ॥ ૫ ॥ પાંડવોએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જેવા જ વીર સાત્યકિનું પણ સન્માન કરી અભિનંદન, વંદન કર્યાં. તેઓ આસન પર બેસી ગયા. બીજા પાદવોનો પણ પથોચિત સત્કાર કર્યો અને બધા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આજુભાજુ બેસી ગયા. ॥ ૬ ॥ ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેમનાં ફોઈ કુન્તીજી પાસે જઈ તેમના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યાં. કુન્તીજીએ અત્યંત સ્નેહવશ તેમને પોતાના હૃદયે લગાડી લીધા. તે વખતે તેમનાં નેત્રોમાં પ્રેમાશ્રુ છલકાઈ આવ્યાં. કુન્તીજીએ શ્રીકૃષ્ણને પોતાના બાઈ-બાંધવોના કુશળ-મંગળ પૂછ્યાં અને ભગવાને પણ તેમને પથોચિત ઉત્તર આપીને તેમને તેમનાં પુત્રવધૂ દ્રૌપદી અને સ્વયં તેમનું કુશળ-મંગળ પૂછ્યું. ॥ ૭ ॥ તે સમયે પ્રેમવિહૂળ થઈને કુન્તીજીનું ગળું રંધાઈ ગયું. નેત્રોમાંથી અશ્રુ વહી રહ્યાં હતાં. ભગવાનના પૂછવાથી તેમને પોતાનાં અગ્રાઉન્નાં દુઃખો યાદ આવવા લાગ્યાં અને તેઓ પોતાને ખૂબ સંભાળીને (જેમનું દર્શન સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરવાવાળું હોય છે તેવા) ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને કહેવા લાગ્યાં – ॥ ૮ ॥

૧. બાદરાયણિસુર્વાય । ૨. ચાભિવાદિત: । ૩. પરમાસનમાસીન: । ૪. ઽચ્યાભિનન્દિત: । ૫. ઊદાસને રખ્યે । ૬. ઽવીક્ષિત: । ૭. ઽબદ્રકણકાશું ।

तदैव कुशलं नोऽभूत् सनाथास्ते कृता वयम् ।
शातीन् नः स्मरता कृष्ण आता मे प्रेषितस्त्वया ॥६॥

न तेऽस्ति स्वपरज्ञान्तिर्विश्वस्य सुहृदात्मनः ।
तथापि स्मरतां शश्वत् क्लेशान् हृसिहृष्टिस्थितः ॥ १०॥

पुष्पिष्ठिरे उवाच

किं न आचरितं श्रेयो न वेदाहमधीश्वर ।
योगेश्वराणां हुर्दर्शो पतो देष्टः कुमेधसाम् ॥ ११॥

ठितिवैवार्षिकान् मासान् राशा सोऽभ्यर्थितः सुभम् ।
जनयन् नयनानन्दभिन्द्रप्रस्थोक्त्सां विल्मुः ॥ १२॥

ऐकदा रथमारुत्य विजयो वानरध्यजम् ।
गाँडीवं पनुरादाय तूष्णो चाक्षयसायको ॥ १३॥

साङ्क कृष्णोन सत्तदो विहर्तु विपिनं महत् ।
बहुव्यालमृगाकीर्णं प्राविशत् परवीरहा ॥ १४॥

तत्राविघच्छरेव्याक्रान् सूकरान् महिषान् दुरन् ।
शरभान् गवयान् खड्गान् डरिष्णां शशलकान् ॥ १५॥

तान् निन्युः किञ्चरा राशे मेध्यान् पर्वष्टुपागते ।
तृट्परीतः परिश्रान्तो वीभत्सुर्यमुनामगात् ॥ १६॥

तत्रोपस्पृश्य विशाहं पीत्वा वारि महारथो ।
कृष्णो ददशतुः कन्यां चरन्तीं चारुदर्शनाम् ॥ १७॥

तामासाद्य वरारोहां सुदिजां रुचिराननाम् ।
प्रगच्छ प्रेषितः सभ्या क्षाल्युनः प्रमदोत्तमाम् ॥ १८॥

“श्रीकृष्ण! ज्यारे तमे अमने पोताना कुटुंबी, संबंधी समज्जने, याद करीने अमारं कुशण-मंगण जाणवा भाटे भाई अहूरने मोक्ष्या, ते ज समये अमारं कल्याण थहि गयुं, अमे अनाथोने तमे सनाथ करी दीधां ॥ ८ ॥
हुं जाणु छुं के, तमे संपूर्ण जगतना परम छितेभी, सुहृद अने आत्मा छो. आ मारं छे अने आ पारहु ऐवी आन्ति तमारमां नदी. आम छतां पश्च श्रीकृष्ण! जे निरंतर तमारं स्मरण करे छे, तेमना हृदयमां आवीने तमे बेसी जाओ छो अने तेमना क्लेशोने हूर करो छो.” ॥ १० ॥

पुष्पिष्ठिरे कह्युं - ‘सर्वश्वर श्रीकृष्ण! अमने ए वातनी खबर नदी के, अमे अमारा पूर्व जन्मोमां अथवा आ जन्ममां क्युं कल्याण कार्य क्युं छे? आपनां दर्शन भोटा-भोटा योगेश्वरोने पश्च हुर्लब छे अने अमे कुबुद्धिवाणाओने वेर बेठां आपनां दर्शन थहि रहां छे.’ ॥ ११ ॥ राजा पुष्पिष्ठिरे आ प्रमाणे भगवान श्रीकृष्णानुं बहु सन्मान क्युं अने थोडा दिवस त्यां रोकाई जवानी प्रार्थना करी आथी भगवान श्रीकृष्ण उन्नप्रस्थना स्त्री-पुरुषोने पोताना उपमाधुर्यथा नयनानंदनुं ढान करता रहीने वर्षांतुना चार महिना सुधी त्यां सुखपूर्वक रोकाया ॥ १२ ॥ परीक्षित! ऐकवार श्रेष्ठवीर अर्जुने गाँडीवं पनुध्य अने अक्षय बाणवाणां बे तरक्स लीपां तथा भगवाननी साथे कुवच पहेरीने पोताना कपिध्वज रथ पर बेठा. त्यार पहिं शत्रुघ्निनो संहार करवावाणा अर्जुन ते भयंकर वनमां गया, ज्यां घणां सिंह-वाघ वगेरे भयंकर जनवरो हतां ॥ १३-१४ ॥ अर्जुने पुष्पिष्ठिरनी आज्ञा प्रमाणे जंगलमांथी पक्ष माटेनी आपश्यक सामग्री सेवको साथे पुष्पिष्ठिरज्ज पासे मोक्षी आपी. ते समये तेझो थाई गया हता. अने तरस पश्च लागी होवाथी यमुनाञ्जना उनारे गया ॥ १५-१६ ॥ भगवान श्रीकृष्ण अने अर्जुन बन्ने भद्ररथीओमे यमुनाञ्जमां धाथ-पग धोईने निर्मण ज्ञा पीछु अने त्यां तेमध्ये एक सर्वांगसुंदर कन्याने तप करतां निर्धाणी ॥ १७ ॥ दाहमनी कणी जेवा सुधहु अने सुंदर दांतवाणी, स्त्रीओमां उत्तम, मनोहर कान्तिवाणी कन्याने जोईने पोताना प्रिय मित्र श्रीकृष्णना मोक्षवाथी अर्जुने तेनी पासे जहांने पूछ्युं - ॥ १८ ॥

કાત્યાસિ સુશ્રોણિ કુતોડસિ^१ કિચિકીર્ધસિ ।
મન્યે ત્વાં પતિમિચ્છન્તીં સર્વ કથય શોભને ॥ ૧૮ ॥

કાલિન્દુવાચ

અહું દેવસ્ય સવિતુર્હુહિતા પતિમિચ્છતી ।
વિષ્ણું વરેષ્યં વરદં તપ: પરમમાસ્થિતા ॥ ૨૦ ॥

નાન્યં પતિં વૃષો વીર^૨ તમૃતે શ્રીનિકેતનમ् । —
તુષ્યતાં મેસભગવાન્ મુકુન્દોડનાથસંશ્રય: ॥ ૨૧ ॥

કાલિન્દીતિ સમાખ્યાતા વસામિ યમુનાજલે ।
નિર્મિતે ભવને પિત્રા યાવદચ્યુતદર્શનમ् ॥ ૨૨ ॥

તથાડવદ્દ ગુડાકેશો વાસુદેવાય સોડપિતામ् ।
રથમારોષ્ય તદ્વિદ્વાન્ ધર્મરાજમુપાગમત્ ॥ ૨૩ ॥

યદૈવ^૩ કૃષ્ણા: સન્દિષ્ટ: પાર્થાનાં પરમાદૃતમ् ।
કારયામાસ નગરં વિચિત્રં વિશ્વકર્મણા ॥ ૨૪ ॥

ભગવાંસ્તત્ત્રનિવસન્ સ્વાનાં પ્રિયચિકીર્ધયા ।
અર્જન્યે ખાષડવં દાતુમર્જુનસ્યાસ સારથિ: ॥ ૨૫ ॥

સોડિનસ્તુદો ધનુરદ્વાદ્વયાઽશ્વેતાન્ રથં નૃપ ।
અર્જુનાયાક્ષયૌ તૂણૌ વર્મ ચાલેદ્યમલિભિ: ॥ ૨૬ ॥

મપશ મોચિતો વહે: સભાં સાખ્ય ઉપાહરત્ ।
યસ્મિન્ દુર્યોધનસ્યાસીજ્જલસ્થલદશિભ્રમ: ॥ ૨૭ ॥

સ તેન સમનુજ્ઞાત: સુહલિદ્ધાનુમોદિત: ।
આયથૌ^૪ દ્વારકાં ભૂય: સાત્યકિપ્રમુજૈવૃત: ॥ ૨૮ ॥

'હે સુન્દરી! તમે કોણ છો? કોનાં પુત્રી છો? ક્યાંથી આવ્યાં છો? અને શું કરવા હુંછો છો? હું એવું સમજ્યો છું કે, તમને તમારા લાયક પતિ જોઈએ છે. હે કલ્યાણી! તમે તમારી બધી હકીકત કહો.' ॥ ૧૯ ॥

૦ કાલિન્દીએ કહ્યું - 'હું ભગવાન સૂર્યદેવની પુત્રી છું. હું સર્વશ્રેષ્ઠ વરદાતા ભગવાન વિષ્ણુને મારા પતિ તરીકે પ્રાપ્ત કરવા અહીં કઠોર તપ કરી રહી છું. ॥ ૨૦ ॥ વીર અર્જુન! હું લક્ષ્મીજ્ઞના પરમ આશ્રય ભગવાન સિવાય અન્ય કોઈને મારા પતિ બનાવીશ નહીં. અનાથોના એકમાત્ર બેલી, પ્રેમાસ્પદ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મારા પર પ્રસન્ન થાઓ. ॥ ૨૧ ॥ મારું નામ કાલિન્દી છે. યમુનાજળમાં મારા પિતા સૂર્યદેવે એક ભવન પણ બનાવી આપ્યું છે, તેમાં હું રહું છું. જ્યાં સુધી ભગવાનનાં દર્શન નહીં થાય, હું અહીં જ રહીશ.' ॥ ૨૨ ॥ અર્જુને ભગવાન પાસે જઈને આ બધી હકીકત જરૂરાવી. તેઓ તો સર્વ કાંઈ જાણતા જ હતા, હવે તેમણે કાલિન્દીને પોતાના રથ પર બેસાડી દીધાં અને તેની સાથે ધર્મરાજ પુણિષિરને ત્યાં (ઠિન્દ્રપ્રસ્થમાં) આવ્યા. ॥ ૨૩ ॥

ત્યારબાદ પાંડવોની વિનંતીથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પાંડવોને રહેવા માટે એક અત્યંત અદ્ભુત અને વિચિત્ર નગર વિશ્વકર્મા પાસે નિર્માણ કરાવી આપ્યું. ॥ ૨૪ ॥ ભગવાન આ વખતે પાંડવોને આનંદ આપવા અને તેમનું હિત કરવા માટે ઘણા દિવસ સુધી ત્યાં રોકાયા. તે દરમિયાન અજિનહેવને ખાષડવવન આપવા માટે તેઓ અર્જુનના સારથિ પણ બન્યા. ॥ ૨૫ ॥ ખાષડવવનનું, બોજન મળી જવાથી અજિનહેવ બહુ પ્રસન્ન થયા. તેમણે અર્જુનને ગાંડીવ ધનુષ્ય, ચાર શેત ધોડા, એક રથ, બે અતૂટ બાણોવાળા તરકસ અને એક એવું કવચ આપ્યું, જેને કોઈ અખ-શસ્ત્રધારી લેદી ન શકે. ॥ ૨૬ ॥ /પ્રાષ્ટદ્વ-
દહન વખતે અર્જુને મય દાનવને બળતાં બચાવી લીધો હતો. તેથી તેણે અર્જુન સાથે મિત્રતા કરીને તેમના માટે એક પરમ અદ્ભુત સભા ભવન બનાવી આપ્યું. તે જ સભાભવનમાં દુર્યોધનને જળમાં સ્થળ અને સ્થળમાં જળનો ભ્રમ થઈ ગયો હતો. ॥ ૨૭ ॥

થોડા દિવસ બાદ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનની અનુમતિ અને અન્ય સંબંધીઓની ૨૪ લઈને સાત્યકિ વગેરેની સાથે દ્વારકા આવી ગયા. ॥ ૨૮ ॥

૧. કુતો વા કિ । ૨. વારમૃતે પુરખમીશરમ । ૩. યથૈવ । ૪. મપશ ।

अथोपयेमे कालिन्दीं सुपुष्यत्वक्ष उर्जिते ।
वितन्वन् परमानन्दं स्वानां परममङ्गलम् ॥ २७ ॥

विन्दानुविन्दावावन्त्यौ हुर्योधनवशानुगौ ।
स्वयंवरे स्वभग्निं कृष्णो सक्तां न्यधेष्ठाम् ॥ ३० ॥

राजाधिदेवास्तनयां मित्रविन्दां पितृष्यसुः ।
प्रसाद्युतवान् कृष्णो राजन् राशं प्रपश्यताम् ॥ ३१ ॥

नग्नजित्ताम कौसल्य आसीद् राजातिथार्मिकः ।
तस्य सत्याऽभवत् कन्या देवी नाग्नजिती नृप ॥ ३२ ॥

१ तां शेष्कुर्तुपा वोहुमजित्वा सम गोवृथान् ।
तीक्ष्णशृङ्खान् सुदुर्धर्षान् वीरगन्धासहान् भवान् ॥ ३३ ॥

तां श्रुत्वा वृष्टिलभ्यां भगवान् सात्वतां पतिः ।
जग्राम कौसल्यपुरुँ^१ सैन्येन भडता वृतः ॥ ३४ ॥

अ कोसलपतिः प्रीतः प्रत्युत्थानासनादिभिः ।
अर्हप्तेनापि गुरुण्डा पूज्यन् प्रतिनिधितः ॥ ३५ ॥

२८ विलोक्याभिमतं समागतं
नरेन्द्रकन्या चक्मे रमापतिम् ।
भूयादयं मे पतिराशिषोऽभलाः
करोतु सत्या यदि मे पृतो प्रतैः^२ ॥ ३६ ॥

यत्पादपुञ्जरङ्गः^३ शिरसा भिभर्ति
श्रीरञ्जङ्गः सणिरिशः सहलोकपालैः ।
लीलानन् स्वकृतसेतुपरीप्सयेशः
क्षालेदधत् सभगवान् मम केन तुष्येत् ॥ ३७ ॥

त्यां आवीने तेमणे विवाह माटे योग्य ऋतु अने ज्योतिषशास्त्र
अनुसार पुष्य नक्षत्र जोई मंगल-मुहूर्तमां श्रीलिन्दीनु
पाण्डिग्रहण कर्या (जैनाधी तेमना स्वजन-संबंधी ओने परम
मंगल अने परमानन्दनी प्राप्ति थई). ॥ २८ ॥

अवन्ती (उर्जित) देशना राजा विन्द अने अनुविन्द
हता. तेओ हुर्योधन ने आधीन रहेनारा तथा अनुयायी हता.
तेमनी बहेन मित्रविन्दा स्वयंवरमां भगवान् श्रीकृष्णाने ज
पोताना पति भनाववा चाहती हती. परंतु विन्द अने
अनुविन्द पोतानी बहेन ने तेम करतां अटकावी दीधी. ॥ ३० ॥
(परीक्षित) मित्रविन्दा श्रीकृष्णाना शोई राजाधिदेवीनी कन्या
हती. भगवान् श्रीकृष्ण राजाओयी भेरेली सभामां तेनु
बणपूर्वक हरण करी लई गया, भपा लोको एक-बीजानु मोहुं
जोतां रही गया. ॥ ३१ ॥

२९ परीक्षित! कोसलदेशना नग्नजित नामना राजा भहु
ज धार्मिक हता. तेमनी परम सुंदरी कन्यानु नाम हतुं सत्या;
नग्नजितनी पुत्री होवाथी ते नाग्नजिती पश्च कहेवाती हती.
परीक्षित! राजाए प्रतिज्ञा करी हती के – ‘तीक्ष्ण शिंगडांवाणा,
भूम मातेला, कोईने न गांठता, भगवान् अने वीर पुरुषोनी
गन्धने न सहेनारा सात सांदोने जे वीरपुरुष एक साथे
नाथशे तेने ज सत्या (पल्नी तरीके) प्राप्त थशे.’ ॥ ३२-
३३ ॥ ज्यारे पादवश्रेष्ठ भगवान् श्रीकृष्णो आ समाचार
सांबध्या त्यारे तेओ भहु भोटी सेना लઈने कोसलपुरी
(अयोध्या) पहोच्या. ॥ ३४ ॥ कोसलनरेश महाराज नग्नजिते
भहु ज ग्रसन्नतापूर्वक तेमनु सामैयुं कर्युं अने आसन वगेरे
आपीने घण्टी बधी पूजा-सामग्रीथी तेमनो सत्कार कर्या.
भगवान् श्रीकृष्णो पश्च तेमने भहु अभिनन्दन आय्या. ॥ ३५ ॥
राजा नग्नजितनी कन्या सत्याए जोयुं के, मारा ईष्टेव
रमारभण भगवान् श्रीकृष्ण अही पधार्या छे. ॥ त्यारे तेषो
मनधी ज अवी अभिलाषा करी के, जे ‘मे प्रत-नियम वगेरेनुं
पालन करीने श्रीकृष्णानुं ज चित्तन कर्युं होय तो ए ज मारा
पति याओ अने मारा निर्भय मनोरथो सत्य थाओ.’ ॥ ३६ ॥
नाग्नजिती सत्या मनमां ज विचारवा लागी के – भगवती
लक्ष्मी, ब्रह्मा, शंकर अने भोटा-भोटा लोकपालो जेमना
पदारविन्दनी रजने पोताना भस्तक पर धारण करे छ अने
जे प्रलुब्धे पोतानी जनावेली भर्पादानु पालन करवा माटे
ज समये-समये अनेक लीला अवतारो धारण कर्या छे, ते प्रलु
मारा क्या धर्म, प्रत अथवा नियमथी प्रसन्न थशे, तेओ
तो मात्र पोतानी कृपाथी ज प्रसन्न थई शके छे. ॥ ३७ ॥

१. कोसलपुरी । २. प्रतः । ३. ग्रामीन प्रतमां आ श्वोऽना ‘आर्यतं...’ श्वोऽप्ती लभ्यो छे.

અર्थितं પુનરित्याह નारायण જगत्पते ।
आત्मानन्देन पूर्णस्य करवाणि किमत्पकः ॥ ૩૮ ॥

श्रीशુક ઉવाच

તમाह ભગવान् હષ्टः^૧ કृતासनपरिग्रહः ।
મेधगम्भीરया વाचा સस्मितं કुरुनन्दन ॥ ૩૯ ॥

श्रीभगવानुवाच

नરेन्द્ર યाच्या કविभिर्विगहिता
રाजन्यबन्धोनिर्जर्खर्मवर्तिनः ।
तथापि યाचे तव सौहृदेच्छया
कन्यां त्वदीयां न हि शुल्कदा वयम् ॥ ૪૦ ॥

यज्ञोवाच

કોऽन्यस्तेऽभ्यधिको नाथ कन्यावर ईहेप्सितः ।
गुणोक्त्वाम्नो यस्याङ्के श्रीर्वसत्यनपायिनी ॥ ૪૧ ॥

किंत्वस्मात्मिः कृतः पूर्वसमयः सात्वतर्घम् ।
पुंसां वीर्यपरीक्षार्थं कन्यावरपरीक्षया ॥ ૪૨ ॥

समैते गोवृष्या वीर दुर्दान्ता दुरवग्रहाः ।
अतैर्बन्धनाः सुबाहवो भिन्नगात्रा नृपात्मजाः ॥ ૪૩ ॥

पटिमे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनन्दन ।
वरो भवान्तिमतो दुष्ठितुर्म त्रियः^૨ पते ॥ ૪૪ ॥

एवं समयमाकर्ष्य बद्धवा परिकरं प्रभुः ।
आत्मानं समधा कृत्वा न्यगृह्णाल्लीलयैव तान् ॥ ૪૫ ॥

बद्धवातान् दामभिः शौरिर्भगवन्हतौ जसः ।
व्यकर्षलीलया बद्धान् बालो दारमयान् यथा ॥ ૪૬ ॥

परीक्षित! રાજા નગનજિતે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની વિધિપૂર્વક
પૂજા કરીને પ્રાર્થના કરી — ‘જગતના એકમાત્ર સ્વામી
નારાયણ! આપ આપના સ્વરૂપભૂત આનંદથી જ પરિપૂર્ણ
છો અને હું હું એક તુલ્ય મનુષ્ય! હું આપની શી સેવા
કરું?’ ॥ ૩૮ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે — પરીક્ષિત! રાજા નગનજિતનું
આપેલું આસન, પૂજા વગેરેનો સ્વીકાર કરીને ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ બહુ પ્રસન્ન થયા. તેમણે હસતાં હસતાં મેઘ જેવી
ગંભીર વાણીથી કહ્યું - ॥ ૩૯ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહ્યું — રાજન! જે ક્ષત્રિય પોતાના
ધર્મમાં સ્થિત છે, તેના માટે કંઈ પણ માગવું ઉચિત નથી.
ધર્મજ્ઞ વિદ્વાનોએ ક્ષત્રિયની યાચના-વૃત્તિની નિંદા કરી છે.
તેમ છતાં આપની પાસે મિત્રતાનો — પ્રેમનો સંબંધ રાખવા
માટે હું આપની કન્યાની માગણી કરું છું. અમારે ત્યાં
આના બદલામાં કોઈ ધન વગેરે આપવાની પ્રથા
નથી.. ॥ ૪૦ ॥

રાજા નગનજિતે કહ્યું — ‘પ્રભુ! આપ સમસ્ત ગુણોના
ધામ છો; એકમાત્ર આશ્રય છો. આપના વક્તાસ્થળ પર
ભગવતી લક્ષ્મી નિત્ય-નિરંતર નિવાસ કરે છે. કન્યાના
માટે આપનાથી શ્રેષ્ઠ વર ભલા, કોણ હોઈ શકે
છે? ॥ ૪૧ ॥ પરંતુ યદુશ્રેષ્ઠ! અમે આ સંબંધમાં એક
પ્રતિજ્ઞા કરી છે. કન્યાને માટે કયો વર ઉપયુક્ત છે, તેનું
બળ-પરાક્રમ કેવું છે — વગેરે વાતોની પરીક્ષા લેવા માટે
જ આ પ્રતિજ્ઞા કરી છે. ॥ ૪૨ ॥ વીરશ્રેષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણ!
અમારા આ સાત સાંદ્ર કોઈના વશમાં ન આવવાવાળા
અને હજી પલોટાયા વિનાના છે. આ સાંદ્રોએ ઘણા બધા
રાજકુમારોના અંગોને ખંડિત કરીને તેમને હતમલ કરી
દીધા છે. ॥ ૪૩ ॥ શ્રીકૃષ્ણ! જો આમને તમે જ નાથી
લો, પોતાને વશ કરી લો, તો લક્ષ્મીપતિ! આપ જ મારી
કન્યા માટે ધોગ્ય વર હશો.’ ॥ ૪૪ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો
રાજા નગનજિતની પ્રતિજ્ઞા સાંદ્રણીને કમર બાંધી, અને
પોતાના સાત રૂપ બનાવીને એકી સાથે રમત-રમતમાં
જ તે સાંદ્રોને નાથી લીધા. ॥ ૪૫ ॥ આનાથી સાંદ્રોનો
ગર્વ નાશ પામ્યો અને તેમનું બળ-પરાક્રમ પણ વિદ્યાય
થઈ ગયું. હવે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે સાંદ્રોને દોરડાથી
બાંધીને એ શીતે ખેંચવા લાગ્યા, જેમ રમતું બાળક લાડાના
બણણને ખેંચતું હોય. ॥ ૪૬ ॥

૧. દૃષ્ટા: ૨. ત્રિય: પતિ:

ततः प्रीतः सुतां राजा ददौ कृष्णाय विस्मितः ।
तां प्रत्यगृक्षाद् भगवान् विधिवत् सदेशीं प्रभुः ॥ ४७ ॥

राजपत्यश्च दुहितुः कृष्णं लभ्या प्रियं पतिम् ।
लेभिरे परमानन्दं ज्ञातश्च परमोत्सवः ॥ ४८ ॥

शङ्खभेद्यानका नेहुर्गीतवाद्विजाशिषः ।
नरा नार्यः प्रभुहिताः सुवासः अगलङ्कुताः ॥ ४९ ॥

दशधेनुसहस्राणि पारिबहुमदाद् विभुः ।
युवतीनां त्रिसाहस्राणि निष्कर्षीवसुवाससाम् ॥ ५० ॥

नवनागसहस्राणि नागाच्छतगुणान् रथान् ।
रथाच्छतगुणानश्चाच्छतगुणान् नरान् ॥ ५१ ॥

दग्धती रथमारोप्य महत्या सेनया वृत्तौ ।
स्नेहप्रक्लिन्नहृदयो यापयामास कोसलः ॥ ५२ ॥

श्रुत्वैतद् रुधुर्भूषा नयनं पथि कन्यकाम् ।
भग्नवीर्याः सुदुर्भूषा यदुभिर्गोवृष्टेः पुरा ॥ ५३ ॥

तानस्यतः शरव्रातान्^१ बन्धुप्रियकृदर्जुनः ।
गाढीवी कालयामास सिंहः कुद्रमृगानिव ॥ ५४ ॥

पारिबहुमुपागृह्य द्वारकामेत्य सत्यया ।
रेमे यदूनामृपभो भगवान् देवकीसुतः ॥ ५५ ॥

श्रुतकीर्तिः सुतां भद्रामुपयेमे पितृस्यसुः ।
कुडेयी भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः सन्तर्दनादिभिः ॥ ५६ ॥

सुतां च भद्रापिपतेर्लक्ष्मणां लक्षणैर्युताम् ।
स्वयंवरे जहारैकः स सुपर्णः सुधामिव ॥ ५७ ॥

राजा नर्नक्षितने भारे आश्रय थयुं तेमणे प्रसन्न थઈने भगवान् श्रीकृष्णने पोतानी कन्यानुं दान करी दीयुं अने सर्वशक्तिमान भगवान् श्रीकृष्णे पश पोताने अनुरुप पत्नी सत्यानुं विधिपूर्वक पाण्डिग्रहण कर्युं ॥ ४७ ॥ राजाओं जोयुं के अमारी कन्याने तेना अत्यंत प्रिय भगवान् श्रीकृष्ण ज पति तरीके प्राप्त थई गया छे. तेथी तेमने बहु आनन्द थयो अने पूरा नगरमां मोटो भारे उत्सव थयो ॥ ४८ ॥ शंख, ढोल, नगारां वाज्यां, मंगण गीतो गवावा लाज्यां, भ्रान्ताणो आशीर्वादो आपवा लाज्या. नगरना स्नेहाण नरनारीओ श्रेष्ठ सारीओ, अलंकारो, शुंगार सज्ज माणाओयो सुशोभित - थई आनन्दविभोर बनी हर्ष लूटवा लाज्यां ॥ ४९ ॥ राजा नर्नक्षिते पुत्रीने दहेजमां दश हजार गायो, त्रिश हजार दासीओ (जे सुंदर वस्त्रो अने गणामां सोनाना छार पहेरेली हती) आपी. आ उपरांत नव हजार हाथी, नव लाख रथ, नव करोड घोडा अने नव अब्ज सेवको पश पहेजमां आएया ॥ ५०-५१ ॥ कोसलनरेश राजा नर्नक्षिते वर-कन्याने रथमां बेसाडी एक मोटी सेनानी साथे तेमने विदाय आपी. ते समये पितानुं हृदय पुत्रीना प्रेमधी द्रवीभूत थई रह्युं हतुं ॥ ५२ ॥

परीक्षित! यादवोंसे अने राजा नर्नक्षितना सांठोंसे अनेक राजाओंनां बण-पराक्रमने धूममां मिलावी दीयुं हतुं. ज्यारे ते राजाओंसे समाचार सांझ्या, त्यारे तेमनाथी भगवान् श्रीकृष्णनो आ विजय सहन न थयो. ते लोकोंसे नार्नक्षिती सत्याने लઈने जतां रस्तामां भगवान् श्रीकृष्णने देशी लीया ॥ ५३ ॥ अने खूब वेगपूर्वक तेमना उपर बाणोनी वर्षा करवा लाज्या. त्यारे पांडववीर अर्जुने पोताना मित्र भगवान् श्रीकृष्णानुं प्रिय करवा माटे गांडीव धनुष्य धारण करीने - जेम सिंह नानां-मोटां पशुओंने खदेडी मूडे, तेम ते राजाओंने मारीने भगाडी दीया ॥ ५४ ॥ त्यार पछी पाठ्यशिरोमणि देवकीनांदन भगवान् श्रीकृष्ण दहेजनी वसुओं तथा सत्याने लઈने द्वारकामां पधार्या अने त्यां रहीने गुहस्थोयित विहार करवा लाज्या ॥ ५५ ॥

परीक्षित! भगवान् श्रीकृष्णानां होई श्रुतकीर्ति केक्यदेशमां परश्चात्यां हतां. तेमनी पुत्रीनुं नाम भद्रा हतुं. तेना भाई संतर्दृन वगेरेअ तेने भगवान् श्रीकृष्णने आपी अने तेमणे भद्रा साथे लग्न कर्या ॥ ५६ ॥ भद्रप्रदेशना राजानी कन्या हती लक्ष्मणा. ते अत्यंत सुलक्षणोवाणी हती. जेम गर्डे स्वर्गमांथी अमृतनुं हरण कर्युं हतुं. ते ज रीते भगवान् श्रीकृष्ण स्वयंवरमांथी एकला जहीने तेनुं हरण करी लाय्या ॥ ५७ ॥

१. शरव्रातेर्बन्धुः ।

अन्याशैवं विद्धाः भार्या� कुष्णस्यासन् सहस्रशः ।

भौमं हत्या तन्निरोधादाहताश्चारुदर्शनाः ॥ ५८ ॥

પરીક્ષિત! આ રીતે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની બીજી પણ
હજારો પલ્લીઓ હતી. તે પરમ સુંદરીઓને તેઓ ભૌમાસુરને
મારીને તેના બંદીગહમાંથી છોડાવી લાવ્યા હતા. || ૫૮ ||

—★—

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે ઉત્તરાર્થે^૧ અષ્ટમાંહિષુદ્વાહો
નામાષ્ટપદ્યાશતમોઽધ્યાયः ॥ ૫૮ ॥

દસમા સુંધરા ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત આચ રાણીઓના વિવાહ એ નામનો અક્ષાવનમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

ઓગણસાઠમો અદ્યાય

ભૌમાસુરનો ઉદ્ધાર અને સોળહજાર એકસો રાજકન્યાઓ સા�ે ભગવાનનાં લગ્ન

સાધેવાચ

यथा हतो भगवता भौमो येन च ताः स्त्रियः ।
निरुद्धा अतदाचक्ष्व विकुमं शार्ङ्गधन्वनः ॥ १ ॥

અધ્યાત્મ

ઈन्द्रेण हतछत्रेण हतकुष्ठलबन्धुना ।
हतामरादिस्थानेन शापितो भौमचेष्टितम् ।
सभार्यो गरुडारुढः प्राङ्गयोतिष्पुरं यथौ ॥ २ ॥

गिरिदुर्गः शशदुर्गज्जलान्यनिलहुर्गमम् ।
भूरपाश्यपतेष्ठारैर्दृष्टे: सर्वत आवृतम् ॥ ३ ॥

गद्या निर्विभेदादीन् शख्तुर्गांशि साधके: ।
चक्रेष्टाजिनं जबं वायुं मुखपाशांतथासिना ॥४॥

शक्तिनादेन यन्त्राणि हृदयानि मनस्त्विनाम् ।
प्राक्तिरं गृह्या गुर्वा निर्विभेद गृहाधरः ॥ ५ ॥

રાજી પરીક્ષિતે પૂછ્યું – ભગવન્! લગવાન શ્રીકૃષ્ણે
ભૌમાસુરને (જેણો તે સ્ત્રીઓને કારાગૃહમાં પૂરી રાખી હતી)
શા માટે અને કઈ રીતે માર્યો? તમે કૃપા કરીને શાર્જ-
ધનુષ્યધારી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું તે વિચિત્ર ચરિત્ર
સંભળાવો. ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભૌમાસુરે વરણનું
છત્ર, માતા અદિતિનાં કુંડળ અને મેરુપર્વત પર સ્થિત
દેવતાઓનું મહિપર્વત નામક સ્થાન છીનવી લીધું. આના
કારણે સર્વના રાજી ઈન્દ્ર દ્વારકામાં આવ્યા અને તેનાં એક-
એક કરતૂતો (કૃત્યો) ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને કહ્યાં. ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ પોતાના પ્રિય પત્ની સત્યલામા સાથે ગરૂડ પર બેસી
ભૌમાસુરની રાજ્યાની પ્રાર્જયોતિષ્પુરમાં ગયા. ॥ ૨ ॥ આ
નગરના રક્ષણ માટે ભૌમાસુરે છ કિલ્લા બનાવ્યા હતા. (૧)
ગિરિદુર્ગ – ચારે બાજુ પર્વતોની હારમાળા હતી. (૨) શસ્ત્ર-
દુર્ગ – ચારે બાજુ વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રો લઈને સેનિકો
ઉભા હતા. (૩) જલદુર્ગ – પાણીની ઊડી જલભરેલી
ખાઈઓ હતી. (૪) અજિનદુર્ગ–ચારે તરફ સણગતો અજિન
હતો. (૫) પદનદુર્ગ – વાયુની ભયંકર ઘુમરીઓ, અને
ધૂળની ડમરીઓ ઊડતી હતી અને (૬) મુરપાશદુર્ગ –
હજારોની સંખ્યામાં મુર દાનવના દશહજાર દેઢ પાશની જાળ
બિછાવેલી હતી. ॥ ૩ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાની ગદા
દ્વારા ગિરિદુર્ગને ભેદી નાખ્યો અને શસ્ત્રોના મોરચાને બાણો
વડે છિનાભિના કરી નાખ્યો. સુદર્શનચક્ર દ્વારા અજિન, જલ
અને વાયુના કિલ્લાઓનો નાશ કરી નાખ્યો અને મુર દૈત્યના
ફાંસા (પાશ) કાપી – તોડીને જુદા કરી દીધા. ॥ ૪ ॥ જે
મોટા-મોટાં ચંત્રો રાખેલાં હતાં તેમને તથા વીર પુરુષોનાં
હદ્યોને શંખનાદ દ્વારા ચીરી નાખ્યાં અને નગરના કિલ્લાને
ગદાધર ભગવાને પોતાની ભારે ગદાથી તોડી નાખ્યો. ॥ ૫ ॥

१. प्राचीन प्रताम 'उत्तरार्थ' पाठ नथी। २. दुर्जनेः।

पांचजन्यध्यनि श्रुत्वा युगान्ताशनिभीषणम् ।
मुरः शयान उत्सथौ देत्यः पञ्चशिरा जलात् ॥ ६ ॥

त्रिशूलमुद्धम्य मुहुर्निरीक्षणो^१
युगान्तसूर्यानलरोचिरुल्बणः^२ ।
ग्रसंस्त्रिलोकीभिव पञ्चतिमुषे-
रम्यद्रवताक्षर्यसुतं यथोरगः ॥ ७ ॥

आविध्य शूलं तरसा गरुत्मते
निरस्य वक्त्रैर्व्यनहत् स पञ्चभिः ।
स रोदसी सर्वदिशोऽन्तरं महा-
नापूरयम्भुक्ताहमावृष्टोत् ॥ ८ ॥

तदापतद् वै त्रिशिखं गरुत्मते
हरिः शराभ्यामभिन्नत्रिधौजसा ।
मुखेषु तं चापि शरैरताडयत्
तस्मै गदां सोडपि रूपा व्यभुञ्चत ॥ ९ ॥

तामापतन्तीं गदया गदां मृषे
गदाग्रजो निर्भिभिदे सहस्रधा ।
उद्धम्य बाहूनभिधावतोऽजितः
शिरांसि चकेषु जहार लीलया ॥ १० ॥

व्यसुः पपाताम्भसि कृतशीर्षो
निकृताशृङ्गोऽदिरिवेन्द्रतेजसा ।
तस्यात्मजाः सम पितुर्वधातुराः
प्रतिक्षिपामर्घजुधः समुद्धताः ॥ ११ ॥

ताम्रोऽन्तरिक्षः श्रवणो विभावसु-
र्वसुर्नभस्वानरुद्राश्च सम्भः ।
पीठं पुरस्कृत्य चमूपतिं मृषे
भौमप्रयुक्ता निरग्नं पृतायुधाः ॥ १२ ॥

बगवानना पांचजन्य शंखनो ध्यनि प्रलयकाणना
वीजणीना कडका जेवो महालयंकर हतो. ते सांखणीने
पांच मस्तकोवाणो (अने खाईना जलमां सूतेलो) मुर देत्य
ते जलमांथी आग्यो ॥ ६ ॥ ते देत्य प्रलयकाणना सूर्य
अने अग्नि जेवो प्रयंड तेजस्वी हतो. ते अटलो लयंकर
हतो के तेनी तरक आंख खोलीने जोवुं पक्ष अशक्य हतुं.
तेषो त्रिशूल उठायुं अने पांचे मुखोने पहोलां करीने आणो
त्रिलोकने गणी जतो होय तेम (सर्प जेम गरुड सामे
ध्से तेम) ते श्रीकृष्ण सामे दोऽचो ॥ ७ ॥ तेषो पोताना
त्रिशूलने खूब वेगथी धुमावीने गरुड़ज्ञ उपर केक्युं अने
पछी पोतानां पांचे मुखोथी लयंकर गर्जना करवा लाग्यो.
तेना सिंहनाठनो धोर अवाज पृथ्वी, आकाश, पाताल अने
देशे दिशाओमां केलाईने पूरा ब्रह्मांडमां व्यापी गयो ॥ ८ ॥
बगवान कृष्णो जोयुं के मुर देत्यनुं त्रिशूल बहु वेगपूर्वक
गरुड तरक आवी रहुं छे, त्यारे तेमणे पोतानुं उस्त-
कौशल देखाइतां जडपथी बे बाहा छोऽचां, जेनाथी ते
त्रिशूलना त्रिष्टुक्ता दुक्ता थर्हि गया. तेनी साथे-साथे मुर
देत्यना मुखमां पक्ष बगवाने घडां बाहा मायां. तेथी
तेषो अत्यंत डोधित थर्हि बगवान पर पोतानी गदा
इकी ॥ ९ ॥ परंतु बगवान श्रीकृष्णो पोतानी गदाना
प्रहारथी मुरदेत्यनी गदाना पोतानी पासे आवतां पहेलां
ज उजारो दुक्ता करी नाभ्या. हवे ते अखण्डीन थर्हि
जतां पोतानी लुकाओ केलावीने श्रीकृष्ण तरक दोऽचो.
त्यारे बगवाने सहजमां ज पोताना चक द्वारा तेनां पांचे
मायां उतारी लीधां ॥ १० ॥ मायां छेदातां तेनुं प्राणपंखेर
उडी गयुं [अने जेम वज्री शिखर कपाईने समुद्रमां
पडे तेम ते जलमां पडी गयो. मुर देत्यने सात पुत्रो
हता — ताम्र, अंतरिक्ष, श्रवण, विभावसु, वसु, नभस्वान
अने अरुषा. ते बधा पिताना मृत्युथी अत्यंत व्याकुण
थर्हि निष्ठायमान थया अने पिताना मृत्युनो बदलो
लेवा पीठ नामना सेनापतिने आगण करी भौमासुरना
आहेशथी श्रीकृष्ण उपर चढी आव्या ॥ ११-१२ ॥

१. सुहुर्निरीक्षण । २. लल्भण ।

પ્રાયુજતાસાદ્ય શરાનસીન् ગદા:
શક્તયુષ્ટિશૂલાન્યજિતે રૂષોલ્બણાઃ ।
તચ્છસ્ત્રફૂટં ભગવાન् સ્વમાર્ગણૈ:
અમોઘવીર્યસિલશક્તકર્ત હ ॥ ૧૩ ॥

તાન् પીઠમુખ્યાનનયદ્ય યમક્ષયં
નિકૃતશીર્ષોરુભુજાઽદ્વિવર્મણાઃ ।
સ્વાનીકપાનચ્યુતચક્ષાયકે-
સ્તથા નિરસ્તાન् નરકો ધરાસુતઃ ॥ ૧૪ ॥

નિરીક્ષ્ય દુર્મર્દણ આસ્તવન્ભમૈ-
ગંઝે: પયોવિપ્રભવૈર્નિરાકમત્ ।
દધ્યા સભાર્ય ગરુડોપરિ સ્થિતં
સૂર્યોપરિષ્ઠાત્ । સતદિદ્ધનં યથા ।
કૃષ્ણાં સ તરમૈ વ્યસૃજચ્છતની
યોધાશ્ચ સર્વે યુગપત્ત સ્મ વિવ્યધુ: ॥ ૧૫ ॥

તદ્ય ભૌમસૈન્યં ભગવાન् ગદાગ્રજો
વિચિત્રવાજૈર્નિરિશિતે: શિલીમુખૈ: ।
નિકૃતબાહૂરુણિરોધવિગ્રહ
ચકાર તર્યેવ હતાશ્કુજરમ् ॥ ૧૬ ॥

યાનि^૧ યોષે: પ્રયુક્તાનિ શાખાખાણિ કુરુદ્ધા ।
હરિસ્તાન્યચિનતીકણૈ: શરેરેકેકશાણિભિ: ॥ ૧૭ ॥

ઉત્થમાન: સુપર્ણોન પક્ષાભ્યાં નિઘતા ગજાન् ।
ગરુતમતા હન્યમાનાસ્તુષ્ટપક્ષનંજેંગજા: ॥ ૧૮ ॥

પુરમેવાવિશાતાર્તી નરકો યુધ્યયુધ્યત ।
દધ્યા વિજાવિતં સૈન્યં ગરુડેનાદિતં સ્વકમ્ ॥ ૧૯ ॥

તેઓ ત્યાં આવીને કોધપૂર્વક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ઉપર બાણ,
તલવાર, ગદા, શક્તિ, ઋષિ અને ત્રિશૂળ વળેરે પ્રચંડ
શસ્ત્રોની વર્ણ કરવા લાગ્યા. પરીક્ષિત! ભગવાનની શક્તિ
અમોદ અને અનંત છે. તેમણે પોતાનાં બાણોથી તેમનાં
કરોડો શસ્ત્રોના તલ-તલ જેવા ટુકડા કરીને કાપી
નાંખ્યાં ॥ ૧૩ ॥ ભગવાનના શસ્ત્રપ્રહારથી સેનાપતિ પીઠ
અને તેના સાથી દેત્યોનાં માથાં, સાથળો, લુજાઓ, પગ
અને કવચ કપાઈ ગયાં અને તે બધાને ભગવાને યમસદન
પહોંચાડી દીધા. જ્યારે પૃથ્વીના પુત્ર નરકાસુરે (ભૌમાસુરે)
જોયું કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં ચક અને બાણોથી અમારી
સેના અને સેનાપતિઓનો સંહાર થઈ ગયો, ત્યારે તેને
અસહ્ય કોષ થયો. તે સમુદ્રતિનારે પેદા થયેલ અનેક
મદમસ્ત હાથીઓની સેના લઈને નગરની બહાર નીકળ્યો.
તેણે જોયું કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પત્ની સાથે
આકાશમાં ગરુડ પર બેઠેલા – જેમ સૂર્ય ઉપર વીજળી
સાથેના વર્ષાકાળના શ્યામ મેઘ શોભી રહ્યા હોય તેવા
શોભી રહ્યા છે. ભૌમાસુરે સ્વયં ભગવાન ઉપર શતધી
નામની શક્તિ છોડી અને તેના બધા સેનિકોએ પણ એકી
સાથે તેમના પર પોત-પોતાનાં અખ-શસ્ત્ર છોડ્યાં. ॥ ૧૪-
૧૫ ॥ હવે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પણ વિચિત્ર-વિચિત્ર
પાંખોવાળાં તીક્ષ્ણ બાણ છોડવા લાગ્યા. એના કારણે તે
જ વખતે ભૌમાસુરના સેનિકોનાં માથાં, લુજાઓ, સાથળો,
અને ધડ કપાઈ-કપાઈને પડવા લાગ્યાં. હાથી અને ધોડા
પણ મરવા લાગ્યા. ॥ ૧૬ ॥

પરીક્ષિત! ભૌમાસુરના સેનિકોએ ભગવાન પર જે-
જે અખ-શસ્ત્ર ચલાયાં હતાં, તે બધાને ભગવાને પોતાનાં
તીક્ષ્ણ બાણોથી કાપી નાંખ્યાં. ॥ ૧૭ ॥ તે સમયે ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ ગરુડજી પર બેઠા હતા અને ગરુડજી પોતાની
પાંખોથી હાથીઓને મારી રહ્યા હતા. | તેમની ચાંચ, પાંખો
અને પંજાના મારથી હાથીઓ બહુ વ્યાકુળ થઈ ગયા અને
બધા દુઃખી થઈને પુદ્ધભૂમિમાંથી નાસીને નગરમાં ધૂસી
ગયા. | હવે ત્યાં માત્ર ભૌમાસુર એકલો જ લડી રહ્યો હતો.
જ્યારે તેણે જોયું કે ગરુડના મારથી વ્યાકુળ થઈને મારી
સેના ભાગી રહી છે, તંત્રે તેણે ગરુડજી પર એક શક્તિ
ચલાવી, જેણે વજને પણ નકામું કરી દીધું હતું. પરંતુ તેના
પ્રહારથી પક્ષીરાજ ગરુડજી સ્હેજ પણ વિચલિત થયા નહીં,

૧. પ્રાચીન પ્રતમાં આ શ્લોકને સ્થાને આવો પાઠ છે – મુક્તાનિ ચાખાણિ કુરુદ્ધામુના તાન્યચિનતીકાશરેલિભિનિભિ: ।

तं भौमः प्राहरच्छक्त्या वज्जः प्रतिष्ठितो यतः ।
नाकुम्पत तथा विद्वा मालाहत्^१ हृव द्विपः ॥ २० ॥

शूलं भौमोऽच्युतं हन्तुमादेष वितथोद्यमः ।
तद्विसर्गात् पूर्वमेव नरकस्य शिरो हरिः ।
अपाहरद् गृजस्थस्य चकेष्णा क्षुरनेभिना ॥ २१ ॥

सकुष्टुलं चारुकिरीटभूषणं
बभौ पृथिव्यां पतितं समुज्ज्यवलत् ।
हाहेति साध्यित्यृपयः सुरेश्वरा
माल्यैर्मुकुन्दं विकिरन्त इतिरे ॥ २२ ॥

ततश्च भूः कुञ्जमुपेत्य कुष्टुले
प्रतमज्ञाम्बूनदरत्नभास्त्वरे ।
सर्वैर्ज्यन्त्या वनमालयार्पयत्
ग्राचेतसं छत्रमथो महामणिम् ॥ २३ ॥

अस्तौधीदथ विशेशं देवी देववरार्चितम् ।
प्राञ्जलिः प्रश्नाता राजन् भजित्प्रवणाया धिया ॥ २४ ॥

भूमिरुवाच^२

नमस्ते देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।
भक्तेच्छोपातरुपाय परमात्मन् नमोऽस्तुते ॥ २५ ॥

नमः पङ्कजनाभाय नमः पङ्कजमालिने ।
नमः पङ्कजनेत्राय नमस्ते पङ्कजाहृष्ये ॥ २६ ॥

नमो भगवते तुल्यं वासुदेवाय विष्णवे^३ ।
पुरुषायाहिभीज्ञाय पूर्णाभोधाय ते नमः ॥ २७ ॥

अश्वय जनयित्रेऽस्य भ्रताषेऽनन्तशक्तये ।
परावरात्मन् भूतात्मन् परमात्मन् नमोऽस्तुते ॥ २८ ॥

ज्ञाते कोईभे महस्त गृजराज पर कूलोनी माणानो ग्रहार
कर्यो छोय ॥ १८-२० ॥ हवे भौमासुरे जोयुं के, मारा बधा
उपायो निष्ठण जाय छे त्यारे तेजो श्रीकृष्णाने मारी नाभवा
माटे एक त्रिशूल उपाड्युं, परंतु हजु तेने ते छोडी पक्ष
शक्यो न हतो त्यारे भगवान श्रीकृष्णो तीक्ष्ण धारवाणा
चक्षी हाथी पर बेठेला भौमासुरनुं मस्तक छेदी
नायुं ॥ २१ ॥ तेनु अगमगत्तु मस्तक कुंडलो अने सुंदर
उक्रीट साथे पृथ्वी पर पडी गयुं, ते जोईने भौमासुरना
सगा-संबंधीओ अरे...रे...अरे...रे पोकारी उक्त्यां, ऋषिओ
साधु-साधु कहेला लाग्या अने देवताओ भगवान पर
पुण्योनी वृष्टि करता रहीने सुति करवा लाग्या ॥ २२ ॥

हवे पृथ्वी देवी भगवान पासे आव्यां, तेमझे भगवान
श्रीकृष्णाना गणामां वैज्यन्तीनी साथे वनमाणा पहेरावीने
अहिति मातानां अतिशय उज्ज्यवल कुंडलो, वरुणादेवनुं छन्त
अने एक भोटो मडिं तेमने आयो ॥ २३ ॥ राजन्! त्यार
पछी पृथ्वीदेवी मोटा-मोटा देवताओ द्वारा पूजायेला विशेषर
भगवान श्रीकृष्णाने प्रणाम करीने हाथ जोडीने भक्ति-भाव-
युक्त हृदये तेमनी सुति करवा लाग्यां— ॥ २४ ॥

४ पृथ्वी देवीओ कहुं — शंखचक्रगदाधारी विशेषर! हुं
आपने नमस्कार करे हुं, परमात्मन्! आप पोताना
भक्तोना हृच्छा पूरी करवा माटे स्वरूप धारणा करो छो.
प्रभु, आपने नमस्कार करे हुं ॥ २५ ॥ प्रभु! आपनी
नाभिमांथी कमण प्रगट थयुं छे, आप कमणनी माणा धारणा
करो छो. आपनां नेत्रो कमण जेवा भीलेवां अने शांतिदायक
छे. आपना चरण कमण जेवा कोमण अने भक्तोना हृदयने
शीतण करनारा छे. हुं आपने नमस्कार करे हुं ॥ २६ ॥
आप समग्र ऐश्वर्य, धर्म, धर्ष, संपत्ति, शान अने वैराग्यना
आश्रय छो. हुं आपने नमस्कार करे हुं. आप सर्वव्यापक
होवा छतां पक्ष स्वयं वसुदेवनन्दनउपे प्रगट थया छो. हुं
आपने नमस्कार करे हुं. आप ज पुराणपुरुष छो अने
समस्त कारणोना पक्ष परम कारणा छो. आप स्वयं पूर्ण
शान-स्वरूप छो, हुं आपने नमस्कार करे हुं ॥ २७ ॥ आप
स्वयं अजन्मा छो, परंतु आ जगतना जन्मदाता आप ज
छो. आप ज अनंत शक्तिओना आश्रय ब्रह्म छो. जगत्तनुं
जे कांઈ पक्ष दार्थ-कारणमय उप छे, जेटलां पक्ष प्राणी अथवा
अप्राणी छे — बधां ज आपनां स्वरूप छे. हे परमात्मन्!
आपना चरणोमां मारा वारंवार नमस्कार हो ॥ २८ ॥

१. मालाहित । २. भूरुवाच । ३. गडिशे । ४. परावराय भूतानां ।

ત्वं વે સિસૃક્ષુ ૨૪ ઉત્કર્ણ પ્રભો
તમો નિરોધાય બિભર્ષસંવૃતઃ ।
સ્થાનાય સત્ત્વં જગતો જગત્પતે
કાલ: પ્રધાનં પુરુષો ભવાન् પરઃ ॥ ૨૮॥

અહું પયો જ્યોતિરથાનિલો નભો
માત્રાણિ દેવા મન ઈન્દ્રિયાણિ ।
કર્તા મહાનિત્યભિલં ચરાચરં
ત્વયદ્વિતીયે ભગવત્ત્રયં ભ્રમઃ ॥ ૩૦॥

તસ્યાત્મજોડયં તવ પાદપદ્જં
ભીતઃ પ્રપત્તાતિહરોપસાહિતઃ ।
તત્ પાલયૈનં કુરુ હસ્તપદ્જં
શિરસ્યમુખ્યાભિલક્ષ્મધાપહમ् ॥ ૩૧॥

શ્રીશુકુ ઉવાચ

ઈતિ ભૂમ્યાર્થિતો વાજિભર્મગવાન્ ભક્તિનમ્યા ।
દાવાદભયં ભૌમગૃહં પ્રાવિશત્ સકલદ્વિમત્ ॥ ૩૨॥

તત્ રાજન્યકન્યાનાં ઘટ્સહસ્રાધિકાયુતમ् ।
ભૌમાહતાનાં વિકભ્ય રાજભ્યો દદ્દે હરિઃ ॥ ૩૩॥

તં પ્રવિશ્ટ સ્ત્રીયો વીક્ષ્ય નરવીરં^૧ વિમોહિતા: ।
મનસા વપ્તિરેદભીષં પતિ દૈવોપસાહિતમ् ॥ ૩૪॥

ભૂયાત્ પતિરયં મહાં ધાતા તદનુમોદતામ् ।
ઈતિ સર્વાઃ પૃથ્રુ કુષ્ઠો ભાવેન હદ્યં^૨ દધુઃ ॥ ૩૫॥

તા: પ્રાહિણોદ્ દ્વારવતીં સુમૃષ્ટવિરજોડભરા: ।
નરયાત્મેહાકોશાન્ રથાશાન્ દ્રવિણં મહત् ॥ ૩૬॥

શૈરાવતકુલેમાંશ્ ચતુર્દંતાંસ્તરસ્વિન: ।
પાષ્ટુરાંશ્ ચતુર્થિં પ્રેષયામાસ કેશવ: ॥ ૩૭॥

પ્રભુ! જ્યારે આપ જગતની રચના કરવા ઈચ્છો છો, ત્યારે કાંઈક કરવામાં તત્પર ઉત્કટ રજોગુણનું, અને જ્યારે તેનો પ્રલય કરવા ઈચ્છો છો ત્યારે તમોગુણનું, તથા જ્યારે તેનું પાલન કરવા ઈચ્છો છો ત્યારે ઉત્કટ સત્ત્વગુણનું સર્જન કરો છો. પરંતુ આ બધું કરવા છતાં પણ આપ તે ગુણોથી અલિન જ રહો છો. જગત્પતિ! આપ સ્વયં પ્રકૃતિ, પુરુષ અને બન્નેના સંયોગ-વિયોગના હેતુ કાળ છો તથા તે ત્રણોથી પર પણ છો. ॥ ૨૯ ॥ ભગવન્! હું (પૃથ્વી), જલ, અણિ, વાયુ, આકાશ, પંચતન્માત્રાઓ, મન, ઈન્દ્રિયો અને એમના અધિકાતા દેવતા, અહંકાર અને મહત્ત્વ - શુ - શુ કહું, આ સંપૂર્ણ ચરાચર જગત આપના અદ્વિતીય સ્વરૂપમાં બ્રહ્મને કારણે જ લિનન-લિન પ્રતીત થાય છે. ॥ ૩૦ ॥ શરણાગતના ભયને હરવાવાણા પ્રભુ! મારા પુત્ર ભૌમાસુરનો આ પુત્ર ભગદત્ત અત્યંત ભયબીત થઈ રહ્યો છે. હું તેને આપનાં ચરણકમળો પાસે લઈ આવી છું. પ્રભુ! આપ તેની રક્ષા કરો. અને સમસ્ત પાપ-તાપોને નાચ કરનાર આપનો કરકમળ તેના મસ્તક પર પથરાવો. ॥ ૩૧ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! જ્યારે પૃથ્વીએ બાક્તિભાવથી વિનિમ્ય થઈને આ પ્રમાણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરી ત્યારે તેમણે ભગદત્તને અભયદાન આપ્યું અને ભૌમાસુરના સર્વ સંપત્તિઓથી સમ્પન્ન મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૩૨ ॥ ત્યાં જઈને ભગવાને જોયું કે, ભૌમાસુરે બળપૂર્વક રાજાઓની સોળ હજાર રાજકુમારીઓ છીનવી લઈને અહીં રાખી હતી. ॥ ૩૩ ॥ હવે તે રાજકુમારીઓ અંતઃપુરમાં પથારેલા નરશ્રેષ્ઠ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને જોઈને મોહિત થઈ ગઈ અને તેમણે ભગવાનની અહેતુ કૃપા તથા પોતાનું સૌભાગ્ય સમજીને મનમાં જ ભગવાનને પોતાના પરમ પ્રિયતમ પતિના ઝૂપમાં વરવાનું નક્કી કરી દીધું. ॥ ૩૪ ॥ તે રાજકુમારીઓમાંથી દરેકે અલગ-અલગ પોતાના મનમાં એવો જ નિશ્ચય કર્યો કે, 'આ શ્રીકૃષ્ણ જ મારા પતિ થાય અને વિધાતા મારી આ અભિલાષા પૂરી કરે.' આ પ્રમાણે તેમણે પ્રેમભાવથી પોતાનું છદ્ય ભગવાનને ન્યોછાવર કરી દીધું. ॥ ૩૫ ॥ ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તે રાજકુમારીઓને સુંદર સુંદર, નિર્મળ વખાભૂષણ પહેરાવીને પાલભીઓમાં દ્વારકા મોકલી આપી અને તેમની સાથે મોટા બજાના, રથ, ધોડા અને પુષ્પળ સંપત્તિ પણ દ્વારકા મોકલી દીધી. ॥ ૩૬ ॥ ઔરાવતના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અત્યંત વેગવાન ચાર-ચાર દાંતવાળા સકેદ રંગના ચોસદ હાથી પણ ભગવાને દ્વારકા મોકલી આપ્યા. ॥ ૩૭ ॥

૧. નરવર્ણી । ૨. કૃતગ્રેતાસ: ।

गत्वा सुरेन्द्रभवनं दत्त्वाऽहित्यै च कुण्डले ।
पूजितस्त्रिदरोन्द्रेष्वा सहेन्द्राष्ट्या च सप्रियः ॥ ३८ ॥

योहितो भार्ययोत्पाट्य पारिज्ञातं गरुत्भति ।
आरोप्य सेन्द्रान् विभुधान् निर्जित्योपानयत् पुरम् ॥ ३९ ॥

स्थापितः सत्यभामाया गृहोद्यानोपशोभनः ।
अन्वगुरुभराः स्वर्गात् तद्गन्धासवलभ्यताः ॥ ४० ॥

यथाय आनन्द्य किरीटकोटिभिः
पादौ स्पृशत्युत्मर्थसाधनम् ।
सिद्धार्थं अतेन विगृहाते भल-
नहो सुराष्ट्रां च तमो विगाढ्यताम् ॥ ४१ ॥

अथो मुहूर्तं एकस्मिन् नानागारेषु ताः स्त्रियः ।
यथोपयेमे भगवांस्तावद्वप्यरोडव्ययः ॥ ४२ ॥

गृहेषु तासामनपार्थ्यतकर्षकु-
त्रिरक्षसाभ्यातिशयेष्ववस्थितः ।
३८ रमाभिर्निर्जुमसमलुतो
यथेतरो गार्हकमेष्विकांश्चरन् ॥ ४३ ॥

इत्यं रमापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता
ब्रह्मादयोऽपि न विदुः पद्मीं यदीयाम् ।
भेजुमुदाङ्गिरतमेष्वितयाऽनुराग-
हासावलोकनवसङ्गमज्ज्वलज्जाः ॥ ४४ ॥

प्रत्युदग्मासनवरार्हश्चपादशीय-
ताम्बूलविश्रमणवीजनगन्धमाल्यैः ।

त्यार पछी भगवान् श्रीकृष्ण अमरावतीमां स्थित देवराज ठन्डना महेलमां गया. त्यां देवराज ठन्डने पोतानां पत्नी ठन्डाष्टी साथे सत्यभामाज्ञ अने भगवान् श्रीकृष्णनी पूजा करी, त्यारे भगवाने अदिति (तेमनां माता)नां कुण्डले तेमने आपी दीधां ॥ ३८ ॥ त्यांथी पाछा वणतां सत्यभामाज्ञनी प्रेरणाथी भगवान् श्रीकृष्णे पारिज्ञात (कल्पवृक्ष) उपाडीने गरुड पर मूढी दीधु अने देवराज ठन्ड तथा समस्त देवताओने छतीने तेने दारका लઈ आय्या ॥ ३९ ॥ भगवाने ते पारिज्ञात वृक्षने सत्यभामाना महेलना भगीचामां शोपी दीधु. आनाथी ते भगीचानी शोला भहु वधी गई। पारिज्ञातनी साथे तेनी सुवास अने मकरन्दना लोब्बी भमराओ श्वर्णमाथी दारका आवी गया ॥ ४० ॥ परीक्षित! जुओ तो खरा, ज्यारे ठन्डने पोतानुं कार्य साध्यु छतुं त्यारे ते पोतानुं मस्तक नमावीने मुकुटना अत्रभागथी श्रीकृष्णनो चरणस्पर्श करीने तेमनी सहायतानी भीभ मागतो हतो. परंतु ज्यारे कार्य सिद्ध थई गयुं त्यारे ते ज ठन्ड भगवान् साथे पुद्ध करे छे. खरेखर आ देवताओ पशा भहु ज तमोगुणी छे अने सौधी मोटो दोष तो तेमनामां धनिकतानो छे. विक्षार छे आवी पनसंपत्तिने ॥ ४१ ॥

त्यार पछी भगवान् श्रीकृष्णे ओक ज मुहूर्तमां जुदा-
जुदा आवासोमां अलग-अलग दुप धारका करीने एकी साथे
बधी (१६ छाइर) राजकुमारीओनुं शास्त्रोक्त विधिथी
पाणिश्रवणा कर्युं, सर्वशक्तिमान अविनाशी भगवान् माटे
ओमां आशर्यनी कही वात छे? ॥ ४२ ॥ परीक्षित! भगवाननी
पत्नीओना अलग-अलग महेलोमां एवी दिव्य सामग्रीओ
भरेली हती, जेनी बराबरी जगतमां क्यांय पक्ष अने कोई
पक्ष सामग्रीओ साथे थई शके नहीं; पछी विशेष होवानी
तो वात ज क्यां छे? ते महेलोमां रहीने अतकर्य कर्मो करनारा
भगवान् पोते स्वत्रपानं दृष्टि पूर्ण छोवा छतां बीज सामान्य
भनुष्णोनी जेम गृहस्थिर्भने आयरता लक्ष्मीना अंशदुप एवी
ते औओ साथे रहेता हता ॥ ४३ ॥ परीक्षित! ब्रह्मा वगेरे
मोटा-मोटा देवताओ पक्ष भगवानना वास्तविक स्वत्रपने
अने तेमनी प्राप्तिना मार्गने जाणता नथी. ते ज रमारमण
भगवान् श्रीकृष्णने ते औओए पति तरीके प्राप्त कर्या हता.
तेओ अत्यंत प्रसन्नताथी उत्तरोत्तर उछलती प्रीति,
अनुरागथी निरभवुं अने अभिनव संगममां परस्परनुं
प्रेमपूर्वक छास्य, भधुर चितवन, नवसमागम, प्रेम-आलाप
तथा भावमां वृद्धि करती लज्जाथी पुक्त थईने बधी रीते
भगवाननी सेवा करती हती ॥ ४४ ॥ ते बधी पत्नीओ
साथे सेवा करवा माटे सेंकडो दासीओ हती, छतां ज्यारे
तेमना महेलमां भगवान् पद्मारता त्यारे ते पोते आगण
जहीने आदरपूर्वक तेमने महेलमां लઈ आवती, श्रेष्ठ आसन
पर बेसाडी, उत्तम सामग्रीओथी पूजा करती, चरण धोती,
पान बनावीने खवडावती, चरण दबावीने श्रम हूर करती,

કેશપ્રસારશયનસ્નપનોપહાર્ય-

ર્દાસીશતા અપિ વિભોર્વિદ્ધુः સ્મ દાસ્યમ् ॥ ૪૫ ॥

પંખાથી પવન નાંખતી, ચંદન-પુષ્પો-અત્તર વગેરે સુગન્ધિત દવ્યો સમર્પિત કરતી, હૂલોની માળા પહેરાવતી અને કેશ ઓળી આપવા, શયન કરાવવું, સ્નાન કરાવવું અને વિવિધ વાનગીઓ બનાવી બોજન કરાવવું વગેરે ભગવાનની તમામ પ્રકારની સેવા સ્વયં પોતાના હાથે જ કરતી હતી. ॥ ૪૫ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દરશમસ્કન્ધે^૧ ઉત્તરાર્થ પારિજ્ઞતહરણનરકવધો નામ એકોનષ્ઠાણિતમોડધ્યાય: ॥ ૫૮ ॥

દસમા સ્કન્ધના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત પારિજ્ઞતનું હરણ અને નરકવધ નામનો ઓગણસાઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૬ સાઠમો અદ્યાય

શ્રીકૃષ્ણ-રક્ષિતા-સંવાદ

શ્રીશ્રુક ઉવાચ^૨

કર્હિયિત્ત સુખમાસીનં સ્વતલ્પસ્થં જગદ્ગુરુમ् ।
પતિ પર્યચરદ્દ ભૈખી વ્યજનેન સખીજને: ॥ ૧ ॥

યસ્ત્વેતલ્લીલયા વિશ્ચ સૃજત્યત્યવતીશર: ।
સ હિ જાત: સ્વસેતૂનાં ગોપીથાય યદુધ્વજઃ ॥ ૨ ॥

તસ્મિતન્તર્ગૃહે ભાજન્મુક્તાદામવિલમ્બિના ।
વિરાજિતે વિતાનેન દીપૈર્મણિમયૈરપિ ॥ ૩ ॥

મદિલકાદામભિ:^૩ પુષ્પૈર્દ્વિરેફકુલનાદિતે: ।
જાલરન્ધ્રાવિષૈશ ગોલિશન્દ્રમસોડમલૈ:^૪ ॥ ૪ ॥

પારિજ્ઞતવનામોદવાયુનોદ્યાનશાલિના ।
ધૂપૈરગુરુજૈ રાજન् જાલરન્ધ્રવિનિર્ગતે: ॥ ૫ ॥

પયઃકેનાનિભે શુભે પર્યક્કે કશિપૂતમે ।
ઉપતસ્થે સુખાસીનં જગતામીશરં પતિમ् ॥ ૬ ॥

વાલવ્યજનમાદાય રત્નદાડુડ સખીકરાત् ।
તેન વીજયતી હેવી ઉપાસાંચક ઈશ્વરમ् ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકટેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! એક દિવસ સમસ્ત જગતના પરમપિતા અને જ્ઞાનદાતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ રક્ષિતાણના પલંગ પર આરામથી બેઠા હતા. ભીષ્મદાંદિની શ્રીરક્ષિતાણ સખીઓની ચાથે પતિદેવ શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરી રહ્યા હતાં, તેમને ચામર ઢોળી રહ્યા હતાં. ॥ ૧ ॥ પરીક્ષિત! જે સર્વશક્તિમાન ભગવાન કીંડિમાત્રથી જ આ જગતની રચના, રક્ષા અને પ્રલય કરે છે – તે જ અજન્મા પ્રલુદ પોતાની બનાવેલી ધર્મ-મર્યાદાઓની રક્ષા કરવા માટે પાદવુળમાં અવતરેલા છે. ॥ ૨ ॥ રક્ષિતાણનો મહેલ અતિ સુંદર હતો. તેમાં ઉજ્જવળ મોતીઓની માળાઓ લટકાવેલા ચંદ્રવા તથા મણિમય દીવડાઓ જગમગી રહ્યા હતા. ॥ ૩ ॥ માલતીના પુષ્પોની સેરોધી ચારે તરફની દીવાલો સંજવી હતી. તે સુગન્ધિત પુષ્પો પર જમરાઓનાં વૃંદ ગુંજાર કરી રહ્યા હતાં. સુંદર-સુંદર જરૂખાની જાળીઓનાં છિદ્રોમાંથી ચન્દ્રનાં શુભ્ર કિરણો મહેલની અંદર પ્રસરી રહ્યા હતાં. ॥ ૪ ॥ બગીચાનાં પારિજ્ઞત વૃક્ષોનો સુગન્ધિત, શીતળ અને મનુષ્ય મન પ્રસન્ન કરી રહ્યો હતો. જાળીઓનાં છિદ્રોમાંથી અગરનો ધૂપ બહાર નીકળી રહ્યો હતો. ॥ ૫ ॥ આવા સુંદર મહેલમાં દૂધના ફીઝા જેવા કોમળ અને ઉજ્જવળ બિધાનાથી પુક્ત સુંદર પલંગ પર જગવાન શ્રીકૃષ્ણ બહુ જ આનંદથી બિરાજેલા હતા અને રક્ષિતાણ ત્રિલોકનાથને પતિરૂપે પ્રાપ્ત કરીને તેમની સેવા કરી રહ્યા હતાં. ॥ ૬ ॥ રક્ષિતાણને પોતાની સખીના હાથમાંથી રત્નોની દાંડીવાળું ચામર લઈ લીધું અને સુંદર અંગોવાળાં લક્ષ્મીરૂપ દેવી રક્ષિતાણ તે ચામર ઢોળીને ભગવાનની સેવા કરવા લાગ્યાં. ॥ ૭ ॥

૧. દરશમસ્કન્ધે પારિજ્ઞતહરણાં નરકવધ એકોનષ્ઠાણિતમોડધ્યાય: ૨. બાદરાયણિરૂપાચ: ૩. નદામભિર્મુદ્દો: ૪. કર્ણાં: ।

सोपाच्युतं^२ कवचयती मणिनूपुरात्मां
रेजेऽगुलीयवलयव्यजनाग्रहस्ता ।
वल्लान्तगूढकुचकुड़कुभशोऽग्नार-
भासा नितभृतया च परार्थकाञ्च्या ॥ ८ ॥

तां उपिष्ठीं श्रियमनन्यगतिं निरीक्ष्य
या लीलया धृततनोरनुरूपरूपा ।
प्रीतः स्मयत्वलकुड़लनिष्कक्षण-
वक्त्रोल्लस्तिमतसुधां हरिराबभाषे ॥ ८ ॥

श्रीबगवानुवाच

राजपुत्रीप्तिता भूपैर्लोकपालविभूतिभिः ।
महानुभावेः श्रीमन्त्री उपोदार्थबलोक्तिः ॥ १० ॥

तान् प्राप्नानविनो हित्वा यैद्यादीन् स्मरहुर्महान् ।
हाता भ्रात्रा स्वपित्रा च क्रस्मात्रो वृषेऽसमान् ॥ ११ ॥

राजभ्यो नित्यतः सुभूः समुद्रं शरसां गतान् ।
बलवल्भिः कृतदेषान् प्रायस्त्यक्तनृपासनान् ॥ १२ ॥

अस्पष्टवर्त्तनां पुंसामलोकपथमीयुधाम् ।
आस्थिताः पदवीं सुभूः प्रायः सीदन्ति योधितः ॥ १३ ॥

निषिङ्ग्यना वयं शशशिष्ग्यनजनप्रियाः ।
तस्मात् प्रायेषां न ह्याद्या मां भजन्ति सुमध्यमे ॥ १४ ॥

पयोरात्मसमं विनं जन्मैश्वर्यकृतिर्भवः ।
तयोर्विवाहो मैत्री च नोत्तमाधमयोः कवचित् ॥ १५ ॥

तेमना करकमणा अग्रभागमां मणिजटित वाटीओ, कंकणा
तथा छाथमां चामर शोली रहुं छतुं. चरखोमां मणिजटित अंगर
जङ्गकार करी रह्यां छतां. साडीना पालवमां छुपायेला वक्षःस्थल
परना केसरनी लालिमाथी तेमनो छार पश्च लाल-लाल जङ्गातो
छतो अने चमडी रह्यो छतो. नितभृत्या भगवान् बहुमूल्य
मेखलानी सेरो लटकी रही छती. आ प्रमाणो तेओ भगवान्
पासे बेसीने तेमनी सेवामां परोवायेलां छतां. ॥ ८ ॥

रुक्मिणीज्ञना वांकित्या वाणी लटो, काननां कुडणो अने
गणमां पहेरेलो सोनानो छार वगोरे अत्यंत विलक्षण जङ्गातां
छतां. तेमना मुखकमण पर छास्यनी अमृतवर्षा थई रही छती.
आ रुक्मिणीज्ञ अलीडिक लावण्य परावता स्वयं लक्ष्मीज्ञ ज
तो छे. तेमणो ज्यारे जोयुं के भगवाने लीलापूर्वक मनुष्य जेवुं
शरीर धारण क्युं छे त्यारे तेमणो पश्च तेमने अनुरूप शरीर
धारण करी लीयुं. भगवान् श्रीकृष्ण आ जोઈने बहु प्रसन्न थया
उक्मिणीज्ञ भारे परायज्ञा छे, मारामां तेमनो अनन्य प्रेम
छे, त्यारे तेमणो बहु प्रेमपूर्वक छसीने तेमने कहुं. ॥ ९ ॥

भगवान् श्रीकृष्णो कहुं – राजकुमारी! मोटा-मोटा
राजाओं के, जेमनी पासे लोकपालो जेवुं औश्वर्य अने संपत्ति छे,
जे मोटा प्रबावशाणी अने सर्वश्रेष्ठ छे, तथा रूप, उदारता तथा
बणमां पश्च बधाथी भोजरे छे, ते तमारी साथे लग्न करवा
इच्छता छता. ॥ १० ॥ एटेलुं ज नहीं, तमारा पिता अने भाई
पश्च तेमनी साथे तमारो विवाह करवा याहता छता. त्यां सुधी
के तेमणो तमाङुं सगपश्च पश्च करी दीयुं छतुं. शिशुपाल वगोरे
मोटा-मोटा वीर राजाओं, जे कामथी मदोन्मत्त थईने तमारा
याचक बनी गया छता, तेमने तमे छोडी दीया अने मारा जेवा
व्यक्तिने, जे कोई रीते तमारे धोग्य नथी तेनो तमारा पति
तरीके स्वीकार क्यो? ॥ ११ ॥ सुंदरी! जुओ, अमे तो
जरासंघ जेवा राजाओं ना भयथी समुद्रना शरसामां आवी वस्या
छीओ. मोटा-मोटा बणवान् राजाओं अमारी साथे वेर बांधी
राज्युं छे अने प्रायः राज्यसिंहासनना अधिकारथी पश्च अमे
वंचित ज छीओ. ॥ १२ ॥ सुंदर अंगवाणीं राजकुमारी! अमे
क्या मार्गना अनुयायी छीओ, अमारो मार्ग क्यो छे, अे पश्च
लोकोने सारी पेड़ भबर नथी. अमे लोको लौटिक व्यवहारनुं
पश्च सारी रीते पालन करता नथी, विनय के प्रार्थना द्वारा
स्त्रीओं रीजपता पश्च नथी. जे स्त्रीओ अमारी जेवा पुरुषोंनुं
अनुसरण करे छे, तेमने घण्टुं करीने दुःख ज बोगवतुं पडे
छे. ॥ १३ ॥ हे सुंदरी! अमे तो सदाने माटे अडिच्यन छीओ.
न तो अमारी पासे हमणां कहुं छे अने न रहेशे. जेवा ज
अडिच्यन लोको साथे अमे प्रेम पश्च करीओ छीओ अने ते लोको
पश्च अमारी साथे प्रेम करे छे. अे ज कारण छे के पोताने धनवान
समजनारा लोको प्रायः अमारी साथे प्रेम करता नथी, अमारी
सेवा करता नथी. ॥ १४ ॥ जेमनी संपत्ति, कुण, औश्वर्य,
सौन्दर्य अने आवक समान होय – तेमनी ज साथे विवाह
अने भिन्नतानो संबंध करवो जोઈओ. जे पोतानाथी श्रेष्ठ
अथवा अधम होय, तेमनी साथे न करवो जोઈओ. ॥ १५ ॥

વૈદર્યેતદવિજાય ત્વયાડીર્ઘસમીક્ષાય |
વૃત્તા વયં ગુણૈર્હીના સિક્ષુભિ: શલાધિતા મુખા || ૧૬ ||

અથાત્મનોડનુરૂપં વૈ ભજસ્વ ક્ષત્રિયર્થભમ् |
યેન ત્વમાશિષઃ સત્યા ઈહામુત્ત્રચ લખ્યસે || ૧૭ ||

ચૈદ્યશાલ્વજરાસન્ધદન્તવકત્રાદ્યો નૃપાઃ |
મમ દ્વિષન્તિ વામોરુ રૂકમી ચાપિ તવાગ્રજઃ || ૧૮ ||

તેષાં વીર્યમદાન્ધાનાં દ્રોણાં સ્મયનુત્તયે |
આનીતાસિ મયા ભદ્રે તેજોડપહરતાડસતામ् || ૧૯ ||

ઉદાસીના વયં નૂં ન સ્વયપત્યાર્થકામુકાઃ |
આત્મલભ્યાડસ્મહે પૂર્વો ગોહયોજ્યોતિરકિયાઃ || ૨૦ ||

શ્રીશુક ઉવાચ^१

એતાવહુક્ત્વા ભગવાનાત્માનં વલ્લભમિવ |
મન્યમાનામવિશ્લેષાત् તર્દ્વધન ઉપારમત્તુ || ૨૧ ||

ઈતિ ત્રિલોકેશપતેસ્તાડકતમન:
પ્રિયસ્ય દેવ્યશ્રુતપૂર્વમપ્રિયમ् |
આશ્રુત્ય ભૌતા હંદિ જાતવેપથુ-
શ્રીજાં દુરજાં રૂદતી જગ્યામ હ || ૨૨ ||

પદા સુજાતેન નખારુણશ્રિયા
ભુવં દિખન્યશ્રુતિરજ્જનાસિતૈ: |
આસિગ્યતી કુડુકમરણિતૌ સાતૌ
તર્સ્યાવધોમુખ્યતિદુઃખરૂદ્ધવાક् || ૨૩ ||

તર્સ્યા: સુદુઃખભયશોકવિનષ્ટબુદ્ધ-
હુસ્તાચ્છુલયદ્વલયતો વ્યજનં પપાત |

વિદર્ભરાજકુમારી! તમે તમારા ટૂંકા વિચારને લીધે આ બાબતનો વિચાર ન કર્યો અને જાણ્યા વિના લિખારીઓ પાસેથી મારી ખોટી પ્રશંસા સાંભળીને ગુણરહિત એવા મને પસંદ કરી લીધો. || ૧૬ || હજુ પણ કાંઈ બગડી ગયું નથી. તમે તમારે યોગ્ય કોઈ શ્રેષ્ઠ ક્ષત્રિયને પસંદ કરી લો. જેના દ્વારા તમારી આ લોક અને પરલોકની તમામ આશા-અભિલાષાઓ પૂરી થઈ શકે. || ૧૭ || સુંદરી! તમે જાણો જ છો કે શિશુપાલ, શાલ્વ, જરાસંધ, દંતવકત્ર વગેરે રાજાઓ અને તમારો મોટો ભાઈ રૂક્મી હજુ મારી સાથે ઢેપ કરે છે. || ૧૮ || કલ્યાણી! તે બધા બળ-પરાકરમના ગર્વથી આંધળા બની રહ્યા હતા. પોતાની સામે બીજાઓને તુચ્છ ગણતા હતા, તે દુષ્ટોનો ગર્વ ઉતારવા માટે જ મેં તમારું હરદું કર્યું હતું. અન્ય કોઈ કારણ ન હતું. || ૧૯ || ખરેખર અમે ઉદાસીન છીએ. અમે લી-પુત્રો અને ધનના લોભી નથી. નિષ્ઠિય અને દેહ-પરથી સંબંધરહિત દીપશિખાની જેમ અકિય અને સાક્ષીમાત્ર છીએ. અમે પોતાના આત્માના સાક્ષાત્કારથી જ પૂર્વીકામ છીએ, હૃતકૃત્ય છીએ. || ૨૦ ||

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કષ્ટ માટે પણ રૂક્મિણીથી દૂર થતા ન હતા, એથી રૂક્મિણીને એવું અભિમાન આવી ગયું હતું કે, ‘હું તમને સર્વાધિક પ્રિય હું.’ આવું માની રહેલા રૂક્મિણીના ગર્વનો નાશ કરવા માટે જ આટલું બોલીને ભગવાન મૌન થઈ ગયા. || ૨૧ || પરીક્ષિત! જ્યારે રૂક્મિણીજીએ પોતાના પરમ પ્રિયતમ પતિ ત્રિલોકેશર ભગવાનની આવી અપ્રિય વાડી સાંભળી (જે પહેલાં ક્ષયારેય સાંભળી ન હતી) ત્યારે તેઓ અત્યંત બયબીત થઈ ગયાં, તેમનું ફુદ્ય કંપવા લાગ્યું. તેઓ રડતાં-રડતાં અપાર ચિંતામાં પડી ગયાં. || ૨૨ || રિક્તવર્ણાં નખની કાન્તિથી દીપતો કોમળ ચરણનખથી ધરણીને ખોતરતાં, અંજન આંજેલાં નયનોમાંથી કાજળમિશ્રિત શ્વામ અશ્રુઓ વડે કેસર-કંકુથી અલંકૃત કરેલા વક્ષરસ્થળને ભીજવતાં, મોઢું નીચે લટકાવીને અત્યંત વ્યાકુળ થઈ મૌન થઈ ગયાં. || ૨૩ || અત્યંત વધા, ભય અને શોકને કારણે તેમની વિચારશક્તિ લુપ્ત થઈ ગઈ. વિયોગની સંભાવનાથી તેમની કાયા એકાએક સુકાઈ જતાં તેમના હાથનાં કંકળો સરી પડ્યાં. હાથનું ચામર પડી ગયું, બુદ્ધ વ્યાકુળ થઈ જવાને કારણે રૂક્મિણીજી અચેત થઈ ગયાં, કેશ વિખેરાઈ

૧. બાદરાપણિરુવાચ।

देहश्च विकलविधिः सहसैव मुख्यन्
रभ्येव वायुविहता प्रविकीर्य तेषान् ॥ २४॥

तद्देहस्या भगवान् कुरुषः प्रियायाः प्रेमबन्धनम् ।
हास्यप्रौढिमज्जनन्त्याः करुणाः सोऽन्यकम्पत ॥ २५॥

पर्युक्तादवरुत्थाशु तामुत्थाप्य चतुर्भुजः ।
तेषान् समुत्थ तद्दक्षं प्रामृज्ञत् पञ्चपाणिना ॥ २६॥

प्रमृज्याशुक्ले नेत्रे स्तनौ चोपहतौ शुचा ।
आश्लिष्य बाहुना राजनन्यविधयां सतीम् ॥ २७॥

सान्त्वयामास सान्त्वशः कृपया कृपणां प्रभुः ।
हास्यप्रौढिभमन्त्रितामतद्दृष्टौ सतां गतिः ॥ २८॥

श्रीभगवानुवाच

भा मा वैदर्भ्यसूयेथा जाने त्वां मत्परायणाम् ।
तद्वयः श्रोतुकामेन क्षेत्र्याङ्कचरितमङ्गने ॥ २९॥

मुखं च प्रेमसंरभस्तुरिताधरभीक्षितुम् ।
कटाक्षोपारुण्यापाङ्गं सुन्दरभुक्टीतटम् ॥ ३०॥

अयं ति परमो लाभो गृहेषु गृहमेविनाम् ।
यश्मेनीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥ ३१॥

श्रीशुक्त उवाच

सैव भगवता राजन् वैदर्भी परिसान्त्विता ।
शात्वा तत्परिहासोऽकिंत प्रियत्यागमयं जहौ ॥ ३२॥

बभाष ऋषभं पुंसां वीक्षन्ती भगव-मुखम् ।
सद्रीऽहासस्त्रियरस्त्रियापाङ्गेन भारत ॥ ३३॥

गत्या तेमनु श्रीअंग पवनथी पटकाई पडेली केणनी माझक
जमीन पर पटकाई पड्यु ॥ २४ ॥ भगवान् श्रीकृष्णो जोयु
के, मारा हास्य-विनोदनी रमूङ्गने रुक्मिणीज्ञ समज्ञां
नवी अने प्रेम-पाशनी दृष्टाने कारणो तेमनी आवी दशा
घर्ष गर्छ छ. स्वल्लावधी ज करुणानिधान भगवान्
श्रीकृष्णनु हृदय तेमना माटे करुणाथी भराई गयु ॥ २५ ॥
चारबुजाओवाणा भगवान् ते ज वधते पलंग परथी उतरी
पड्या अने रुक्मिणीज्ञने उठावी लीपां | तथा तेमना
डेशकलापने संवारता पोताना शीतल करकमणथी तेमनु
भोडु लूछ्यु ॥ २६ ॥ भगवाने तेमनां नेत्रोनां आंसु अने
शोकथी भाजायेला वक्षःस्थणने लूछीने पोताना माटे अनन्य
प्रेम राखनारां सती रुक्मिणीने उठावीने हृदये
चांपां ॥ २७ ॥ भगवान् श्रीकृष्ण समज्ञववामां बहु
कुशण अने पोताना प्रेमी भक्तोना एकमात्र आश्रय छ.
ज्यारे तेमणो जोयु के, हास्यनी गंभीरताना कारणो
रुक्मिणीज्ञनी बुद्धि चक्रवामां पडी गर्छ छ अने तेओ
अत्यंत रांक बनी गत्यां छ, त्यारे तेमने थयु के मारे
आवो विनोद करवो न जोईने. हवे तेओ रुक्मिणीज्ञने
समज्ञववा लाग्या ॥ २८ ॥

✓ भगवान् श्रीकृष्णो कहुं – विदर्भनंदिनी! नाराज थशो
नहि देवी! मारा पर रोपे लराशो नहि प्रिया! हुं जाङ्गु
धुं के, तमे एकमात्र मारां अनन्य छो. हे सुंदरांगिनी! मैं
तो तमारां विनोद-मधुर वयनो सांबणवा माटे आवी
विनोदवरी वात करी उती ॥ २९ ॥ हुं जोवा ठस्तो उतो
के मारा आ प्रमाणे कहेवाथी तमारा लाल-लाल होठ
प्रश्नयकोपथी कर्छ रीते फरकवा लागे छ. तमारा कटाक्षपूर्वक
जोवाथी तमारां नेत्रोमां केवी लालिमा छवाई जाय छ अने
लवां यदी जतां तमारुं मुख केवुं सुंदर लागे छे! ॥ ३० ॥
हे वामिनी! धरना काम-पंधामां रात-टिवस व्यस्त
रहेवावाणा गृहस्थोने माटे ए ज तो ल्हावो छे के पोतानी
प्रिय पत्नी साथे हास्य-विनोद करीने थोडी क्षणो सुन्धेथी
गाणी लेवाय छे. ॥ ३१ ॥

श्रीशुक्तदेवज्ञ कहे छे – राजन्! ज्यारे भगवान्
श्रीकृष्णो पोतानां प्राणप्रियाने आ ममाणे समज्ञव्यां त्यारे
तेमने ए वातनी खातरी थर्ष गर्छ के, मारा प्रियतमे मात्र
विनोदमां ज आवुं कहुं उतुं. हवे तेमना हृदयमांथी श्रीकृष्ण
मने छोडी देशे ए जय निवृत थर्ष गयो. ॥ ३२ ॥ परीक्षित!
हवे तेओ लाभणा हास्य अने प्रेमभरी दृष्टिथी पुरुषोत्तम
भगवान् श्रीकृष्णनु मुभारविद निरणतां तेमने कहेवा
लाग्यां ॥ ३३ ॥

રાજીમણ્યવાચ

નન્દેવમેતદરવિનદવિલોચનાં

યદ્વૈ ભવાનુભગવતોડસદશી વિભૂભનઃ ।

કવ સ્વે મહિન્યભિરતો ભગવાંસંયધીશઃ

ક્વાં ગુણપ્રકૃતિરજાગૃહીતપાદા ॥ ૩૪ ॥

સત્યં ભયાદિવ ગુણોભ્ય ઉરુકમાંતઃ

શેતે સમુદ્ર ઉપલભ્નમાત્ર આત્મા ।

નિત્યં કદિન્દ્રિયગણૈઃ કૃતવિગ્રહસ્તયં

ત્વત્સેવકૈર્નૃપપદ વિધુતં તમોઙ્નયમ् ॥ ૩૫ ॥

ત્વત્પાદપદમકરન્દજુષાં મુનીનાં

વત્મારસ્કુટં નૃપશુભ્રિનનુ દુર્વિભાવ્યમ् ।

યસ્માદલોકિકમિવેહિતમીશ્વરસ્ય

ભૂમંસ્તવેહિતમથો અનુ યે ભવન્તમ् ॥ ૩૬ ॥

નિષ્ઠિગ્યનો નનુ ભવાનુન યતોડસિંહિયદ

યસ્મૈ બલિ બલિભુજોડપિ હરાન્યજાધાઃ ।

ન ત્વા વિદાન્યસુતૃપોડનકમાદ્યતાન્યાઃ

પ્રેષો ભવાનુભલિભુજામપિ તેડપિ તુભ્યમ् ॥ ૩૭ ॥

તં વૈ સમસ્તપુરુષાર્થમયઃ ફલાત્મા

યદ્વાગ્યા સુમતયો વિસુજજ્ઞિ કૃત્સનમ् ।

તેથાં વિભો સમુચ્ચિતો ભવતઃ સમાજઃ

પુંસઃ સ્ત્રીયાશ્ચ રતયોઃ સુખદુઃખિનોર્ન ॥ ૩૮ ॥

રાજીમણીજીએ કહ્યું — કમલનથન! આપનું કહેવું બરાબર છે કે જૈશર્ય વગેરે બધા ગુણોથી પુકત, અનંત ભગવાનને અનુરૂપ હું નથી. આપની બરાબરી હું કોઈ રીતે કરી શકું એમ નથી. કૃપા પોતાના અખંડ મહિમામાં સ્થેત ત્રણે ગુણોના સ્વામી તથા બ્રહ્મ વગેરે દેવતાઓ દ્વારા સેવિત આપ ભગવાન; અને કૃપા ત્રિગુણાત્મક સ્વભાવવાળી હું ગુણમયી પ્રકૃતિ કે જેની કમનાઓની પાછળ બટકનારા અજ્ઞાની લોકો જ સેવા કરે છે. ॥ ૩૪ ॥ બલા, હું તમારી બરાબરી કઈ રીતે કરી શકું? સ્વામી! આપનું એ કહેવું પણ સત્ય છે કે, આપ રાજાઓના ભયને લીધે સમુદ્રમાં આવીને છુપાયા છો. પરેખર જ આપ ગુણોના ભયથી સમુદ્રમાં રહો છો. આપ તે પૃથ્વીના રાજાઓના નહોં, પરંતુ ત્રણે ગુણોઝુપી રાજાના સંદર્ભમાં રહો છો. અર્થાત્, આપ તેમના ભયથી અંતઃકરણરૂપી સમુદ્રમાં ચૈતન્યઘન અનુભૂતિસ્વરૂપ આત્માના રૂપમાં નિરાજો છો. એમાં સંદેહ નથી કે આપ રાજાઓ સાથે શત્રુતા રાખો છો, પરંતુ તે રાજા કૃપા છે? આ જ આપણી દુષ્ટ ઈન્દ્રિયો, તેમની સાથે તો તમારું વેર છે જ. અને પ્રભુ! આપ સિંહાસનથી રહિત છો, એ વાત પણ બરાબર જ છે; કેમકે, આપના ચરણોની સેવા કરવાવાળાઓએ પણ રાજાના પદને ધોર અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર સમજીને દૂરથી જ ત્યજી દીધું છે. પછી આપના માટે તો કહેવાનું જ શું હોય! ॥ ૩૫ ॥ આપ કહો છો કે, ‘અમારો માર્ગ સ્પષ્ટ નથી અને એ લૌકિક પુરુષો જેવું આચરણ પણ કરતા નથી,’ એ વાત પણ સાચી જ છે. કેમકે, જે ગ્રહિ-મુનિઓ આપનાં ચરણકમળોના મકરન્દ-રસનું સેવન કરે છે, તેમનો માર્ગ પણ અસ્પષ્ટ જ હોય છે અને વિષયોમાં ફસાયેલા નરપણ તેનું અનુમાન પણ કરી શકતા નથી. અને હે અનંત! આપના માર્ગ પર ચાલનારા આપના ભક્તોની પણ ચેષ્ટાઓ જીવારે પ્રાય: અલૌકિક જ હોય છે, ત્યારે સમસ્ત શક્તિઓ તથા ઐશ્વર્યોના આશ્રય એવા આપની ચેષ્ટાઓ અલૌકિક હોય એમાં તો કહેવાનું જ શું હોય? ॥ ૩૬ ॥ આપે પોતાને અંકિયન કહ્યા છે; પરંતુ આપની અંકિયનતા એ દરિદ્રતા નથી. તેનો અર્થ છે કે આપના સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુન હોવાને લીધે આપ જ સર્વ કાંઈ છો. આપની પાસે રાખવા માટે કશું નથી. પરંતુ જે બ્રહ્મ વગેરે દેવતાઓની પૂજા બધા લોકો કરે છે, તેમને ભેટો આપે છે, તે જ લોકો આપની પૂજા કરતા રહે છે. આપ તેમનાં પ્રિય છો અને તે આપને પ્રિય છે. (આપનું એ કહેવું પણ સર્વથા ઉચિત છે કે, ધનાદ્ય લોકો મારી ભક્તિ કરતા નથી;) જે લોકો પોતાના ધનના અભિમાનથી અંધ બની રહ્યા છે અને ઈન્દ્રિયોને તુપ્ત કરવામાં જ મળ્યે, તેઓ ન તો આપનું ભજન-સેવન પણ કરે છે કે ન તો એવું જાણો છે કે આપ મૃત્યુના રૂપમાં તેમના માથા પર બેઠેલા છો. ॥ ૩૭ ॥ જગતમાં જીવને માટે જેટલા પણ ઈચ્છાવાયોગ્ય પદાર્થો છે — ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ — તે બધાના રૂપમાં આપ જ પ્રગટ છો. આપ સમસ્ત વૃત્તિઓ — પ્રવૃત્તિઓ, સાધનો, સિદ્ધિઓ અને સાધ્યોના ફળસ્વરૂપ છો. વિચારશીલ પુરુષો આપને પ્રાપ્ત કરવા માટે બધું જ છોડી દે

तं च्यस्तद्विभिर्गहितानुभाव^१
आत्माऽऽत्मदश्च जगताभिति मे वृतोऽसि ।
हित्वा भवद्भूव उठीरितकालवेग-
च्यस्ताशिषोऽज्जभवनाकपतीन् कुतोऽन्ये ॥ ३८ ॥

शङ्कयं वयस्तव गदाग्रज यस्तु^२ भूपान्
विद्राव्य शार्जनिनदेन जहर्थ मां तम् ।
सिंहो सथा स्वबलिभीश पशून् स्वभागं
तेभ्यो भयाह् यहुद्विं शरणं प्रपनः ॥ ४० ॥

यदाञ्छया नृपशिखामशायोऽक्षयै-
ज्ञायन्तनाहुषगयादय ऐकपत्यम् ।
राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमभ्युजाक्ष
सीदन्ति तेऽनुपदवीं त ईहास्थिताः किम् ॥ ४१ ॥

काञ्चयं श्रेयेत तव पादसरोऽगन्य-
माश्राय सन्मुखरितं जनतापवर्गम् ।
लक्ष्म्यालयं तविग्राम्य गुणालयस्य
मर्त्या सदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः ॥ ४२ ॥

तं त्वाऽनुउपमभजं जगतामधीश-
मात्मानमन्त्र य परत्र य कामपूरम् ।
स्यान्मे तवाऽग्निररणां सुतिभिर्भमन्या
यो वै भजन्तमुपयात्यनुतापवर्गः ॥ ४३ ॥

छ. भगवन्! ते ज विवेकी पुरुषोनो आपनी साथे संबंध होवो जोईओ. जे लोको ली-पुरुषना सहवासथी प्राप्त थनारा सुख अथवा हुःभना वशमां छे, तेओ क्यारेय आपनो संबंध प्राप्त करवा योग्य नहीं. ॥ ३८ ॥ बराबर ज छे के, तिभारीओओ आपनी प्रशंसा करीछे. परंतु क्या तिभारीओओ? ते परमशांत संन्यासी महात्माओओ आपना भिडिमा अने प्रभावनुं वर्णन कर्यु छे, जेमझे भोटामां भोटा अपराधीने दंड न आपवानो निश्चय करी लीधो छे. मे टूंडी बुद्धिथी नहीं, परंतु ए वातने समज्ञने आपने पसंद कर्या छे के, आप संपूर्ण जगतना आत्मा छो अने पोताना ग्रेमीजनोने आत्मदान करो छो. मे जाडी जोईने भ्रक्षा अनो ते इन्द्र वगेरेनो पश्च एटला माटे परित्याग करी दीधो छे के, आपनी बूकुटिना ईशाराथी पेदा थवावाणो काण पोताना वेगथी तेमनी आशा-अभिलाषाओ पर पाणी फेरवी हे छे. पछी बीजओ — शशुपाल, दंतवक्त्र अथवा जरासंधनी तो वात ज शी छे? ॥ ३८ ॥

सर्वश्वर आर्यपुत्र! आपनी ए वात कोई रीते तर्कसंगत नहीं के, आप राजाओथी भयबीत थहने समुद्रमां आवीने वस्या छो. केमके, आऐ मात्र आपना शार्जननुष्यना टेकारथी भारा लग्नसमये आवेला समस्त राजाओने भगाडीने आपना चरणोमां समर्पित एवी मुञ्ज दासीने ए रीते हरी लीधी, जेम सिंह पोताना कर्कश ध्वनिथी वननां पशुओने भगाडीने पोतानो भाग लही आवे छे. ॥ ४० ॥ कम्लनयन! आप कही रीते कहो छो के, जे मारूं अनुसरण करे छे, तेने घङ्गुं करीने हुःभ ज भोगववुं पडे छे. माचीनकाणमां अंग, पृथु, भरत, यपाति अने गय वगेरे जे भोटा-भोटा राजगाजेश्वरो पोत-पोतानुं ऐकछत्र साप्राज्य छोडीने आपने ग्राप्त करवानी अभिलाषाथी तपस्या करवा वनमां चाल्या गया हता, तेओ शुं आपना मार्गनुं अनुसरण करवाना कारणे हुःभी थही रह्या छे? ॥ ४१ ॥ आप मने कोई बीज राजकुमारनुं वरण करवा कही रह्या छो. भगवन्! आप समस्त गुणोना ऐकमात्र आश्रय छो. भोटा-भोटा संतो आपनां चरणकमणोनी सुगंधनी प्रशंसा करता रहे छे. ते चरणोनो आश्रय लेवामात्रथी लोको संसारना पाप-तापथी मुक्त थही जाय छे. लक्ष्मीक्ष सर्वदा ते चरणोमां ज निवास करे छे. पछी आप ज बतावो के, पोताना स्वार्थ अने परमार्थने सारी रीते समज्ञनारी एवी कही ली छो. कुने ऐक वार ते चरणकमणोनी सुगंध माशवा मणी जाय अने पछी ते तेनो अनादर करीने ऐवा लोकोने पसंद करे जे सदा मृत्यु, रोग, जन्म, जरा वगेरे जयोथी मुक्त छे! कोई पड़ा बुद्धिमान ली आवुं करशे ज नहीं. ॥ ४२ ॥ मनु! आप संपूर्ण जगतना ऐकमात्र स्वामी छो. आप ज आ लोक अने परलोकमां सधणी आशाओनी पूर्ति करवावाणा अने आत्मा छो. मे आपने भारा अनुउप समज्ञने ज आपनुं वरण कर्यु छे. मारे पोताना कर्मो अनुसार विलिन्न योनिओमां भटकवुं पडे तेनी मने परवा नहीं. मारी

१. नृनिभिर्गहित भावितात्मा । २. यस्य ।

તસ્યા: સ્યુરચ્યુત નૃપા ભવતોપદિષ્ટા:
સ્ત્રીણાં ગૃહેષુ ખરગોશ્વબિડાલભૂત્યા: ।
યત્કર્ણમૂલમરિકર્ષણ નોપયાદ
યુષ્મતકથા મૃડવિરિષ્યસભાસુ ગીતા ॥ ૪૪ ॥

તક્ષમશ્રુરોમનખકેશપિનદ્વમન્ત-
માંસાસ્થિરક્તકુમિવિટ્કફપિતવાતમ् ।
જીવચ્છવં ભજતિ કાન્તમતિર્વિમૂઢા
યા તે પદાજ્જમકરન્દમજિદ્રતી સ્ત્રી ॥ ૪૫ ॥

અસ્ત્વમ્યુજ્ઞાક મમ તે ચરણાનુરાગ
આત્મનુ રતસ્ય મધ્ય ચાનતિરિક્તદેષે: ।
ધર્મસ્ય વૃદ્ધય ઉપાતરજોડતિમાત્રો
મામીકસે તદુ હ ન: પરમાનુકમ્યા ॥ ૪૬ ॥

નેવાલીકમહે મન્યે વચ્ચે મધુસૂદન ।
અમ્બાયા ઈવ હિ પ્રાય: કન્યાયા: સ્યાદ રતિ: કવચિત् ॥ ૪૭ ॥

વ્યૂધાયાશ્શાપિ પુંશ્ચલ્યા મનોડભેતિ નવં નવમ् ।
ખુદોડસતીં ન બિમૃયાત્તાં બિભ્રદુભયચ્યુતઃ ॥ ૪૮ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

સાધ્યેતરશ્રોતુકામૈસ્તવં રાજપુત્રિ પ્રલમ્બિતા ।
મયોહિતં યદન્વાત્થ સર્વं તત્ત્વ સત્યમેવ હિ ॥ ૪૯ ॥

ધાન્ય ચાન્દીમધ્યરો કામાનુ મધ્યકામાય ભામિનિ ।
સાંજી હોકાન્તમકતાયાસ્તવ કલ્યાણિ નિત્યદા ॥ ૫૦ ॥

એકમાત્ર અભિલાષા એ છે કે, હું હંમેશાં (પોતાનું ભજન કરવાવાળાઓના મિથ્યા સાંસારણામને નિવૃત્ત કરવાવાળા તથા તેને પોતાની જાત સુધ્યાં આપી દેવાવાળા) આપ પરમેશ્વરના ચરણોના શરણામાં જ રહું. ॥ ૪૩ ॥ હે અચ્યુત! શત્રુસૂદન! ગધેડાની જેમ ધન માટે વૈતલે કરવાવાળા, બળદાની જેમ ગૃહસ્થોના કામકાજમાં જોડાયેલા રહીને કષ ઉઠાવનારા ફૂતરાની જેમ તિરસ્કાર સહન કરવાવાળા, બિલાડ જેવા કૃપણ અને હિસ્કતથા ખરીદેલા નોકરની જેમ છીની સેવા કરવાવાળા જે રાજાઓના માટે આપે મને સંકેત કર્યો છે – તેઓ તો એવી અભાગજી છીના પતિથાય જેના કાનોમાં ભગવાન શંકર, બ્રહ્મ વગેરે હેવેશરોની સભામાં ગવાનારી આપની લીલા-કથાઓએ પ્રવેશ કર્યો નથી. ॥ ૪૪ ॥ આ મનુષ્યનું શરીર જીવનું હોવા છતાં મૃદા જેવું જ છે. ઉપરથી ચામડી, દાઢી, મૂછ, રૂપાડા, નખ અને વાળથી ઢંકાયેલું છે; પરંતુ તેની અંદર માંસ, હાડકા, રક્ત, કીડા, મલ-મૂત્ર, કદ, પિતા અને વાયુ ભરાયેલાં છે. આને તે જ મૂર્ખ છી પોતાનો પતિ સમજને સેવા કરે છે, જેણે ક્યારેય આપના ચરણારવિદના મકરંદની સુગંધ લીધી નથી. ॥ ૪૫ ॥ ક્રમલનયન! આપ આત્મારામ છો. તેથી આપની દસ્તિ મારા પ્રત્યે વિશેષરૂપે આકર્ષિત થાય એ આપના માટે જરૂરી નથી. તેથી આપનું ઉદાસીન રહેવું સ્વાભાવિક છે, તેમ છતાં આપના ચરણકમળોમાં મારો દઢ અનુરાગ રહે એ જ મારી અભિલાષા છે. જ્યારે આપ આ સાંસારની અભિવૃદ્ધિ માટે ઉત્કટ રજોગુજ્ઞાનો સ્વીકાર કરીને મારી તરફ જુઓ છો, ત્યારે તે પણ આપનો પરમ અનુગ્રહ જ છે. ॥ ૪૬ ॥ મધુસૂદન! આપે કહું કે, કોઈ અનુરૂપ વરનું વરણ કરી લો. હું આપની આ વાતને પણ અસત્ય માનતી નથી. કેમ કે, કોકવાર એક પુરુષ દ્વારા જિતાઈ જવા છતાં કાશી-નરેશની કન્યા અભાની જેમ કોઈ-કોઈની બીજા પુરુષમાં ગ્રીતિ હોય છે. ॥ ૪૭ ॥ કુલટા છીનું મન તો લગ્ન થઈ ગયા પછી પણ નવા-નવા પુરુષો તરફ હેંચાતું હોય છે. બુદ્ધિમાન પુરુષે આવી કુલટા છીને પોતાની પાસે રાખવી ન જોઈએ. તેને અપનાવનારો પુરુષ આ લોક અને પરલોક બન્ને ખોઈ બેસે છે, તેનું ઉભય અષ થઈ જાય છે. ॥ ૪૮ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહું – સાધ્વી! રાજકુમારી! આ બધી વાતો સાંબળવા માટે જ તો મેં હાસ્ય-વિનોદ કરીને તમને ઉશ્કેર્યા હતાં. તમે મારા શબ્દોની જેવી વ્યાખ્યા કરી છે, તે અક્ષરશા: સત્ય છે. ॥ ૪૯ ॥ સુંદરી! તમે મારાં અનન્ય પ્રેમો છો. મારા પતિ તમારો અનન્ય પ્રેમ છે. તમે મારી પાસે જે જે અભિલાષાઓ રાખો છો તે તો તમને સદા-સર્વદા પ્રાપ્ત છે જ. બીજી એ વાત પણ છે કે મારી પાસેથી રાખેલી અભિલાષાઓ સાંસારિક કામનાઓની જેમ બંધનકારક થતી નથી. બલકે તે સમસ્ત કામનાઓથી મુક્ત કરી દે છે. ॥ ૫૦ ॥

૧. એ એ કામપણે કામ ।

उपलब्धं पतिप्रेम पातिक्रत्यं च तेऽनये ।
यद्वाक्यैश्चात्यमानाया न धीर्भ्यपकर्षिता ॥ ५१ ॥

ये मां भजन्ति दाम्पत्ये तपसा प्रत्यर्थ्या ।
क्रमात्मानोऽपवर्गेण मोहिता भम्^१ मायथा ॥ ५२ ॥

मां प्राप्य मानिन्यपवर्गसम्पदं
वाऽन्ति ये सम्पदं एव तत्पतिम् ।
ते मन्दभाग्या निरयेऽपि ये नृणां
मात्रात्मकत्वात्तिरयः सुसज्जमः ॥ ५३ ॥

दिष्ट्या गृहेश्वर्यसकृन्मयि त्वया
कृताऽनुवृत्तिर्भवमोयनी खदैः ।
सुदुष्करासो शुतरां हुराशिषो
घिसुभराया निकृतिञ्जुपः स्त्रियाः ॥ ५४ ॥

न त्वादशीं प्राणायिनीं गृहिणीं गृहेषु
पश्यामि मानिनि यथा स्वविवाहकाले ।
प्राप्तान् नृपानवगाण्य रहोहरो मे
प्रस्थापितो द्विं उपश्रुतसत्कथस्य ॥ ५५ ॥

आतुर्विरुपकरणं पुषि निर्जितस्य
प्रोद्धाहपर्वाणि च तद्वधमक्षगोऽथाम् ।
दुःखं समुत्थमसहोऽस्मदयोगभीत्या
नैवाप्रवीः किमपि तेन वयं जितास्ते ॥ ५६ ॥

दृतसत्याकृतमलभने सुविविक्तमन्तः
प्रस्थापितो भयि चिरायति शून्यमेतत् ।
मत्या जिहास ईदमज्जमनन्ययोऽयं
तिष्ठेत तत्पर्यि वयं प्रतिनन्दयामः ॥ ५७ ॥

हे निर्दौष ऋजिमङ्गो! मैं तमारो पतिप्रेम अने पातिक्रत्य पक्ष सारी रीते जोई लीधुं छे. मैं कटु-कठाक्ष वाक्यो कडी-कडीने तमने विचलित करवानो ग्रहण कर्या, परंतु तमारी बुद्धि माराथी लगीरे चलित न थई. ॥ ५१ ॥ प्रिये! हुं मोक्षनो स्वामी छुं. लोकोने संसार-चागरथी पार कर्ण छुं. ॥ १२ ॥ लोको सकाम भावधी अनेक प्रकारनां प्रत-तप करीने दाम्पत्य-छवनमां सुखनी अभिलाषाथी मारी भजित करे छे, तेओ मारी मायथी मोहित छे. ॥ ५२ ॥ हे मानिनी! हुं मोक्ष तथा संपूर्ण संपदाओनो आश्रय हुं, अधीश्वर हुं. मने परमात्माने प्राप्त करीने पक्ष जे लोको मात्र विषयसुखनां साधनो अने संपत्तिनी ज अभिलाषा राखे छे, मारी पराभजित नथी ईश्वता, तेमने मंदभाग्या समज्वा जोईअ. केम्के, विषयसुख तो नरकमां अने नरक जेवी अधमयोनिओमां पक्ष छोय छे. परंतु ते लोकोनुं मन तो विषयोमां ज लागेलु रहे छे, तेथी तेमने नरकमां जवुं पक्ष सारं लागे छे. ॥ ५३ ॥ गृहेश्वरी! प्राणाप्रिये! बहु आनन्दनी वात छे ते, तमे अत्यार सुधी निरंतर संसार-बंधनथी मुक्त करनारी मारी सेवा करी छे. अशानी लोको आवुं क्यारेय करी शक्ता नथी. जे लीओनुं चित दृष्टिकामनाओथी भरेलु छे अने जे पोतानी ईन्द्रियो तृप्त करवाना ज काममां इबेली रहेवाने लीऐ अनेक प्रकारनां छल-कपट रथे छे, तेमना माटे तो आग करवुं वधारे मुक्तेल छे. ॥ ५४ ॥ मानिनी! मने मारा धरमां तमारा जेवो प्रेम करनारी पत्नी बीज कोई देखाती नथी. केम्के, ज्यारे तमे मने जोयो न हतो, मात्र मारी प्रशंसा सांबणी हती, त्यारे पक्ष, तमारा लग्नमां आवेला राजाओनी उपेक्षा करीने तमे भ्रात्यक्ष द्वारा मारी पासे गुप्त संदेशो मोक्ष्यो हतो. ॥ ५५ ॥ तमारं उरुक्ष करती वेणामे मे तमारा भाईने युद्धमां ज्ञानीने तेने कुरुप करी दीधो हतो अने अनिरुद्धना लग्नोत्सवमां सोगटांबाज रमती वजते बलरामण्डले तो तेने मारी ज नाष्यो. परंतु अमाराथी वियोग थई जवानी आशंकाथी तमे भौन रहीने ते बधुं हुःअ सही लीधुं, मने एक शब्द पक्ष तमे कल्पी नहीं. तमारा आ गुणोथी हुं तमारे वश थई गयो छुं. ॥ ५६ ॥ तमे मारी ग्राप्ति माटे दृत द्वारा पोतानो गुप्त संदेशो मोक्ष्यो हतो; पक्ष ज्यारे मारा पहोचवामां विलंब थतो जड्यायो, त्यारे तमने आ संपूर्ण संसार सूनो देखावा लाय्यो. ते समये तमारं आ सर्वांगसुंदर शरीर कोई बीजने योऽय न समज्ञने ए शरीरनो त्याग करवानो संकल्प करी लीधो हतो. तमारो आ प्रेमलाव तमारामां ज वसे. हुं तेनो बदलो चुकवी शक्ष एम नथी. तमारा आ सर्वांग्य प्रेम-लावने हुं मात्र अभिनन्दन आवुं छुं. ॥ ५७ ॥

१. मायथा उि ये ।

શ્રીશુકુવાચ

એવं સૌરતસંલાપૈર્ભગવાજ્જગદીશરः ।
સ્વરતો રમયા રેમે નરલોક વિડભયન् ॥ ૫૮ ॥

તથાન્યાસામપि વિભુર્ગૃહેષુ ગૃહવાનિવ ।
આસ્થિતો ગૃહમેધીયાનુ ધર્માલ્લોકગુરુહર્ષિ: ॥ ૫૯ ॥

શ્રીશુકુવાચ કહે છે – પરીક્ષિત! જગદીશર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આત્મારામ છે. તેઓ બધી મનુષ્ય જેવી લીલા કરી રહ્યા છે. ત્યારે તેમાં દામ્પત્ય-પ્રેમને વધારનારો વિનોદપૂર્ણ વાર્તાલાપ પણ કરે છે અને આ રીતે લક્ષ્મીરૂપા રુક્મિણીજની સાથે વિહાર કરતા રહે છે. ॥ ૫૮ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સમસ્ત જગતના ગુરુ અને સર્વવ્યાપક છે. તેઓ આ રીતે બીજી પત્નીઓના મહેલોમાં પણ ગૃહસ્થોની જેમ રહીને ગૃહસ્થોચિત ધર્મનું પાલન કરતા હતા. ॥ ૫૯ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંધે ઉત્તરાર્થ^૧ કૃષ્ણ-રુક્મિણીસંવાદો નામ
પદ્ધિતમોડધ્યાય: ॥ ૬૦ ॥

દસમા સ્કંધના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત કૃષ્ણ-રુક્મિણીનો સંવાદ એ નામનો સાઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

એકસઠમો અદ્યાય

ભગવાનનાં સંતાનોનું વર્ણન તથા અનિરુદ્ધના વિવાહમાં રક્મીનું માર્યું જવું

શ્રીશુકુવાચ

એકેકશસા: કૃષ્ણસ્ય પુત્રાન् દશ દશાખલા: ।
અશ્ચજનશનવમાન્યિતુ: સર્વાત્મસમ્પદા ॥ ૧ ॥

ગૃહાદનપગં વીક્ષ્ય રાજપુત્રોડચ્યુતં સ્થિતમ् ।
પ્રેર્ષં ન્યમંસત^૨ સ્વં સ્વં ન તત્ત્વવિદ: સ્ત્રિય: ॥ ૨ ॥

ચાર્વજ્જકોશવદનાયતબાહુનેત્ર-
સપ્રેમહાસરસવીક્ષિતવલ્ગુજ્જલ્પૈ: ।
સમ્મોહિતા ભગવતો ન મનો વિજેતું
સ્વૈર્વિભ્રમૈ: સમશક્નુ વનિતા વિભૂમન: ॥ ૩ ॥

સ્માયાવલોકલવદર્શિતમાવહારિ-
ભૂમદૃદ્દલપ્રહિતસૌરતમન્તરશોષ્ટે: ।
પત્ન્યસ્તુ ષોડશસહયમનજ્ઞબાણૈ-
ર્ધસ્યેન્દ્રિયં વિમથિતું કરણૈન શેષુઃ ॥ ૪ ॥

શ્રીશુકુવાચ કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની દરેક પત્નીના ગર્ભથી દશ-દશ પુત્રો થયા. તેઓ ૩૫, બળ વગેરે ગુણોમાં પોતાના પિતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણથી કોઈ વાતે કમ ન હતા. ॥ ૧ ॥ રાજકુમારીઓ જોતી હતી કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અમારા મહેલમાંથી ક્યારેય બદાર જતા નથી. હુંમેશા અમારી પાસે જ રહે છે. તેથી તેઓ એવું જ સમજતી હતી કે, શ્રીકૃષ્ણને હું જ બધાંથી વધારે પ્રિય હું. પરીક્ષિત! સાચું પૂછો તો તેઓ પોતાના પતિ ભગવાન. શ્રીકૃષ્ણના તત્ત્વને – તેમના મહિમાને જાણતી ન હતી. ॥ ૨ ॥ તે બધી કૃષ્ણની રાજીઓ પોતાના આત્માનંદમાં એકરસ સ્થિત ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના કમળની કળી જેવા મુખારવિંદ, વિશાળ બાહુ, વિશાળ નેત્રો, પ્રેમભર્યું હાસ્ય, રસમથી દર્શિ અને મધુર વાણીથી સ્વયં મોહિત રહેતી હતી. તે પોતાના શુંગારસંબંધી હાવ-ભાવોથી તેમના મનને પોતાના તરફ આકર્ષિત કરવા સમર્થ ન થઈ શકી. ॥ ૩ ॥ તેઓ સોળ હજારથી વધારે હતી. પોતાના મન્દ-મન્દ હાસ્ય અને વાંકી દર્શિયુક્ત મનોહર ભવાના ઈશારાઓ વડે કામકળાથી ભરેલા પ્રેમબાણ ચલાવતી હતી. પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના મનને પ્રભાવિત કરવા અથવા જતવા સમર્થ થઈ શકી નહીં. ॥ ૪ ॥

૧. પ્રાચીન પ્રતમાં ‘ઉત્તરાર્થ’ પાઠ નથી. ૨. ન્યમંસતાત્માનં ન તુ તત્ત્વવિદ:

ઈत्यं रभापतिमवाप्य पतिं स्त्रियस्ता
 भ्रष्टादयोऽपि न विदुः पदवीं पठीयाम् ।
 भेजुर्मुदाऽविरतमेवितयाऽनुराग-
 हासावलोकनवसज्जमलालसाध्यम् ॥ ५ ॥

प्रत्युद्गमासनवराहषापादशौच-
 तामभूलविश्रभणवीजनगन्धमाल्यैः ।
 केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्य-
 दासीशता अपि विभोर्विद्धुः सम दास्यम् ॥ ६ ॥

तासोऽया दशपुत्राणां कृष्णस्त्रीणां पुरोहिताः ।
अस्यां महिष्यसत्पुत्रान् प्रद्युम्नादीन् गृष्णमि ते ॥ ७॥

ચારુહેષા: સુહેષાશ્ચ ચારુહેષશ્ચ વીર્યવાન् ।
સુચારુશારુગૃહશ્ચ² ભરતચારુસત્થાપરઃ ॥ ૮ ॥

चारुचन्द्रो विचारुश्च चारुश्च दशभो हरेः ।
प्रद्युम्नप्रभुभा जाता रुक्मिष्यां नावभाः पितः ॥६॥

मानुः सुभानुः स्वर्भानुः प्रभानुर्भानुमांसतथा ।
यन्त्रभानुर्भृद्यान् रतिभानुसतथाऽष्टमः ॥ १०॥

श्रीभानुः प्रतिभानुश्च सत्यभामात्मजा दश ।
साम्यः सुभित्रः पुरुषिश्चतिष्ठन्य सहस्राण्जित ॥ ११ ॥

विजयश्चित्रकेतुश्च वसुमान् द्रविडः कतुः ।
जाम्बवत्याः सुता हैते साम्भाद्याः पितृसंमताः^३ ॥ १२ ॥

वीरशन्नोऽथसेनक्षः ४ यित्रगुर्वगवान् वृष्णः ।
आमः शङ्कुर्वयः श्रीमान् कुन्तिर्नाभितेः सुताः ॥ १३॥

श्रुतः कविर्वृथो वीरः सुभाषुर्भद्र एकलः ।
शान्तिर्दर्शीः पूर्णमासः कालिन्द्याः सोमडोडवरः ॥ १४॥

પરીક્ષિત! બ્રહ્મ વગેરે મોટા-મોટા દેવતાઓ પણ
ભગવાનના વાસ્તવિક સ્વરૂપને અથવા તેમની ગ્રાફિના
માર્ગને જાણતા નથી. તે જ રમારમણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને
તે લીઓએ પતિરૂપે પ્રાપ્ત કર્યા હતા. હવે નિત્ય-નિરંતર
તેમના પ્રેમ-આનંદની અભિવૃદ્ધિ થતી રહેતી હતી. અને
તેઓ પ્રેમપૂર્વ હાસ્ય, મધુર દાસ્તિ, નવસમાગમની લાલસા
વગેરેથી ભગવાનની સેવા કરતી રહેતી હતી. ॥ ૫ ॥ તે
બધી પત્નીઓ પાસે તેમની સેવા કરવા માટે સેંકડો હાસીઓ
હતી. તેમ છતાં જ્યારે તેમના મહેલગાં ભગવાન પથારતા
ત્યારે તે મોતે આગળ જઈને આદરપૂર્વક તેમને લઈ
આવતી, શ્રેષ્ઠ આસન પર બેસાડતી, ઉત્તમ સામગ્રીઓથી
તેમની પૂજા કરતી, ચરણકમળ પખાળતી, પાન બનાવીને
ખવડાવતી, ચરણસેવા કરી તેમનો શ્રમ દૂર કરતી, ચામર
ઢોળતી, અત્તર-ચંદન વગેરે લગાડતી, શયન કરાવતી,
સ્નાન કરાવતી, અનેક પ્રકારનાં ભોજન કરાવીને પોતાના
હાથે જ તમામ સેવા કરતી હતી. ॥ ૬ ॥

परीक्षित! में कहुं छे के, भगवान् श्रीकृष्णनी दरेक
 पत्तीने दश-दश पुत्रो हता. ते राष्ट्रीयोमां आठ पटराष्ट्रीओ
 हती. जेमनां लज्जोनु वर्षान् हुं पहेलां करी चूक्यो हुं.
 हवे तेमना प्रधुम्न वगेरे पुत्रो वगेरेनु वर्षान् करुं हुं. ॥ ७ ॥
 रुक्मिष्ठीज्ञने दश पुत्रो थया — प्रधुम्न, चारुदेख्या, सुहेष्या,
 पराक्षमी चारुदेह, सुचारु, चारुगुप्त, भद्रचारु, चारुचन्द्र,
 विचारु अने दशभो चारु. आ बधा पोताना पिता भगवान्
 श्रीकृष्णथी कोई वातमां कम न हता. ॥ ८-९ ॥ सत्यभामाने
 पक्ष दश पुत्रो हता — भानु, सुभानु, स्वर्भानु, ग्रभानु,
 भानुमान, चन्द्रभानु, बृहद्भानु, अतिभानु, श्रीभानु अने
 प्रतिभानु. जाम्बवतीने पक्ष साम्भ वगेरे दश पुत्रो हता
 — साम्भ, सुमित्र, पुरुषित, शतजित, सहस्रजित, विजय,
 चित्रकेतु, वसुमान, द्रविड, अने कतु. आ बधा श्रीकृष्णने
 एडु ध्रिय हता. ॥ १०-१२ ॥

નાર્ણાજિતી સત્યાને પણ દશ પુત્ર થયા — વીર,
ચન્દ, અશ્વસેન, ચિત્રગુ, વેગવાન, વૃષ, આમ, શહુ, વસુ
અને પરમ તેજસ્વી કુનિં. ॥ ૧૩ ॥ કાલિન્દીના દશપુત્રો
હતા — શ્રુત, કવિ, વૃષ, વીર, સુખાહુ, ભક, શાન્તિ, દર્શ,
પૂર્વભાસ અને બધાથી નાનો સોમક. ॥ ૧૪ ॥

१. आसा | २. तीजि | ३. निवत्सुखा | ४. चारुचन्द्रोचरसेना |

પ્રધોષો ગાત્રવાન્સિંહો બલ: પ્રબલ ઉર્ધ્વગ: ।
માદ્રયા: પુત્રા મહાશક્તિ: સહ ઓજોડપરાજિત: ॥ ૧૫॥

વૃકો હર્ષોડનિલો ગૃધ્રો વર્ધનોડનાદ એવ ચ ।
મહાશ: પાવનો વલ્લિમિત્રવિન્દાત્મજા: કૃધિ: ॥ ૧૬॥

સહ્યામજિદ્ભૂહત્સેન: શૂર: પ્રહરણોડરિજિત્ ।
જય: સુભદ્રો ભદ્રાયા વામ આયુશ્ સત્યક: ॥ ૧૭॥

દીમિમાંસ્તામ્રતમાદ્યા^૧ રોહિણ્યાસ્તનયા હરે: ।
પ્રધુભાદ્યાનિરુદ્ધોડભૂદ્ રક્મવત્યાં મહાબલ: ॥ ૧૮॥

પુત્રાંતુ રુક્મિણો રાજનુનામના ભોજકટે પુરે ।
એતેખાં પુત્રપૌત્રાશ બભૂવુઃ કોટિશો નૃપ ।
માતર: કૃષ્ણજાતાનાં સહસ્રાણિ ચ ઘોડશ ॥ ૧૯॥

રાજેવાચ

કથ્ય રક્મયરિપુત્રાય પ્રાદાદ્ દુહિતરે યુધિ ।
કૃષ્ણોન પરિભૂતસાં^૨ હન્તું રત્ન્યં પ્રતીક્ષતે ।
એતદાદ્યાહિ મે વિદ્વન् દ્વિષોવેવાહિકું મિથ: ॥ ૨૦॥

અનાગતમતીતં ચ વર્તમાનમતીન્દ્રિયમ् ।
વિપ્રકૃષ્ટં વ્યવહિતં સભ્યકું પશ્યન્તિ યોગિન: ॥ ૨૧॥

શ્રીશુક ઉવાચ

વૃત:^૩ સ્વયંવરે સાક્ષાદનકોડજ્યુતસ્તયા ।
રાજા: સમેતાનું નિર્જિત્ય જહારૈકરથો યુધિ ॥ ૨૨॥

મદ્રદેશની રાજકુમારી લક્મણાને પ્રધોષ, ગાત્રવાન, સિહ, બલ, પ્રબલ, ઉર્ધ્વગ, મહાશક્તિ, સહ, ઓજ અને અપરાજિત નામના દશ પુત્રો હતા ॥ ૧૫ ॥ મિત્રવૃન્દાના પુત્ર હતા - વૃક, હર્ષ, અનિલ, ગૃધ્ર, વર્ધન, અન્નાદ, મહાશ, પાવન, વલ્લિ અને કૃષ્ણ ॥ ૧૬ ॥ ભદ્રાના પુત્ર હતા - સંગ્રામજિત, બૃહત્સેન, શૂર, પ્રહરણ, આરિજિત, જય, સુભુદ્ર, વામ, આયુ, અને સત્યક ॥ ૧૭ ॥ આ પટરાણીઓ સિવાય ભગવાનની રોહિણી વગેરે સોળ હજાર એકસો બીજી પણ રાણીઓ હતી. તેમના દીપ્તિમાન અને તાપ્રતસ વગેરે દશ-દશ પુત્રો થયા. રક્મિણીનંદન પ્રધુભાનો વિવાહ માયાવતી રતિ સિવાય બોજકટ-નગરનિવાસી રક્મીની પુત્રી રક્મવતી સાથે પણ થયો હતો. તે રક્મવતીથી પરમ બળવાન અનિરુદ્ધનો જન્મ થયો હતો. પરીક્ષિત! શ્રીકૃષ્ણાના પુત્રોની માતાઓ જ સોળ હજારથી વધારે હતી. તેથી તેમના પુત્ર-પૌત્રોની સંખ્યા કરોડો સુધી પહોંચી ગઈ. ॥ ૧૮-૧૯ ॥

તુ રાજ પરીક્ષિતે પૂછ્યં - પરમણાની મુનીશર! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો રણભૂમિમાં રક્મીનો ભારે તિરસ્કાર કર્યો હતો. તેથી તે હંમેશાં એ લાગ જોતો હતો કે અવસર મળતાં જ શ્રીકૃષ્ણને મારી નાખું. આવી સ્થિતિમાં તેણે પોતાની કન્યા રક્મવતી પોતાના શત્રુના પુત્ર પ્રધુભાજને કઈ રીતે આપી? કૃપા કરીને કહો! બે શત્રુઓમાં - શ્રીકૃષ્ણ અને રક્મીમાં ફરીથી પરસ્પર વૈવાહિક સંબંધ કઈ રીતે થયો? ॥ ૨૦ ॥ આપ બધી વાત જાણો છો. કેમકે યોગીઓ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની બધી વાતો સારી રીતે જાણો છો. (તેઓ હિન્દ્રિયોદ્ધી ન જાણી શકાય તેવું, દૂર રહેલું તથા જેની વચ્ચે બીજી વસ્તુ રહેલી હોય તેવું પણ જાણી શકે છે.) ॥ ૨૧ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! પ્રધુભાજ મૂર્તિમાન કામદેવ હતા. તેમના સૌન્દર્ય અને ગુણોથી પ્રસ્તન થઈને રક્મવતીએ સ્વયંવરમાં તેમને વરમાણા પહેરાવી દીધી. પ્રધુભાજનો પુદ્ધમાં એકલા જ ત્યાં એકઠો થયેલા રાજાઓને જીતી લીધા અને રક્મવતીને હરી લાવ્યા. ॥ ૨૨ ॥

૧. તાપ્રતમાદ્યા: ૨. પરિભૂતોકસો: ૩. પ્રાચીન મતમાં આ શ્લોક એ પછીના તેવીસમા શ્લોક પછી છે.

यथाप्यनुस्मरन् वैरं रुक्मी कृष्णावभानितः ।
व्यतरद् भागिनेयाय सुतां कुर्वन् स्वसुः प्रियम् ॥ २३ ॥

रुक्मिष्यास्तनयां राजन् कृतवर्मसुतो बली ।
उपयेमे विशालाक्षीं कन्यां चारुमतीं किल ॥ २४ ॥

दौडित्रायानिरुद्धाय पौत्रीं रुक्म्यददाहरेः ।
रोचनां बद्धवैरोडपि स्वसुः प्रियचिरीर्थया ।
ज्ञानशधर्मं तद् यौनं स्नेहपाशानुबन्धनः ॥ २५ ॥

तस्मिन् निवृता उद्घाते कालिङ्गप्रभुभा नृपाः ।
पुरं भोजकटं जग्मुः साम्बप्रद्युम्नकादयः ॥ २६ ॥

तस्मिन् निवृता उद्घाते कालिङ्गप्रभुभा नृपाः ।
हमास्ते रुक्मिणां प्रोचुर्बलमक्षेविनिर्जय ॥ २७ ॥

अनक्षेषो हयं राजत्रपि तद्व्यसनं महत् ।
ईत्युक्तो बलमाहूय तेनाक्षै रुक्म्यठीव्यत ॥ २८ ॥

शतं सहस्रमयुतं रामस्तत्रादेऽपशम् ।
तं तु रुक्म्यज्यतत्र कालिङ्गः प्राहसद् बलम् ।
द्वादान् सन्दर्शयनुर्यैर्नामृथातद्वायुधः ॥ २९ ॥

ततो लक्ष्मीं रुक्म्यगृक्लाद्गलहं तत्राज्यद् बलः ।
जितवान्हमित्याह रुक्मी क्षेतवमाश्रितः ॥ ३० ॥

मन्युना क्षुभितः श्रीमान् समुद्र ईव पर्वणि ।
ज्ञात्यारुषाक्षोऽतिरुषा न्यर्जुहं गलहमादहे ॥ ३१ ॥

त चापि जितवान् रामो धर्मेषाच्छलमाश्रितः ।
रुक्मी जितं भयाऽन्ते वहन्तु^१ प्राशिनिका ईति ॥ ३२ ॥

जोके भगवान् श्रीकृष्णथी अपमानित थवाने लीचे रुक्मीना हृदयनो कोपाज्जिन शांत थयो न हतो, ते हज्ज पश्च तेमनी साथे वेर बांधीने बेठी हतो, तेम छतां पोतानी बहेन रुक्मिष्यीने प्रसन्न करवा माटे तेषो तेना भाषेज प्रद्युम्नने पोतानी पुत्री परश्चावी दीधी ॥ २३ ॥ परीक्षित! दश पुत्रो उपरांत रुक्मिष्यीज्ञने एक सुंदर अंगोवाणी, विशाल नेत्रोवाणी कन्या हती, तेनु नाम हतुं चारुमती, कृतवर्मना पुत्र बलीओ तेनी साथे लग्न कर्या ॥ २४ ॥

परीक्षित! रुक्मीनुं भगवान् श्रीकृष्ण साथे जूनुं वेर हतुं, छतां पश्च पोतानी बहेन रुक्मिष्यीने प्रसन्न करवा माटे तेषो पोतानी पौत्री रोचनाना विवाह रुक्मिष्यीना पौत्र, पोताना दीडित्र अनिरुद्ध साथे कर्या ॥ जोके रुक्मीने ए वातनी ज्ञाना हती के आ प्रकारनो विवाह-संबंध धर्मने अनुकूल नथी, छतां पश्च स्नेहवश तेषो आम कर्यु ॥ २५ ॥ परीक्षित! अनिरुद्धना लग्नोत्सवमां भाग लेवा माटे भगवान् श्रीकृष्ण, बलरामज्ञ, रुक्मिष्यीज्ञ, प्रद्युम्न, साम्ब वगेरे द्वारकावासी भोजकटनगर पधार्या ॥ २६ ॥ ज्यारे विवाहोत्सव निर्विघ्ने समाप्त थर्त गयो त्यारे कलिङ्गनरेश वगेरे अभिमानी राजाओओ रुक्मीने कहुं के, 'तमे बलरामज्ञने पासानी रमतमां छती लो, राजन्! बलरामज्ञ पासा नाखवानु तो ज्ञानाता नथी, परंतु तेमने ते रमतनुं व्यसन छे.' ते लोकोना बहेकावताथी रुक्मीओ बलरामज्ञने बोलाया अने स्वयं तेमनी साथे चोसर रमवा बेठो ॥ २७-२८ ॥ बलरामज्ञओ पहेलां सो, पछी हजार अने त्यार पछी दश हजार महोरोनो दाव लगायो ते दाव रुक्मी छती गयो, रुक्मीनी छत थवाथी कलिङ्गनरेश दांत देखाडी-देखाडीने, पूज भोटेथी बलदेवज्ञनी हांसी उडाइवा लाग्यो, बलरामज्ञ ते हांसीने सही न शक्या अने थोडा कोपित थया ॥ २९ ॥ त्यार पछी रुक्मीओ एक लाख महोरोनो दाव लगाइयो, ते बलरामज्ञ छती गया, परंतु रुक्मी कपटनो आश्रय करीने कहेवा लाग्यो के आ दाव हुं छत्यो हुं ॥ ३० ॥ आथी बलरामज्ञ कोधथी खण्डवी उठाया, तेमना हृदयमां (पूर्णिमाना हिवसे समुद्रमां भरती आवे तेम) कोपनी भरती आवी, तेमनां नेत्रो स्वाल्पाविक रीते ४ लाल-लाल हतां अने वणी कोधथी वधारे लालचोण थर्त गयां, हवे तेमषो दश करोड महोरोनो दाव मूक्यो ॥ ३१ ॥ आ वधते पश्च धूतनियम प्रमाणे बलरामज्ञ दाव छती गया, परंतु रुक्मीओ कपट करीने कहुं — 'हुं छत्यो हुं, आ विषयना निष्पात कलिङ्गनरेश वगेरे सभासदो आनो निर्णय करे.' ॥ ३२ ॥

તદાઠભ્રવીત્રભોવાણી બલેનૈવ જિતો બલહુઃ ।
ધર્મતો વચનેનૈવ રુક્મી વદતિ વૈ મૃષા ॥ ૩૩ ॥

તામનાદત્ય વૈદર્ભો દુષ્ટરાજ્યચોદિતઃ ।
સહુકર્ષણં પરિહસન् બમાધે કાલચોદિતઃ ॥ ૩૪ ॥

નૈવાક્ષકોવિદા યૂધં ગોપાલા વનગોચરાઃ ।
અક્ષેર્દીવ્યન્તિ રાજાનો બાણોશ્ચ ન ભવાદશા: ॥ ૩૫ ॥

રક્ષિમણૈવમધિકિમો રાજભિશોપહાસિતઃ ।
કુદ્રઃ પરિધમુદ્યમ્ય જબે તં^૧ નૃમણસંસદિ ॥ ૩૬ ॥

કલિજરાજં તરસા ગૃહીત્વા દશમે પદે ।
દન્તાનપાત્યત્ કુદ્રો યોડહસદ્ વિવૃતૈર્દ્વિજૈ: ॥ ૩૭ ॥

અન્યે નિર્બિન્નબાહૂરુશિરસો રુધિરોક્ષિતા: ।
રાજાનો દુદ્રુવુભીતા બલેન પરિધાર્દિતા: ॥ ૩૮ ॥

નિહતે રક્ષિમણિ શ્યાલે નાખ્રવીત્ સાધ્વસાધુ વા ।
રક્ષિમણીબલયો રાજન् સ્નેહભક્તભ્યાદ્વરિ: ॥ ૩૯ ॥

તતોડનિરુદ્ધ સહ સૂર્યયા વરં
રથં સમારોધ્ય યયુઃ કુશસ્થલીમ્ ।
રામાદ્યો ભોજકટાદ્ દશાર્દ્ભા: ।
સિદ્ધાભિલાર્થા મધુસૂદનાશ્રયા: ॥ ૪૦ ॥

તે સમયે આકાશવાણીએ કહું — ‘ધર્મ પ્રમાણે આ દાવ
બલદેવજી જીત્યા છે. રુક્મીની વાત તદ્દાન જૂઠી છે. ॥ ૩૩ ॥
એક તો રુક્મીના માથા પર મૃત્યુ નાચતું હતું અને બીજું
તેમના મિત્ર દુષ્ટ રાજાઓએ તેને ચઢાવી રાખ્યો હતો. તેથી
તેણે આકાશવાણી ઉપર કોઈ ધ્યાન ન આપ્યું અને
બલરામજીની કેકડી કરતો તેમને કહેવા લાગ્યો - ॥ ૩૪ ॥
‘બલરામજી! છેવટે તમે લોકો વન-વન બટકનારા ગોવાળ
જ છો ને! તમે પાસા રમવાનું શું જાણ્યો? પાસા અને બાળોથી
તો માત્ર રાજાઓ જ રમી શકે છે, તમારા જેવા
નહીં. ॥ ૩૫ ॥ રુક્મીના આ રીતે આકેપ અને બીજા
રાજાઓ દ્વારા ઉપહાસ કરવાથી બલરામજી કોષથી લાલચોળ
થઈ ગયા. તેમણે એક મુદ્દુગર ઉઠાવ્યો અને તે માંગલિક
સમાનાં જ રુક્મીને મારી નાંખ્યો. ॥ ૩૬ ॥ પહેલાં કલિંગનરેશ
દાંત દેખાડી-દેખાડીને હસતો હતો, હવે રંગમાં ભંગ જોઈને
તે ત્યાંથી ભાગ્યો; પરંતુ બલરામજીએ દશ ડગલાંમાં જ તેને
પકડી લીધો અને કોષપૂર્વક તેના દાંત તોડી નાખ્યા. ॥ ૩૭ ॥
બલરામજીએ પોતાના મુદ્દુગરના પ્રહારથી બીજા રાજાઓના
પડ્યા હાથ, પગ, સાથળો, માથાં વગેરે તોડી-ફોડી નાખ્યા.
તે બધા રાજા લોહીથી ખરડાયેલા, ભયબીત થઈને ત્યાંથી
ભાગી છુટ્યા. ॥ ૩૮ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો એવું
વિચારીને કે, બલરામજીનું સમર્થન કરવાથી રક્ષિમણીજ
નારાજ થશે અને રુક્મીના વધને અયોધ્ય કહેવાથી
બલરામજી નારાજ થશે તેથી પોતાના સાળા રુક્મીના મૃત્યુ
બદલ તેમણે સારું-ખોટું કંઈ પણ ન કહું. ॥ ૩૮ ॥ ત્યાર
પછી અનિરુદ્ધનું લગ્ન અને શત્રુનો વધ બન્ને પ્રયોજન સિદ્ધ
થઈ જતાં ભગવાનના આશ્રિત બલરામજી વગેરે યાદવો
નવવિવાહિત કન્યા રોચનાની સાથે અનિરુદ્ધને શ્રેષ્ઠ રથમાં
બેસાડી ભોજકટથી દારકાપુરી આવ્યા. ॥ ૪૦ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમલ્લાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્દ્યે^૨ ઉત્તરાર્થે અનિરુદ્ધવિવાહે રક્ષિમવધો
નામેકષાણિતમોડધ્યાય: ॥ ૬૧ ॥

દસમા સ્કન્દના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત અનિરુદ્ધ-વિવાહમાંનો રક્ષિમવધ નામનો એકસંહમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧. તાતો કુસંસદિ । ૨. દશમસ્કન્દ્યે એકપણિતમોડધ્યાય:

२

बासठमो अद्याय

बिषा अने अनिरुद्धनुं भिलन

राजेवाच

बाणस्य तनयामूषामुपयेमे यदृतमः ।
तत्र युद्धमभूद् योरं हरिशङ्करयोर्भृहत् ।
अत त सर्वं महायोगिन् समाख्यातुं त्वमहसि ॥ १ ॥

शिष्युक उवाच

बाणः पुत्रशतक्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः ॥ १ ॥
येन वामनउपाय इरयेऽद्यायि भेदिनी ॥ २ ॥

तस्योरसः सुतो बाणः शिवभक्तिरतः सदा ।
मान्यो वदान्यो धीमांश्च सत्यसन्धो दृढ्रतः ॥ ३ ॥

शोषिताख्ये पुरे रभ्ये स राज्यमकरोत् पुरा ।
तस्य शम्भोः प्रसादेन किञ्चिरा ईव तेऽमराः ।
सहस्रबाहुवाद्येन ताषुडवेऽतोषयन्मृदम् ॥ ४ ॥

भगवान् सर्वभूतेशः शरहयो भक्तवत्सलः ।
वरेषुर्युद्यामास स तं वक्रे पुराधिपम् ॥ ५ ॥

स एकदाहुङ्ग गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्यहुर्मृदः ।
किरीटेनाकृवर्णेन संस्पृशंस्तपदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमस्ये त्वां महादेव लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
पुंसामपूर्णकामानां क्रामपूरामराङ्गिपम् ॥ ७ ॥

दोःसहस्रं त्वया हत्तं परं भाराय भेदभवत् ।
त्रिलोक्यां प्रतियोद्वारं न लभे त्वदेते समम् ॥ ८ ॥

राजा परीक्षिते पूष्टयुं — महायोगसम्पन्न मुनीश्वरा में सांबल्युं छे के, पादवशेष अनिरुद्धनुं बाणासुरनी पुत्री बिषा साथे लग्न कर्त्ता हतां अने आ प्रसंगमां लगवान श्रीकृष्ण अने शंकरणुं भारे युद्ध थयुं हतुं. तमे कृपा करीने आ कथा विस्तारथी कहो. ॥ १ ॥

श्रीशुक्टेवल्ल कहे छे — परीक्षिता महात्मा भविनी कथा तो तमे सांबणी लीधी छे. तेमणे वामनउपधारी लगवानने संपूर्ण पृथ्वी दानमां आपी दीधी हती. तेमने सो पुत्रो हता. तेमां सीधी भोटो बाणासुर हतो. देत्यराज भविनो पुत्र बाणासुर महान शिवभक्त हतो. जनसमाजमां मान्य, दाता, बुद्धिमान, सत्यप्रतिष्ठ अने दृढ्रती हतो. ते समये ते परम रमणीय शोषितपुरमां राज्य करतो हतो. लगवान शंकरनी कृपाथी ठन्ड वगेरे देवताओं सेवकोनी जेम तेनी सेवा करता हता. तेने एक हजार हाथ हता. एक दिवस ज्यारे लगवान शंकर तांडव-नृत्य करी रहा हता त्यारे तेषो पोताना हजार हाथथी अनेक प्रकारनां वाञ्छिंश्च वगाईने तेमने प्रसन्न कर्त्ता. ॥ ४ ॥ खरेखर लगवान शंकर अत्यंत भक्तवत्सल अने शरणागतरक्षक छे. समस्त भूतोना एकमात्र स्वामी प्रभुओ बाणासुरने कहुं, 'तमारी जे ईच्छा होय ते भारी पासे मार्गी लो.' बाणासुरे कहुं, 'भगवन्! आप मारा नगरनी रक्षा करता रहीने अहीं ज निवास करो.' ॥ ५ ॥

एक दिवस बण-पराक्रमना गर्वमां मदमस्त बाणासुरे पोतानी समीप ज उभेला लगवान शंकरणां चरणकमणोने सूर्य जेवा प्रकाशमान मुगटनो स्पर्श करी प्रणाम कर्त्ता अने कहुं - ॥ ६ ॥ देवाधिदेव! आप समस्त चराचर जगतना गुरु अने ईश्वर छो. हुं आपने नमस्कार कर्त्ता हुं. जे लोकोनी अभिलाखाओं पूरी थई नथी, ते पूरी करवा माटे आप कल्पवृक्ष छो. ॥ ७ ॥ भगवन्! आपे मने एक हजार भुजाओं आपी छे, परंतु ते भारा माटे मात्र बोजडुप ज छे. केमके, त्रिलोकमां आपना सिवाय मने भारी बराबरीनो कोઈ वीर योद्धो भणतो नथी, जे भारी साथे लडी शके. ॥ ८ ॥

કષુદૃત્યા નિભૃતૈર્દીર્ભિર્યુયુત્સુર્દીગંગાનહમ् ।
આધ્યાયાં ચૂર્ણયત્ત્રદ્રીન् ભીતાસ્લેડપિ પ્રદુદુવુ: ॥ ૮ ॥

તથ્યુત્ત્વા ભગવાન્ કુદ્ધ: કેતુસ્તે ભજ્યતે યદા ।
તવદ્પર્દં ભવેન્મૂઢ સંયુગ્ં મૃત્સમેન તે ॥ ૧૦ ॥

ઈત્યુક્તઃ કુમતિર્હષ્ટ: સ્વગૃહુ પ્રાવિશનૃપ ।
પ્રતીક્ષાન્ ગિરિશાદેશં સ્વવીર્યનશાં કુધી: ॥ ૧૧ ॥

તસ્યોષા નામ દુહિતા સ્વખે પ્રાદ્યુભિના રતિમ् ।
કન્યાઉલભત કાન્તેન પ્રાગદ્ધશ્રુતેન સા ॥ ૧૨ ॥

સા તત્ત્ર તમપશ્યન્તી કવાસિ કાન્તેતિ વાદિની ।
સખીનાં મધ્ય ઉત્સ્થૌ વિહ્લિલા દ્રીદિતા ભૃશમ् ॥ ૧૩ ॥

બાણાસ્ય મન્ત્રી કુમભાડકિશ્રત્રલેખા ચ તત્સુતા ।
સખ્યપૃથ્યત્તું સખીમૂષાં કૌતૂહલસમન્યિતા ॥ ૧૪ ॥

કું ત્વં મૃગયસે સુભૂ: કીદ્શસ્તે મનોરથ: ।
હસ્તગ્રાહું ન તેડધાપિ રાજ્યપુત્રુપલક્ષયે ॥ ૧૫ ॥

શિખોવાચ

દ્વષ: કથિત્રર: સ્વખે શ્યામ: કમલલોચનઃ ।
પીતવાસા બૃહ્દબાહુર્યોધિતાં હદ્યજમ: ॥ ૧૬ ॥

તમાહ મૃગયે કાન્તાં પાયચિત્વાદ્ધરં મધુ ।
કવાપિ યાતઃ સ્વૃહયતીં ક્ષિપ્ત્વા માં વૃજિનાર્ણવે ॥ ૧૭ ॥

શિખલંઘાંવાચ

વ્યસનં તેડપકર્ષામિ^૧ ત્રિલોક્યાં યદિ ભાવ્યતે ।
તમાનેષ્યે નરં યસ્તે મનોહર્તા તમાદિશ ॥ ૧૮ ॥

૧. તેડપનેષ્યામિ ।

આદિદેવ! એકવાર મારી ભુજાઓમાં લડવા માટે એટલી ચળ ઊપડી કે હું દીગાજો પાસે ગયો. પરંતુ તે પણ ડરીને બાગી ગયા. તે સમયે રસ્તામાં મારી ભુજાઓના પ્રહારથી મેં કેટલાય પર્વતો તોડી નાખ્યા હતા. ॥ ૮ ॥ બાણાસુરની આ પ્રાર્થના સાંભળીને ભગવાન શંકરે સહેજ કોષમાં આવીને કહ્યું - ‘અરે મૂર્ખ! જ્યારે તારી પણ તૂટીને પડી જશે તે વખતે મારા જેવા પોદ્ધાઓ સાથે તારું યુદ્ધ થશે અને તે યુદ્ધ તારા અભિમાનનો નાશ કરશે. ॥ ૧૦ ॥ પરીક્ષિત! બાણાસુરની બુદ્ધિ એટલી દુષ્ટ થઈ ગઈ હતી કે ભગવાન શંકરની વાત સાંભળીને તેને આનંદ થયો અને તે પોતાને ધેર આવ્યો. હવે તે મૂર્ખ ભગવાન શંકરાણા જણાયા પ્રમાણેના યુદ્ધની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યો. જે યુદ્ધ તેના બળ-પરાક્રમનો નાશ કરનારું હતું. ॥ ૧૧ ॥

પરીક્ષિત! બાણાસુરની એક કન્યા હતી, તેનું નામ ઊષા હતું. હજી તે કુંવારી હતી ત્યારે સ્વખનમાં તેણીએ ‘પરમસુંદર અનિરુદ્ધજી સાથે પોતાનો સમાગમ થઈ રહ્યો છે.’ એવું જોયું. આશ્રયની વાત તો એ હતી કે, તેણીએ અનિરુદ્ધજીને ન તો ક્યારેય જોયા હતા કે ન સાંભળ્યા હતા. ॥ ૧૨ ॥ સ્વખનમાં જ તેમને ન જોઈને તે બોલી ઊઠી - ‘પ્રાણાયારા! તમે ક્યાં છો? અને તેની નિદ્રા ખૂલી ગઈ. તેણે અત્યંત વિહ્લવળતા સાથે ઊઠીને જોયું કે, ‘હું તો કેટલીય સખીઓની મધ્યમાં છું’ ત્યારે તે શરમાઈ ગઈ. ॥ ૧૩ ॥ પરીક્ષિત! બાણાસુરના મંત્રીનું નામ હતું કુમલાંડ. તેની એક કન્યા હતી, જેનું નામ ચિત્રલેખા હતું. ઊષા અને ચિત્રલેખા સખીઓ હતી. ચિત્રલેખાએ ઊષાને આશ્રય પામતાં પૂછ્યાં - ॥ ૧૪ ॥ ‘સુંદરી! હું જાણું છું કે હજી સુધી તારું પાણિગ્રહણ કોઈ સાથે થયું નથી. છતાં તું કોને શોધી રહી છે અને તારી અભિલાષા શું છે?’ ॥ ૧૫ ॥

ઊષાએ કહ્યું - સખી! મેં સ્વખનમાં એક અતિસુંદર નવયુવકને જોયો છે. તેના શરીરનો વર્ણ શ્યામ જેવો છે, નેત્ર કમળપત્ર જેવાં છે, શરીર પર પીળું પીતાંબર પહેંદું છે. લાંબી ભુજાઓ છે અને તે સ્વીઓનું ચિત્ર ચોરનારો છે. ॥ ૧૬ ॥ તેણે પહેલાં તો તેનું મધુર અધરામૃત મને પિવડાયું. પરંતુ હું તેને પસાઈને પી શકી જ ન હતી ત્યાં તો તે મને દુઃખના દરિયામાં નાખીને ન જાણે ક્યાં ચાલ્યો ગયો. હું તલસતી જ રહી ગઈ. સખી! હું મારા તે પ્રાણવલ્લભને શોધી રહી છું. ॥ ૧૭ ॥

ચિત્રલેખાએ કહ્યું - ‘સખી! જો તારો ચિત્રચોર ત્રિલોકમાં ક્યાંય પણ હશે અને તેને તું ઓળખી શકે, તો તારી વિરહ-વ્યાધ હું જરૂર શાંત કરી દઈશ. હું ચિત્રો બનાવું છું, તું તારા પ્રાણવલ્લભને ઓળખીને કલી દે. પછી તેને હું ગમે ત્યાંથી અવશ્ય લાવી આપીશ. ॥ ૧૮ ॥

ईत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धयारणपत्नगान् ।
दैत्यविद्याधरान् यक्षान् मनुष्णंश्च पथाऽलिखत् ॥ १९॥

मनुष्णेषु य सा वृष्णीन् शूरमानकहुन्दुभिम् ।
व्यलिखद् रामकृष्णो य प्रद्युम्नं वीक्ष्य लक्षिता ॥ २०॥

अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योषात्वाऽमुभी हित्या ।
स्तोऽसावसाविति प्राह स्मयमाना महीपते ॥ २१॥

चित्रलेखा तमाशाय पौत्रं कृष्णस्य योगिनी ।
यथौ विष्णायसा राजन् द्वारकां कृष्णापालिताम् ॥ २२॥

तत्र सुमं सुपर्यहु प्राद्युम्निं योगमास्थिता ।
गृहीत्वा शोषितपुरं सञ्चये प्रियमदर्शयत् ॥ २३॥

सा य तं सुन्दरवरं विलोक्य मुहितानना ।
दुष्प्रेक्ष्ये स्वगृहे पुम्भी रेमे प्राद्युम्निना समम् ॥ २४॥

परार्थवासःऽग्नन्धूपहीपासनादिभिः ।
पानभोजनभक्ष्यैश्च वाक्यैः शुश्रूष्याऽर्थितः ॥ २५॥

गृहः कन्यापुरे शशत्रवृद्धस्नेहया तथा ।
नाहर्गण्डान् स बुबुधे उिष्यापहतेन्द्रियः ॥ २६॥

तां तथा यद्युवीरेषा भुज्यमानां उत्त्रताम् ॥ २ ॥
उतुभिर्लक्ष्यार्थकुराप्रीतां दुरवच्छृदेः ॥ २७॥

भटा आवेद्याञ्चकू राजंसे हुहितुर्वयम् ।
विचेष्टितं लक्ष्यामः कन्यायाः कुलदूषणाम् ॥ २८॥

अनपायिभिरस्माभिर्गुमायाश्च गृहे प्रभो ।
कन्याया दूषणं पुमिर्दुष्केशाया न विघ्ने ॥ २९॥

आम कहीने चित्रलेखाए — देवो, गन्धर्वो, सिद्धो, चारणो, सर्पो, दैत्यो, विद्याधरो, पक्षो तथा मनुष्णोनां चित्रो बनाव्यां ॥ १८ ॥ मनुष्णोमां तेषो वृष्णिकुलना वसुदेवज्ञना पिता शूर, स्वयं वसुदेवज्ञ, बलरामज्ञ अने भगवान् श्रीकृष्ण वगरेनां चित्रो बनाव्यां प्रवृन्दज्ञनुं चित्र ज्ञेतां ज उपा शरमाई गई ॥ २० ॥ परीक्षित! ज्यारे तेषो अनिरुद्धज्ञनुं चित्र ज्ञेयुं, त्यारे तो शरमधी तेनु मायुं नीचुं थई गयुं. पछी मंद-मंद हसीने ते बोली — ‘मारा ते प्राणवल्लभ आ ज छे.’ ॥ २१ ॥

परीक्षित! चित्रलेखा योगिनी हती, ते जाणी गई के, आ भगवान् श्रीकृष्णना पौत्र छे. हवे ते आकाशमार्ग रात्रिना समये ज भगवान् श्रीकृष्ण द्वारा सुरक्षित द्वारकापुरीमां पहोची ॥ २२ ॥ त्यां अनिरुद्धज्ञ सुन्दर परंगमां सूर्य रहा हता. चित्रलेखा योगसिद्धिना प्रभावथी तेमने उपायीने शोषितपुर लई आवी अने पोतानी सभी उधाने तेना प्रियतमनां दर्शन करावी दीधां ॥ २३ ॥ पोताना परम सुन्दर प्राणवल्लभने प्राप्त करीने आनंदना अतिरेकथी तेनु मुखकमण प्रहुलित थई गयुं अने ते अनिरुद्धज्ञनी साथे पोताना महेलमां विहार करवा लागी. परीक्षित! उपायां अंतःपुर ऐवुं सुरक्षित हतुं के, तेना तरफ कोई पुरुष ज्ञेय पक्ष शके अमे न हतो ॥ २४ ॥ उधानो प्रेम उत्तरोत्तर वधी रहो हतो. ते कीमती वस्त्रो, पुष्पोना हार, अतार, धूप-दीप, आसन वगेरे सामग्रीओथी, सुमधुर ऐय पदार्थो (दूध, शरबत वगेरे), भोज्य (चावीने खावाना पदार्थो) अने भक्ष्य (गणी जवा योग्य पदार्थो) तथा मनोहर वाणी अने सेवा—शुशूभाथी अनिरुद्धनुं बहु सन्मान करती. उधाए पोताना प्रेम वडे अनिरुद्धना मनने पोताने वश करी लीधुं. अनिरुद्धज्ञ अंतःपुरमां छुपायेला रहीने पोतानी ज्ञाने पक्ष विसारी दीधी. तेमने अवातानी पक्ष खबर न पडी के ‘मने अही आव्ये केटला दिवस वीती गया.’ ॥ २५-२६ ॥

परीक्षित! यद्युक्तमार अनिरुद्धना सहवासथी उधानुं क्रौमार्य नष्ट थई गयुं हतुं. तेना शरीर पर अवां चिह्नो हेखावा लाग्यां, जे स्पष्ट कही रह्यां हतां अने जे कोई रीते छुपावी शकाय तेम न हतां. उधानी असन्नता पक्ष बहु वधी गई. तेना द्वारपालो अे जाणी लीधुं के उधानो कोई ने कोई पुरुष साथे संबंध अवश्य थई गयो छे. तेमको जहाने बाणासुरने कहुं — ‘राजन्! अमे लोको तमारी अविवाहित राजकुमारीनां जेवा रंग-ढंग ज्ञेयभे छीअे, ते तमारा कुणमां कलंक लगाइनारां छे ॥ २७-२८ ॥ प्रलुब्ध! अमां कोई शंका नयी, के अमे लोको निरंतर रात-दिवस ते महेलनी चोकी

१. शुशूभाथीर्थितः । २. उत्तरपाम् ।

તતः પ્રવ્યથિતો બાણો દુહિતુः શ્રુતદૂષણઃ ।
ત્વરિતઃ કન્યકાગારં પ્રામોડદ્રાક્ષીદ् યદૂદ્વધમ् ॥ ૩૦ ॥

કામાત્મજં તં ભુવનેકસુન્દરં
શ્વામં પિશક્ષામ્બરમઘ્યુજેક્ષણમ् ।
બૃહલ્લજં કુદુલકુન્તાલત્વિધા
સ્મિતાવલોકેન ચ મહિદિતાનનમ् ॥ ૩૧ ॥

દીવ્યાન્તમક્ષે: પ્રિયયાડભિનૃમ્ભાયા^૧
તદજસજીસ્તનકુરુકુમસજમ્
બાહ્રોર્ધાનં મધુમલિકાશ્રિતાં
તસ્યાગ્ર આસીનમવેક્ષ્ય વિસ્મિતઃ ॥ ૩૨ ॥

સ તં પ્રવિષ્ટ વૃતમાતતાયિભિ-
ર્ભટૈરનીકેરવલોક્ય માધવઃ ।
ઉદ્ધ્ય મૌર્વ પરિધં વ્યવસ્થિતો
યથાન્તકો દષુધરો જિધાંસયા ॥ ૩૩ ॥

જિધુભાયા તાનુ પરિતઃ પ્રસર્પત:
શુનો યથા સૂક્રયૂથપોડહનત્ ।
તે હન્યમાના ભવનાદ વિનિર્ગતા
નિર્ભિત્તમૂર્ખોરુભુજાઃ પ્રહૃદુવુઃ ॥ ૩૪ ॥

તં નાગપાશેર્બલિનાન્દનો બલી
ધનાં સ્વસૈન્યં કુપિતો બબન્ય હ ।
ઉષા ભૂંશં શોકવિષાદવિદ્ધલા
બહું નિશમ્યાશુકલાક્ષ્યરૌદ્રિધીત્ ॥ ૩૫ ॥

કરીએ છીએ. આપની કન્યાને બહારથી મનુષ્યો જોઈ પણ શકતા નથી. તેમ છતાં તે કલંકિત કરી રીતે થઈ ગઈ? એનું કારણ અમને સમજાતું નથી.' ॥ ૨૮ ॥

પરીક્ષિત! ચોકીદારો પાસેથી એવા સમાચાર જાળીને કે, કન્યાનું ચરિત્ર દૂષિત થઈ ગયું છે ત્યારે બાણાસુરના અંતરમાં ભારે પીડા થઈ. તે તુરંત ઉષાના મહેલમાં પહોંચી ગયો અને જોયું કે અનિરુદ્ધજી ત્યાં બેઠેલા છે. ॥ ૩૦ ॥ પ્રિય પરીક્ષિત! અનિરુદ્ધજી સ્વયં કામાવતાર પ્રદુમજ્ઞના પુત્ર છે. ત્રિભુવનમાં તેમના જેવું સુંદર કોઈ નથી. શ્વામ-સુંદર શરીર અને તેના પર લહેરાતું પીતામબર, કમળની પાંખડીઓ જેવાં વિશાળ અને કોમળ નેત્રો, લાંબી-લાંબી ભુજાઓ, કપોલ પર વાંકડિયા કેશની લટો અને ઉજ્જવળ કુંડળો, હોઠ પર માન હાસ્ય અને ગ્રેમબરી દર્શિથી તેમની શોભા અવર્ણનીય હતી. ॥ ૩૧ ॥ અનિરુદ્ધજી તે વખતે બધી રીતે સજીવજીને બેઠેલી પ્રિયતમા ઉષાની સાથે રમત રમી રહ્યા હતા. અનિરુદ્ધજીના ગળામાં મલિકાનાં સુંદર પુષ્પોનો હાર શોભી રહ્યો હતો અને તે હારમાં ઉષાનો અંગ-સંપર્ક થવાથી તેના વક્ષઃસ્થળનું કેસર લાગેલું હતું. તેને ઉષાની સામે બેઠેલો જોઈને બાણાસુરને આશ્રમ્ય થયું. ॥ ૩૨ ॥ જ્યારે અનિરુદ્ધજીએ જોયું કે, બાણાસુર ધાણાભધા આકુમક શરૂત-અખથી સુસજ્જ વીર સૈનિકોની સાથે મહેલમાં આવી ગયો છે, ત્યારે તેઓ એક લોખંડનો પરિધ લઈને તેમની સામે (કાલંડ લઈને પમરાજાની જેમ) ઉભા થઈ ગયા. ॥ ૩૩ ॥ બાણાસુરની સાથે આવેલા સૈનિકો તેમને પકડવા માટે જેમ-જેમ તેમની તરફ જતા, તેમ-તેમ તેઓ તેમને પ્રધાર કરીને પાડી દેતા - બરાબર એ રીતે, જેમ સૂવરોના ટોળાનો નાયક ફૂતરાઓને મારી નાખે. અનિરુદ્ધજીના પ્રધારથી તે સૈનિકોનાં માથાં, ભુજાઓ, સાથળો વગેરે અંગો તૂટી-કૂટી ગયાં. જે બચ્ચા હતા તે બધા ત્યાંથી ભાગી ગયા. ॥ ૩૪ ॥ જ્યારે બળવાન બાણાસુરે જોયું કે, આ તો મારી સેનાનો સંહાર કરી રહ્યો છે, ત્યારે તેણે ભયંકર કોષિત થઈને અનિરુદ્ધજીને નાગપાશથી બાંધી દીધા. ઉષાએ જ્યારે સાંભળ્યું કે, તેના પ્રિયતમને બાંધી દેવામાં આવ્યા છે, ત્યારે તે બહુ જ શોક અને વિધાદથી વિલ્લવળ થઈ ગઈ; તે રડવા લાગી. ॥ ૩૫ ॥

—★—

ઠિતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્દ્યે^૨ ઉત્તરાષેડનિરુદ્ધબન્ધો નામ
દિષ્ટિતમોડધ્યાય: ॥ ૯૩ ॥

દસમા સ્ક્રિપ્ટના-ઉત્તરાષ્ટ અંતર્ગત અનિરુદ્ધબન્ધન નામનો બાસઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧. પ્રિયપાશિતુદ્યા । ૨. દશમસ્કન્દ્યે દિષ્ટિતમોડધ્યાય: ।

३ त्रेसठमो अध्याय

भगवान् श्रीकृष्ण साथे बाणासुरनुं पुढ़

श्रीशुक्लेवल

अपश्यतां चानिरुद्धं तद्वन्धुनां च भारत।
चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीयुरनुशोचताम् ॥ १ ॥

नारदातहुपाकृष्टं वार्ता बद्धस्य कर्म च।
प्रथयुः शोषितपुरं वृष्णायः कृष्णेवताः ॥ २ ॥

प्रद्युम्नो युयुधानश्च गदः साम्बोद्धथ सारणः।
नन्दोपनन्दभद्राद्या रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ३ ॥

अक्षौहिणीमिर्द्वादशमिः समेताः सर्वतोषिशम्।
रुधुर्बाणाङ्गनगरं समन्तात् सात्पतर्षभाः ॥ ४ ॥

भज्यमानपुरोद्धानप्राकाराहालगोपुरम्।
प्रेक्षमाणो रुधाविष्टस्तुल्यसैन्योऽभिनिर्ययो ॥ ५ ॥

बाणाये भगवान् रुद्रः ससुतैः१ प्रमथैर्वृतः।
आरुत्य नन्दिवृथम् पुयुषे रामकृष्णायोः ॥ ६ ॥

आसीत् सुतुमुलं पुद्ममहुतं रोमहर्षणम्।
कृष्णशकुरयो राजन् प्रद्युम्नगुहयोरपि ॥ ७ ॥

कुम्भाउडकुपकर्णाभ्यां बलेन सह संयुगः।
साम्बस्य बाणपुत्रेण बाणेन सह सात्यकेः ॥ ८ ॥

भक्षादयः सुराधीशा मुनयः सिद्धयारणाः।
गन्धर्वाभ्यसंरसो यक्षा विमानैर्द्विमागमन् ॥ ९ ॥

श्रीशुक्लेवल कहे छे – परीक्षित! पर्वाञ्छतुना चार महिना वीती गया. परंतु अनिरुद्धज्ञनो क्यांप पतो लाग्यो नहीं. तेमना घरना लोको आ घटनाथी बहु चितामां रहेता हता. ॥ १ ॥ एक दिवस नारदज्ञने आवीने अनिरुद्धज्ञनुं शोषितपुर जवु, त्यां बाणासुरना सैनिकोने हराववा अने पछी नागपाशथी बंधाई गयाना बधा समाचार क्ष्वा. त्यारे श्रीकृष्णने ज पोताना आराध्येव मानवावाणा पाठवोअे शोषितपुर पर आकमण करी दीयु. ॥ २ ॥ हवे श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञनी साथे तेमना अनुयायी बधा पाठवो – प्रद्युम्न, सात्यकि, गद, साम्ब, सारण, नन्द, उपनन्द अने भद्र वगेरेअे बार अक्षौहिणी सेनानी साथे व्युह बनावीने आरे बाजुथी बाणासुरनी राजधानीने देवी लीधी. ॥ ३-४ ॥ ज्यारे बाणासुरे जायु के, पाठवोनी सेनाअे नगरनां उदानो, डिल्ला-कोठा तथा दरवाजा तोडवा मांडवा छे, त्यारे ते बहु ज कोषित थहने बार अक्षौहिणी सेना साथे नगरमांथी बहार नीकयो. ॥ ५ ॥ बाणासुरना पक्षमां साक्षात् भगवान् शंकर वृषभराज नंदी पर बेसीने पोताना पुञ्ज कातिक्य अने गङ्गोनी साथे राजभूमिमां पधार्या अने तेमणे भगवान् श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ साथे पुढ़ कर्यु. ॥ ६ ॥ परीक्षित! ते पुढ़ एटलुं अद्भुत अने लयंकर थयुं के तेने ज्ञेनारानां उवांडा उलां थही जतां हतां. भगवान् श्रीकृष्ण साथे शंकरज्ञ अने प्रद्युम्नज्ञ साथे कातिक्येण युद्ध करता हता. ॥ ७ ॥ बलरामज्ञ साथे कुम्भांड अने कूपकर्णानुं पुढ़ थयुं. बाणासुरना पुञ्ज साथे साम्ब अने स्वयं बाणासुर साथे सात्यकि पुढ़ करवा लाग्या. ॥ ८ ॥ भक्षा वगेरे भोटा-भोटा देवताओ, ऋषि-मुनिओ, सिद्धो, चारको, गन्धर्वो, असराओ अने पक्षो विमानोमां बेसीने पुढ़ जोवा आवी पहोँचा. ॥ ९ ॥

શહુરાનુચરાજુઓરિભૂતપ્રમથગુહાકાન् ।
ડાકિનીર્યાતુધાનાંશ્ વેતાલાન્ સવિનાયકાન્ ॥ ૧૦ ॥

પ્રેતમાતૃપિશાચાંશ્ ૧ કુભ્રાષ્ડાન્ બ્રહ્મરાક્ષસાન્ ।
દ્રાવયામાસ તીક્ષ્ણાગ્રે: શરૈ: શાર્જધનુશ્યુતૈ: ૨ ॥ ૧૧ ॥

પૃથગ્વિધાનિ પ્રાયુદ્ધક્ત પિનાક્યસ્ત્રાણિ શાર્જિષો ।
પ્રત્યસ્ત્રૈ: શમયામાસ શાર્જપાણિરવિસ્મિત: ॥ ૧૨ ॥

બ્રહ્માસ્ત્રસ્ય ચ બ્રહ્માલ્ય વાયવ્યસ્ય ચ પાર્વતમ્ ।
આગ્નેયસ્ય ચ પાર્જન્યં નૈજં પાશુપતસ્ય ચ ॥ ૧૩ ॥

મોહયિત્વાતુ ૩ ગિરિશં જુમભણાસત્રેણ જુમિતમ્ ।
બાણસ્ય પૃતનાં શૌરિજ્ઝધાનાસિગદેષુમિ: ॥ ૧૪ ॥

સ્કન્ધ: પ્રદુભનાણીધૈર્યમાન: સમજતત: ।
અસૂગ્રિમુખ્યન્ ગાત્રેભ્ય: શિભિનાડપાકમદ્ રણાત ॥ ૧૫ ॥

કુભ્રાષ્ડ: કુપકાર્ણશ્ પેતતુમુસલાઈટો ।
કુદુલુલાનીકાનિ હતનાથાનિ સર્વત: ॥ ૧૬ ॥

વિશીર્યમાણં સ્વબલં દ્દ્દ્યા બાણોડત્યમર્ઘણઃ ।
કુદ્ધામધ્યદ્રવત્ સર્દ્યે રથી હિત્વૈવ સાત્યકિમ્ ॥ ૧૭ ॥

ધનુંધ્યાકૃષ્ય યુગપદ્રો ૪ બાણઃ પર્યશતાનિ વૈ ।
એકૈકસ્મિજુરૈ દ્વૌ દ્વૌ સન્દ્યે રણદુર્મદ: ॥ ૧૮ ॥

તાનિ ચિદ્ધેઠ ભગવાન્ ધનૂંધિ યુગપદ્રિ: ।
સારથિં રથમશાંશ્ હત્વા શદ્ધમપૂર્યત્ ॥ ૧૯ ॥

તન્માતા કોટરા નામ નજના મુક્તશિરોરૂહા ।
પુરોડવતસ્યે કુદ્ધાસ્ય પુત્રપ્રાણારિરક્ષયા ॥ ૨૦ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાના શાર્જધનુષ્યનાં તીક્ષ્ણ બાણોથી શંકરજીના અનુચરો – ભૂત, પ્રેતો, પ્રમથો, ગુહકો, ડાકિનીઓ, યાતુધાનો, વેતાલો, વિનાયકો, પ્રેતગણો, માતુગણો, પિશાચો, કુભાંડો અને બ્રહ્મરાક્ષસોને મારી-મારીને ભગાડી મૂક્યા. ॥ ૧૦-૧૧ ॥ પિનાકપાણિ શંકરજીએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પર જીત-જીતનાં અગણિત અખ-શસ્ત્રોનો પ્રયોગ કર્યો, પરંતુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કોઈ પણ પ્રકારના આશર્ય નિના તે બધાં અખ-શસ્ત્રોને તેમનાં વિરોધી શસ્ત્રોથી નિષ્ઠળ બનાવી દીધાં. ॥ ૧૨ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો બ્રહ્માણને શાંત કરવા બ્રહ્માણનો, વાયવ્યાસ્ત્રને શાંત કરવા પાર્વતાસ્ત્રનો, આગ્નેયાસ્ત્રની સામે પર્જન્યાસ્ત્ર અને પાશુપતાખની સામે નારાયણાખનો પ્રયોગ કર્યો. ॥ ૧૩ ॥ ત્યારે પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જુંભણાખથી (જેનાથી માણસને બગાસાં ઉપર બગાસાં આવવા લાગે છે) મહાદેવજીને મોહિત કરી દીધા. તેઓ પુદ્ધ છોડીને બગાસાં આવવા લાગ્યા, ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ શંકરથી કારગ થઈને તલવાર, ગદા અને બાણોથી બાણાસુરના સેન્યનો સંહાર કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૪ ॥ આ બાજુ પ્રદુભનજીએ બાણોની વર્ણથી કાર્તિકસ્વામીને ઘાયલ કરી દીધા. તેમનાં અંગના અનેક બાગોમાંથી લોહીની ધારાઓ નીકળવા લાગી, તેઓ રણભૂમિ છોડીને પોતાના વાહન મોર પર બેસીને બાગી ગયા. ॥ ૧૫ ॥ બલરામજીએ પોતાના મુશળના પ્રહારથી કુભાંડ અને કુપકર્ણને ઘાયલ કરી દીધા, ત્યારે તેઓ રણભૂમિમાં પડી ગયા. આ પ્રમાણે પોતાના સેનાપતિઓને ઘાયલ થયેલા જોઈને બાણાસુરની બધી સેના આમ-તેમ વિખેરાઈ ગઈ. ॥ ૧૬ ॥

જ્યારે રથ પર બેઠેલા બાણાસુરે જેયું કે, શ્રીકૃષ્ણ વગેરેના પ્રહારથી મારી સેના આમ-તેમ વિખેરાઈ ગઈ છે, ત્યારે તે બહુ ભારે કોષિત થયો. તે ચિદ્ધાઈને સાત્યકિની સામેથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પર આકમણ કરવા છોડી આવ્યો. ॥ ૧૭ ॥ પરીક્ષિત! રણમાં મદોન્ભત બાણાસુરે પોતાના એક હજાર હાથોથી એક સાથે પાંચસો ધનુષ્યો જેણીને દરેક ધનુષ્ય પર બે-બે બાણ ચઢાવ્યાં. ॥ ૧૮ ॥ પરંતુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો એકી સાથે તેનાં બધાં ધનુષ્ય કાપી નાંખ્યાં અને સારથિ, રથ તથા ઘોડાને પણ ધરાશાયી કરી દીધા અને પછી શંખધ્વનિ કર્યો. ॥ ૧૯ ॥ કોટરા નામની એક દેવી બાણાસુરની ધર્મની મા હતી. તે પોતાના બક્ત પુત્રના પ્રાણોની રક્ષા માટે માથાનાં વાળ વિખેરીને નજન થઈ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સાગે આવીને ઊભી રહી ગઈ. ॥ ૨૦ ॥

૧. ભૂતમાદું । ૨. શાર્જધૂતેનૃશમ્ । ૩. હરિ: શમ્બુ । ૪. યુગપદ્યતાનિ પર્ય સન્દર્ભે ।

तत्सिर्यङ्गुभो नग्नामनिरीक्षन् गदाग्रजः ।
बाणाश्च तावद्^१ विरथश्चित्तधन्वाऽविशत् पुरम् ॥ २१ ॥

विद्राविते भूतगणो^२ ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात् ।
अत्यधावत दाशार्ह दहनिव दिशो दश ॥ २२ ॥

अथ नारायणो देवसं देख्या व्यसुज्ज्ञज्वरम् ।
माहेश्वरो वैष्णवश्च युयुधाते ज्वरावुभौ ॥ २३ ॥

माहेश्वरः समाकृष्टन् वैष्णवेन बलादितः ।
अलभ्याऽभ्यमन्यत्र भीतो माहेश्वरो ज्वरः ।
शरणार्थी हृषीकेशं तुष्टाव प्रयताञ्जलिः ॥ २४ ॥

ज्वर उपाय

नमामि त्वाऽनन्तशक्तिं परेण
सर्वात्मानं केवलं^३ शमिभात्रम् ।
विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोपहेतुं
याद् भ्रह्म भ्रह्मलिङ्मं प्रशान्तम् ॥ २५ ॥

कालो हैवं कर्म छवः स्वभावो
द्रव्यं क्षेत्रं प्राणा आत्मा विकारः ।
तत्सङ्कातो बीजरोहप्रवाह-
स्वन्मायेषा तत्रिषेधं प्रपद्ये ॥ २६ ॥

नानाभावैलीलयैवोपपत्रे-
हैवान् साधुङ्लोकसेतून् विभूषिः ।
हस्युन्मार्गान् डिसया वर्तमानान्
ज्ञ-मैतते भारहाराय भूमेः ॥ २७ ॥

तमोऽहं ते तेजसा हुःसहेन
शान्तोऽग्रेषात्युल्पणेन ज्वरेण ।
तावतापो देहिनां तेऽप्रिमूलं
नो सेवेन् यावदाशानुभवाः^४ ॥ २८ ॥

भगवान् श्रीकृष्णो तेना पर दृष्टि न पड़ी जाय, ते माटे पोतानुं
मुख इरवी लीपुं अने तेओ भीष्म बाजु जोवा लाग्या. त्यारे
बाणासुर धनुध्य कपाई जवाथी अने रथरहित थई जवाथी
पोताना नगरमां चाल्यो गयो ॥ २१ ॥

आ बाजु ज्यारे भगवान् शंकरना भूतगणो आम-
तेम बागी गया, त्यारे तेमनो छोडेलो त्रिश भस्तडो अने
त्रिश पगवाणो ज्वर (ताव) दशे दिशाओमां बाणतो रहीने
भगवान् श्रीकृष्ण तरफ दोडयो ॥ २२ ॥ भगवान् श्रीकृष्णो
तेने पोतानी तरफ आवतो जोઈने तेनो सामनो करवा माटे
पोतानो ज्वर (ताव) दोडयो. हवे वैष्णव अने माहेश्वर
बन्ने ज्वर परस्पर लडवा लाग्या ॥ २३ ॥ छेवटे वैष्णव
ज्वरसना तेजथी माहेश्वर ज्वर पीडित (हुःभा) थईने
पोकारवा लाग्यो अने अत्यंत लयभीत थई गयो. ज्यारे
तेने अन्य कोई जग्गाए रक्षण न मधुं, त्यारे ते झूल
नम्रतापूर्वक धाय जोडीने शरणमां लेवा माटे भगवान्
श्रीकृष्णने ग्रार्थना करवा लाग्यो ॥ २४ ॥

ज्वरे स्तुति करतां कहुं – प्रभु! आपनी शक्ति
अनंत छे. आप भ्रमादि ईश्वरोना पक्षा परम महेश्वर छो.
आप सर्वना आत्मा अने सर्वस्वरूप छो. आप अद्वितीय
अने केवल ज्ञानस्वरूप छो. संसारनी उत्पत्ति, स्थिति अने
संहारना आप ज कारण छो. श्रुतिओ द्वारा आपनुं ज
दर्शन अने अनुमान करवामां आवे छे. आप समस्त
विकारोथी रहित, स्वयं भ्रम छो. हुं आपने प्रक्षाम करे
छुं ॥ २५ ॥ काल, हैव (अदृष्ट), कर्म, छव, स्वभाव,
सूक्ष्मभूत, शरीर, सूक्ष्मात्मा प्राण, अहंकार, ऐकादश इन्द्रियो
अने पांचभूत-आ व्यापानो संघात दिंगशरीर अने
बीजांकुर-न्याय प्रमाणे तेनाथी कर्म अने अकर्म, तेनाथी
करी दिंगशरीरनी उत्पत्ति – आ बधुं आपनी माया ज
छे. ए मायाना निषेधनी आप परम अवधि छो. हुं आपने
शरणे आव्यो छुं ॥ २६ ॥ प्रभु! आप आपनी लीलाथी
ज अनेक रूपो धारणा करो छो अने देवताओ, साधु-
महात्माओ तथा लोक-मर्यादाओनुं पालन-पोषण करो छो.
साथे-साथे हुराचारी अने हिंसक असुरोनो संहार पक्ष करो
छो. आपनो आ अवतार पृथ्वीनो भार उतारवा माटे ज
थयो छे ॥ २७ ॥ प्रभु! आपना शांत, उत्र अने अत्यंत
लयानक सही न शकाय तेवा तेज ज्वरथी हुं बहु व्याकुण
थई रहो छुं. भगवन्! देहधारी ज्वोने त्यां सुधी
ताप-संताप रहे छे, ज्यां सुधी तेओ आशाना फूदामां
इसायेला रहेवाथी आपना चरणमूर्णने सेवता नथी ॥ २८ ॥

१. तत्र । २. भूतगणो । ३. तेष्वं । ४. यावदाशानुभवः ।

શ્રીભગવાનુવાચ

ત્રિશિરસ્તે પ્રસત્રોડસ્તિમ¹ વેતુ તે મજજીવરાહ ભયમું ।
યો નૌ સ્મરતિ સંવાદં તસ્ય ત્વત્ ભવેદુ ભયમું ॥ ૨૬॥

ઈત્યુક્તોડચ્યુતમાનભ્ય ગતો માહેશરો જીવરઃ ।
બાણસ્તુ રથમારૂઢઃ પ્રાગાદ્યોત્સ્યજ્જનાઈનમું ॥ ૩૦॥

તતો બાહુસહસ્રેણ નાનાયુધધરોડસુરઃ² ।
મુમોચ પરમકુદ્રો બાણાંશકાયુધે નૃપ ॥-૩૧॥

તસ્યાસ્યતોડસ્ત્રાણ્યસકૃચ્યકેણ કુરનેમિના ।
ચિચ્છેદ ભગવાનું બાહુનું શાખા ઈવ વનસ્પતે: ॥ ૩૨॥

બાહુષ ચિદ્ધમાનેષુ બાણસ્ય ભગવાનું ભવઃ ।
ભક્તાનુકમ્ભ્યુપત્રજ્ય ચકાયુધમભાષત ॥ ૩૩॥

શ્રીરૂપ ઉવાચ

તં દિ બ્રહ્મ પરં જ્યોતિર્ગૂંદું બ્રહ્મણિ વાડુમયે ।
યં પશ્યાત્યમલાત્માન આકાશમિવ તેવલમું ॥ ૩૪॥

નાભિર્ભોડિનમુખમભુ રેતો
ધૌ: શીર્ષમાશા શ્રુતિરકુદ્રિરૂપી ।
ચન્દ્રો મનો યસ્ય દૃગ્ક આત્મા
અહું સમુદ્રો જઠરં ભુજેન્દ્ર: ॥ ૩૫॥

રોમાણિ ધર્મસ્થીષ્ઠયોડમુવાહા:
કેશા વિરિજચો વિષણા વિસર્ગઃ ।
પ્રજ્ઞપતિહૃદયં યસ્ય ધર્મઃ
સ વૈ ભવાનું પુરુષો લોકકલ્ય: ॥ ૩૬॥

તવાવતારોડયમકુણ્ઠધામનુ
ધર્મસ્ય ગુણૈ જગતો ભવાય ।

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહું - 'ત્રિશિરા! હું તારા પર
પ્રસન્ન છું. હવે તું મારા જીવરથી નિર્બય થઈ જા. સંસારમાં
જે કોઈ આપણા બન્નેના સંવાદનું સ્મરણ કરશે, તેને
તારાથી કોઈ ભય રહેશે નહીં.' ॥ ૨૮ ॥ ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણના આ પ્રમાણે કહેવાથી માહેશર જીવર તેમને
પ્રણામ કરીને ચાલ્યો ગયો. ત્યાં સુધીમાં બાણસુર રથમાં
બેસીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે યુદ્ધ કરવા ફરીથી આવી
પહોંચ્યો. ॥ ૩૦ ॥ પરીક્ષિત! બાણસુરે હજાર હાથોમાં
જાત-જાતનાં હથિયારો રાખેલાં હતાં. હવે તે બહુ જ
કોધપૂર્વક ચક્કપાણિ ભગવાન પર બાણ વરસાવવા
લાગ્યો. ॥ ૩૧ ॥ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો જોયું કે
બાણસુરે તો બાણોની જરી વરસાવવા માંડી છે, ત્યારે
તેઓ તીક્ષ્ણ ધારવાળા ચક્કથી તેની ભુજાઓ કાપવા લાગ્યા,
જોણે કોઈ વૃક્ષની શાખાઓ કાપી રહ્યું હોય! ॥ ૩૨ ॥
જ્યારે ભક્તવત્સલ ભગવાન શંકરે જોયું કે, બાણસુરની
ભુજાઓ છેદાઈ રહી છે, ત્યારે તેઓ ચક્કધારી ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવીને તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ॥ ૩૩ ॥

૫ ભગવાન શંકરે કહું - પ્રભુ! આપ વેદમન્ત્રોમાં
તાત્પર્યરૂપે છુપાયેલા પરમ જ્યોતિસ્વરૂપ પરબ્રહ્મ છો.
શુદ્ધફદ્ધી મહાત્માઓ આપના આકાશ જેવા સર્વવ્યાપક
અને નિર્વિકાર સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરે છે. ॥ ૩૪ ॥
આકાશ આપની નાભિ છે, અજિન મુખ છે અને જલ
વીર્ય છે. સ્વર્ગ આપનું શ્રીમસ્તક, દિશાઓ કાન અને પૃથ્વી
આપના ચરણ છે. ચન્દ્રમા મન, સૂર્ય નેત્ર અને હું સ્વર્ણશિવ
આપનો અહંકાર છું. સમુద્ર આપનું ઉદર અને હઙ્ગ ભુજ
છે. ॥ ૩૫ ॥ ધાન્યાદિ ઔષધિઓ આપના ઇવાડાં છે, મેઘ
કેશ છે અને ભ્રમા આપની બુદ્ધિ છે. પ્રજ્ઞપતિ લિઙ્ગ છે
અને ધર્મ આપનું હદ્દ્ય છે. આ પ્રમાણે સમસ્ત લોક અને
લોકાંતરોની સાથે જેના શરીરની તુલના કરવામાં આવે
છે, તે પરમપુરુષ આપ જ છો. ॥ ૩૬ ॥ અખંડ જ્યોતિસ્વરૂપ
પરમાત્મન! આપનો આ અવતાર ધર્મની રક્ષા અને
સંસારના અભ્યુદ્ય - અલિવૃદ્ધિ માટે થયો છે. અમે બધા
પણ આપના પ્રભાવથી જ પ્રભાવાન્વિત થઈને સાતે

૧. પ્રસમોકં. ૨. નાનાયુપ્યુતોડસુર: ।

वयं च सर्वे भवतानुभाविता
विभावयामो भुवनानि सम ॥ ३७ ॥

त्वमेक आधः पुरुषोऽद्वितीय-
स्तुर्यः स्वदेहेतुरहेतुरीशः ।
प्रतीयसेऽथापि यथाविकारं
स्वमायया सर्वगुणप्रसिद्धै ॥ ३८ ॥

यथैव सूर्यः पितितश्छायया स्वया
छायां च उपाणि च सञ्चकास्ति ।
अेवं गुणोनापितिं गुणांस्त्व-
मात्मप्रदीपो शुष्णिनश्च भूमन् ॥ ३९ ॥

य-मायामोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु ।
उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति प्रसक्ता वृजिनार्ष्णवे ॥ ४० ॥

देवदत्तमिमं लब्ध्या नृलोकमजितेन्द्रियः ।
यो नादियेत तत्पादौ स शोच्यो ह्यात्मवर्घकः ॥ ४१ ॥

यस्त्वां विसृजते मर्त्ये आत्मानं प्रियमीश्वरम् ।
विपर्ययेन्द्रियार्थार्थं विषमत्यमृतं त्यजन् ॥ ४२ ॥

अहं भ्रष्टाच विभुवा मुनयश्चामलाशयाः ।
सर्वात्मानाप्रपश्चास्त्वामात्मानं प्रेष्ठमीश्वरम् ॥ ४३ ॥

तं त्वा जगत्स्थित्युदयान्तहेतुं
समं प्रशान्तं सुहृदात्मैवम् ।
अनन्यमेकं जगदात्मकेतं
भवापवर्गाय भजाम देवम् ॥ ४४ ॥

जुवनोनुं पालन करीजे छीजे ॥ ३७ ॥ आप सज्जतीय,
विज्ञतीय अने स्वगतभेदधी रहित छो. एक अने अद्वितीय
आदि पुरुष छो. मायाहृत ज्ञात, स्वज्ञ अने सुषुप्ति
— आ त्रिंशे अवस्थाओमां अनुगत अने तेनाथी अतीत
तुरीय तत्त्वपूर्णा आप ज छो. आप स्वयं प्रकाश छो.
आपनामां ज आपनी दृष्टि छे. कारणउप अने ईश्वरउप
पक्ष आप ज छो. परंतु आप त्रिंशे गुणोनी विभिन्न
विषमताओने प्रकाशित करवा माटे आपनी मायाथी
देवताओ, पशु-पक्षी, मनुष्य वगेरे शरीरो प्रमाणे जुदा
जुदा रूपोमां अतीत थाओ छो ॥ ३८ ॥ प्रभु! सूर्य पोतानी
छाया ऐवा वादणोथी ज ढंकाई जाय छे अने ते वादणो
तथा विभिन्न रूपोने प्रकाशित करे छे, ते ज प्रमाणे आप
स्वयंप्रकाश छो, परंतु गुणो हारा जांशे ढंकाई जाओ छो
अने समस्त गुणो तथा गुणात्मिमानी छवोने प्रकाशित
करो छो. वास्तवमां आप अनंत छो ॥ ३८ ॥

बगवन्! आपनी मायाथी मोहित थઈने लोको पत्नी-
पुत्र, देह-धर वगेरेमां आसक्त थई जाय छे अने पछी
हुःअना अपार समुद्रमां गोथां जाय छे ॥ ४० ॥ संसारना
मनुष्योने आ मानवहेह आपे अत्यंत कृपा करीने आप्यो
छे. जे मनुष्य ते प्राप्त करीने पक्ष पोतानी ईन्द्रियोने वशमां
राखतो नथी, अने आपनां चरणकमणोनो आश्रय नथी लेतो
— तेमनुं सेवन नथी करतो, तेनु छवन अत्यंत शोचनीय
छे अने ते पोते ज पोताने हग्नारो छे ॥ ४१ ॥ प्रभु!
आप समस्त प्राणीओना आत्मा, प्रियतम अने ईश्वर छो.
जे मृत्युनो कोणियो छे ऐवो मनुष्य आपने छोडी हे छे
अने अनात्म, हुःअहुप अने तुच्छ विषयोमां सुखबुद्धि करीने
तेनी पाछण भट्टे छे, ते ऐटलो मूर्ख छे के अमृत छोडीने
विषपान करी रहो छे ॥ ४२ ॥ हुं, भ्रष्टा, तमाम देवताओ
अने विशुद्ध छव्यवाणा ऋषि-मुनिओ जमी रीते अने
सर्वात्मभावथी आपना शरणागत छीजे; केमके, आप ज
अमारा बधाना आत्मा, प्रियतम अने ईश्वर छो ॥ ४३ ॥
आप जगतानी उत्पत्ति, स्थिति अने प्रलयना कारण छो.
आप बधामां समान, परम-शांत, बधाना सुहृद, आत्मा
अने ईश्वरेव छो. आप एक, अद्वितीय अने जगताना आधार
तथा अधिकान छो. हे प्रभु! अमे बधा संसारथी मुक्त
थवा माटे आपने लज्जाए छीजे ॥ ४४ ॥

અયં મમેષો દયિતોડનુવર્તી ॥
મયાડભયં દામમુખ્ય દેવ ।
સમ્પાદ્યતાં તદ્દ ભવતઃ પ્રસાદો
યથા હિ તે દૈત્યપતૌ પ્રસાદઃ ॥ ૪૫ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

યદાત્ય ભગવંસ્યં નઃ કરવામ પ્રિયં તવ ।
ભવતો યદ્દ વ્યવસિતં તન્મે સાધ્યનુમોદિતમ् ॥ ૪૬ ॥

અવધ્યોડયં મમાયેષ વૈરોચનિસુતોડસુરઃ ।
પ્રહાદાય વરો દત્તો ન વધ્યો મે તવાન્વયઃ ॥ ૪૭ ॥

દર્પોપશમનાયાસ્ય પ્રવૃક્ષણ^૧ બાહ્યો મયા ।
સૂહિતં ચ બલં ભૂરિ યચ્ય ભારાયિતં ભુવઃ ॥ ૪૮ ॥

ચત્વારોડસ્ય ભુજાઃ શિષ્ટા ભવિષ્યન્યજરામરાઃ ।
પાર્ષદમુખ્યો ભવતો નકુતશ્વિદ્યોડસુરઃ ॥ ૪૯ ॥

ઈતિ લભ્યાડભયં કૃષ્ણાં પ્રાણાય શિરસાડસુરઃ ।
પ્રાદ્યુભિં રથમારોપ્ય સરધ્યા સમુપાનયત् ॥ ૫૦ ॥

અક્ષૌહિણ્યા પરિવૃતં સુવાસઃ સમલડકૃતમ् ।
સ્વપ્તાં પુરસ્કૃત્ય યથૌ લદ્રાનુમોદિતઃ ॥ ૫૧ ॥

સ્વરાજધાની^૨ સમલડકૃતાં ધજૈઃ ।
સતોરણોલક્ષિતમાર્ગચત્વરામ^૩ ।
વિવેશ શલ્લાનકદુનુભિસ્વને-
રઘ્યુદ્યતઃ પૌરસુહદિજાતિભિ: ॥ ૫૨ ॥

હે દેવ! આ બાણાસુર મારો પ્રિય ભક્ત, કૃપાપાત્ર
અને સેવક છે. મેં તેને અભયદાન આપ્યું છે. પ્રલુબ! જે રીતે
તેના પરદાદા દૈત્યરાજ પ્રહ્લાદ પર આપે કૃપા કરી હતી
તેવી જ કૃપા આ બાણાસુર પર કરો. ॥ ૪૫ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહું - ભગવન्! તમારી વાત
માનીને - જેવું તમે ઈચ્છો છો, હું આને નિર્ભય કરી દઉં
છું. આપે પહેલાં તેના વિશે જેવો નિશ્ચય કર્યો હતો, તે પ્રમાણે
મેં તેની ભુજાઓ કાપીને તમારા નિર્ઝયનું અનુમોદન કર્યું
છે. ॥ ૪૬ ॥ હું જાણું છું કે બાણાસુર દૈત્યરાજ બલિનો પુત્ર
છે. તેથી હું પણ તેનો વધ કરી શકતો નથી; કેમકે, પ્રહ્લાદને
વરદાન આપ્યું છે કે, 'હું તમારા વંશમાં પેઢા થનારા કોઈ
પણ દૈત્યનો વધ નહીં કરૂં.' ॥ ૪૭ ॥ આ અસુરનો ગર્વ
ઉતારવા માટે જ મેં આની ભુજાઓ છેદી નાખી છે. આની
બહુ મોટી સેના પૃથ્વી માટે ભારત્રય બની રહી હતી, તેથી
મેં તેનો સંહાર કરી દીધો છે. ॥ ૪૮ ॥ હવે આની ચાર
ભુજાઓ બાકી છે તે અજર, અમર રહેશે. આ બાણાસુર
તમારા પાર્ષદોમાં મુખ્ય હશે. હવે આને કોઈનોય, કોઈ પણ
પ્રકારનો ભય નથી. ॥ ૪૯ ॥

શ્રીકૃષ્ણ પાસેથી આ પ્રકારનું અભયદાન માપાન કરીને
બાણાસુરે તેમની પાસે આવીને ધરતીને સ્પર્શ કરીને માથું
ટેકવી પ્રશ્નામ કર્યા અને અનિરુદ્ધજને પોતાની પુત્રી ઉખા
સાથે રથમાં બેસાડીને ભગવાન પાસે લઈ આવ્યો. ॥ ૫૦ ॥
ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો મહાદેવજીની સંમતિથી
વસ્ત્રાલંકાર-વિભૂષિત ઉખા અને અનિરુદ્ધને એક અકૌછિશી
સેના સાથે આગળ કરીને દ્વારકા જવા માટે પ્રસ્થાન
કર્યું. ॥ ૫૧ ॥ અહીં દ્વારકામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ વર્ગેના
શુભાગમનના સમાચાર સાંભળી ધજાઓ અને તોરણોથી
નગરનો ખૂંઝો-ખૂંઝો શાશગારવામાં આવ્યો. મોટા-મોટા માર્ગો
અને ચોતરાઓ પર ચંદનના જળથી છંટકાવ કરવામાં આવ્યો
હતો. બજારો શાશગારવામાં આવ્યા. ઢોલ, નગારાં અને
શાંખના મંગલ-ધ્વનિ સાથે ભગવાને દ્વારકામાં પ્રવેશ કર્યો.
નગરના નાગરિકો, બંધુવર્ગ અને બ્રાહ્મણોએ આગળ જઈને
ખૂંઝ ધામધૂમથી ભગવાનનું સામેયું કર્યું. ॥ ૫૨ ॥

૧. પ્રકૃતા । ૨. સ. રાજધાની । ૩. મનોરમેન્દ્રિયતમાર્ગચત્વરામ ।

य एवं कृष्णविजयं शङ्करेषां य संयुगम् ।

संस्मरेत् प्रातरुत्थाय न तस्य स्यात् पराजयः ॥ ५३ ॥

परीक्षित! जे पुरुष श्रीशंकरज्ञ साथे भगवान् श्रीकृष्णना युद्ध अने तेमना विजयनी कथानुं प्रातःकाले उठीने स्मरण करथे तेनो पराजय थरे नहि ॥ ५३ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे^१ उत्तरार्द्धनिरुद्धानयनं नाम
त्रिष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

दसमा संख्यना उत्तरार्द्ध-अंतर्गत अनिरुद्धने लहीने आवर्तु नामनो त्रेसठमो अध्याय समाप्त.

—★—

चोसठमो अद्याय

नृगराजानी कथा

श्रीशुक उपाय^२

ऐक्षोपवनं राजन् जग्मुर्दुकुमारकाः ।
विहृतुं साम्बप्रद्युम्नचारुभानुगदादयः ॥ १ ॥

कीर्तित्वा सुचिरं तत्र विचिन्वतः पिपासिताः ।
जलं निरुद्धे कूपे दृश्युः सात्यमहुतम् ॥ २ ॥

कुक्लासं गिरिनिभं वीक्ष्य विस्मितमानसाः^३ ।
तस्य चोद्धरणे यत्नं चकुस्ते कृपयान्विताः ॥ ३ ॥

चर्मक्षेस्तान्तवैः^४ पाशैर्दद्वा पतितमर्भकाः ।
नाशकनुवन् समुद्धर्तुं कृष्णायाच्युरुत्सुकाः ॥ ४ ॥

तत्रागत्यारविन्दाशो^५ भगवान् विश्वभावनः ।
वीक्ष्योऽजघार वामेन तं करेषां स लीलया ॥ ५ ॥

३ उत्तरार्द्धोऽकराजिभूष्टो
विहृत्य सद्यः कुक्लासउपम् ।
सन्तमयामीकरयान्वर्षाः
स्वर्गर्हुतालङ्करणाम्बरत्वं^६ ॥ ६ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - प्रिय परीक्षित! एक दिवस साम्ब, प्रद्युम्न, चारुभानु अने गद वर्गेरे यादवकुमारो करवा भाटे उपवनमां गया ॥ १ ॥ त्यां वधारे वधत रमता रहेवाथी तेमने तरस लागी. तेओ आम-तेम पाण्डी शोषिता एक कूवा पासे गया. तेमां पाण्डी तो हतुं नहि, परंतु तेमां एक बहु ज विचित्र आण्डी जोवा मण्यु ॥ २ ॥ ते प्राण्डी पर्वतना जेवा आकारवाणो एक काचंडो हतो. तेने जोहीने तेओ आश्वर्यचित थहि गया. तेमना हृदयमां कळणा पेढा थहि अने तेने बहार काढवानो ग्रयत करवा लाग्या ॥ ३ ॥ परंतु ज्यारे राजकुमारो कूवामां पडेला ते काचंडाने चामडा अने सूतरना ढोरडा वडे पश्च बहार काढी न शक्या त्यारे कुतूहलवश तेमडो आ आश्वर्यजनक वात भगवान् श्रीकृष्णानी पासे जहीने कही ॥ ४ ॥ जगतना श्वनदाता कमलनयन भगवान् श्रीकृष्ण ते कूवा पर आव्या. तेने जोहीने भगवाने डाबा हाथथी अनायासे ज तेने बहार काढ्यो ॥ ५ ॥ भगवान् श्रीकृष्णाना करकमणनो स्पर्श थतां ज ते काचंडानुं इप छोडी तपावेला सुवर्णी जेवा वर्णनो स्वर्गनो देवता बनी गयो. तेना शरीर पर अद्भुत वस्त्र, आभूषणो अने पुष्पोना छार शोभी रह्या हता ॥ ६ ॥

१. दशमस्कन्धे बालासुरसंक्रामे कृष्णविजयः । २. यादवायजिरवाय । ३. विस्मितव्येतसः । ४. तं बद्वा तान्तवैः पाशैः पतितं च तमर्भकाः । ५. तत्र गत्यारविन्दाशो । ६. स्वर्गर्हुतालङ्करणाम्बरत्वः ।

प्रथा विद्वान्पि तत्त्विदानं
ज्ञेषु विष्यापयितुं मुकुन्दः।
कस्त्वं महाभाग वरेष्यतुपो
देवोत्तमं त्वां गजायामि नूनम् ॥ ७ ॥

दशामिमां वा कतमेन कर्मणा
सम्प्रापितोऽस्यतद्दर्ढः सुभद्र ।
आत्मानमाघ्याहि विवित्सतां नो
यन्मन्यसे नः काममत्र वक्तुम् ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच^१

इति स्म राजा सम्पृष्ठः कृष्णोनानन्तमूर्तिना ।
माधवं प्रणिपत्याह किरीटेनार्कवर्चसा ॥ ९ ॥

नृग उवाच

नृगो नाम नरेन्द्रोऽहमिक्ष्वाकुतनयः^२ प्रभो ।
दानिष्याघ्यायमानेषु यदि ते कर्णमस्पृशम् ॥ १० ॥

किं नु तेऽविदितं नाथ सर्वभूतात्मसाक्षिणः ।
क्षलेनाव्याहतहेशो वक्ष्येऽथापि तवाशया ॥ ११ ॥

यावत्यः सिद्धता भूमेर्यावत्यो दिवि तारकाः ।
यावत्यो वर्षधाराश्च तावतीरददां स्म गाः ॥ १२ ॥

पयस्त्विनीस्तरुणीः शीलउप-
गुणोपपत्नाः कपिला हेमशृङ्गीः ।
न्यायार्जिता इच्छुभुराः सवत्सा
हुक्षलमालाभरणा ददावहम् ॥ १३ ॥

स्वलङ्कुतेभ्यो गुणशीलवद्भ्यः
सीहाकुदुम्बेभ्य ऋतप्रतेभ्यः ।
तपःश्रुतश्वसवदान्यसद्भ्यः
प्राणं युवत्यो द्विजपुजवेभ्यः ॥ १४ ॥

जोके, भगवान् श्रीकृष्ण जाणता हता के आ दिव्य पुरुषने कायंडानी योनि केम मणी हती, तेम छतां ते कारणानी सर्वसाधारणाने जाण थाय, तेथी तेमणे ते दिव्य पुरुषने पूछ्यु - 'महाभाग्यशाणी! तमे तो बहु ज सुंदर छो, तमे कोङ्ग छो? हुं तो ऐवुं समजुं हुं के, तमे अवश्य कोई श्रेष्ठ देवता छो ॥ ७ ॥' हे मंगलमूर्ति! क्या कर्मना कणस्वरूप तमारे आ योनिमां आववुं पड्युं हतुं? वास्तवमां तमे आ योनिने योऽयं नथी. अमे तमारं पूर्ववृत्तांत जाणवा ईच्छीओ छीओ. जो तमे अमने लोकोने ते जडाववुं उचित समजता हो तो तमारो परिचय आपो.' ॥ ८ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - परीक्षित! ज्यारे अनंतमूर्ति भगवान् श्रीकृष्णो राजा नृगने (केमके, तेओ ज आ रूपमां प्रगट थया हतां) आ प्रमाणे पूछ्यु त्यारे तेमणे पोतानो सूर्य जेवो प्रकाशमान मुगट नमावीने भगवानने प्रणाम कर्मी अने आ प्रमाणे कहेवा लाभ्या. ॥ ९ ॥

राजा नृग बोल्या - 'प्रभु! हुं महाराज ईक्षवाकुनो पुत्र नृग हुं. ज्यारे कोईओ आपनी सामे दाताओनी गणतरी करी हशे, त्यारे तेमां मारुं नाम पण आपना काने अवश्य पड्युं हशे. ॥ १० ॥' प्रभु! आप समस्त प्राणीओनी एक-एक वृत्तिना साक्षी छो. भूत अने भविष्यनो लेट आपना ज्ञानमां कोई प्रकारनी अड्यण उल्ली करी शकतो नथी, तेथी आपनाथी अज्ञाहयुं छे ज शुं? काण आपनी दृष्टिने रोकी शकतो नथी. तेम छतां आपनी आज्ञा छे तो हुं आपने जडावुं हुं. ॥ ११ ॥ भगवन्! पृथ्वीना जेटला रजक्षा छे, आकाशमां जेटला तारा छे अने वरसादना जेटलां जग्निन्दुओ छे, मैं तेटली गायो दानमां आपी हती. ॥ १२ ॥ ते पण बधी दृधवाणी, युवान, शांत, सुंदर, सुलक्षणोवाणी अने कपिला गायो हती. ते बधी गायो मैं सात्त्विक धनथी प्राप्त करी हती. ते गायो वाढ़ा साथे हती. तेमनां शींगडां सोनाथी मढाव्यां हतां अने खरीओ चांदीथी. तेमने हार, वस्त्र अने आलूषङ्गोथी शाङगारी हती. ॥ १३ ॥ भगवन्! युवावस्थावाणा भ्रातृशुकुमारोने - जेओ सद्गुणी, शीलसम्पन्न, हुःभी कुदुम्बवाणा, दंभरहित, तपस्वी, वेदपाठी, शिष्योने विद्यादान करवावाणा तथा सच्चरित्रवाणा हता तेमने वखालंकारथी अलंकृत करीने तेवी गायोनुं दान आपतो हतो. ॥ १४ ॥

१. बादरायणिरुवाच । २. नरेन्द्रोऽहं मानवे वरुणात्मजः ।

गोभूहिरङ्गयतनाश्वर्णस्तिनः

कन्या: सदासीस्तिलुप्यशय्या: ।
वासांसि रत्नानि परिच्छदान् रथा-
निष्ठं च यज्ञैश्चरितं च पूर्तम् ॥ १५ ॥

कस्यचिद्दिज्मुख्यस्य भ्रष्टा गोर्मम् गोधने ।
समृक्ताऽविदुषा सा च मया दत्ता द्विजातये ॥ १६ ॥

तां नीयमानां तत्स्वामी देख्वोवाच ममेति तम् ।
ममेति प्रतिग्राह्याऽ नृणो मे दत्तवानिति ॥ १७ ॥

विप्रौ विवद्भानौ मामूचतुः स्वार्थसाधकौ ।
भवान् दत्ताऽपहर्त्तिं तस्मुत्वा मेऽभवद् भ्रमः ॥ १८ ॥

अनुनीतावुभौ विप्रौ पर्मकुच्छुगतेन वै ।
गवां लक्षं प्रकृष्टानां दास्याम्येषा प्रदीपताम् ॥ १९ ॥

भवन्तावनुगृह्णीतां किञ्चरस्याविज्ञानतः ।
समुद्भवत मां कृच्छ्रात् पतनं निरयेऽशुचौ ॥ २० ॥

नाहं^१ प्रतीच्छे वे राजनित्युक्त्वा स्वाभ्यपाकमत् ।
नान्यद् गवाभ्यप्युत्मिच्छामीत्यपरो यथो ॥ २१ ॥

ओतस्मिन्नन्तरे पार्थैर्हृतैर्नातो^२ यमक्षयम् ।
यमेन पृष्ठस्तत्राहं देवदेव जगत्पते ॥ २२ ॥

पूर्वं त्वमशुलं भुज्ञके उताहो^३ नृपते शुभम् ।
नानां दानस्य पर्मस्य पश्ये लोकस्य भास्यतः ॥ २३ ॥

पूर्वं देवाशुलं भुज्ञ ईति प्राप्तं पतेति सः ।
तावद्रामामात्मानं कुक्लासं पतन् प्रभो ॥ २४ ॥

आं ग्रमाणे में धक्षी जधी गायो, पृथ्वी, सुवर्ण, आवास, घोड़ा, हाथी, दासीओ सहित कन्याओ, तवना पर्वत, चांदी, शंखा, वस्त्रो, रत्नो, घरनुं राचरथीलुं अने रथ वगेरेनुं दान कर्तुं छतुं. अनेक पक्षो कर्या अने धशा कूवा—वाव वगेरे बंधाव्या ॥ १५ ॥

एक दिवस कोई अग्रतिग्रही (दान न लेवावाणा) तपस्वी ब्राह्मणाना एक गाय छूटी पड़ीने मारी गायोमां आपी गर्छ. मने आ वातनी जाणा न हती. तेथी में अज्ञातां ते गाय कोई बीजा ब्राह्मणे दानमां आपी दीधी. ॥ १६ ॥ ज्यारे ते गायने ब्राह्मण लहू जता हता, त्यारे ते गायना मूण मालिके कहुं — ‘आ गाय तो मारी छे.’ दान लहू जनार ब्राह्मणे कहुं — ‘आ तो मारी छे, केम्डे, राज नुगे मने आ दानमां आपी छे.’ ॥ १७ ॥ ते बन्ने ब्राह्मणे परस्पर लडता लडता पोतानी वात साची ठेरववा माटे मारी पासे आव्या. एक ब्राह्मणे कहुं — ‘आ गाय हमणां ज आपे मने आपी छे’ अने बीजामे कहुं — जो ऐवी वात छे तो तमे मारी गाय चोरी लीधी छे.’ भगवन्! ते बन्ने ब्राह्मणोना वात सांबणीने माझे चित अस्ति थर्द गयुं. ॥ १८ ॥ मेरे धर्मसंकटमां पड़ीने ते बन्ने भूब विनग्राताथी प्रार्थना करीने कहुं के, ‘हुं आना बदलामां एक लाख श्रेष्ठ गायो आपीश. तमे लोको मने आ गाय आपी दो.’ ॥ १९ ॥ हुं आप लोकोनो सेवक हुं. भाराथी अज्ञातां आ अपश्य थर्द गयो छे. मारा उपर तमे लोको कृपा करो अने मने आ मोटा कष्टमांथी अने घोर नरकमां पडतां भयावी लो.’ ॥ २० ॥ ‘राजन्! मारे आना बदलामां कांड न जोईये.’ आवुं कहीने गायनो मालिक चाल्यो गयो. ‘तमे आ गायना बदलामां एक लाख उपरांत दश हजार वपारानी गायो आपो तो पक्ष हुं ते लेवानो नवी.’ आ ग्रमाणे कहीने बीजे ब्राह्मण पक्ष चाल्यो गयो. ॥ २१ ॥ देवापिदेव जगदीश्वरा त्यार पछी माझे आयुध पूरु थतां पमराजना दूत आव्या अने मने पमपुरीमां लहू गया. त्यां पमराजामे मने पूछियुं - ॥ २२ ॥ ‘राजन्! तमे पहेलां तमारा पापनुं कण लोगववा ईच्छो छो के पुष्पयनुं? तमारा दान अने पर्मना इणस्वदृप तमने ऐवो दिव्य लोक प्राप्त थरो जेनी कोई सीमा नवी.’ ॥ २३ ॥ भगवन्! त्यारे मेरे पमराजाने कहुं — ‘देव! पहेलां हुं भारां पापनुं इण लोगववा ईच्छुं हुं.’ अने ते ज क्षणे पमराजामे कहुं — ‘जाओ तमे अधमयोनिमां पडो.’ तेमना आ ग्रमाणे कहेतां ज त्यांथी पतन पामतां ज में पोताने काचंडो थयेलो ज्ञेयो. ॥ २४ ॥

१. ती। २. नान्यं प्रतीच्छे राजेन्द्र ईत्युक्त्वा स्वाभ्युपाकमत्। ३. दृतेष्यामीनातो। ४. अव्या।

ભ્રાહ્મસ્ય વદાન્યસ્ય તવ દાસસ્ય કેશવ ।
સ્મृતિર્નાંધાપિ વિધ્વસ્તા ભવત્સન્દર્શનાર્થિન : || ૨૫ ||

સત્તં કથં મમ વિભોડક્ષિપથ : પરાત્મા
યોગેશ્વરૈ : શ્રુતિદીશાડમલહદ્વિભાવ્ય : ।
સાક્ષાદ્ધોક્ષજ ઉરુવ્યસનાન્યબુદ્ધે :
સ્યાન્મેડનુદ્દ્ય ઈહ યસ્ય ભવાપવર્ગ : || ૨૬ ||

દેવદેવ જગત્ત્રાથ ગોવિન્દ પુરુષોત્તમ ।
નારાયણ હષ્ઠીકેશ પુણ્યશલોકાચ્યુતાવ્યય || ૨૭ ||

અનુજીનીહિ માં કૃષ્ણ યાન્ત દેવગતિં પ્રભો ।
યત્ત ક્વાપિ સતશેતો ભૂયાન્મે ત્વત્પદાસ્પદમ् || ૨૮ ||

નમસ્તે સર્વભાવાય ભ્રાહ્મોઽનાત્તશક્તયે ।
કૃષ્ણાય વાસુદેવાય યોગાનાં પત્યે નમઃ || ૨૯ ||

ઈત્યુક્ત્વાતં પરિક્ષ્ય પાદૌ સ્પૃષ્ટ્વા સ્વમૌલિના ।
અનુજ્ઞાતો વિમાનાગ્રયમારુહત્ત પશ્યતાં નૃષામ् || ૩૦ ||

કૃષ્ણ : પરિજ્ઞનં પ્રાહ ભગવાન્ દેવકીસુત : ।
ભ્રાહ્મપદ્દો ધર્માત્મા રાજન્યાનનુશિક્ષયન् || ૩૧ ||

હુર્જરં બત ભ્રાહ્મસ્વં ભુક્તમનેર્મનાગપિ ।
તેજ્યપસોડપિ કિમુત રાજામીશરમાનિનામ् || ૩૨ ||

નાહં હાલાહલં ભન્યે વિષં યસ્ય પ્રતિક્રિયા ।
ભ્રમસ્વં હિ વિષં પ્રોક્તં નાસ્ય પ્રતિવિધિર્ભુવિ || ૩૩ ||

હિનસ્લિ વિષમતારં વન્નિરન્દ્રિ : પ્રશાખ્યતિ ।
કુલં સમૂલં છાતિ ભ્રમસ્વારણિપાવક : || ૩૪ ||

પ્રલુબ ! હું બ્રાહ્મણોનો સેવક, ઉદાર, દાની અને આપનો ભક્ત હતો. મને એ વાતની ઉત્કટ અભિલાષા હતી કે, કોઈ રીતે આપનાં દર્શન થઈ જાય. આ પ્રમાણે આપની કૃપાથી મારા પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ નથી થઈ નથી. || ૨૫ || ભગવન્ ! આપ પરમાત્મા છો. મોટા-મોટા શુદ્ધ હૃદયના યોગેશ્વરો ઉપનિષદોની દસ્તિથી (અભેદદસ્તિથી) પોતાના હૃદયમાં આપનું ધ્યાન કરતા રહે છે. ઈન્દ્રિયાતીત પરમાત્મન ! સાક્ષાત્, આપ મારાં નેત્રો સમક્ષ કર્દ રીતે આવી ગયા ? કેમકે, હું તો અનેક પ્રકારનાં વિસનો, દુઃખદ કર્મોમાં ફસાઈને આંધળો થઈ રહ્યો હતો. આપનાં દર્શન તો ત્યારે થાય છે, જ્યારે સંસારચક્માંથી છુટવાનો સમય આવે છે. || ૨૬ || દેવતાઓના પણ આરાધ્યદેવ ! પુરુષોત્તમ ગોવિન્દ ! આપ જ વ્યક્ત અને અવ્યક્ત જગત અને જીવોના સ્વામી છો. અવિનાશી અભ્યુત ! આપ પવિત્રકીર્તિ છો. અંતર્યામી નારાયણ ! આપ જ સમસ્ત વૃત્તિઓ અને ઈન્દ્રિયોના સ્વામી છો. || ૨૭ || પ્રલુબ ! શ્રીકૃષ્ણ ! હું હવે દેવલોકમાં જઈ રહ્યો છું. આપ મને આશા આપો. આપ એવી કૃપા કરો કે ગમે ત્યાં હોઉં પણ મારું ચિત્ત કેવળ આપના ચરણોમાં જ પરોવાયેલું રહે. || ૨૮ || આપ સમસ્ત કાર્ય-કારણરૂપે વિધમાન છો. આપની શક્તિ અનંત છે અને આપ સ્વયં ભ્રમ છો. આપને હું નમસ્કાર કરું છું. સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ અંતર્યામી વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ ! આપ સમસ્ત યોગોના સ્વામી, યોગેશ્વર છો. હું આપને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. || ૨૯ ||

રાજા નૃગના ગયા પછી બ્રાહ્મણોને માન આપનારા ધર્માત્મા દેવકીપુત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કાન્તિયોને ઉપદેશ આપવા માટે ત્યાં ઉપસ્થિત પોતાના પુત્રાદિ પરિવારને કહેવા લાગ્યા - || ૩૧ || “જે લોકો અજીને જેવા તેજસ્વી છે, તે પણ બ્રાહ્મણોનું થોડુંક ધન હડપ કરીને પચાવી શકતા નથી. પછી જે અભિમાનથી, વર્થ પોતાને સમર્પ માનતા હોય તેવા રાજાઓને તો ક્યાંથી પચે ? || ૩૨ || હું હળાહળ જેરને જેર નથી માનતો, કેમકે, તેનો ઉપાય થઈ શકે છે, જરેખર તો બ્રાહ્મણોનું ધન એ જ પરમ વિષ છે; તેને પચાવવા માટે પૂછ્યી પર કોઈ ઔપય, કોઈ ઉપાય નથી. || ૩૩ || /હળાહળ વિષ માત્ર ખાનારના જ પ્રાણ હરે છે, અને અજીને પણ જલ દ્વારા શાંત થાય છે, પરંતુ બ્રાહ્મણના ધનરૂપી અરણીમાંથી જે અજીને ઉત્પન્ન થાય છે, તે સંપૂર્ણ કુળને મૂળ સાથે બાળી નાખે છે. || ૩૪ ||

भ्रष्टस्वं हुरनुशां भुक्तं हन्ति त्रिपूरुषम् ।
प्रसव्य तु भलाद् भुक्तं दश पूर्वान् दशापरान् ॥ ३५ ॥

राजानो राजलक्ष्म्यान्धा नात्मपातं विचक्षते ।
निरयं येऽभिमन्यन्ते भ्रष्टस्वं साधु भालिशः ॥ ३६ ॥

गृह्णन्ति यावतः पांसून् कन्दतामश्रुभिन्दवः ।
विप्राणां हतवृतीनां वदान्यानां कुटुम्बिनाम् ॥ ३७ ॥

राजानो राजकुल्याश्च तावतोऽष्टान्तिरङ्कुशः ।
कुम्भीपाकेषु पचयन्ते भ्रष्टदायापहारिणः ॥ ३८ ॥

स्वदतां परदतां वा भ्रष्टवृत्तिं हरेच्य यः ।
धृष्टिवर्षसहस्राणि विष्टायां ज्ञायते कुम्भिः ॥ ३९ ॥

न मे भ्रष्टाधनं भूयाद् यद् गृद्धवाऽल्पायुधो नराः^१ ।
पराजिताश्च्युता राजयाद् भवन्युद्देशिनोऽहयः^२ ॥ ४० ॥

विष्टि कृतागसम्पि नैव दुर्लित मामकाः ।
ज्ञानं बहु शपनां वा नमस्कुरुत नित्यशः ॥ ४१ ॥

पथादे प्रणामे विग्राननुकालं समाहितः ।
तथा नमत यूथं च योऽन्यथा मे स दण्डभास् ॥ ४२ ॥

भ्राह्माण्डो खपहतो हर्तारं पातयत्यधः ।
अज्ञानज्ञम्पि हेनं नृणं भ्राह्मणौरिव ॥ ४३ ॥

अेवं विश्राव्य भगवान् भुक्तां द्वारकीकरः^३ ।
पावनः सर्वलोकानां विवेश निष्ठमन्तिरम् ॥ ४४ ॥

भ्राह्मणं द्रव्यं जो तेनी पूरे-पूरी सम्मति लीया विना भोगववामां आवे तो ते भोगवनार, तेनां संतानो अने पौत्रो - ए त्रया पेढीनो नाश करे छे। [परंतु जो बणात्कारथी के हठथी छीनवी लीपेलु के खूबचवी लीपेलु भ्राह्मणं द्रव्य खावामां आवे तो ते विग्रनु धन पोतानी पूर्वनी दश पेढी अने पोताना पछीनी दश पेढीनो नाश करे छे। ॥ ३५ ॥] जे मूर्ख राजाओं पोतानी सत्ताना अलिमानमां अंध बनीने भ्राह्मणोनु धन हडप करवा चाहे छे तेमधो समजवुं जोईमे के तेझो जाङ्गी जोईने नरकमां ज्वानो रस्तो बनावी रह्या छे, तेमने खबर नथी के तेमने अधःपतनना केवा उंडा खाडामां पडवुं पडशे। ॥ ३६ ॥ जे निर्लोकी अने विशाख-कुटुंबी भ्राह्मणोनी आळविका छीनवी लेवामां आवे छे त्यारे/तिमनां आंसुओथी जेटलां खरतीनां रजकाशो बीजाय छे, (जेटलां वर्षो सुधी भ्राह्मणना स्वत्वने छीनवी लेनारा ते उच्छृंखल राजा अने तेना वंशजोने कुंभीपाक नरकमां हुःअ भोगववुं पडे छे। ॥ ३७-३८ ॥) जे मनुष्य पोते अथवा बीजामे आपेली भ्राह्मणोनी आळविकाना साधनने छीनवी ले छे, तेझो साठहजार वर्षो सुधी नरक भोगवे छे। ॥ ३९ ॥ तेथी हुं तो ऐवुं ईच्छुं हुं के, भ्राह्मणोनु द्रव्य भूलथी पक्षा मारा भजनामां न आवे, केमके जे लोको भ्राह्मणना द्रव्यनी ईच्छा पक्ष करे छे - तेने छीनवी लेवानी वात तो अलग छे - ते आ जन्ममां अलय आयु, शत्रुओथी पराजित अने राज्यभ्रष्ट थई जाय छे अने मृत्यु पक्षी पक्षा बीजाने कष्ट आपनार सर्प बने छे। ॥ ४० ॥] तेथी मारा आत्मीयज्ञनो। जो भ्राह्मण अपराध करे, तो पक्ष तेनो देष न करो, ते भारे, अपशज्ञो कहे अथवा शाप आपे तो पक्ष तेने नमस्कार करो। ॥ ४१ ॥ जे प्रमाणे हुं बहु ज सावधानीथी त्रष्णे समय भ्राह्मणोने प्रणाम करुं हुं, तेम तमे पक्ष करो, जे मारी आ आज्ञानु उल्लंघन करशे, तेने हुं क्षमा नहीं करुं, सज्ज करीश। ॥ ४२ ॥ जो भ्राह्मणना द्रव्यनुं अपहरण थई जाय तो ते अपहरण करनारने (बले अज्ञानां आ अपराध थयो होय तो पक्ष) अधःपतनना खाडामां नाभी दे छे, जेम भ्राह्मणनी गाये अज्ञानां तेने लेनारा राजा नृगने नरकमां नाभी दीया हता। ॥ ४३ ॥ परीक्षित! समस्त लोकने पवित्र करवावाणा भगवान् श्रीकृष्ण द्वारकावासीओने आ प्रमाणे उपदेश आपीने पोताना भेलमां पधारी गया। ॥ ४४ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे उत्तरार्थे^४ नृगोपाख्यानं नाम
चतुःधृष्टिमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

हस्मा स्फुर्धना उत्तरार्थ-अंतर्गत नृग-उपाख्यान नामनो चोसठमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. नृगः । २. सि ये । ३. द्वारकाग्रामः । ४. प्राचीन ग्रन्थमां 'उत्तरार्थ' नवी.

પાંચાઠમો અદ્યાય

બલરામજીની પ્રજ્યાત્રા

શ્રીશુક ઉવાચ^૧

બલભ્રદ્ર: કુરુશ્રેષ્ઠ ભગવાન् રથમાસ્થિતઃ ।
સુહદિદ્દિકુરુક્ષુટકણ્ઠ: પ્રયયૌ નન્દગોકુલમ् ॥ ૧ ॥

પરિષ્યક્તશ્વરોત્કષ્ટૈર્ગોપૈર્ગોપીભિરેવ^૨ ચ ।
રામોડભિવાદ્ય પિતરાવાશીભીર્ભિરભિનન્દિતઃ ॥ ૨ ॥

ચિરં ન: પાહિ દાશાઈ સાનુજો જગદીશ્વરઃ ।
ઈત્યારોષ્યાકુમાલિક્ષ્ય નેત્રૈ: સિદ્ધિચતુર્જલૈ: ॥ ૩ ॥

ગોપવૃદ્ધાંશ્ચ વિવિવદ્ધ યવિષ્ટૈરભિવન્દિતઃ^૩ ।
યથાવયો યથાસભ્યં યથાસમ્બન્ધમાત્મનઃ ॥ ૪ ॥

સમુપેત્યાથ ગોપાલાન् હાસ્યહસ્તગ્રહાદિભિ: ।
વિશ્રાન્તં સુખમાસીનં પગચ્છુ: પર્યુપાગતા: ॥ ૫ ॥

પૃષ્ઠાશાનામયં સ્વેષુ પ્રેમગ્રદ્ગદ્યા જિરા ।
કુષ્ઠો કમલપત્રાસે સંચ્યસ્તાભિલરાધસ: ॥ ૬ ॥

કચિયતો બાન્ધવા રામ સર્વે કુશલમાસતે ।
કચિયત્તુ સ્મરથ નો રામ યૂયં દારસુતાન્વિતા: ॥ ૭ ॥

દિષ્ટયા કર્સો હતઃ પાપો દિષ્ટયા મુક્તા: સુહજજ્ઞના: ।
નિહત્ય નિર્જિત્ય રિપૂન् દિષ્ટયા દુર્ગે સમાશ્રિતા: ॥ ૮ ॥

ગોપ્યો હસ્તાય: પગચ્છુ રામસન્દર્શનાદતા: ।
કચિયદાસ્તે સુખં કૃષ્ણઃ પુરસ્ત્રીજનવલ્લભ: ॥ ૯ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! ભગવાન બલરામજીના મનમાં પ્રજ્ઞના નંદબાવા વગેરે સ્વજ્ઞન-સંબંધીઓને મળવાની બહુ ઉત્કંઠા હતી. તેઓ રથમાં બેસીને દ્વારકાથી નંદબાવાના પ્રજ્ઞમાં આવ્યા. ॥ ૧ ॥ અહીં તેમના માટે પ્રજ્યવાસી ગોપ અને ગોપીઓ પણ બહુ દિવસથી આતુર હતાં. તેમને પોતાને ત્યાં આવેલા જોઈને બધા બહુ જ પ્રેમથી તેમને બેટ્યા. બલરામજીએ મા જશોદાશ્ચ અને નંદબાવાને પ્રણામ કર્યા. તે લોકોએ પણ આશીર્વાદ આપીને તેમને અલિનંદન આપ્યાં. ॥ ૨ ॥ ‘બલરામજી! તમે જગદીશ્વર છો, તમારા નાનાભાઈ શ્રીકૃષ્ણ સાથે હંમેશાં અમારી રક્ષા કરતા રહો.’ એવું કહીને બલરામજીને ખોળામાં લઈ લીધા અને પોતાનાં પ્રેમાશ્રુથી તેમને ભીજવી દીધા. ॥ ૩ ॥ ત્યાર પછી વડીલ-વૃદ્ધ ગોપોને બલરામજીએ અને નાની વયના ગોપોએ બલરામજીને નમસ્કાર કર્યા. તેઓ યથોચિત બધાને મળ્યા. ॥ ૪ ॥ ગોપબાળકો પાસે જઈને કોઈની સાથે હાથ મિલાવ્યો, કોઈની સાથે મીઠી-મીઠી વાતો કરી, કોઈને ખૂબ હસી-હસીને બેટ્યા. ત્યાર પછી જ્યારે બલરામજીનો શ્રમ નિવૃત્ત થયો અને તેઓ આરામથી બેઠા ત્યારે બધા ગોપો તેમની પાસે આવ્યા. આ ગોપો કમલનયન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ માટે સમસ્ત ભોગ, સ્વર્ગ અને મોક્ષ પણ ત્યજી બેઠા હતા. બલરામજીએ જ્યારે તેમને અને તેમના પરિવાર વિશે કુશળ-પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે તેમણે પણ પ્રેમપૂર્વક ગદ્ગદ વાણીથી તેમને પણ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ॥ ૫-૬ ॥ (બલરામજી! વસુહેવજી. વગેરે અમારા સ્નેહી-સ્વજ્ઞનો સફુશળ તો છે ને? હવે તો તમે લોકો પત્ની-પુત્રોવાળા થયા છો, તો અમને કદી યાદ કરો છો? ॥ ૭ ॥) એ મોટા સૌભાગ્યની વાત છે કે, પાપી કંસને તમે લોકોએ મારી નાખ્યો અને પોતાના સ્નેહી-સંબંધીઓને મોટા કષમાંથી ઉગારી લીધા. એ પણ ઓછા આનંદની વાત નથી કે, તમે લોકોએ બીજા પણ ઘણા શત્રુઓને મારી નાખ્યા અથવા જતી લીધા. અને હવે અત્યંત સુરક્ષિત ડિલ્લામાં જઈને રહો છો. ॥ ૮ ॥

પરીક્ષિત! ભગવાન બલરામજીના દર્શનથી, તેમની પ્રેમભરી દણિથી ગોપીઓ ન્યાલ થઈ ગઈ. તેમણે હસીને પૂછ્યું - ‘કેમ બલરામજી! મથુરાનગરીની લીઓના વહાલા શ્રીકૃષ્ણ સુખી તો છે ને? ॥ ૯ ॥

૧. બાદચયસિનુવાચ । ૨. ગોપગોપીભિરેવ ચ । ૩. યવિષ્ટશ્વાભિવાદિતઃ । ૪. તે વે ।

कथ्यित् स्मरति वा बन्धुन् पितरं मातरं च सः ।
अप्यसौ^१ मातरं द्रष्टुं संकृदप्यागमिष्यति ।
अपि वा स्मरतेऽस्माकमनुसेवां महाभुजः ॥ १० ॥

मातरं पितरं आतृन् पतीन् पुत्रान् स्वसृरपि ।
यद्येऽजिम दशाहुं हुस्त्यज्ञान् स्वज्ञनान् प्रभो ॥ ११ ॥

तानः सधः परित्यज्य गतः सञ्जिमसौहृदः ।
कथं तु तादेशं स्त्रीभिर्न श्रद्धीयेत भाषितम् ॥ १२ ॥

कथं तु गृह्णन्त्यनवस्थितात्मनो
वस्यः कृतद्वय बुधाः पुरस्त्रियः ।
गृह्णन्ति वे चिन्तकथस्य मुन्दर-
स्मितावलोक्यवसितस्मरातुराः ॥ १३ ॥

किं न स्तत्कथया गोप्यः कथाः कथयतापराः ।
यात्यस्मालिर्विना कालो यदि तस्य तथैव नः ॥ १४ ॥

इति प्रहसितं शोरेर्जल्पितं चारु वीक्षितम् ।
गतिं प्रेमपरिष्वक्तं स्मरन्त्यो रुरुदुः स्त्रियः ॥ १५ ॥

संकृष्टशस्त्राः कुष्ठास्य सन्देशैर्हृदयज्ञमैः ।
सान्त्वयामास भगवान् नानागुणयडोविदः ॥ १६ ॥

त्रौ मासौ तत्र चावात्सीन्द्रुं भाष्यमेव च ।
रामः क्षपासु भगवान् गोपीनां रतिमावहन् ॥ १७ ॥

शु तेमने क्यारेय पोताना भाई-बंधु अने माता-पितानी
याद आवे छे! शु तेओ तेमनां मानां दर्शन माटे एक वज्रत
पक्ष अही आवी शक्षे? (शु महाबाहु श्रीकृष्ण क्यारेय
अमारा लोकोनी सेवानु पक्ष कंठि स्मरणा करे छे? ॥ १० ॥
तमे जाणो छो के स्वज्ञन-संबंधीओने छोडवा बहु कठां छे.
तम छतां अमे तेमना माटे मा-बाप, भाई-बंधु, पति-पुत्र
अने बहेन-दीकरीओने पक्ष छोडी दीधां. परंतु प्रभु! जेने
माटे अमे सर्व त्यक्त चूक्यां तेवा अनन्य-आकृत अमने
वात-वातमां ज त्यक्तने स्नेह-सौहार्दना तंतुने तोडी, अमारी
साथेना संबंधो तोडीने परदेश चाल्या गया; अमारो संहंतर
त्याग कंठी दीधो। अमे ईच्छत तो तेमने रोकी लेत, पक्ष
ज्यारे ते कहेता के, 'हुं तमारो ऋक्षी छुं – तमारा उपकारनो
बदलो क्यारेय चूक्वी शक्कु अम नथी', त्यारे एवी कई ली
छे जे तेमनी भीठी-भीठी वातो पर विश्वास न भूडे! ॥ ११-
१२ ॥ एक गोपीओ कहुं – 'बलरामज्ञ! अमे तो गामडानी
गमार गोवालशो छीओ, तेमनी वातोमां आवी गर्छ. परंतु
शहेरनी लीओ तो बहु चतुर होय छे. भला ते चंचल अने
कृतज्ञ श्रीकृष्णानी वातो केम साची मानी लेती हरे?' बीज्ञ
गोपीओ कहुं – 'नहीं सभी, श्रीकृष्ण वातो भनाववामां तो
आकृतीय छे. तेओ एवी रंग-बेरंगी भीठी-भीठी वातो घडी
काढे छे के कहेवुं ज शु? तिमनुं हास्य, जहुभर्या कटाक्षोना
कामजाथी ठगाईने ते स्त्रीओ कामवश बनीने तेमनो विश्वास
करती हरे.' ॥ १३ ॥ बीज्ञ गोपीओ कहुं – 'अरे गोपीओ!
आपक्षाने तेनी वातोथी हवे शु लेवाहेवा? जो समय ज पसार
करवो होय तो विषय ज बदली नाखो. जो ते निझुरनो
आपक्षा विना आटलो समय पसार थई जाय छे, तो आपक्षो
पक्ष तेनी ज माफक (बले हुःभमां ज केम न होय) पसार
थई जरो.' ॥ १४ ॥ उहेगोपीओनां नेत्रोनी सामे श्रीकृष्णानुं
सुंदर हास्य, भाष्य, जोवुं, गति तेमज्ञ प्रेमपूर्वक आदिगन
वगेरेनी याद आववाथी गोपीओ रुद्वा लागी. ॥ १५ ॥

परीक्षित! भगवान बलरामज्ञ विविध प्रकारे भननुं
समाधान कराववामां, अने हुःभमां सान्त्वना आपवामां
कुशल उता. तेमणे भगवान श्रीकृष्णानो हृदयस्पर्शी अने
लोभामङ्गो संदेशो कहीने तेमना मननुं समाधान
कर्यु. ॥ १६ ॥ बलरामज्ञ वसंत ऋतुना जे महिना यैत्र-
वैशाख त्यां रोकाया. तेओ रात्रिना समये गोपीओ साथे
रहीने तेमना प्रेममां अविवृद्धि करता. केम न करे? ते तो
भगवान राम छे ने! ॥ १७ ॥

^{१.} प्राचीन प्रतमां 'अप्यसौ... ...गमिष्यति' ए श्लोकार्थ नथी।

પૂર્ણયન્દકલામૃષે કૌમુદીગન્ધવાયુના ।
યમુનોપવને રેમે સેવિતે સ્ત્રીગણૈવૃત્ત: ॥ ૧૮ ॥

વરુણપ્રેષિતા હેવી વારુણી વૃક્ષકોટરાત્ ।
પતન્તી તદ્વનં સર્વ સ્વગન્ધેનાધ્યવાસયત્ ॥ ૧૯ ॥

તં ગન્ધં મધુધારાયા વાયુનોપહતં બલ: ।
આદ્રાયોપગતસતત્ લલનાભિ: સમં^૧ પપો ॥ ૨૦ ॥

ઉપગીયમાનચરિતો વનિતાભિહૃલાયુધ: ।
વનેષુ વ્યચરત્ ક્ષીબો મદવિહૃલલોચન: ॥ ૨૧ ॥

સંગ્યેકુદ્ડલો મતો વૈજ્યન્ત્યા ચ માલયા ।
નિભ્રત્ સિમતમુખામ્ભોજં સ્વેદપ્રાલેયભૂષિતમ् ॥ ૨૨ ॥

સ આજુહાવ યમુનાં જલકીડાર્થમીશર: ।
નિજં^૨ વાક્યમનાદત્ય મત ઈત્યાપગાં બલ: ।
અનાગતાં હલાગ્રેણ કુપિતો વિચક્રષ્ટ હ ॥ ૨૩ ॥

પાપે ત્વં મામવજાય યન્નાયાસિ મયાડહુતા ।
નેષ્યે ત્વાં લાઙ્ગલાગ્રેણ શતધા ક્રામયારિષીમ् ॥ ૨૪ ॥

એવં નિર્ભત્સિતા ભીતા યમુના યદુનાનનમ् ।
ઉવાચ ચક્રિતા વાચં પતિતા પાદયોર્નૂપ ॥ ૨૫ ॥

રામ રામ મહાબાહો ન જાને તવ વિકમમ् ।
ધર્મયૈકાંશેન વિધૃતા જગતી જગત: પતે ॥ ૨૬ ॥

પરં ભાવું ભગવતો ભગવન્ મામજાનતીમ् ।
મોક્ષુમહૃસિ વિશ્વાત્મન્ પ્રપત્યાં ભક્તવત્સલ ॥ ૨૭ ॥

તતો વ્યમુખ્યદુ^૩ યમુનાં યાચિતો ભગવાન્ બલ: ।
વિજગાહ જલં સ્ત્રીલિમિ: કરેષુલિમિવેભરાદ્ ॥ ૨૮ ॥

તે સમયે પૂર્ણ ચન્દ્રમાનાં ડરણોથી ઉજજ્વળ અને રાત્રિ-વિકાસી ક્રમણના છોડના સુગંધી વાયુથી સેવાયેલા યમુનાઞ્ચના ઉપવનમાં બલરામજી ગોપીઓ સાથે ત્યાં વિહાર કરવા લાગ્યા ॥ ૧૮ ॥ વસ્થાદેવે પોતાની પુત્રી વારુણીદેવીને ત્યાં મોકલી આપી. તે એક વૃક્ષની બખોલમાંથી બહાર નીકળી. તેણે પોતાની સુગન્ધથી સંપૂર્ણ વનને સુગન્ધિત કરી દીધું. ॥ ૧૯ ॥ મધુધારાની તે સુગન્ધ વાયુદેવે બલરામજી પાસે પહોંચાડી, જાણે તેણે તેમને ઉપહાર આપો ઢોપ! તેની મહેકથી આકર્ષિત થઈને બલરામજી ગોપીઓને લઈને ત્યાં પહોંચી ગયા અને તેમની સાથે તેનું પાન કર્યું. ॥ ૨૦ ॥ તે વખતે ગોપીઓ બલરામજીની ચારે બાજુ તેમનાં ચરિત્રોનું ગાન કરી રહી હતી, અને તેઓ વારુણીના મદથી વિહૂવળ નેત્રોવણા થઈ મદમત્ત બનીને વનમાં ફરતા હતા. ॥ ૨૧ ॥ ગળામાં પુષ્પોનો છાર શોભી રથો હતો (વૈજ્યંતીમાળા પહેરી હતી). તેમના એક કાનમાં હુંડળ જળકતું હતું. મુખારવિદ પર હાસ્ય હતું. તેના પર પરસેવાનાં બુન્દ હિમકણો જેવાં શોભતાં હતાં. ॥ ૨૨ ॥ સર્વશક્તિમાન બલરામજીએ જલકીડા કરવા માટે યમુનાઞ્ચને બોલાવ્યાં. પરંતુ યમુનાઞ્ચ 'આ તો મદિરાથી મત બનેલા છે,' એવું સમજુને બલરામજીનાં વાક્યોનો અનાદર કરીને ન આવ્યાં. ત્યારે બલરામજીએ કોષપૂર્વક પોતાના હળની અણીથી તેમને ખેંચ્યા. ॥ ૨૩ ॥ અને કહ્યું, 'પાપિણી યમુના! મારા બોલાવવા છતાં તું મારી આશાનું ઉલ્લંઘન કરીને અહીં આવતી નથી, મારો તિરસ્કાર કરી રહી છે! જો, હવે હું તને તારા સ્વેચ્છાચારનું ફળ ચખાડું છું. હમણાં જ હળની અણીથી તારા સેંકડો ટુકડા કરી નાખું છું.' ॥ ૨૪ ॥ જ્યારે બલરામજીએ યમુનાઞ્ચને આ પ્રમાણે ધમકાવ્યાં ત્યારે યમુનાઞ્ચ ભયભીત થઈને, બલરામજીના ચરણોમાં આવીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા— ॥ ૨૫ ॥ 'લોકાભિરામ બલરામજી! મહાબાહો! હું તમારું પરાક્રમ ભૂલી ગઈ હતી. (જગત્પતિ! હવે હું સમજ ગઈ કે આપના અંશમાત્ર શેખનાગણ આ સંપૂર્ણ જગતને ધારણ કરે છે. ॥ ૨૬ ॥ ભગવન્! તમે પરમ ઐશ્વર્યશાળી છો. તમારા વાસ્તવિક સ્વરૂપના અશાનને લીધે મારાથી આ અપરાધ થયો છે. સર્વસ્વરૂપ ભક્તવત્સલ! હું આપના શરણમાં છું. આપ મારી ભૂલચૂક કામા કરો, મને મુક્ત કરવા કૃપા કરો.' ॥ ૨૭ ॥

હવે યમુનાઞ્ચની પ્રાર્થના સ્વીકારીને ભગવાન બલરામજીએ તેમને કામા કરી દીધાં અને જેમ ગજરાજ હાથણીઓની સાથે કીડા કરે છે, તે પ્રમાણે તેઓ ગોપીઓની સાથે જલકીડા કરવા લાગ્યા. ॥ ૨૮ ॥

૧. પપો સામ્ય. ૨. નેતિ. ૩. તતોડમુખ્યદુ ભગવાન્ યાચિતો યમુનાં બલ:

क्रामं विहत्य सलिलादुतीष्ठायासिताभरे ।
भूषणानि महार्दिष्णि ददौ कान्तिः शुभां सज्जम् ॥ २८ ॥

वसित्वा वाससी नीले मालामामुख्य काञ्चनीम् ।
रेषे स्वलङ्कृतो लिमो माहेन्द्र ईव वारङ्गः ॥ ३० ॥

अध्यापि देशपते राजन् पमुनाकृष्टवर्त्मना ।
बलस्यानन्तवीर्यस्य वीर्यं सूचयतीव हि ॥ ३१ ॥

ऐवं सर्वा निशा याता एकेव रमतो ग्रन्थे ।
रामस्याक्षिमयितास्य माधुर्यैर्जयोषिताम् ॥ ३२ ॥

ज्यारे तेऽमो ईच्छानुसार जलकीडा करी बहार नीकज्या त्यारे
लक्ष्मीछले तेमने नीलाभर, बहुमूल्य आभूषणो अने
सुवर्णनो सुंदर हार आयो ॥ २८ ॥ बलरामछले नीलाभर
अने सुवर्णनी माणा पहेरी लीधी, तेऽमो सुंदर आभूषणो
पहेरवाथी ऐटला सुंदर लागता हता के जाणे ईन्द्रनो
शेतवर्णनो धाथी होय! ॥ ३० ॥ परीक्षित! आजे पश्च अनंत
पराक्रमवाणा बलहेवज्ञना पराक्रमनां यशोगान करतां होय
तेम पमुनाज्ञ तेमणे खेला मार्गथी वही रह्यां छे ॥ ३१ ॥
(बलरामज्ञनु चित प्रजवासी गोपीओना माधुर्यथी ए रीते
मुग्ध थई गयुं के तेमने समयनु पञ्च ध्यान न रह्युं घण्टा बधी
रात्रिओ एक रातनी जेम व्यतीत थई गई, आ प्रभाणे
बलरामज्ञ प्रजमां विहार करता रह्या ॥ ३२ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे । उत्तरार्थं बलहेवविजये पमुनाकृष्णां नाम
पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

दसमा द्वं द्वं उत्तरार्थ-अंतर्गत बलहेव-विजयगांनो पमुनाकृष्णां नामनो पांसठमो अध्याय समाप्त.

—★—

१ ६

छासठमो अद्याय

पौष्ट्रक अने काशिराजनो उद्धार

श्रीशुक्ल उपाय

नन्दप्रजं गते रामे कुरुपापितिर्नुप ।
वासुदेवोऽहमित्यशो हृतं कुरुत्याय प्राहिष्ठोत् ॥ १ ॥

त्वं वासुदेवो भगवानवतीर्णो जगत्पतिः ।
इति प्रस्तोमितो बालैर्मेन आत्मानमच्युतम् ॥ २ ॥

हृतं च प्राहिष्ठोन्यन्दः कुरुत्यायकृतवर्त्मने ।
द्वारकायां पथा बालो नृपो बालकृतोऽभुवः ॥ ३ ॥

हृतस्तु द्वारकामेत्य समायामास्थितं प्रभुम् ।
कुरुत्यां कमलापत्राक्षं राजसन्देशमध्वीत् ॥ ४ ॥

श्रीशुक्लेवज्ञ कहे छे — परीक्षित! ज्यारे भगवान
बलरामज्ञ नंदबाबाना प्रजमां गयेला हता त्यारे पाछणथी
कुरुत्य देशना अशानी राजा पौष्ट्रके भगवान श्रीकृष्ण पासे
एक हृत मोक्लीने ऐवं कहेवडायुं के 'भगवान वासुदेव हुं
हुं.' ॥ १ ॥ अशानी लोको तेने बहेकाव्या करता हता के,
'आप ज भगवान वासुदेव छो अने जगतनी रक्षा माटे
पृथ्वी पर अवतर्या छो.' आनुं परिशाम ए आयुं के ते
भूर्भु पोताने ज भगवान मानी बेठो ॥ २ ॥ जेम
छोकराओ आपसमां रमतमां कोई बाणकने ज राजा मानी
ले छे अने ते राजनी जेम तेनी साथे व्यवहार करवा लागे
छे, ते ज प्रभाणे मंदबुद्धिना अशानी पौष्ट्रके अचिन्त्यगति
भगवान श्रीकृष्णनी लीला अने रहस्यने जाइया विना
द्वारकामां तेमनी पासे हृत मोक्ली आयो ॥ ३ ॥
पौष्ट्रकनो हृत द्वारका आयो अने राजसमामां बेठेला
कमलनयन भगवान श्रीकृष्णने तेझे तेना राजनो आ
संदेशो संज्ञाव्यो— ॥ ४ ॥

१. दशमस्कन्धे पमुनाकृष्णां पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः । २. बाहरायलिलाय ।

વાસુદેવોડવતીષોડહમેક એવ ન ચાપરઃ ।
ભૂતાનામનુકમ્પાર્થ ત્વં તુ મિથ્યાભિધાં ત્વજ ॥ ૫ ॥

યાનિ ત્વમસ્મચિલાનિ મૌઢ્યાદ બિમર્ખિ સાત્વત ।
ત્વક્તવૈહિ માં ત્વં શરણં નો ચેદ દેહિ મમાહવમ્ ॥ ૬ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

કથનં તદુપાકર્ષય પૌછ્રકસ્યાલ્યમેધસઃ ।
ઉગ્રસેનાદ્યઃ સત્યા ઉર્ચ્યક્રોર્જહસુસંદા ॥ ૭ ॥

ઉવાચ દૂતં ભગવાન् પરિહાસકથામનુ ।
ઉત્સક્ષે મૂઢ ચિલાનિ યૈસ્તવમેવં વિકથસે ॥ ૮ ॥

મુખં તદપિધાયાશ કર્કૃગૃપ્રવતૈરૂતઃ ।
શયિષ્યસે હતસ્તત્ર ભવિતા શરણં શુનામ્ ॥ ૯ ॥

ઈતિ દૂતસંદાકોઽપં સ્વામિને સર્વમાહરત્ ।
કૃષ્ણોડપિ રથમારથાય કાશીમુપજગામ હ ॥ ૧૦ ॥

પૌછ્રકોડપિ તદુદ્ઘોગમુપલભ્ય મહારથઃ ।
અક્ષૌહિણીભ્યાં સંયુક્તો નિશ્ચકામ પુરાદ દૃતમ્ ॥ ૧૧ ॥

તસ્ય કાશિપતિર્મિત્રં પાઞ્ચોગ્રાહોડન્યાશ્રૂપ ।
અક્ષૌહિણીભિસ્તિસ્તુભિરપશ્યત્તુ પૌછ્રકં હરિઃ ॥ ૧૨ ॥

શાર્વાર્થસિગાદશાર્જશ્રીવત્સાદ્યુપલક્ષિતમ્ ।
બિભ્રાણં કૌસ્તુભમણિં વનમાલાવિભૂષિતમ્ ॥ ૧૩ ॥

કૌશેયવાસસી પીતે વસાનં ગરુડધ્વજમ્ ।
અમૂલ્યમૌલ્યાભરણં સ્કુરન્મકરકુણ્ણલમ્ ॥ ૧૪ ॥

દેષ્વા તમાત્મનસુલ્યવેષં કૃત્રિમમાસ્થિતમ્ ।
યથા નં રક્ષગતં વિજહાસ ભૃણં હરિઃ ॥ ૧૫ ॥

‘એકમાત્ર હું જ વાસુદેવ છું. બીજું કોઈ નથી. જીવો પર કૃપા કરવા માટે મેં જ અવતાર ગ્રહણ કર્યો છે. તમે તમારું ‘વાસુદેવ’ એવું ખોટું નામ છોડી દો. ॥ ૫ ॥ હે યાદવ! તમે મૂર્ખતાવશ મારાં ચિહ્નનો ધારણ કરી રાખ્યાં છે. તેને છોડીને મારા શરણમાં આવો અને મારી વાત સ્વીકાર્ય ન હોય તો મારી સાથે યુદ્ધ કરો.’ ॥ ૬ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! દુર્બુદ્ધ પૌછ્રકનો આ બકવાટ સાંભળીને ઉગ્રસેન વગેરે સભાસદો જોર-જોરથી હસવા લાગ્યા. ॥ ૭ ॥ તેમનું હસવું બંધ થયા બાદ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો દૂતને કહું – ‘તમે જઈને તમારા રાજાને કહી દો કે ‘અરે મૂર્ખ! હું મારાં ચક વગેરે ચિહ્નનો આમ છોડીશ નહીં. એમને હું તારા પર છોડીશ અને માત્ર તારા પર જ નહીં, તારા એ બધા સાથીઓ પર પણ છોડીશ કે જેમના બહેકાવવાથી તું આ પ્રમાણો બહેકી ગયો છે. તે વખતે મૂર્ખ! તું કંક, ગીધ, બક વગેરે માંસભક્તી પક્ષીઓથી ઘેરાયેલો, મોહું ઢાંકીને પૃથ્વી પર સૂઈ જઈશ, ત્યારે તું મારો શરણાદતા તો નહિ થાય પણ કૂતરાંઓને શરણો જઈશ; એટલે અજિનસંસકાર પણ પામીશ નહીં.’ ॥ ૮-૯ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાનનો આ અપમાનજનક સંહેશો લઈને પૌછ્રકનો દૂત પોતાના સ્વામી પાસે ગયો અને તે સંદેશો તેને કહી સંભળાયો. અહીં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પણ રથ પર બેસીને કાશીનગરી પર ચદ્રાઈ કરી દીધી. (કેમકે તે કરુણનો રાજા આ દિવસોમાં તેના મિત્ર કાશીરાજની પાસે રહેતો હતો.) ॥ ૧૦ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના આકમણના સમાચાર સાંભળીને મહારથી પૌછ્રક પણ બે અક્ષૌહિણી સેના સાથે તુરેતા જ, નગરની બહાર નીકળી આવ્યો. ॥ ૧૧ ॥ કાશીનો રાજા પૌછ્રકનો મિત્ર હતો. તેથી તે પણ તેની મદદ કરવા માટે ત્રણ અક્ષૌહિણી સેના સાથે તેની પાછળા પાછળા આવ્યો. પરીક્ષિત! હવે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પૌછ્રકને જોયો. ॥ ૧૨ ॥ પૌછ્રકે પણ શંખ, ચક, તલવાર, ગદા, શાર્જધનુષ અને શ્રીવત્સ વગેરે ચિહ્નનો ધારણ કરી રાખ્યાં હતાં. તેના વક્ષરથળ પર બનાવટી કૌસ્તુભમણિ અને વનમાળા પણ લટકી રહી હતી. ॥ ૧૩ ॥ તેણે રેશમી પીળા વઝો પહેર્યાં હતાં અને રથની ધજા પર ગરુડનું ચિહ્નનો પણ લગાડેલું હતું. તેના માથા પર અમૂલ્ય મુગટ હતો. અને કાનમાં મકરાકૃત કુંડળો જગમગી રહ્યાં હતાં. ॥ ૧૪ ॥ તેનો આ પૂરેપૂરો વેશ બનાવટી હતો, જાણે કોઈ અભિનેતા રંગમંચ પર અભિનય કરવા માટે આવ્યો હોય! તેની વેષમૂલા પોતાના જેવી જોઈને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ખડ્ખડાટ હસવા લાગ્યા. ॥ ૧૫ ॥

शूर्विर्गदामिः परिवैः शक्त्युष्टिप्रासतोभरैः ।
असिभिः पहिंशेर्वाणैः प्राहरन्नरयो हरिभ् ॥ १६ ॥

कृष्णस्तु तत्पौष्ट्रकक्षिराज्यो-
र्बलं गजस्यन्दनवाजिपतिमत् ।
गदासियकेषुभिराद्यद् भृशं
यथा युगान्ते हुतभुइ पूथक् प्रज्ञः ॥ १७ ॥

आयोधनं तदथवाजिकुर्व्व-
द्विपत्परोष्ट्रैररिष्णावभाषितैः ।
बल्मो चितं मोदवहं मनस्विना-
माकीडनं भूतपतेरिवोल्पम् ॥ १८ ॥

अथाह पौष्ट्रकं शौरिर्भो भो पौष्ट्रक यद् भवान् ।
हृतवाक्येन मामाह तान्यस्त्राष्टुत्सुजामि ते ॥ १९ ॥

त्याजयिष्येऽभिधानं भेदात्प्राङ्गणं मृष्णा धृतम् ।
व्रजामि शरणं तेऽद्य यदि नेच्छामि संयुगम् ॥ २० ॥

ठिति किप्वा शितैर्बाणैर्विरथीकृत्य पौष्ट्रकम् ।
शिरोऽवृश्यद् रथाङ्गेन वज्रेष्ठोन्नो यथा गिरेः ॥ २१ ॥

तथा काशिपते: कायाच्छ्रुत उत्कृत्य पत्रिभिः ।
न्यपातयत् काशिपुर्यां पञ्चकोशमिवानिलः ॥ २२ ॥

अेवं मत्सरिणां उत्त्वा पौष्ट्रकं ससर्वं हरिः ।
द्वारकामाविशत् सिद्धेर्गीयमानकथामृतः ॥ २३ ॥

स नित्यं भगवद्वानप्रध्वस्ताभिलब्धनः ।
बिभ्राणश्च हरे राजन् स्वरूपं तन्मयोऽभवत् ॥ २४ ॥

शिरः पतितमालोक्य राजद्वारे सकुष्ठलम् ।
उमिदं कस्य वा वक्त्रमिति संशिखियरे जनाः ॥ २५ ॥

हवे शत्रुओओ भगवान श्रीकृष्ण उपर त्रिशूण, गदा, मुद्रगर,
शक्ति, ऋषि, प्रास, तोमर, तलवार, पहिंश अने बाण वगेरे
शस्त्राखोधी प्रहार कर्या ॥ १६ ॥ प्रलयना समये जे रीते
अज्ञ चारे बाजुधी प्राणीओने बाणी हे छे, ते जे रीते
श्रीकृष्णे पश्च गदा, तलवार, चक्र अने बाण वगेरे
शस्त्राखोधी पौष्ट्रक तथा काशिराजनी छाथी, रथ, घोडा अने
पायदणनी अतुरंगिणी सेनाने छिन्न-लिन्न करी
नाणी ॥ १७ ॥ भगवानना चकथी भांगी गयेला रथो
उपरांत घोडा, छाथी, मनुष्य, गणेडां अने उटोना अंग-
प्रत्यंगोधी रणभूमि छवाई गई हती. ते वजते अेवुं लागतुं
हतुं, जाङ्गे ते अमूतनाथ शंकरज्ञनुं कीडा-स्थण होय. ते जोઈने
शुरवीरोनो उत्साह पक्ष वधी रथो हतो ॥ १८ ॥

भगवान श्रीकृष्णे पौष्ट्रकने कहुं – ‘अरे पौष्ट्रक! ते
हृत साथे संदेशो भोक्त्यो हतो के ‘मारां चिह्नो – अख-
शखादि छोडी हो.’ तो ते मारां शस्त्रो हवे हुं तारा उपर
छोडी रहो हुं ॥ १९ ॥ ते मारं नाम घोटी रीते धारणा
कहुं छे. तेथी हे मूर्ख! हवे हुं तारी पासेथी ते नामने पश्च
छोडीलीने जंपीश. बाडी रही तारा शरणमां आववानी वात;
तो हुं तारी साथे युद्ध न करी शक्तुं तो तारा शरणमां
आवीश ॥ २० ॥ भगवान श्रीकृष्णे आ रीते पौष्ट्रकनो
तिरस्कार करीने पोतानां तीक्ष्ण बाणोधी तेना रथने तोडी-
छोडी नाम्यो अने चकथी तेनु भाथुं, जेम इन्द्र पोताना वज्ञथी
पर्वतोना शिखरो कापे तेम, कापी नाम्युं ॥ २१ ॥ आ जे
प्रभाणे भगवाने पोतानां बाणोधी काशीनरेशनुं मस्तक पश्च
(वायु जेम कमणना पुर्यने पाडी हे छे तेम) उडाडीने
काशीनगरीमां पाडी दीधुं ॥ २२ ॥ आ प्रभाणे पोतानी
साथे देव करता पौष्ट्रकने तथा तेना मित्र काशीनरेशने
मारीने भगवान श्रीकृष्ण पोतानी राजधानी द्वारकामां पाढ़ा
आव्या. ते वजते सिंडो भगवाननी अमृतमयी कथानुं गान
करी रथा हता ॥ २३ ॥ परीक्षित! पौष्ट्रक भगवानना
इपनुं (बले ते गमे ते भावे होय) हुमेशां चितन करतो
हतो. तेथी तेनां वधां कर्मबन्धनो नाश पाम्यां. ते भगवाननो
बनावटी वेश धारणा करतो हतो, तेनाथी वारंवार भगवाननुं
स्मरण थतुं रहेवाने कारणे ते भगवाननी सात्रूप मुक्तिने
माप्त थयो ॥ २४ ॥

आ बाजु काशीमां राजमहेलना द्वार पर एक
कुडणोधी मुशोभित मस्तक पडेलुं जोઈने लोडो जात-जातना
तर्क करवा लाग्या अने विचारवा लाग्या के ‘आ कोनुं
मस्तक छ?’ ॥ २५ ॥

રાજઃ કાશિપતેજાત્વા ભહિષ્યઃ પુત્રબાન્ધવાઃ ।
પૌરાશ્ચ હતા રાજનું નાથ નાથેતિ પ્રારૂધનું ॥ ૨૬॥

સુદક્ષિણાસ્તસ્ય સુતઃ કૃત્વા સંસ્થાવિધિ પિતુઃ ।
નિહત્ય પિતૃહન્તારં યાસ્યામ્યપચિતિં પિતુઃ ॥ ૨૭॥

ઈત્યાત્મનાડભિસન્ધાય સોપાધ્યાયો મહેશ્વરમ् ।
સુદક્ષિણોર્ધ્યયામાસ પરમેણ સમાવિના ॥ ૨૮॥

પ્રીતોડવિમુક્તે ભગવાંસ્તસ્મૈ વરમદાદ્ય ભવઃ ।
પિતૃહન્તુવધોપાયં સ વબ્રે વરમીપ્સિતમ્ ॥ ૨૯॥

દક્ષિણાજિનં પરિચર ખ્રાલણેઃ સમમૃત્વિજમ् ।
અભિચારવિધાનેન સ ચાજિનઃ પ્રમથૈર્વૃતઃ ॥ ૩૦॥

સાધયિષ્યતિ સઙ્કળ્પમભ્રણાયે પ્રયોજિતઃ ।
ઈત્યાદિષ્ટસ્થા ચકે કૃષ્ણાયાભિચરનું ગ્રતી ॥ ૩૧॥

તતોડજિનરુત્થિતઃ કુષ્ણાન્મૂર્તિમાનતિભીષણઃ ।
તમતામ્રણિખાશમશુરક્ષારોદ્ગારિલોચનઃ ॥ ૩૨॥

દંધ્રોગ્રભૂકુટીદદક્ષોરાસ્ય:^૧ સ્વજિદ્વયા ।
આલિહનું સુક્રિષ્ણી નગ્નો વિધુન્વંસ્ત્રિશિખં જવલનું ॥ ૩૩॥

પદ્મભ્યાં તાલપ્રમાણાભ્યાં કમ્પયશ્વવનીતલમ્ ।
સોડભ્યધાવદ્વૃતો^૨ ભૂતૈર્દીરકાં પ્રદહનું દિશઃ ॥ ૩૪॥

તમાતિમચારદહનમાયાનં દ્વારકીક્ષઃ ।
વિલોક્ય તત્ત્સુઃ સર્વ વનદાહે મૃગા^૩ પથા ॥ ૩૫॥

અષેઃ સભાયાં કીડાનં ભગવાનં ભયાતુરાઃ ।
નાહિ ત્રાહિ ત્રિલોકેશ વહેઃ પ્રદહતઃ પુરમ્ ॥ ૩૬॥

જ્વારે એ ખબર પડી કે, આ તો કાશીનરેશનું જ મસ્તક છે, ત્યારે રાણીઓ, રાજકુમાર, રાજ્ય-પરિવારના લોકો તથા નાગરિકો રડી-રડીને વિલાપ કરવા લાગ્યા, તેઓ કહેતા હતા – ‘અરે મહારાજ! અમારો તો સર્વનાશ થઈ ગયો.’ ॥ ૨૬ ॥ કાશીનરેશનો પુત્ર હતો સુદક્ષિણ. તેણે પોતાના પિતાના અન્યેષ્ટિ સંસ્કાર કરીને મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો કે, મારું પિતાનો વધ કરનારને મારીને જ હું પિતાના ઋણમાંથી મુક્ત થઈ શકીશ. તેથી તે તેના ફુલપુરોહિત અને આચાર્યાની સાથે ખૂબ જ એકાગ્રતાપૂર્વક ભગવાન શંકરની આરાધના કરવા લાગ્યો. ॥ ૨૭-૨૮ ॥ કાશીનગરીમાં તેની આરાધનાથી પ્રસન્ન થઈને ભગવાન શંકરે વરદાન માગવા કહ્યું. સુદક્ષિણે એવું અભીષ્ટ વરદાન માગ્યું કે, મને મારા પિતાનો વધ કરનારને મારવાનો ઉપાય બતાવો. ॥ ૨૯ ॥ ભગવાન શંકરે કહ્યું, ‘તમે બ્રાહ્મણો સાથે મળીને પજના દેવતા ઋત્વિગ્લૂત દક્ષિણાજિની અભિચારવિધિથી આરાધના કરો. આમ કરવાથી તે અજિન પ્રમથગણો સાથે પ્રગટ થઈને તારો મનોરથ પૂરો કરશે, પરંતુ આ પ્રયોગ બ્રાહ્મણના ભક્ત ઉપર સફળ નહીં થાય, માટે જે બ્રાહ્મણ ભક્ત ન હોય તેના ઉપર કરજે.’ ભગવાન શંકરની આ પ્રમાણેની આજ્ઞા મેળવીને સુદક્ષિણે અનુઝ્ઠાન અંગેના નિયમો ધારણા કર્યા અને તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને મારવા માટે અભિચાર (મારણનું પુરશરણ) કરવા લાગ્યો. ॥ ૩૦-૩૧ ॥ અભિચાર પૂર્ણ થતાં જ પદ્માંડિમાંથી અતિ ભીપણ અજિન મૂર્તિમાન થઈને પ્રગટ થયો. તેનાં કેશ અને દાઢી-મૂળ તપેલા તાંબા જેવાં લાલ-લાલ હતાં. આંખોમાંથી જાણો અંગારા વરસી રહ્યા હતા. ॥ ૩૨ ॥ ઉત્ત્ર દાઢો અને વાંકી બ્રૂકુટિ અને નજી હોવાને કારણે તેના મુખ પર કૂરતા ટયકી રહી હતી. તે પોતાની જીબથી ગલોકાં ચાટતો અને ત્રણ અણીવાનું જળહળતું ત્રિશૂળ ઘુમાવતો હતો. ત્યારે તેમાંથી અજિનની જવાળાઓ નીકળતી હતી. ॥ ૩૩ ॥ તાડના વૃક્ષ જેવા લાંબા પગ હતા. તે પોતાના વેગથી પરણી ધૂજાવતો અને જવાળાઓથી દરે દિશાઓને દાડાતો દ્વારકા તરફ દોડ્યો અને થોડી જ વારમાં ત્યાં પહોંચી ગયો. તેની સાથે ઘણા-બધા ભૂતો પજી હતા. ॥ ૩૪ ॥ તે અભિચારના અજિને એકદમ પાસે આવેલો જોઈને દ્વારકાવાસી લોકો – જંગલમાં આગ લાગવાથી હરણાઓ ડરી જાય તેમ – ડરી ગયા. ॥ ૩૫ ॥ તે લોકો ભયભીત થઈને ભગવાન પાસે દોડ્યા. ભગવાન તે વખતે સભામાં ચોસર રમી રહ્યા હતા. તે લોકોએ ભગવાનને પ્રાર્થના કરી – ‘ત્રણો લોકના એકમાત્ર સ્વામી! દ્વારકાનગરી આ અજિનથી બસ્તુ થઈ જશે. આપ અમારી રક્ષા કરો. આપના સિવાય અમારી રક્ષા કરનાર અન્ય કોઈ નથી. ॥ ૩૬ ॥

૧. ન્યાણકલોરાસ્ય; ૨. હૃતે: પાહેર્દાકાં; ૩. પથા: મૃગાઃ।

श्रुत्वा तज्जनवैकलयं देख्या स्वानां च साध्यसम् ।
शरण्यः समग्रहस्याह मा भैरेत्यवितासम्यहम् ॥ ३७ ॥

सर्वस्यान्तर्बहिःसाक्षी कृत्यां माहेश्वरीं विभुः ।
विज्ञाय तदिधातार्थं पार्श्वस्थं चक्रमादिशत् ॥ ३८ ॥

तत् सूर्योटिप्रतिमं सुदर्शनं
ज्ञान्यत्यभानं प्रलयानलप्रभम् ।
स्वतेजसा एं कुमोडथं रोदसी
चक्रं मुकुन्दास्त्रमथाजिनमार्दयत् ॥ ३९ ॥

कृत्यानलः प्रतिष्ठितः स रथाङ्गपाणे-
रस्त्रौजसा स नृप भग्नमुखो निवृतः ।
वाराणसीं परिसमेत्य सुदक्षिणं तं^१
सत्यिर्जनं समदहत् स्वकृतोऽभिचारः ॥ ४० ॥

चक्रं च विष्णुस्तदनुप्रविष्टं
वाराणसीं साहस्रमालयापणाम् ।
सगोपुराङ्गालक्ष्मीष्टसङ्कुलां
सकोशहस्त्यश्चरथातशालाम् ॥ ४१ ॥

दग्ध्या वाराणसीं सर्वां विष्णुशक्तं^२ सुदर्शनम् ।
भूयः पार्श्वमुपातिष्ठत् कृष्णस्याक्षिलाष्टकमिष्टः ॥ ४२ ॥

य एतच्छ्रावयेन्मत्यं उत्तमश्लोकविक्रमम् ।
समाहितो वा श्रुशुयात् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४३ ॥

शरणागत भक्तवत्सल भगवाने ज्ञेयुं के, अमारा स्वजनो भयभीत थई गया छे अने पोकारी-पोकारीने विलाप करतां आर्त स्वरथी प्रार्थना करी रखा छे; त्यारे तेमधो हसीने कहुं - 'उरो नहि, हुं तमारी रक्षा करीश.' ॥ ३७ ॥

परीक्षित! भगवान सर्वना अंतर्यामी होवाथी बधु ज्ञेयो छे, तेओ जाणी गया के आ काशीराजनी भोक्लेली माहेश्वरी कृत्या छे. तेमधो तेना प्रतिकार भाटे पोतानी पासे ज बिराजेला सुदर्शनचक्रने आज्ञा करी. ॥ ३८ ॥ भगवान मुकुन्दनु ग्रिय अस्त्र-सुदर्शनचक्र करोडो सूर्य जेवुं तेजस्वी अने प्रलयकाणना अजिने जेवुं कांतिवाणुं छे. तेना तेजस्थी आकाश, दिशाओ अने अंतरिक्ष प्रकाशित थई गयां, अने हवे तेजो ते अभिचार अजिने क्यदी नाख्यो. ॥ ३९ ॥ भगवान श्रीकृष्णना अब सुदर्शनचक्रनी शक्तिथी कृत्यारूपी अजिनेनु भोहुं तूटी-हूटी गयुं अने तेनु तेज नष्ट थई गयुं, शक्ति कुठित थई गई अने ते त्यांथी पाणी वणीने काशीनगरीमां आव्यो अने तेजो ऋत्विज आचार्योंनी साथे सुदक्षिणने बाणीने भस्म करी नाख्यो. आ प्रमाणे तेनो अभिचार (मारण-मयोग) तेना ज विनाशनुं कारण बनी गयो. ॥ ४० ॥ कृत्यानी पाष्ठण-पाष्ठण सुदर्शनचक्र पक्ष काशी पहोच्युं, काशी बहु विशाला नगरी हती. ते भोटी भोटी अटारीओ, शब्दाभवन, बजार, नगरद्वार, द्वार परनां शिखरो, डिल्लो, भजना, हाथी, घोडा, रथ अने अन्नना गोदामोथी सुसज्ज हती. भगवान श्रीकृष्णना सुदर्शने पूरी काशीनगरी बाणीने भस्म करी नाखी अने पछी ते उत्तम कर्म करनारा भगवान श्रीकृष्ण पासे आवी गयुं. ॥ ४१-४२ ॥

जे मनुष्य उत्तम कीर्तिवाणा भगवान श्रीकृष्णना आ चरित्रने ऐकाग्रताथी सांबणे-संबणावे छे ते तमाम पापोथी छूटी आय छे. ॥ ४३ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्दे^३ उत्तरार्थं पौष्ट्रकाटिवधो नाम
पट्टचित्तमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

इसमा संख्या उत्तरार्थ-अंतर्गत पौष्ट्रक वगोरेनो वध नामनो छासठमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. तपूत्तिविश्वेत्तमद्वत् । २. विष्णुशक्तं । ३. दशमस्कन्दे पौष्ट्रकाटिवधोः पट्टचित्तमोऽध्यायः ।

૮ સત્તસઠમો અદ્યાય

દ્વિવિદનો ઉદ્ધાર

રાજોવાચ

ભૂયોડહે શ્રોતુમિચ્છામિ રામસ્યાદૃતકર્મણઃ ।
અનાનસ્યાપ્રમેયસ્ય યદન્યત્ હૃતવાન् પ્રભુ: ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકુ ઉવાચ

નરકસ્ય સખા કશ્યિદ્ દ્વિવિદો નામ વાનરઃ ।
સુગ્રીવસચિવ: સોઽથ ભ્રાતા મૈન્દસ્ય વીર્યવાન् ॥ ૨ ॥

સખ્ય: સોઽપચિતિં કુર્વન् વાનરો રાષ્ટ્રવિલલવમ् ।
પુરગ્રામાકરાન् ઘોષાનદહ્ય વલિમુત્સુજન્ ॥ ૩ ॥

કવચિત્ સ શેલાનુત્પાટ્ય તેદેશાન્ સમચૂર્ણયત् ।
આનર્તાન્ સુતરામેવ યત્રાસ્તે મિત્રહા હરિ: ॥ ૪ ॥

કવચિત્ સમુદ્રમધ્યસ્થો દોર્યામુત્કિષ્ય તજજલમ् ।
દેશાન્ નાગાયુતપ્રાણો વેલાકુલાનમજજયત્ ॥ ૫ ॥

આશ્રમાનુષિમુખ્યાનાં^૨ કૃત્વા ભગ્નવનસ્પતીન् ।
અદૂષયચ્છકુન્મૂત્રેરૂનીન્ વૈતાનિકાન્ ખલ: ॥ ૬ ॥

પુરખાન્ યોષિતો દેમ: ક્રમાભૃદ્રોણીગુહાસુ સ: ।
નિકિષ્ય ચાય્યધાચ્છેદૈ: પેશસ્કારીવ કીટકમ् ॥ ૭ ॥

એવં દેશાન્ વિપ્રકુર્વન્ દૂષયંત્ર કુલસ્ત્રિય: ।
શ્રુત્વા સુલલિતં ગીતં ગિરિં રૈવતક યયૌ ॥ ૮ ॥

તત્રાપશ્યદ્ યદુપતિં રામં પુષ્ટરમાલિનમ् ।
સુદર્શનીયસર્વાઙ્ લલનાયુથમધ્યગમ् ॥ ૯ ॥

રાજી પરીક્ષિતે પૂછ્યું — ભગવાન બલરામજી સર્વશક્તિમાન અને સુષ્ટિ-પ્રલયની સીમાથી પર છે, અન્ત છે, તેમનું સ્વરૂપ, શુષ્ણ, લીલા વગેરે મન, બુદ્ધિ અને વાણીનો વિષય નથી. તેમની એક-એક લીલા લોકમર્યાદાથી વિલક્ષણ છે, અલોકિક છે. તેમણે બીજાં જે કોઈ અદ્ભુત કર્મ કર્યા હોય, તેમને હું ફરીથી સાંભળવા હુંથું છું. ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે — પરીક્ષિત! દ્વિવિદ નામનો એક વાનર હતો. તે ભૌમાસુરનો મિત્ર, સુગ્રીવનો મંત્રી અને મેન્દનો શક્તિશાળી ભાઈ હતો. ॥ ૨ ॥ જ્યારે તેણે સાંભળ્યું કે, શ્રીકૃષ્ણે ભૌમાસુરને મારી નાખ્યો, ત્યારે તે પોતાના મિત્રના જીવામાંથી મુક્ત થવા માટે દેશનો નાશ કરવા તૈયાર થઈ ગયો. તે વાનર મોટા-મોટાં નગરો, ગામડાં, ખાણો અને આહીરોની વસ્તીઓમાં આગ લગાડીને સળગાવી દેવા માંડવો. ॥ ૩ ॥ ક્યારેક તે મોટા મોટા પર્વતોને ઉપાડીને વસ્તી ઉપર નાખી શહેરો-ગામડાઓનો કચ્ચરઘાણ વાળતો અને ખાસ કરીને આવું કામ તે આનંતર (કાડિયાવાડ) પ્રદેશમાં જ કરતો હતો. કારણ કે તેના મિત્રને મારવાવાળા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે જ દેશમાં રહેતા હતા. ॥ ૪ ॥ દ્વિવિદ વાનર દ્રશ હજાર હાથીઓનું બણ ધરાવતો હતો. ક્યારેક તે દુષ્ટ સમુદ્રમાં જિલો રહી હાથ વડે એટલું પાણી ઉછાળતો કે સમુદ્ર-દિનારાની વસ્તી ડૂબી જતી. ॥ ૫ ॥ તે દુષ્ટ તપસ્વી ગ્રધિ-મુનિઓના આશ્રમોની સુંદર-સુંદર લતા-વનસ્પતિઓનો તોડી, ઉખાડીને નાશ કરી દેતો અને તેમના પજુંડોમાં મળ-મૂત્ર નાખીને તેમને દૂષિત કરી નાખતો. ॥ ૬ ॥ જેમ ભૂજી નામનું કીટ બીજાં કીટ જંતુઓને લઈ જઈને પોતાના ધરમાં પૂરી દે છે, તેમ આ મદોન્મત વાનર સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને લઈ જઈને પર્વતોની ગુફાઓ અને કંદરાઓમાં નાખી દેતો અને બહારથી મોટી-મોટી શિલાઓ મૂકીને તેમને બંધ કરી દેતો. ॥ ૭ ॥ આ પ્રમાણે તે દેશવાસીઓને હેરાન-પરેશાન તો કરતો જ હતો અને કુળવાન સ્ત્રીઓને દૂષિત પણ કરતો હતો. એક દિવસ તે દુષ્ટ અતિ સુંદર ગીત સાંભળીને રેવતાચલ પર્વત પર આવ્યો. ॥ ૮ ॥

ત્યાં તેણે જોયું કે, યાદવશ્રેષ્ઠ બલરામજી સુંદર-સુંદર યુવતીઓના વૃન્દમાં બિરાજેલા છે. તેમનું એક-એક અંગ અત્યંત સુંદર અને દર્શનીય છે. અને વક્ષઃસ્થળ પર કમળની માળા લટકી રહી છે. ॥ ૯ ॥

૧. વહિના લૃણમ् । ૨. આશ્રમાનુનિમુખ્યાનાં ।

गायनं वारुणीं पीत्वा मदविहललोयनम् ।
विभाजमानं वपुषा प्रभित्रमिव^१ वारषम् ॥ १० ॥

दुष्टः शाखामृगः शाखामारुदः कम्पयन्^२ दुमान् ।
यके डिलडिलाशब्दमात्मानं सम्प्रदर्शयन् ॥ ११ ॥

तस्य धार्ष्यं कपेवीक्ष्य तस्तुयो ज्ञातिचापलाः ।
हास्यप्रिया विजहसुर्बलहेवपरिग्रहाः ॥ १२ ॥

ता हेलयामास कपिर्भूक्षेपैः सम्मुखादितिः ।
दर्शयन् स्वगुहं तासां रामस्य च निरीक्षतः ॥ १३ ॥

तं ग्राव्या प्राहरत् कुद्रो बलः प्राहरतां वरः ।
स वज्यप्रित्वा ग्रावाणां महिराकलशं कपि: ॥ १४ ॥

गृहीत्वा हेलयामास पूर्तस्तं कोपयन् उसन् ।
निर्भिद्य कलशं दुष्टो वासांस्यास्फलयद्य बलम् ॥ १५ ॥

कठधीकृत्य बलवान् विप्रयके मदोद्रवतः ।
तं तस्याविनयं दृष्ट्वा देशांश्च तदुपद्रुतान् ॥ १६ ॥

कुद्रो मुसलमादत् हलं चारिजिघांसया ।
द्विविदोऽपि महावीर्यः शालमुद्यम्य पाणिना ॥ १७ ॥

अभ्येत्य तरसा तेन बलं मूर्धन्यताडयत् ।
तं तु सङ्कर्षणो मूर्धिं पतन्तमयलो यथा ॥ १८ ॥

प्रतिजग्राह बलवान् सुनादेनाहनस्य तम् ।
मुसलाहतमस्तिष्ठो विरेजे रक्तधारया ॥ १९ ॥

गिरिर्यथा गैरिक्या प्रहारं नानुचिन्तयन् ।
पुनरन्यं समुत्क्षिप्य कृत्वा निष्पत्रमोजसा ॥ २० ॥

तेऽमो मधुपान करीने मधुर संगीत गाई रवा हता.
तेमनां नेत्र आनन्दना उन्मादधी विद्वन थई रह्यां हतां.
तेमनुं शरीर ए रीते शोभी रह्युं हतुं, ज्ञाते मद-जरतो
हाथी होय ॥ १० ॥ ते दुष्ट वानर वृक्षो उपर यडी जतो
अने वृक्षोने कंपावतो, क्ष्यारेक स्त्रीओनी सामे आवीने
डिलडिलाट करतो हतो ॥ ११ ॥ युवती-स्त्रीओ स्वभावे
चंचण अने हास्यप्रिय होय छे. बलरामज्ञ पासे बेढेली
स्त्रीओ ते वानरनुं जंगलीपशुं जोઈने हसवा लागी ॥ १२ ॥
(हवे ते वानर भगवान बलरामज्ञनी सामे ज ते स्त्रीओनी
अवहेलना करतो क्ष्यारेक तेमने पोतानी गुदा देखाइतो,
क्ष्यारे बूकुटिना ईशाराओ करतो, क्ष्यारेक गर्जना करीने
मोहुं देखाइतो वगेरे चेष्टाओ करवा लाग्यो ॥ १३ ॥
(वीरक्षेक बलरामज्ञ तेनी आवी चेष्टाओ जोઈने कीरित
थई गया. तेमधो तेने एक पथर मार्यो. परंतु द्विविदे
तेनाथी पोताने बचावी लीधो अने बलरामज्ञनी अवहेलना
करवा लाग्यो. ते धूर्त वानरे महिराना कणशने तो फोडी
नांझ्यो, स्त्रीओनां वस्त्रो पक्ष शाडी नांझ्यां अने हसीने
बलरामज्ञने उश्केवा लाग्यो ॥ १४-१५ ॥ परीक्षित!
ज्यारे आ प्रमाणो बणवान अने मदोन्मत्त द्विविद
बलरामज्ञनो उपहास करी तेमनो अनादर करवा लाग्यो,
त्यारे तेमधो तेनी उडताई जोઈने अने तेना द्वारा
सतावायेला अन्य देशोनी दुर्दशानो विचार करीने ते शत्रुने
मारी नाभवानी ईस्थाथी कोध करीने पोतानुं छण-मुशण
उठायुं. द्विविद पक्ष मधान बणशाणी हतो. तेषो तेना
एक हाथेथी सागनुं एक वृक्ष उपाडीने बलरामज्ञना माथा
पर मार्यु. तेमधो ते वृक्षने पोताना उपर आवतुं जोઈने
सामेथी जाली लीधुं अने पोताना सुनांद नामना मुशणथी
तेना पर प्रहार कर्यो. मुशण वागतां ज तेनुं मार्युं शाटी
गयुं अने तेमांथी लोहीनी धार बहेवा लागी. त्यारे ते
जेम पर्वत गेझथी शोभे तेम शोभवा लाग्यो. परंतु द्विविदे
पोतानुं मार्युं कूटी गयुं तेनी परवा न करी. तेजो कोध
करीने एक बीजुं वृक्ष उभाइयुं. अने ते अंभेरीने पांडां
विनानुं करी नांझ्युं, अने पछी ते वृक्षनो बलरामज्ञ पर
जोरथी प्रहार कर्यो. बलरामज्ञ ते वृक्षना सेंकडो टुकडा
करी दीधा. त्यार पछी द्विविदे फ्रीथी बीजुं वृक्ष फक्युं,

१. ग्रन्थामिन । २. कम्पयन् रुपा ।

તેનાહનત્ત સુસડુદ્ધસ્તં બલઃ શતધાચ્છિનત્ત ।
તતોડન્યેન રૂધા જધે તં ચાપિ શતધાચ્છિનત્ત ॥ ૨૧ ॥

એવં યુધ્યન્ ભગવતા ભગ્ને ભગ્ને પુનઃ પુનઃ ।
આકૃષ્ય સર્વતો વૃક્ષાન્ નિર્વક્ષમકરોદ વનમ् ॥ ૨૨ ॥

તતોડમુખ્યાચ્છિલાવર્ષ બલસ્યોપર્યમાંદિતઃ ।
તત્ સર્વ ચૂર્ણયામાસ લીલયા મુસલાયુધઃ ॥ ૨૩ ॥

સ બાહૂ તાલસઙ્કાશૌ મુષ્ટીકૃત્ય કપીશરઃ ।
આસાદ્ય રોહિણીપુત્રં તાભ્યાં વક્ષસ્યરૂજુંત ॥ ૨૪ ॥

યાદ્વેન્દ્રોડપિ તં દોભ્યાં ત્યક્તવા મુસલલાજ્ઞલે^૧ ।
જગ્તાવભ્રદ્યતુદ્ધઃ સોડપતદ્ રૂધિરં વમન્ ॥ ૨૫ ॥

ચક્રમે તેન પતતા સટ્ટઃ સવનસ્પતિઃ ।
પર્વતઃ કુરુશાર્દૂલ વાયુના નૌરિવામ્ભસિ ॥ ૨૬ ॥

જયશબ્દો નમઃશબ્દઃ સાધુ સાધ્વિતિ ચાભ્યરે ।
સુરસિદ્ધમુનીન્દ્રાણામાસીત્ કુસુમવર્ષિણામ્ ॥ ૨૭ ॥

એવં નિહિત્ય દ્વિવિદ્ય જગદ્વ્યતિકરાવહ્મ ।
સંસ્તૂપમાનો ભગવાજજનેઃ સ્વપુરમાવિશત્ ॥ ૨૮ ॥

પરંતુ ભગવાન બલરામજીએ તેના પણ સેકડો ટુકડા કરી નાખ્યા ॥ ૧૬-૨૧ ॥ આ રીતે તે વાનર બલરામજી સાથે યુદ્ધ કરતો રહ્યો. એક પછી બીજું અને બીજા પછી ત્રીજું એમ વૃક્ષો ઉપાડી-ઉપાડીને તેણે આખું વન વૃક્ષહીન કરી દીધું ॥ ૨૨ ॥ વૃક્ષ ન રહ્યાં ત્યારે તે વધારે કોપાયમાન થયો અને હવે બલરામજી ઉપર મોટી-મોટી શિલાઓનો વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. પરંતુ ભગવાન બલરામજીએ પોતાના મુશળથી તે બધી શિલાઓનો સહજતાથી ભુક્કો કરી નાખ્યો ॥ ૨૩ ॥ છેવટે કપિરાજ દ્વિવિદ પોતાના તાડ જેવા લાંબા હાથની મુક્કીઓ વાળીને બલરામજી તરફ દોડ્યો. અને બલરામજીની છાતીમાં પ્રહાર કર્યો ॥ ૨૪ ॥ હવે પાદવશ્રેષ્ઠ બલરામજીએ હળ-મુશળ બાજુ પર મૂકી દીપાં અને કોષપૂર્વક બન્ને હાથથી તેની હાંસડીમાં પ્રહાર કર્યો. ત્યારે તે લોહી ઓકતો ધરતી પર પડી ગયો ॥ ૨૫ ॥ પરીક્ષિત! આંધી આવવાથી જેમ પાણીમાં નાવ ડેલવા લાગે છે તે જ પ્રમાણે તેના પડવાથી મોટાં-મોટાં વૃક્ષો અને શિખરો સહિત આખો પર્વત ડેલવા લાગ્યો ॥ ૨૬ ॥ આકાશમાં દેવતાઓ જ્યુજ્યુકાર, સિદ્ધ લોકો 'નમો નમ:' અને મોટા-મોટા ઋષિ-મુનિઓ 'સાધુ-સાધુ'ના શબ્દઘોષ કરવા લાગ્યા અને બલરામજી પર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા ॥ ૨૭ ॥ પરીક્ષિત! દ્વિવિદે જગતમાં મોટો ઉત્પાત મચાવી મૂક્યો હતો, તેથી ભગવાન બલરામજીએ તેને આ રીતે મારી નાખ્યો અને પછી તેઓ હારકાપુરી પધારી ગયા. તે વખતે બધા નગરજનો ભગવાન બલરામજીની પ્રશંસા કરતા હતા ॥ ૨૮ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમન્દાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે^૨ ઉત્તરાર્થ દ્વિવિદવધો નામ
સપ્તાષ્ટિતમોડધ્યાય: ॥ ૬૭ ॥

દસમા સ્ક્રિપ્તના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત દ્વિવિદવધ નામનો સડસઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૧. મુસલલાઙ્ગલી । ૨. દશમસ્કન્ધે દ્વિવિદવધ: સપ્તાષ્ટિતમોડધ્યાય: ।

॥ अङ्गसठमो अद्याय ॥

कौरवो पर बलरामणो क्रोप अने साम्बनो विवाह

श्रीशुक्त उवाच

हुर्योधनसुतां राजन् लक्ष्मणां समितिज्जयः ।
स्वयंवरस्थामहरत् साम्बो ज्ञाभवतीसुतः ॥ १ ॥

कौरवाः कुपिता^१ उच्युर्द्विनीतोऽयमर्भकः ।
कट्ठीकृत्य नः कन्यामकामामहरद् बलात् ॥ २ ॥

बधीतेमं दुर्विनीतं किं करिष्यन्ति वृषभायः ।
येऽस्मत्प्रसादोपचितां हातां नो भुज्जते महीम् ॥ ३ ॥

निगृहीतं सुतं श्रुत्वा यदेष्यन्तीष्ट वृषभायः ।
भञ्जन्त्याः शमं यान्ति प्राणा ईव सुसंयताः ॥ ४ ॥

इति कर्णः शब्दो भूरिष्यशकेतुः सुयोधनः ।
साम्बमारेतिरे बहुं कुरुवृष्णानुभोडिताः ॥ ५ ॥

दृष्टवानुपावतः साम्बो धार्तराष्ट्रान् महारथः ।
प्रगृह्य रुचिरं चापं तस्यौ सिंह ईवैक्लः ॥ ६ ॥

ते ते जिधुक्षवः कुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति भाषिणः ।
आसाद् पन्तिनो भाष्णः कर्णाश्रम्यः समाकिरन् ॥ ७ ॥

सोऽपविद्धः^२ कुरुशेष्ठ कुरुभिर्यहुनन्दनः ।
नामृत्यतद्यिन्यार्भः सिंहः क्षुद्रमृगीरिव ॥ ८ ॥

विश्वकूर्क्षय रुचिरं चापं सर्वान् विव्याध सायडः ।
कर्णाठीन् पद्मरथान् वीरांस्तावद्विर्युगपत् पृथक् ॥ ९ ॥

श्रीशुक्तदेवज्ञु कहे छे — परीक्षित! ज्ञाभवतीनन्दन साम्ब एकला ज बहु भोटा-भोटा वीरो पर विजय प्राप्त करवावाणा हता. तेओ ख्यंवरमां रहेली हुर्योधननी कन्या लक्ष्मणानुं हरण करी लाभ्या. ॥ १ ॥ तेथी कौरवो भारे कोषित थर्छ कहेवा लाभ्या — ‘आ छोकरो बहु उद्दत छे. जुओ तो खरा, आँखे अमने बधाने नीचुं जेवडावी बलपूर्वक अभारी कन्यानुं अपहरण करी लीधुं. आ कन्या तो तेने ईच्छती पछा न हती. ॥ २ ॥ तेथी आ उद्दत छोकराने पकडीने बांधी दो. जो यादवो आपणा पर नाराज पछा थर्छ जरो तो आपणु शु भगाडी लेशो? तेओ तो आपणी ज कृपाधी आपणी ज आपेली धन-धान्यथी परिपूर्ण पृथ्वीने भोगवी रक्षा छे. ॥ ३ ॥ जो ते लोको आ छोकराने केद कर्यो छे ऐवुं सांभणीने अही आवशे, तो आपणे तेमनुं बधुं अभिमान उतारी ठंडा करी दर्छिशु. तेमने आपणे (संयमी पुरुषो प्राणायाम वगेरे उपायोथी ठन्डियो वशमां करी ले छे तेय) वशमां करी लर्छिशु. ॥ ४ ॥ आ वज्ञते सलामां कर्ण, शब्द, भूरिष्यवा, यशकेतु अने हुर्योधन वगेरे वीरोओ फुर्वंशना वडील-वृद्धोनी अनुमति लीधी अने साम्बने पकडी लेवानी तैयारी करी. ॥ ५ ॥

ज्यारे महारथी साम्बो जोयुं के, धृतशशना पुत्रो भारो पीछो करी रक्षा छे, त्यारे तेओ एक सुंदर धनुष्य लर्छिने तेमनी साथे युद्ध करवा तेयार थया. ॥ ६ ॥ आ बाजु कर्णने सेनापति जनावीने कौरवो धनुष्य यडावीने साम्ब पासे आवी पहोच्या अने कोषिपूर्वक तेने पकडी लेवाना ईरादाधी ‘उभो रहे! उभो रहे!’ आ प्रभाषो तेने ललकारता रहीने बाष्णोनी वर्षा करवा लाभ्या. ॥ ७ ॥ परीक्षित! पद्मनन्दन साम्ब आचिन्त्य अैश्वर्यवाणा भगवान श्रीकृष्णाना पुत्र हता. तेओ कौरवोना आकमण्याथी हरणाओना टोणा पर सिंहनी जेम तूटी पड्या. ॥ ८ ॥ साम्बो पोताना दिव्य धनुष्यनो टंकार कर्यो अने कर्ण वगेरे छ-छ महारथीओने एक साथे अने ग्रत्येकने अलग-अलग वीर्यवा लाभ्या. ॥ ९ ॥

१. कुपिता: भ्रोमू । २. सोऽपविद्धः ।

ચતુર્ભિંશતુરો વાહાનેકેન ચ સારથીન् ।
રથિનશ્ચ મહેષ્યાસાંસ્તસ્ય તતોડભ્યપૂજ્યન् ॥ ૧૦ ॥

તં તુ તે વિરથં ચકુશ્યત્વારશ્શતુરો હયાન् ।
એકસ્તુ સારથિં જધે ચિચ્છેદાન્ય; શરાસનમ् ॥ ૧૧ ॥

તં બદ્વયા વિરથીકૃત્ય કૃચ્છેણ કુરવો યુધિ ।
કુમારં સ્વસ્ય કન્યાં ચ સ્વપુરં જયિનોડવિશન् ॥ ૧૨ ॥

તરણુત્વા નારદોક્તેન રાજન् સગ્જાતમન્યવઃ ।
કુરન્ પ્રત્યુધમં ચકુરુગ્રસેનપ્રયોદિતાઃ ॥ ૧૩ ॥

સાન્યાયિત્વા તુ તાનુ રામઃ સમદ્વાન્ વૃષિપુજવાન્ ।
નૈચ્છત્ કુરણાં વૃષ્ણીનાં કલિ કલિમલાપહઃ ॥ ૧૪ ॥

જગામ હાસ્તિનપુરં રથેનાદિત્યવર્યસા ।
ખ્રાંબણૈઃ કુલવૃદ્ધેશ્ચ વૃત્તશ્ચન્ ઈવ ગ્રહૈઃ ॥ ૧૫ ॥

ગત્વા ગજાદ્વયં રામો બાલ્યોપવનમાસ્થિતઃ ।
ઉદ્ધવં પ્રેષયામાસ ધૃતરાષ્ટ્રં^૧ બુભુત્સયા ॥ ૧૬ ॥

સોડભિવન્દ્યાભિકાપુત્રં ભીષં દ્રોણાં ચ બાલિકમ् ।
દુર્યોધનં ચ વિધિવદ્ રામમાગતમભ્રવીત્ ॥ ૧૭ ॥

તેડતિપીતાસ્તમાકષ્ય પ્રામં રામં સુહત્તમમ् ।
તમર્યથિત્વાઽભિયુઃ સર્વે મજલપાણ્યઃ ॥ ૧૮ ॥

તં સજ્જમ્ય યથાન્યાયં ગ્રામર્થ્ય ચ ન્યવેદ્યન્ ।
તેષાં યે તત્ત્વભાવશાઃ પ્રણેમુઃ શિરસા બલમ् ॥ ૧૯ ॥

બન્ધૂનું કુશલિનઃ શ્રુત્વા પૃથ્વયા શિવમનામયમ् ।
પરસ્પરમથો રામો બભાષેડવિકલવં વચઃ ॥ ૨૦ ॥

તેમાંથી ચાર-ચાર બાળ તેમના ઘોડાઓને, એક-એક તેમના સારથિઓ પર અને એક-એક બાળ તે મહારથી વીરોને લગાવી દીધાં. સામ્બની આ અદ્ભુત વીરતાની આ છ્યે મહારથીઓ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૦ ॥ ત્યારબાદ તે છ્યે વીરોએ એકસાથે મળીને સામ્બને રથહીન કરી દીધો. ચાર વીરોએ એક-એક બાળથી તેમના ચાર ઘોડાને માર્યા, એકે સારથિને અને એકે સામ્બનું ઘનુષ્ય કાપી નાખ્યું. ॥ ૧૧ ॥ આ પ્રમાણે કૌરવોએ યુદ્ધમાં બહુ જ મુશ્કેલી અને કષ્પૂર્વક રથહીન સામ્બને બંદી બનાવી દીધો. પછી તેઓ તેને અને કન્યાને લઈને વિજય મનાવતા હસ્તિનાપુર આવ્યા. ॥ ૧૨ ॥

પરીક્ષિત! નારદજી પાસેથી આ સમાચાર સાંભળીને યાદવો બહુ કોણિત થઈ ગયા. તેઓ મહારાજ ઉગ્રસેનની આજ્ઞાથી કૌરવો પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. ॥ ૧૩ ॥ કલિ-કલિ નામના મલને દૂર કરવાની ખૂબી બલરામજીમાં હોવાથી તેમણે યાદવો અને કૌરવો વચ્ચેના યુદ્ધને યોગ્ય ન માન્યું, જોકે યાદવો લડાઈની પૂરી તૈયારી કરી ચૂક્યા હતા, છતાં તેમને બલરામજીએ શાંત કરી દીધા અને તે સ્વયં સૂર્ય જેવા તેજસ્વી રથ પર બેસીને હસ્તિનાપુર ગયા. તેમની સાથે થોડા બ્રાહ્મણો અને યાદવકુળના થોડા વડીલ-વૃદ્ધો પણ હતા. તે બધાની મધ્યમાં બલરામજી ગ્રહો સાથે ભગવાન ચંદ્રની જેમ શોભતા હતા. ॥ ૧૪-૧૫ ॥ હસ્તિનાપુર પહોંચીને બલરામજી નગરની બહાર એક ઉપવનમાં ઊતર્યા અને કૌરવો શું કરવા ઈશ્છે છે, એ વાતનો પત્તો મેળવવા માટે તેમણે શ્રીઉદ્ધવજીને ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે મોકલ્યા. ॥ ૧૬ ॥

ઉદ્ધવજીએ કૌરવોની સભામાં જઈને ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષમિત્રામહ, દ્રોણાચાર્ય, બાહુલીક અને દુર્યોધન વગેરેનું. વિધિપૂર્વક અભિવાદન કરીને બલરામજી જે કારણ માટે અહીં પદ્ધત્યાં છે, તે જણાવ્યું. ॥ ૧૭ ॥ પોતાના પરમ હિતેથી અને પ્રિયતમ બલરામજીના આગમનના સમાચાર સાંભળીને કૌરવો બહુ પ્રસન્ન થયા. તેમણે ઉદ્ધવજીનું વિધિપૂર્વક અર્થન કર્યું અને માંગલિક સામગ્રીઓ લઈ બલહેવજીનાં દર્શન કરવા ચાલ્યા. ॥ ૧૮ ॥ પછી પોતાની અવસ્થા અને સંબંધ પ્રમાણે નાયા લોકો બલરામજીને મધ્યા તેમજ ગાય તથા અર્ધ અર્પણ કરીને તેમનો સત્કાર કર્યો. તેમાંથી જે લોકો ભગવાન બલરામજીનો અભાવ જાણતા હતા, તેમણે મસ્તક નમાવી તેમને પ્રશામ કર્યા. ॥ ૧૯ ॥ ત્યાર બાદ તેમણે પરસ્પર એક-ભીજાના કુશળ-મંગળ પૂછ્યા અને બધા કુશળ છે એવું સાંભળીને, બલરામજીએ અત્યંત ધૈર્ય અને ગંભીરતાપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું - ॥ ૨૦ ॥

૧. ચાંસોધાં ।

उत्तरेनः किंतीशेशो यद्व आशापयत् प्रभुः ।
तद्व्यग्रधियः श्रुत्वा कुरुध्यं मा विलम्बितम् ॥ २१ ॥

यद्यूयं बहवस्त्वेऽन्नित्याऽप्यर्थमेष्टा धार्मिकम् ।
अबधीताथ तन्मृष्ये बन्धुनामैक्यकाम्यया ॥ २२ ॥

वीर्यशौर्यबलोत्तमात्मशक्तिसमं वयः ।
कुरुवो भवदेवस्य निशम्योचुः प्रकोपिताः ॥ २३ ॥

आहो महाच्छ्रितमिदं कालगत्या हुरत्यया ।
आरुरक्षत्युपानद् वै शिरो मुकुटसेवितम् ॥ २४ ॥

अते यौनेन सम्बद्धाः सहशय्यासनाशनाः ।
वृष्णयस्तुत्यतां नीता असमदत्तनुपासनाः ॥ २५ ॥

यामरव्यज्ञने शङ्खमातपत्रं च पाण्डुरम् ।
उरीटमासनं शय्यां भुज्जन्त्यस्मदुपेक्षया ॥ २६ ॥

अतं पद्मां नरदेवलाङ्घने-
दानुः प्रतीपैः इश्विनामिवामृतम् ।
पेक्षमत्मसाहोपचिता हि यादवा
आशापयन्त्यद्य गतनपा भत ॥ २७ ॥

कथमिन्नोऽपि कुरुभिर्भीष्मदोषार्जुनादिभिः ।
अद्वितमवरुन्धीत सिंहप्रस्तमिवोरणाः ॥ २८ ॥

श्रीशुक उवाच १

जन्मभन्दुश्रियोग्रद्धमहास्ते भरतर्षभ ।
आश्राय रामं दुर्वाच्यमसत्याः पुरमाविशन् ॥ २९ ॥

देहवा कुरुणां दीशील्यं श्रुत्वाऽवाच्यानि चाच्युतः ।
अवोचत् कोपसंरब्धो दुष्प्रेक्षः प्रहसन् मुहुः ॥ ३० ॥

‘सर्वसमर्थ राजाधिराज महाराज उत्तरेनश्च तमने लोकोने एक आशा करी छे, तेने तमे लोको एकाग्रताधी अने सावधानी साथे सांभणो अने विना विलम्बे तेनु पालन करो ॥ २१ ॥ उत्तरेनश्च कहुं छे – अमे जाहीओ छीओ के तमे लोकोंमे (घणा लोकोंमे) लेगा थहने अधर्मपूर्वक एकला पर्मात्मा साम्बने हराव्यो अने बंदी बनावी दीधो छे. आ बधु अमे एटले सही लही छीओ के, आपणा संबंधीओमां कूट न पडे, एकता जगत्वार्थ रहे. (तेथी हवे जगडे वधारो नहीं, साम्बने तेनी नववधु साथे अमारी पासे भोकली आपो.) ॥ २२ ॥

परीक्षित! बलरामश्चनी वाणी वीरता, शूरता अने बल-पराक्रमने छाजे तेवी तथा तेमनी शक्तिने अनुरुप हती. आ सांभणीने कोरुवो कोपी उठवा. तेओ उठेवा लाङ्घा ॥ २३ ॥ ‘अरे आ तो घणा ज आश्रयनी वात छे! भरेभर कालनी गति-केवा विचित्र छे! तेथी ज तो आजे ते पगनुं खासदु पण श्रेष्ठ मुकुटथी शोभता मस्तक पर यडवा ठाढ्हे छे. ॥ २४ ॥ आ यादवो साथे कोई रीते आपणे विवाह-संबंध बांध्यो, आ लोको आपणी साथे बेसवा, उठवा अने एक पंगतमां खावा-पीवा लाङ्घा. आपणे ज तेमने राज्य-सिंहासन आपीने राजा बनाव्या अने आपणा समकक्ष बनावी दीधा. ॥ २५ ॥ महाराजाना भहात्यने दर्शावता पंख, शंख, शेत छत्र, मुकुट, राज्यसिंहासन अने राजोचित शव्यानो उपयोग-उपलब्धो यादवो एटला भाटे करी रखा छे के, आपणे जाही जोहीने आ बाबतमां उपेक्षा करी छे. ॥ २६ ॥ बस-बस, हवे पूरुं थही गयुं. उवेथी यादवोनी पासे राज्यिहनो रहे एवी कोई आवश्यकता नवी, तेमने तेमनी पासेथी छीनवी लेवां जोहीओ. आपणे सापने दूध पाठ्ने उछेरवा जेवुं कर्यु. कारण के साप उछेरनारने करडतां खचकातो नवी. ऐ ज प्रमाणे आपणां ज आपेलां राज्यिहनो लहीने आ यादवो आपणाथी विरोध करी रखा छे. जुओ तो अरा! अमारी ज कुपाथी आ लोकोनी यढती थही छे अने हवे आ निर्लज्ज थही आपणा उपर आशा करवा नीकणी पड्या छे. घेदछे, घेदछे. ॥ २७ ॥ जेम सिंहनो भाग क्यारेय शियाण छीनवी शक्तुं नवी. ते ज प्रमाणे जो भीभ्य, द्रोण, अर्जुन वगेरे कोरवलीरो जाही-जोहीने छोडी न हे तो, आपी न हे त्यां सुधी स्वयं देवराज ठान्ह पण कोई वस्तुनो उपलब्धो कठी रीते करी शके? ॥ २८ ॥

✓ श्रीशुक देवला कहे छे – परीक्षित! कुरुवंशीओमां पोतानी कुलीनता, विशाण संज्यामां बंधुजनो (भीभ्य वगेरे)ना बल अने धन-संपत्ति तेमज राज्यलक्ष्मीना अलिमानवी ते छकी गया हता. तेमणे सामान्य शिष्याचारनी पण परवान करी अने तेओ भगवान बलरामश्चने आ प्रमाणे दुर्वचन कहीने उस्तिनापुर पाणा आव्या. ॥ २९ ॥ बलरामश्च तेमानी हुएता, अशिष्टता जोही अने तेमनां हुर्वचन पण सांभण्यां. हवे

नूनं नानामहोत्रद्वा: शान्ति नेच्छन्त्यसाधवः ।
तेषां हि प्रशमो दण्डः पशूनां लगुडो यथा ॥ ३१ ॥

अहो यद्गूरु सुसंरब्धान् कृष्णां च कुपितं शनैः ।
सान्त्वयित्वाऽहमेतेषां शमभिच्छन्तिहागतः ॥ ३२ ॥

त ईमे मन्थमतयः कलहाभिरताः खलाः ।
तं मामवशाय मुहुर्द्भाषान् भानिनोऽध्युवन् ॥ ३३ ॥

नोग्रसेनः क्षिल विभुर्भाजवृष्ट्यन्धकेश्वरः ।
शकादयो लोकपाला यस्यादेशानुवर्तिनः ॥ ३४ ॥

सुधर्माऽऽकम्यते येन पारिज्ञातोऽमराऽध्रिपः ।
आनीय भुज्यते सोऽसौ न क्षिलाध्यासनार्हेषाः ॥ ३५ ॥

यस्य पादयुगं साक्षात् श्रीरूपास्तेऽभिलेश्वरी ।
स नार्हति क्षिल श्रीशो नरदेवपरिच्छदान् ॥ ३६ ॥

यस्याऽध्रिपङ्कजरज्ञोऽभिललोकपाले-
मौल्युतमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थम् ।
भ्रह्मा भवोऽहमपि यस्य कलाः कलायाः
श्रीशोद्धरेम चिरमस्य नृपासनं कव ॥ ३७ ॥

भुज्जते कुरुभिर्दत्तं भूम्भङ्गं वृष्ट्यायः क्षिल ।
उपानहः क्षिल वयं स्वयं तु कुरवः शिरः ॥ ३८ ॥

अहो ऐश्वर्यमतानां मतानामिव भानिनाम् ।
असम्भद्रा गिरो त्रक्षाः कः सहेतानुशासिता ॥ ३९ ॥

अद्य निष्ठौरवीं पृथ्वीं करिष्यामीत्यमर्हितः ।
गृहीत्वा हलमुतस्थौ दहशिव जगत्त्रयम् ॥ ४० ॥

तेमनुं मुख कोपथी लालयोग थई गयु. ते वभते बलदेवज्ञ सामे जोई पश शकातुं न हतु. तेओ वारंवार जोरथी हसी-हसीने कहेवा लाग्या - ॥ ३० ॥ 'साचुं ज छे के, जे हुएने पोतानी कुलीनता, बण-पराक्रम अने राज्यलक्ष्मीनुं अभिमान थई जाय छे, तेओ शांति ईच्छता नथी. तेमनुं दमन करवानो, तेमने रस्ते लाववानो उपाय समझववानो नथी, बलके पशुओनी जेम दंडाना जोरे ज सीधा करवा ए ज उपाय छे. ॥ ३१ ॥ खला, जुओ तो खरा - खदा याहवो अने श्रीकृष्ण पश कोपपूर्वक लडाई माटे तैयार थई रह्या हता. हुं तेमने धीरे धारे शांत करीने समाधान करवा माटे अहीं आव्यो हुं. ॥ ३२ ॥ छतां आ मूर्खांओ आवी हुएता करी रह्या छे! आ लोकोने शांति प्रिय नथी, क्लेश प्रिय छे. आ लोको एटला खदा अभिमानी थई रह्या छे के वारंवार भारो तिरस्कार करीने अपशब्दो कही गया! ॥ ३३ ॥ ठीक छे, ठीक छे. पृथ्वीना राजाओ माटे तो शु कहेवुं, त्रिलोकना स्वामी ईन्द्र वगेरे लोकपालो जेमनी आक्षानु पालन करे छे तेवा महाराज उग्रसेन भात्र भोज, वृष्णि अने अंधकोना ज राजा नथी. तेओ सर्वसमर्थ छे. ॥ ३४ ॥ श्रीकृष्ण जे सुधर्मा सभामां बिराजे छे, ज्यां ईन्द्र वगेरे आवे त्यारे ते सभाने देवत्वलावथी प्रकाम करीने पछी अंदर प्रवेशे छे, अने जे देवताओना वृक्ष पारिज्ञातने उपाडी लावीने तेनो उपभोग करे छे, ते भगवान श्रीकृष्ण पश राज्यसिंहासनना अषिकारी नथी! सारी वात छे! ॥ ३५ ॥ संपूर्ण जगत्ना स्वामिनी भगवती लक्ष्मी स्वयं जेमनां चरणकमणोनी उपासना करे छे ते लक्ष्मीपति भगवान श्रीकृष्णचन्द्र छत्र, चामर आहि राजोचित सामग्रीओ राखी शकता नथी! ॥ ३६ ॥ खराखर छे भाई! जेमनां चरणकमणोनी २४ संतपुरुषो द्वारा सेवायेलां गंगा आहि तीर्थोने पङ्क तीर्थ बनावनारी छे, खदा लोकपालो पोताना श्रेष्ठ मुगटो पर जेमना चरणोनी २४ धारण करे छे, भ्रह्मा, शंकर, हुं अने लक्ष्मी जेमना अंशना पश अंश छीअे अने जेमना चरणोनी २४ हंमेशां धारण करीअे छीअे ते भगवान श्रीकृष्णने माटे खला, राज्यसिंहासन क्यां छे? ॥ ३७ ॥ विचारायादवो तो कौरवोअे आपेलो पृथ्वीनो टुकडो भोगवे छे. वाह, कहेवुं पडे! अमे लोको पगना खासडां छीअे अने ते कुरुवंशीओ मस्तक छे! ॥ ३८ ॥ कौरवो ऐश्वर्यथी छडीने अभिमानथी पागल थई रह्या छे. तेमनी ओक-ओक वात कठोर अने घड-भाथा विनानी छे. भारा जेवो पुरुष के जे तेमना उपर शासन करी शके छे, अमने हंड आपीने तेमने होशमां लावी शके छे - खरेखर, आमनी वातोने कई रीते सही शके? ॥ ३९ ॥ आजे हुं आ पृथ्वीने कौरवो विनानी करी दृश, आ ग्रमांडो कहीने बलरामज्ञ कोषित थई गया, जाणे त्रिलोकने भस्म करी देशे. तेओ पोतानुं हण लઈने उमा थई गया. ॥ ४० ॥

लक्ष्मीलाग्रेषु नगरमुद्दिदार्यं गजाह्वयम् ।
विचक्षुप्तं स गजायां प्रहरिष्यत्तमर्पितः ॥ ४१ ॥

जलयानभिवाघूर्णं गजायां नगरं पतत् ।
आकृष्यमाणमालोक्य कौरवा ज्ञातसम्भ्रमाः ॥ ४२ ॥

तमेव शरणं जग्मुः सकुटुभ्या जिज्ञविष्वः ।
सलक्षमणां पुरस्कृत्य साम्बं प्राञ्जलयः प्रभुम् ॥ ४३ ॥

राम रामाभिलाधारं प्रभावं न विदाम ते ।
मूढानां नः कुभुद्वीनां क्षन्तुमर्हस्यतिकम्भम् ॥ ४४ ॥

स्थित्युत्पत्तयस्यानां त्वमेको हेतुर्निराश्रयः ।
लोकान् कीडनकालीश कीडतस्ते वदन्ति हि ॥ ४५ ॥

त्वमेव मूर्धीदमनन्त लीलया
भूमारुदलं भित्तिं सहस्रमूर्धन् ।
अन्ते च यः स्वात्मनि रुद्धविश्वः
शेषेऽद्वितीयः परिशिष्यमाणः ॥ ४६ ॥

क्रोपस्तेऽभिलिखिकार्थी^१ न देखान्त च मत्सरात् ।
बिभ्रतो भगवन् सत्यं स्थितिपालनतत्परः ॥ ४७ ॥

नमस्ते सर्वभूतात्मन् सर्वशक्तिधराव्यय ।
विश्वकर्मन् नमस्तेऽस्तु त्वां वयं शरणं गताः ॥ ४८ ॥

श्रीशुक्त उवाच^२

अेवं प्रपत्तैः संविज्ञेवपमानायनैर्बलः ।
प्रसादितः सुप्रसन्नो भा विष्टेत्यत्यभयं ददी ॥ ४९ ॥

दुर्योधनः पारिवर्हु कुञ्जरान् धन्तिष्ठायनान् ।
ददी च^३ द्वादशशतान्ययुतानि तुरज्ञमान् ॥ ५० ॥

तेऽमो हणनी अशीथी वारंवारं प्रहारं करीने हस्तिनापुरने
जमीनमांथी उभाडीने गंगाज्ञना प्रवाहमां छेकी देवा भाटे
जेववा लाभ्या ॥ ४१ ॥

हण जेववाथी हस्तिनापुर ए रीते कंपवा लाभ्यु, जावो
पाणीमां नाव डेलती होय; ज्यारे कीरवो समग्र नगरने
गंगाज्ञमां धसी रहेलुं जोडीने गल्पराई गया ॥ ४२ ॥ पछी
ते लोकोंसे लक्ष्मणानी साथे साम्बने आगण करी अने
पोताना प्राणोनी रक्षा भाटे तेऽमो परिवार साथे हाथ जोडीने
सर्वशक्तिमान भगवान भवरामज्ञना शरणमां आवी
गया ॥ ४३ ॥ अने कहेवा लाभ्या - 'लोकाभिराम! अमे
आपनो प्रबाव जाङ्गता नथी, प्रभु! अमे लोको तद्दन
बालिश छीओ, मौणी कुबुद्धि छीओ; तेथी आप अमारो
अपराध कमा करो ॥ ४४ ॥ आप जगतनी स्थिति, उत्पत्ति
अने प्रलयना एकमात्र कराणा छो अने स्वयं निराधार स्थित
छो, सर्वशक्तिमान प्रभु! मोटा-मोटा ऋषिमुनिओ कहे छे
के, आप खेलाडी छो अने आ बधा ज लोको रमवानां साधन
(रमकडां) छे ॥ ४५ ॥ अनंत! आपनां हजार-हजार मस्तक
छे अने आप अनायासे ज आ समस्त भूमंडणने आपना
मस्तक उपर धारणा करी रखा छो, ज्यारे प्रलयनो समय
आवे छे, त्यारे आप समग्र जगतने पोतानामां लीन करी
लो छो, अने भान्त आप ज 'शेष' रहीने अद्वितीयउपे शयन
करो छो ॥ ४६ ॥ भगवन्! आप जगतनी स्थिति अने
पालन भाटे विशुद्ध सत्त्वमय शरीर धारणा करी रखा छो.
(आपनो आ कोध देख अथवा मत्सरने लीपे नथी, परंतु
आ तो समस्त ग्राणीओने उपदेश आपवा भाटे छे ॥ ४७ ॥
समस्त शक्तिओने धारणा करवावाणा सर्वमाणीस्वरूप
अविनाशी भगवन्! आपने अमे नमस्कार करीओ छीओ,
समस्त विश्वना रथयिता देव! अमे आपने वारंवार
नमस्कार करीओ छीओ, अमे आपना शरणे छीओ, आप
हुपा करीने अमारं रक्षण करो.' ॥ ४८ ॥

शुक्टेवच्छ कहे छे - परीक्षित! कीरवोनुं नगर
इगमगी रह्युं हतुं अने तेऽमो अत्यंत गल्पराई गया हता.
ज्यारे बधा ज कुरुवेशीओ आ प्रभाणे भगवान भवरामज्ञना
शरणमां आव्या अने तेमनी स्तुति प्रार्थना करी त्यारे
तेऽमो प्रसन्न थर्ह गया अने 'उशो नही' अमे कहीओ
अभयदान आध्यु ॥ ४९ ॥ परीक्षित! हुर्योधन तेनी पुत्री
लक्ष्मणाने बहु प्रेम करतो हतो, तेषो दहेजमां साठ-साठ
वर्षना बारसो हाथी, दश हजार घोडा, सूर्य जेवा

१. क्रोपस्तं भवु शिक्षार्थ । २. बादरायणिलवाच । ३. ददी द्विषत्साहस्रं उत्थानाभयुतानि च ।

રथાનાં ઘટ્સહલ્લાણિ રૌકમાણાં સૂર્યવર્ચસામ् ।
દાસીનાં નિષ્કકૃષ્ટીનાં સહસ્રાં દુહિતૃવત્સલઃ ॥ ૫૧ ॥

પ્રતિગૃહ્ય તુ તત્ સર્વ ભગવાન् સાત્વતર્ષભઃ ।
સસુતઃ સસુપુષ્પઃ પ્રાગાત્ સુહિત્રલભિનન્દિતઃ ॥ ૫૨ ॥

તતઃ પ્રવિષ્ટઃ સ્વપુરં હલાંયુધઃ
સમેત્ય બન્ધૂનનુરક્તચેતસઃ ।

શશંસ સર્વ યદ્દુપુજવાનાં
મધ્યેસત્માયાં કુરુપુ સ્વચેષિતમ् ॥ ૫૩ ॥

અદ્યાપિ ચ પુરં વીતત્ સૂર્યયદ્ રામવિકમમ् ।
સમુત્તતં દક્ષિણાતો ગજાયામનુદેશયતે ॥ ૫૪ ॥

પ્રકાશમાન સોનાના છ હજાર રથ, સોનાના હાર પહેરેલી એક હજાર દાસીઓ આપી ॥ ૫૦-૫૧ ॥ યાદવશ્રેષ્ઠ ભગવાન બલરામજીએ દહેજનો સ્વીકાર કર્યો અને નવ-દંપતી લક્ષ્મણા તથા સાગને સાથે લઈ કૌરવોનું અભિનંદન સ્વીકારીને દ્વારકા જવા પ્રયાણ કર્યું ॥ ૫૨ ॥ બલરામજી દ્વારકાપુરીમાં પહોંચા અને પોતાના પ્રિયજનો તથા સમાચાર જાણવા ઉત્સુક ભાઈ-બાંધવોને મળ્યા. તેમજો યાદવોની ભરેલી સભામાં હસ્તિનાપુરની પૂરી કથાનું વર્ણન કર્યું ॥ ૫૩ ॥ પરીક્ષિત! આ હસ્તિનાપુર આજે પણ દક્ષિણ તરફ ઉંચુ અને ગંગાજી તરફ કંઈક નમેલું છે અને આ પ્રમાણે તે ભગવાન બલરામજીના પરાક્રમનો પરિચય આપી રહ્યું છે. ॥ ૫૪ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતો મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંન્યે^૧ ઉત્તરાર્થ હાસ્તિનાપુરકર્ષણરૂપસકર્ષણવિજયો
નામાદ્યાષિતમોડધ્યાય: ॥ ૬૮ ॥

દસમા સુન્ધના ઉત્તરાર્થ-અંતર્ગત હાસ્તિનાપુરકર્ષણરૂપસકર્ષણવિજય નામનો અડસઠમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

ઓગણાસિદેરમો અદ્યાય

૪ દેવર્ષિ નારદજીએ જોયેલી ભગવાનની ગૃહચર્ચા

શ્રીશુક ઉવાચ^૨

નરકં નિહતં શ્રુત્વા તથોદાહું ચ યોષિતામ् ।
કૃષ્ણોનૈકેન બહીનાં તદ્ દિદ્ક્ષુ: સ્મ નારદ: ॥ ૧ ॥

ચિત્રં બતેતદેકેન વપુષા યુગપત્ પૃથક્ ।
ગૃહેષુ દ્વયાસહસ્રાં સ્ત્રિય એક ઉદાવહદત^૩ ॥ ૨ ॥

ઈત્યુત્સુકો દ્વારવતી દેવર્ષિદ્વાસુમાગમત્ ।
પુણિતોપવનારામદ્વિજાલિકુલનાદિતામ् ॥ ૩ ॥

ઉત્કુલ્લેન્દ્રીવરામભોજકલારકુમુદોત્પલે: ।
શુરિતેષુ સરસ્સુચ્યૈ: કૂજિતાં હંસસારસૈ: ॥ ૪ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! જ્યારે દેવર્ષિ નારદજીએ સાંભળ્યું કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નરકાસુર (બૌમાસુર)ને મારીને એકલા જ હજારો રાજકુમારીઓ સાથે પરણી ગયા છે, ત્યારે તેમના મનમાં ભગવાનની જીવન-ચર્ચા જોવાની અભિલાષા થઈ. ॥ ૧ ॥ તેઓ વિચારવા લાગ્યા - અહો, કેટલા આશ્વર્યની વાત છે કે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એક જ શરીરથી એક જ સમયે સોણ હજાર મહેલોમાં અલગ-અલગ સોણ હજાર રાજકુમારીનું પાણિગ્રહણ કર્યું. ॥ ૨ ॥ દેવર્ષિ નારદ આવી ઉત્સુકતાથી પ્રેરાઈને ભગવાનની લીલા જોવા માટે દ્વારકા આવી પહોંચા. ત્યાંના ઉદ્યાનો અને ઉપવનો રંગ-બેરંગી ખીલેલાં પુષ્પોથી ભરપૂર હતાં, તેમના ઉપર જાત-જાતનાં પકીઓ કલરવ કરી રહ્યા હતાં અને ભમરાઓ ગુંજ રહ્યા હતા. ॥ ૩ ॥ નિર્મળ જળથી પરિપૂર્ણ સરોવરોમાં લાલ અને સફેદ રંગનાં કમળ ખીલ્યાં હતાં. કુમુદ અને બીજા પ્રકારનાં નવજીત કમળોનું જાડો વન હતું. તેમના ઉપર હંસ અને સારસ કલરવ કરી રહ્યાં હતાં.

૧. દશમસ્કંન્યે બલદેવવિજયોઢાયાષિતમોડધ્યાય: ૨. બાદરાયણિરૂપાચ ૩. ઉવાહ પત્ર.

प्रासादलक्षैर्नवभिर्जुष्टां स्फटिकराजते: ।
महामरक्तप्रध्यैः स्वर्णरत्नपरिच्छृणुः ॥ ५ ॥

विभक्तरथ्यापथयत्वरापणैः
शालासमाभी रुचिरां सुरालपैः । .
संसिक्तमार्गाङ्गज्ञवीथिदेहली१
पतत्पताकाध्यज्ञवारितातपाम्२ ॥ ६ ॥

तस्यामन्तःपुरं श्रीमदर्थिं सर्वधिष्ठयपैः ।
उरे; ३ स्वकौशलं यत्र तवष्टा कास्येन दर्शितम् ॥ ७॥

तत्र धोडशभिः सद्भसहस्रैः समलङ्घुतम् ।
विवेशीकृतम् शौरे: पत्नीनां भवनं भक्त् ॥ ८ ॥

विष्णुं विदुमस्तम्भैर्वेद्युर्यक्षलकोत्तमैः ।
ठन्ननीक्षमयैः कुर्यार्जगत्याै चाहतविषा ॥८॥

वितानैर्निर्भित्तेस्त्वथा मुक्तादामविलभ्यतिः ।
दाज्ञरासनपर्युक्तमेष्युतामपरिष्कृतैः ॥ १०॥

દાસોભિર્નિષ્કષેઠીભિ: સુવાસોભિરલડુતમ્ ।
પુભિમ: સંજ્ઞ્યુદ્રોષ્ણીષસુવસ્ત્રમણિકુષાલૈ: ॥ ૧૧ ॥

रत्नप्रदीपनिकरधुतिभिर्निरस्त-
 धानं विचित्रवलभीषु शिखपिण्डोऽज ।
 गृत्यन्ति यत्र विहितागुरुधूपमकै-
 निर्दीन्तमीक्ष्य धनधूदय उत्तदन्तः ॥ १२ ॥

तस्मिन् समानगुणात् पवयस्सुवेष-
दासीसहस्रयतया इनूसर्वं गृहिण्या ।

હતાં. ॥ ૪ ॥ દ્વારકાપુરીમાં સ્ફટિકમણિ અને ચાંદીના નવ
લાખ મહેલ હતા. તેમાં પ્રત્યેક માળના તળિયા ઉપર જરૂરી
લાદીઓમાં અજ્ઞામોલ મરકતમણિ એટલે નીલમણિ જગમગી
રહ્યાં હતાં અને તેમાં સુવર્ણ અને હીરા વગેરે જરૂરેલાં
હતાં. ॥ ૫ ॥ દ્વારકાપુરીના રાજપથ (લાંબા-પછોળા માર્ગો),
શેરીઓ, ચોતશરીઓ અને બજાર બહુ સુંદર હતાં. ધોડા અને
પશુઓને રાખવાનાં સ્થાન, સલામિવન અને દેવ-મંદિરોને
લીધે તે વિશેષ સુંદર લાગતી હતી. માર્ગો, ચોક, શેરીઓ
અને દરવાજાઓ પર જળનો છંટકાવ કરવામાં આવ્યો હતો.
નાની નાની ઝંડીઓ અને મોટી-મોટી ધજાઓ ફરજવાને
લીધે રસ્તા-પર તહેંકો આવતો ન હતો. ॥ ૬ ॥

તે જ દારકાનગરીમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું અતિ સુંદર અંતઃપુર હતું. મોટા-મોટા લોકપાલો તેની પૂજા-પ્રશંસા કરતા રહેતા હતા. તેનું નિર્માણ કરવામાં વિશ્વકર્માએ પોતાનું સંપૂર્ણ કળા-કોશલ, બધી કારીગરીનો ઉપયોગ કર્યો હતો. તે અંતઃપુર (રાષ્ટ્રીવાસ)માં ભગવાનની રાષ્ટ્રીઓના સોણહારથી વધારે મહેલ હતા. તેમાંથી એક મોટા મહેલમાં નારદજીએ પ્રવેશ કર્યો. ॥૮॥ તે મહેલમાં વિદુમ-પ્રવાલ-મણિઓના સંલબો, વૈદૂર્યમણિનાં ઉત્તમ છજાં તથા ઠન્ડનીલમણિની દીવાલો જગમગી રહી હતી. વળી, તળિયાની લાદીઓ પણ ઠન્ડમણિથી મફલવામાં આવી હતી. જેની ચમક ક્યારેય ઓછી ન થાય તેવી હતી. ॥૯॥ વિશ્વકર્માએ કેટલાયે એવા ચંદરવા બનાવી રાખ્યા હતા, જેમાં મોતીઓની સેરો લટકતી હતી. હાથીદાંતની ખુરશીઓ અને પલંગમાં પણ શ્રેષ્ઠ મણિઓ જડવામાં આવ્યા હતા. ॥૧૦॥ અનેક દાસીઓ ગળામાં સોનાનો હાર અને સુંદર વસ્ત્રોમાં સજજ થઈને અને અનેક સેવકો પણ જામા-પાગડી અને સુંદર-સુંદર વસ્ત્રો તથા જેલાં હુંડળો પહેરીને પોતાના કાર્યમાં વ્યસ્ત હતા. ॥૧૧॥ અનેક રત્નોના દીવા પોતાના તેજથી તેનો અંધકાર દૂર કરી રહ્યા હતા. રાજભવનના ઘંડોમાં અગરના પૂપમાંથી નીકળતો ધૂપ બારી-બારણાં અને જાળીઓમાંથી બહાર પસાર થતો હતો. તેને જોઈને રંગ-બેરંગી મણિમધ્ય છજાં પર બેઠેલા મોર વાદળોના બ્રમથી ટહુકી-ટહુકીને નાથતા હતા. ॥૧૨॥ દેવર્ષિ નારદજીએ જોયું કે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે મહેલનાં સ્વામિની રુક્મિણીજી સાથે બેઠા છે અને રુક્મિણીજી દ્યાયમાં સોનાની દાંડીવાળા ચામરથી ભગવાનને પવન ઢોળી રહ્યા છે. જોકે તે મહેલમાં રુક્મિણીજના જેવાં જ ગુણ, દૃપ,

१. वीरियोद्भावं । २. मात्रीन प्रतमां आ छहा श्लोक पद्धति 'उत्कुलेन्द्रीवराम्बोऽ..... हंससारसैः ॥ ४॥' पुष्टितोपवनाराम-
दिष्टालिक्षणादिताम् ।' (उज्ज्ञानो उत्तरार्थ) एम श्लोक श्लोकानो पाठ हे, छहा श्लोकानी पढेलां नहीं. ३. सर्वविस्मापकं पत्नापत् त्वद्ग्रां कात्स्न्येन
प्रिप्तिम् । ४. कुञ्जेर्ज्ज्वर्मदक्तीत्तमैः । ५. सकर्ण्युक्तोर्खात्पैः शुवारांमहिमुक्तुलैः ।

વિપ્રો દદર્શ ચમરવ્યજનેન રૂકમ-
દહેન સાત્વતપતિં પરિવીજ્યન્ત્યા ॥ ૧૩ ॥

તં સત્ત્રિરીક્ષ્ય ભગવાન् સહસોત્થિતઃ શ્રી-
પર્યદ્વાતઃ સકલધર્મભૂતાં વરિષ્ઠઃ ।
આનભ્ય પાદયુગલં શિરસા કિરીટ-
જુદેન સાજલિરવીવિશાદાસને સ્યે ॥ ૧૪ ॥

તસ્યાવનિજ્ય ચરણૌ તદ્પઃ સ્વમૂળા-
દબિભ્રજ્જગદ્ગુરુતરોડપિ સતાં પતિહિ ।
ભ્રલષ્યદેવ ઈતિ યદ્ગુરુનામ યુક્તાં
તસ્યૈવ યચ્ચરણશૌચમશેષતીર્થમ् ॥ ૧૫ ॥

સમ્પૂર્જ્ય દેવત્રષિવર્યમૃષિઃ પુરાણો
નારાયણો નરમણો વિધિનોદિતેન ।
વાઙ્યાડભિભાષ્ય મિત્યાડમૃતમિષ્યાતં
પ્રાહ પ્રભો ભગવતે કરવામ હે કિમ् ॥ ૧૬ ॥

નારદ ઉવાચ

નેવાન્દુતં ત્વયિ વિભોડભિલલોકનાથે
મેત્રી જનેષુ સકલેષુ દમઃ ખલાનામ् ।
નિઃશ્રેયસાય હિ જગતિસ્થતિરક્ષણાભ્યાં
સ્યેરાવતાર ઉરુગાય વિદામ સુષ્ઠુ ॥ ૧૭ ॥

દદ્ધ તવાડદ્વિયુગલં જનતાપવર્ગ
ભ્રમાદિભિર્હંદિ વિચિન્યમગાધબોધિઃ ।
સંસારદ્દુપતિતોતરરણાવલભ્યં
ધ્યાયંશ્રરાભ્યનુગૃહાણ યથા સ્મૃતિઃ સ્યાત् ॥ ૧૮ ॥

તતોડન્યદાવિશાદ્ ગેહ કૃષ્ણપત્ન્યાઃ સ નારદઃ ।
યોગેશ્વરેશ્વરસ્યાજં યોગમાયાવિવિત્સયા ॥ ૧૯ ॥

અવસ્થા અને વેશ-ભૂષાવાળી હજારો દાસીઓ પણ નિરંતર ઉપસ્થિત રહેતી હતી ॥ ૧૩ ॥

નારદજીને જોતાં જ તમામ ધાર્મિકોમાં શ્રેષ્ઠ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ રક્ષિતાળના પલંગ પરથી એકદમ ઊભા થઈ ગયા. તેમણે દેવર્ષિ નારદજીના બન્ને ચરણોમાં મુકુટ ધરેલા નિજ મસ્તકથી પ્રણામ કર્યા અને હાથ જોડીને તેમને પોતાના આસન પર બેસાડ્યા. ॥ ૧૪ ॥ પરીક્ષિત! એમાં સંદેહ નથી કે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ચરાચર જગતના પરમગુરુ છે અને તેમનું ચરણોદક-ગંગાજલ સમસ્ત જગતને પવિત્ર કરવાવાળું છે. છીતાં પણ તેઓ પરમ ભક્તવત્સલ તેમજ સંતોના પરમ આદર્શ અને તેમના સ્વામી છે. તેમનું એક અસાધારણ નામ બ્રહ્માદ્યદેવ પણ છે. તેઓ બ્રાહ્મણોને જ પોતાના આરાધ્યદેવ માને છે. તેમનું આ નામ તેમના ગુરુ પ્રમાણે યોગ્ય જ છે. તેથી તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો સ્વયં નારદજીના ચરણ પખાળ્યા અને તે ચરણામૃત પોતાના મસ્તક પર પથરાવ્યું. ॥ ૧૫ ॥ નરશ્રેષ્ઠ, નરના સખા, સર્વદર્શી, પુરાણપુરુષોત્તમ ભગવાન નારાયણો શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી દેવર્ષિશ્રેષ્ઠ ભગવાન નારદજીની પૂજા કરો. ત્યાર પછી અમૃતથી પણ મીઠા પરંતુ થોડા શબ્દોમાં તેમનો સ્વાગત-સત્કાર કર્યો અને પછી કહ્યું - 'ગ્રલુ! આપ તો સ્વયં સમગ્ર જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ધર્મ, યશ, શ્રી અને ઐશ્વર્યથી પૂર્ણ છો. આપની અમે શી સેવા કરીએ?' ॥ ૧૬ ॥

દેવર્ષિ નારદજીએ કહ્યું - ભગવન્! આપ સમસ્ત લોકોના એકમાત્ર સ્વામી છો. આપના માટે એ કોઈ નવી વાત નથી કે, આપ આપના ભક્તજનોને પ્રેમ કરો છો અને દુષ્ટોકોને દંડ આપો છો. પરમયશર્ષી ગ્રલુ! આપે જગતની સ્થિતિ અને રક્ષા દ્વારા સમસ્ત જીવોનું કલ્યાણ કરવા માટે સ્વેચ્છાએ અવતાર ગ્રહણ કર્યો છે. ભગવન્! એ વાત અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ. ॥ ૧૭ ॥ એ મોટા સૌલાઙ્ઘની વાત છે કે, આજે મને આપનાં ચરણકમળોનાં દર્શન થયાં છે. આપનાં આ ચરણકમળ સંપૂર્ણ જગતના તાપને હરનારા અને મોક્ષ આપવામાં સમર્થ છે. જેમના જ્ઞાનની કોઈ સીમા નથી તેવા બ્રહ્મા, શંકર વગેરે નિરંતર પોતાના હદ્યમાં તે ચરણકમળોનું ચિત્તન કરતા રહે છે. વાસ્તવમાં આ શ્રીચરણ જ ભવદૂપમાં પડેલા લોકોને બહાર કાઢવા માટે અવલંબન છે. આપ એવી દૃષ્ટા કરો કે આપનાં ચરણકમળોની સ્મૃતિ નિરંતર રહે અને હું જ્યાં પણ રહું તેમના ધ્યાનમાં તન્મય રહું. ॥ ૧૮ ॥

❖ પરીક્ષિત! ત્યાર પછી દેવર્ષિ નારદજી યોગેશરોના પણ ઈશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની યોગમાયાનું રહસ્ય જાણવા માટે તેમનાં બીજાં પલ્લીના મહેલમાં ગયા. ॥ ૧૯ ॥

दीव्यन्तमक्षेतत्रापि प्रियया चोद्यवेन च ।
पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ २० ॥

पृष्ठश्चाविद्युधेवासौ कदाऽऽयातो भवानिति ।
क्षिप्ते किं नु पूर्णानामपूर्णैरस्मदादिभिः ॥ २१ ॥

अथापि श्रूहि नो ब्रह्मन् जन्मैतच्छोभनं कुरु ।
स तु विस्मित उत्थाय तूष्णीमन्यदगाह गृहम् ॥ २२ ॥

तत्राप्यचष्ट गोविन्दं लालयन्तं सुताञ्छिशून्^१ ।
ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमम् ॥ २३ ॥

जुह्वानं च वितानाग्नीन् यज्ञनं पञ्चमिर्मणैः ।
भोजयन्तं द्विजान् क्वापि भुज्ज्ञानमवशेषितम् ॥ २४ ॥

क्वापि सन्ध्यामुपासीनं जपनं ब्रह्म वाग्यतम् ।
ऐक्त्रं चासिर्यमेत्यां चरन्तमसिवर्तमसु ॥ २५ ॥

अश्वैर्गंजैः रथैः क्वापि विचरन्तं गदाग्रजम् ।
क्षयिच्छयानं पर्यद्देत्ते स्तूपमानं च वन्दिभिः ॥ २६ ॥

भन्नयन्तं च कस्मिंश्चिन्मन्त्रिभिश्चोद्यवादिभिः ।
जलकीडारतं क्वापि वारमुख्याबलावृतम् ॥ २७ ॥

कुत्रचिद्द्विजमुख्येभ्यो दृठं गाः स्वलङ्कुताः ।
ईतिहासपुराणानि श्रुष्ट्यन्तं^२ मज्जलानि च ॥ २८ ॥

उसन्तं हास्यकथया कदाचित् प्रियया गृहे ।
क्वापि धर्मं सेवमानमर्थकामौ च कुत्रचित् ॥ २९ ॥

ध्यायन्तमेकमासीनं^३ पुरुषं प्रकृतेः परम् ।
शुश्रूषानं गुरुन् क्वापि कामेभ्योऽसपर्यया ॥ ३० ॥

त्यां तेमहो जोयु के भगवान् श्रीकृष्ण पोतानां प्राणप्रिया अने उद्वग्नी साथे चोसरे रभी रहा छे. त्यां पक्ष भगवाने उभा यहने तेमनु स्वागत कर्यु. आसन पर बेसाइया अने विविध सामग्रीओ द्वारा भूब भक्तिपूर्वक तेमनु पूजन-अर्थन कर्यु. ॥ २० ॥ त्यार पछी भगवाने नारदज्ञने अजाह्यानी जेम पूज्यु, तुआप अहीं क्यारे पधार्या! आप तो परिपूर्ण आपाकाम - आत्माराम छो अने अमे लोको अपूर्ण गृहस्थ छीओ. आवी स्थितिमां भला, अमे आपनी शी सेवा करी शकीओ. ॥ २१ ॥ छतां पक्ष ब्रह्मस्वरूप नारदज्ञा आप केही ने केही सेवानो अवसर आपीने अमारो जन्म सक्षण करो.' नारदज्ञ आ बधुं जोहिं-सांभणीने आशर्यमां पडी गया. तेओ त्यांथी उठीने चुपचाप बीजा महेलमां चाल्या गया. ॥ २२ ॥ ते महेलमां पक्ष देवर्षि नारदज्ञे जोयु के, भगवान् श्रीकृष्ण पोताना नानां-नानां बाणकोने रमाडी रहा छे. त्यांथी पछी बीजा महेलमां गया तो त्यां जुओ छे के भगवान् स्नान करवानी तेयारी करी रहा छे. ॥ २३ ॥ (आ प्रमाणे देवर्षि नारदज्ञे विभिन्न महेलोमां भगवानने भिन्न-भिन्न कार्य करता जोया.) क्यांक तेओ यज्ञकुर्डमां हवन करी रहा छे तो क्यांक पंचमहायज्ञोथी देवताओनी आराधना करे छे. क्यांक ब्राह्मणोने भोजन करावी रहा छे। तो क्यांक यज्ञनु अवशेष स्वयं जमी रहा छे. ॥ २४ ॥ क्यांक संध्या करी रहा छे तो क्यांक मौनपूर्वक गायत्री-जप करी रहा छे. क्यांक ढाल, तलवार हाथमां लहीने तेने चलाववाना दाव खेली रहा छे. ॥ २५ ॥ क्यांक हाथी, धोडा अथवा रथमां बेसीने विचरण करी रहा छे, क्यांक पलंग पर सूर्ई रहा छे, तो क्यांक बंदीज्ञ तेमनी सुति करी रहा छे. ॥ २६ ॥ कोई महेलमां उद्वव वगेरे भंत्रीओ साथे कोई गंभीर विषयमां विचार-विनिमय करी रहा छे तो क्यांक श्रेष्ठ वारांगनाओनी वच्चे जलकीडा करी रहा छे. ॥ २७ ॥ क्यांक श्रेष्ठ ब्राह्मणोने वस्त्राभूषणाथी सजावेली गायोनु दान करी रहा छे तो क्यांक भंगलमय ठितिलास-पुराणोनु श्रवण करी रहा छे. ॥ २८ ॥ क्यांक कोई पल्लीना महेलमां पोतानी प्राणप्रियानी साथे हास्य-विनोहनी वातो करीने छसी रहा छे तो क्यांक धार्मिक कार्य करी रहा छे, क्यांक अर्थनु सेवन करी रहा छे - पनसंग्रह अने पनवृद्धिना कार्यमां लागेला छे, तो क्यांक धर्मने अनुदूषण गृहस्थोयित विषयोनो उपलोग करी रहा छे. ॥ २९ ॥ क्यांक ऐकांतमां बेसीने प्रवृत्तिथी अतीत पुराण-पुरुषनु ध्यान करी रहा छे, तो क्यांक गुरुज्ञनोने अभीष्ट सामग्री अर्पण करीने तेमनी सेवा-शुश्रूषा करी रहा छे. ॥ ३० ॥

१. विश्वन् सुतान्। २. गायन्तं। ३. ध्यायन्तास्ते क्व चात्मनं। ४. कामलोकीः।

कुर्वन्तं विग्रहं उक्षित् सन्धिं चान्यत्र केशवम् ।
कुत्रापि सह रामेण चिन्तयन्तं सतां शिवम् ॥ ३१ ॥

पुत्राणां दुष्टितृष्णां य काले विघ्नपथापनम् ।
दारैर्वैरैस्तत्सदैशः कल्पयन्तं विभूतिभिः ॥ ३२ ॥

प्रस्थापनोपानयनैरपत्यानां महोत्सवान् ।
वीक्ष्य योगेश्वरेशस्य येषां लोका विसिस्मिरे ॥ ३३ ॥

यज्ञन्तं सकलान् देवान् क्वापि क्तुभिरुर्जितेः ।—
पूर्तयन्तं क्वचिद् धर्मं कूपारामभठादिभिः ॥ ३४ ॥

यरन्तं भृगयां क्वापि हयमारुण्यं सैन्धवम् ।
धन्तं ततः पशून् भेद्यान् परीतं यदुपुञ्जवैः ॥ ३५ ॥

अव्यक्तलिङ्गं प्रकृतिष्यन्तः पुरगृहादिषु ।
क्वचिच्यरन्तं योगेशं ताङ्गावभुमुत्सया ॥ ३६ ॥

अथोवाच हृषीकेशं नारदः प्रहसन्निव ।
योगमायोदयं वीक्ष्य मानुषीभीयुधो गतिभ् ॥ ३७ ॥

विदाम योगमायास्ते दुर्दर्शा अपि मायिनाम् ।
योगेश्वरात्मन् निर्भाता भवत्पादनिषेवया ॥ ३८ ॥

अनुज्ञानीहि भां देव लोकांस्ते यशस्वाऽप्युतान् ।
पर्यटामि तवोद्गायन् लीलां भुवनपावनीम् ॥ ३९ ॥

श्रीबगवानुवाच

प्रग्नान् धर्मस्य वक्ताऽहं कर्ता तदनुमोदिता ।
तस्मिन्द्वयेऽलोकमिममास्थितः पुत्र माभिदः ॥ ४० ॥

श्रीशुक्तुवाच

ईत्याचरन्तं सद्गर्मान् पावनान् गृहमेषिनाम् ।
तमेव सर्वगेहेषु सन्तमेकं दृशी ह ॥ ४१ ॥

देवर्षि नारदज्ञभे जोर्युं के, भगवान् जोर्हनी साथे पुढ़नी वात करी रहा छे तो क्यांक समाधाननी. क्यांक भगवान् बलरामज्ञ साथे बेसीने सत्पुरुषोना कल्याण माटे चर्चा-विचारणा करी रहा छे. ॥ ३१ ॥ क्यांक उचित समये पुत्र अने कन्याओं माटे तेमना अनुरूप पत्नी अने परोनी साथे खूब ज पामधूमथी विधिवत् लग्न करावी रहा छे. ॥ ३२ ॥ क्यांक वरमांथी कन्याने विदाय आपी रहा छे तो क्यांक कन्याने तेझी लाववानी तैयारी करी रहा छे. योगेश्वरेश्वर भगवान् श्रीकृष्णना आ विचाट उत्सवोने जोर्हने बधा लोको आश्र्य-यक्ति थहि जता हता. ॥ ३३ ॥ क्यांक मोटा-मोटा पक्षो द्वारा समस्त देवताओनुं यज्ञन-पूज्ञन अने क्यांक कृष्ण-बगीचा तथा मठ वगेरे बनावीने ईशापूर्त धर्मनुं आचरण करी रहा छे. ॥ ३४ ॥ क्यांक पादवोनी वच्चे सिन्धु देशना पोडा पर बेसीने मृगया करी रहा हता, अने तेमां पक्ष माटे पवित्र सामग्री एकठी करी रहा छे. ॥ ३५ ॥ अने क्यांक प्रजामां तथा अंतःपुरना महेलोमां वेशपलटो करीने छुपा रुपे बधानो अलिग्राम जाणवा माटे विचरण करी रहा छे. केम न करे, भगवान् स्वयं योगेश्वर छे! ॥ ३६ ॥

परीक्षित! आ प्रमाणे मनुष्यना जेवी लीला करी रहेला भगवान् श्रीकृष्णनी योगमायानो वैभव जोर्हने देवर्षि नारदज्ञभे हसतां-हसतां तेमने कह्युं - ॥ ३७ ॥ ‘योगेश्वर! आत्मदेव! आपनी योगमाया ब्रह्मां वगेरे मोटा-मोटा मायावीओ भाटे पक्ष अगम्य छे. परंतु हुं आपनी योगमायानुं रहस्य जाण्युं छुं, केम्के, आपनां चरणकमणोनी सेवा करवाई ते स्वयं ज मारी सामे प्रगट थहि गहि छे. ॥ ३८ ॥ देवताओना पक्ष आराध्य-देव भगवन्! यौद, भुवन आपना सुप्यशथी परिपूर्वी थहि रहा छे. हवे मने आशा आपो, हुं आपनी त्रिभुवनने पवित्र करनारी लीलाओनुं गान करतो रहीने ते लोकोमां विचरण करे. ॥ ३९ ॥

भगवान् श्रीकृष्णो कह्युं - देवर्षि नारदज्ञ! हुं ज धर्मनो उपदेशक, पालन करवावाणो अने तेनुं अनुरक्षान करवावाणाओनुं अनुमोदन करनार पक्ष छुं. तेथी संसारने धर्मनो उपदेश आपवाना उदेशथी ज हुं आ प्रमाणे धर्मनुं आचरण करी रहो छुं. मारा प्रिय पुत्र! तमे मारी आ योगमाया जोर्हने मोहित न थशो. ॥ ४० ॥

श्रीशुक्तुवाच कहे छे - आ प्रमाणे भगवान् श्रीकृष्ण गृहस्थोने पवित्र करवावाणा श्रेष्ठ धर्मानुं आचरण करी रहा हता. जोके तेओ एक ज छे, छतां पक्ष देवर्षि नारदज्ञभे तेमने दरेक पत्नीना महेलमां अलग-अलग जोया. ॥ ४१ ॥

कुरुस्यानन्तवीर्यस्य योगमायामहोदयम् ।
मुहुर्द्धवा ऋषिरभूद् विस्मितो जातकैतुकः ॥ ४२ ॥

इत्यर्थकामधर्मेषु कुरुते श्रद्धितात्मना
सम्पद्सम्भाजितः प्रीतस्तमेवानुस्मरन् ययौ ॥ ४३ ॥

अेवं मनुष्यपदवीमनुवर्तमानो
नारायणोऽभिलभवाय गृहीतशक्तिः ।
ऐमेडज्ज घोडशसहस्रवराङ्गनानां
सत्रीऽसौहृदनिरीक्षणाहसज्जुः ॥ ४४ ॥

यानीह विश्वविलयोऽववृत्तिहेतुः
कर्माण्ड्यनन्यविषयाणि हरिश्चकार ।
यस्त्वज्ञ गायति शृणुत्यनुभोदते वा
भक्तिर्भवेद् भगवति ह्यपवर्गमार्गे ॥ ४५ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे^१ उत्तरार्थं श्रीकृष्णगार्हस्थान्दर्शनं
नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

इसमा संख्या उत्तरार्थ-अंतर्गत श्रीकृष्णना गार्हस्थ्यनु दर्शन नामनो ओग्वासितेरमो अथाय समाप्त.

—★—

सितेरमो अद्याय

भगवान् श्रीकृष्णनी नित्यर्था अने तेमनी पासे जंरासंधना केदी राजाओना हूतनु आववुं

श्रीशुक्तुवाय^२

अथोषस्युपवृत्तायां कुकुटान् कृज्ञोऽशपन् ।
गृहीतकङ्कयः पतिभिर्माधव्यो विरहातुराः ॥ १ ॥

वयांस्युक्तवृन् कुरुं बोध्यन्तीव वन्दिनः ।
गायत्स्वलिखनिराणि मन्दारवनवायुभिः ॥ २ ॥

मुहूर्तं तं तु वैदर्भी नामृष्यदतिशोभनम् ।
परिरम्भविश्वेषात् प्रियबाह्यात् गता ॥ ३ ॥

भगवान् श्रीकृष्णनी शक्तिअनंताहे. तेमनी योगमायानु परम और्य वारंवार जोहीने देवर्षि नारदज्ञना विस्मय अने उत्कंठानी सीमा न रही. ॥ ४२ ॥ द्वारकामां भगवान् श्रीकृष्ण गृहस्थनी जेम ऐवुं आचरण करता हता, जाणे धर्म, अर्थ, कामदृप पुरुषार्थीमां तेमनी बहु श्रद्धा होय. तेमनो देवर्षि नारदज्ञनु बहु सन्मान कर्यु. तेओ अत्यंत प्रसन्न थहीने भगवानना गुणगान गाता रहीने त्यांथी प्रस्थान करी गया. ॥ ४३ ॥ राजन्! भगवान् नारायण संपूर्ण जगतना कल्याण माटे पोतानी अचिन्त्य महाशक्ति योगमायानो स्वीकार करे छे अने आ रीते मनुष्य जेवी लीला करे छे. द्वारकापुरीमां सोणहजारथी पक्ष अधिक पत्नीओ पोतानी लक्ष्मायुक्त अने प्रेमलक्षी दृष्टि तथा मंद-मंद हास्य साथे तेमनी सेवा करती हती. अने तेओ तेमनी साथे विहार करता हता. ॥ ४४ ॥ भगवान् श्रीकृष्ण जे लीलाओ करी छे, तेवी लीला बीजूं कोई करी शक्तुं नथी. परीक्षित! तेओ विश्वनी उत्पत्ति, स्थिति अने प्रलयना परम धारणा हे. जे तेमनी लीलाओनु गान-श्रवण करे छे अने गान-श्रवण करनाराओनु अनुभोदन करे छे, तेने मोक्षना मार्गस्वरूप भगवान् श्रीकृष्णना चरणोमां परम प्रेमभयी भज्ञि प्राप्त थही जाप छे. ॥ ४५ ॥

श्रीशुक्तेवज्ञ कहे छे — परीक्षित! ज्यारे प्रातःकाळ थवा आवतो, कुकडा बोलवा लागता, त्यारे ते श्रीकृष्णपत्नीओ, के जेमना कंठमां श्रीकृष्ण पोतानी भुजा वडे आलिंगन आपी रह्या छे, श्रीकृष्णथी विभूतां थवुं पढ़ो एम विचारीने व्याकुण थही एम कहेती के ‘आ कुकडाओ ना बोल्या होत तो सारं.’ ॥ १ ॥ ते वधते मंदारनां पुण्योनी सुगंधियी सुवासित वायु वातो हतो. भमराओ तालस्वरे संगीतनो तान छेदी देता. पक्षीओ जागी जतां अने बंदीजनोनी जेम भगवान् श्रीकृष्णने जगाडवा माटे मधुर स्वरथी कलरव करवा लागतां. ॥ २ ॥ ए प्रभातना समये पति श्रीकृष्णना बाहुओ वर्षे रहेलां रक्षितीज्ञ, पतिना आलिंगनथी वियोग थरो गेवी आशंकाथी ते सुंदर अने पवित्र ब्राह्ममुहूर्तने पक्ष असह समज्वा लागतां हतां. ॥ ३ ॥

१. उत्तरार्थ अंतर्गतितमोऽध्यायः । २. बाह्यसितेरमोऽध्यायः ।

ભ્રાહ્મે મુહૂર્ત ઉત્થાય વાર્યુપસ્પૃશ્ય માધવઃ ।
દધ્યૌ પ્રસન્નકરણ આત્માનં તમસઃ પરમ ॥૪॥

એક સ્વયંજ્યોતિરનાન્યમંયં^१
 સ્વસંસ્થયા નિત્યનિરસ્તકલભમ् ।
 બ્રહ્માભ્યમસ્યોઽવનાશહેતુભિ:
 સ્વશક્તિભિર્લક્ષિતભાવનિર્વિતિમ् ॥ ૫॥

अथाप्लुतोऽभ्यस्यमले यथाविधि
 कियाकलापं परिधाय वाससी ।
 चकार सन्ध्योपगमादि सत्तमो
 हुतानलो भ्रत जआप वाञ्यतः ॥ ६ ॥

उपस्थायाऽमुद्यन्तं तर्पयित्वाऽऽत्मनः कलाः ।
देवानुधीन् पितृन् वृद्धान् विप्रानभ्यर्थ्य चात्मवान् ॥ ७॥

ऐनूनां रुक्मशृङ्गीषां साध्वीनां भौक्तिक्षजाम् ।
पथस्थिनीनां गृष्टीनां सवत्सानां सुवाससाम् ॥ ८ ॥

ਦੌ ਰੂਪਖੁਰਾਗ੍ਰਾਣਾਂ ਕੌਮਾਜਿਨਤਿਕੈ: ਸਹ ।
ਅਲਾਉਤੇਭਿੋ ਵਿਪ੍ਰੇਭਿੋ ਬਦੁੰ ਬਦੁੰ ਫਿਨੇ ਫਿਨੇ ॥੮॥

गोविप्रदेवतावृद्धगुरुन्^२ भूतानि सर्वशः ।
नमस्कृत्यात्मसभूतीर्भजालानि^३ समस्पृशत् ॥ १०॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દરરોજ બ્રાહ્મમુખૂર્તમાં જ ઉઠી જતા
 અને હાથ-મોહું ધોઈને પોતાના માયાતીત આત્મસ્વરૂપનું
 ધ્યાન કરતા. તે સમયે તેમનું રોમ-રોમ આનંદથી ખીલી
 ઉઠતું હતું. ॥૪॥ પરીક્ષિત! ભગવાનનું આત્મસ્વરૂપ
 એક છે અર્થાતું અદ્વિતીય છે, સ્વયંપ્રકાશસ્વરૂપ છે, તથા
 તે જ તે છે - તેમના જીવાય અન્ય કંઈ છે જ
 નહિ, અખંડ છે, અવિનાશી છે, આત્મસ્વરૂપમાં રહેવાના
 કારણે તેમાં કોઈ ઉપાધિદોષ નથી અને જે 'બ્રહ્મ'
 નામથી કહેવાય છે. આ વિશ્વની ઉત્પત્તિ, પાલન અને
 સંહારનું કારણ છે. તેમની શક્તિઓને કારણે જ આ
 વિશ્વની સત્તા અને આનંદ પ્રકાશિત થાય છે. ॥૫॥
 ત્યાર બાદ તેઓ વિષિપૂર્વક નિર્ભળ અને પવિત્ર જ્યામાં
 જ્ઞાન કરતા. પછી શુદ્ધ ધોતી પહેરીને, ઉપવસ્ત્ર
 ઓઢીને યથાવિષિ નિત્યકર્મ સંધ્યાવંદન વગેરે કરતા.
 ત્યાર પછી હવન કરતા અને મૌન રહી ગાયત્રી-
 જ્યોતિ કરતા. કેમ ન કરે, તેઓ સત્પુરુષોના આદર્શ
 છે. ॥૬॥ ત્યાર પછી સૂર્યોદયના સમયે સૂર્યોપસ્થાન
 કરતા અને પોતાના અંશસ્વરૂપ દેવતાઓ, ઋષિઓ તથા
 પિતૃઓનું તર્પણ કરતા. પછી કુળના વડીલ-વૃદ્ધો અને
 બ્રાહ્મણોનું વિષિપૂર્વક પૂજન કરતા. ત્યાર પછી પરમ
 મનસ્વી શ્રીકૃષ્ણ દૂધ આપતી, પ્રથમવાર વિયાઘેલી,
 વાછરડાવાળી, શાંત ગાયોનું દાન આપતા. દાનમાં
 અપાતી ગાયોને સુંદર વરણો અને મોતીઓની માળાઓ
 પહેરાવવામાં આવતી. શિંગડીઓમાં સોનું અને પગની
 ખરીઓમાં ચાંદી મટવામાં આવતી. તે ગાયો બ્રાહ્મણોને
 વખાભૂષણથી સુસજજ કરીને, રેશમી વસ્ત્ર, મુગચ્છ
 અને તિલક કરીને દરરોજ તેરહજાર ચોર્યાશી ગાયોનું
 આ રીતે દાન આપતા. ॥૭-૮॥ ત્યાર પછી પોતાની
 વિભૂતિરૂપ ગાયો, બ્રાહ્મણો, દેવતાઓ, કુળના વડીલ-
 વૃદ્ધો, ગુરુજનો અને સમસ્ત પ્રાણીઓને પ્રજ્ઞામ કરીને
 માંગલિક વસ્તુઓનો સ્પર્શ કરતા. ॥૧૦॥

૧. ઓફિસ | ૨. ઓફિસાનું ગુરુત્વાનું | ૩. નમસ્કરણાત્મનો ભૂતીં |

आत्मानं भूषयामास नरलोकविभूषणम् ।
वासोभिर्भूषणैः स्वीपैर्दिव्यस्तगनुलेपनैः ॥ ११ ॥

अवेक्ष्याज्यं तथाऽङ्गर्थं गोवृष्टिर्जटेवतः ।
कामांश्च सर्ववर्णानां पौरान्तःपुरचारिणाम् ।
प्रदाय प्रकृतीः कामैः प्रतोष्य प्रत्यनन्त ॥ १२ ॥

संविभूज्याग्रतो विप्रान् लक्ष्माभूलानुलेपनैः ।
सुहृदः प्रकृतीर्दानुपायुक्त ततः स्वयम् ॥ १३ ॥

तावत् सूत उपानीय स्यन्दनं परमाहुतम् ।
सुग्रीवाद्यैर्द्यैर्युक्तं प्रणाम्यावस्थितोऽग्रतः ॥ १४ ॥

गृहीत्वा पाणिना पाणी सारथेस्तमथारुहत् ।
सात्यक्युद्धवसंयुक्तः पूर्वाद्रिभिर्भास्करः ॥ १५ ॥

ईक्षितोऽन्तःपुरस्त्रीणां सत्रीउप्रेमवीक्षितेः ।
कृच्छ्राद्विसृष्टो निरग्नज्ञातहासो हरन् मनः ॥ १६ ॥

सुधर्माभ्यां सभां सर्ववृष्णिग्रामिः परिवारितः ।
प्राविशद् यन्निविष्टानां न सन्त्यज्ञं घृम्यः ॥ १७ ॥

तत्रोपविष्टः परमासने विभु-
र्भौ स्वभासा कुभोऽवभासयन् ।
वृतो नुसिंहैर्यद्विर्यहृतभो
यथोदुराजो द्विवि तारकागणैः ॥ १८ ॥

तत्रोपमन्त्रिष्ठो राजन् नानाहास्यरसैर्विभुम् ।
उपतस्युर्नटाचार्या नर्तक्यस्ताहुवैः पृथक् ॥ १९ ॥

मृदुज्ञवीष्णामुरज्येषुतालदरस्वनैः ।
ननुतुर्गुरुभृतुश्च सूतमागधवन्दिनः ॥ २० ॥

परीक्षित! जोके भगवानना दिव्य शरीरनु सहज सौंदर्यं च
मनुष्यलोकनु आभूषण छे, छतां पक्ष तेओ पोतानु पीताभर
वगेरे दिव्य वस्त्रो, कौस्तुभाटि आभूषणो, पुण्योना धार अने
चन्दन वगेरे दिव्य अंगरागथी पोताने शशागरता ॥ ११ ॥
त्यार पक्षी तेओ धी अने दर्पणमां पोतानु मुखारविंद
निष्ठाणता, गाय, ऋषभ, भ्राह्मण अने देव-प्रतिभाषोनां
दर्शन करता, पक्षी नगरजनो अने अंतःपुरमां रहेवावाणा
चारे वर्षाना लोकोनी अभिलाखाओ पूरी करता अने पक्षी
पोताना अन्य नगरवासी प्रजाजनोनी कामनापूर्ति करीने
तेमने संतुष्ट करता अने आ बधाने प्रसन्न जोडीने स्वयं
आनंदित थुता ॥ १२ ॥ तेओ पुष्यमाणा, तांबूल, चंदन अने
अंगराग वगेरे वस्तुओ पहेलां भ्राह्मणो, सगा-संबंधीओ,
मंत्रीओ अने राष्ट्रीओने वहेयता अने तेमांथी बयेली
सामग्रीनो पोते उपयोग करता ॥ १३ ॥ भगवान आ बधा
कार्यमांथी परवारी जाय त्यां सुधीमां दारुक सारथि, सुग्रीव
वगेरे घोडाओ जोडीने रथ लहू आवतो अने प्रणाम करीने
भगवाननी सामे ऊबो रही जतो ॥ १४ ॥ त्यार पक्षी
भगवान श्रीकृष्ण सात्यकि अने उद्वश्चनी साथे पोताना धाथ
वडे सारथिनो धाथ पक्षीने रथमां बेसी जता — भराबर ते
ज रीते जेम बुवनभास्कर भगवान सूर्य उदयाचल पर आढुढ
थाय छे ॥ १५ ॥ ते वधते राष्ट्रीवासनी स्त्रीओ लज्जा तथा
प्रेमलवी दृष्टिथी तेमने जोवा लागती अने बहु कष्टपूर्वक तेमने
विदाय आपती, भगवान हसीने तेमनां चिताने चोरीने
महेलमांथी बहार नीकणता ॥ १६ ॥

परीक्षित! त्यारबाद भगवान श्रीकृष्ण यादवोनी साथे
सुधर्मा नामक सभामां प्रवेश करता, ते सभानो एवो महिमा
छे के, ते लोको ते सभामां जहीने बेसता तेमने भूष-
तरस, शोक-मोह अने जरा-मृत्यु — आ छ विकारो स्पर्श
करी शक्ता नही ॥ १७ ॥ आ प्रमाणे भगवान श्रीकृष्ण
बधी राष्ट्रीओथी अलग-अलग विदाय लहीने, एक ज उपमां
सुधन्वा सभामां प्रवेश करता अने त्यां जहीने श्रेष्ठ सिंहासन
पर बिराजता, तेमनी अंगकान्तिथी दिशाओ प्रकाशित थती
हती, ते सभये यादव वीरोनी वच्ये आकाशमां ताराओनी
वच्ये चन्द्रमानी जेम तेओ शोभायमान थता हता ॥ १८ ॥
परीक्षित! सभामां दिवृष्टको अनेक प्रकारना हास्य-विनोदथी,
अभिनेताओ अभिनयथी अने नर्तकीओ कणापूर्ण नृत्यथी
पोतानी अलग-अलग दुक्कीओ साथे भगवाननी सेवा
करती ॥ १९ ॥ ते वधते मृदुंग, वीश्वा, पञ्चावज,
वांसली, जंग अने शंखना ध्वनिथी सूत, मारुष तथा
बंदीजनो नाची जाइने भगवाननी सुति करता ॥ २० ॥

१. न्याशणीः २. कुभो विचारणा ।

તત્ત્રાહુભ્રાન્ધણાः કેચિદાસીના બ્રહ્મવાદિનઃ ।
પૂર્વેષાં પુષ્યયશસાં રાજાં ચાકથયન् કથાઃ ॥ ૨૧ ॥

તત્ત્રૈકઃ પુરુષો રાજમાગતોડપૂર્વદર્શનઃ ।
વિજ્ઞાપિતો ભગવતે પ્રતીહારૈઃ પ્રવેશિતઃ ॥ ૨૨ ॥

સ નમસ્કૃત્ય કૃષ્ણાય પરેશાય કૃતાજ્જલિઃ ।
રાજામાવેદ્યદ્દુઃખં જરાસંધનિરોધજમ् ॥ ૨૩ ॥

યે ચ દિગ્વિજ્યે તસ્ય સત્તિં ન યયુર્નૃપાઃ ।
પ્રસત્ત્વ રૂદ્ધાસ્તેનાસત્ત્વયુતે દે ગિરિવ્રજે ॥ ૨૪ ॥

કૃષ્ણ કૃષ્ણાપ્રમેયાત્મન् પ્રપત્નભ્યભજન ।
વયં ત્વાં શરણાં યામો ભવભીતાઃ પૃથગ્યઃ ॥ ૨૫ ॥

લોકો વિકર્મનિરતઃ કુશલે પ્રમતઃ
કર્મએષ્યયં^૨ તવદુદિતે ભવદર્થને સ્વે ।
યસ્તાવદસ્ય ખલવાનિહ જીવિતાશાં
સધશિછનતયનિમિધાય નમોડસ્તુ તસ્મૈ ॥ ૨૬ ॥

લોકે ભવાજગાદિનઃ કલયાવતીર્ણઃ
સદ્ગુરક્ષણાય ખલનિગ્રહણાય ચાન્યઃ ।
કશ્ચિત્તુ ત્વદીયમતિયાતિ નિદેશમીશ
કિ વા જનઃ સ્વકૃતમૃચ્છિતિ તત્ત્વ વિજઃ ॥ ૨૭ ॥

સ્વખાયિતં નૃપસુખં પરતત્ત્રમીશ
શશુદ્ધેન મૃતકેન ધુરં વહામઃ ।
હિત્વા તદાત્મનિ સુખં ત્વદીહલભ્યં
કિલશ્યામહેડતિકૃપણાસ્તવ માયયેહ ॥ ૨૮ ॥

કોઈ-કોઈ કુશળ વ્યાખ્યાતા બ્રાહ્મણો ત્યાં બેસીને વેદમંત્રોની
વ્યાખ્યા કરતા અને કોઈ-કોઈ પૂર્વકાળના રાજાઓનાં ચરિત્રો
કહી સંબણ્ધાવતા ॥ ૨૧ ॥

એક દિવસ દ્વારકાપુરીની રાજસભાના દ્વાર પર એક નવો
માણસ આવ્યો. દ્વારપાલોએ તેના આવવાની સૂચના
ભર્ગવાનને આપીને તેને સભાભવનમાં હાજર કર્યો. ॥ ૨૨ ॥
સે મનુષ્યે પરમાત્મા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને હથ જોડીને નમસ્કાર
કર્યા અને તે રાજાઓ કે જેમણે જરાસંધના દિગ્વિજ્ય સમયે તેની
સામે માથું જુકાવ્યું ન હતું અને બળપૂર્વક કેદ કરી લેવામાં આવ્યા
હતા, જેમની સંખ્યા વીશ હજારની હતી, તેમનું જરાસંધના બંદી
બનવાનું દુઃખ, શ્રીકૃષ્ણ સામે નિવેદન કર્યું - ॥ ૨૩-૨૪ ॥
'સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ । આપ મન-વાણીથી અગોચર છો.
જે આપના શરણમાં આવે છે તેના તમામ ભય આપ નાચ કરી
દો છો. ગ્રભુ! અમારી બેદ-બુદ્ધિને લીધે અમે જગ્નમ-મૃત્યુરૂપ
સંસારના ચકરાવાથી ભયભીત થઈને આપના શરણમાં આવ્યા
છીએ. ॥ ૨૫ ॥ ભગવનુ! મોટા ભાગના જીવો એવાં સકામ
અને નિષિદ્ધ કર્મોમાં ફસાયેલા છે કે તે આપના જણાવેલા
પોતાના પરમ કલ્યાણકારી કર્મથી અને આપની ઉપાસનાથી
વિમુખ થઈ ગયા છે અને પોતાના જીવન અને જીવનસંબંધી
આશા-અભિલાષાઓના ભ્રમમાં ભટકી રહ્યા છે. પરંતુ આપ
અતિ બળવાન છો. આપ કાળરૂપે હંમેશાં સાવધાન રહીને તેમની
આશા-અભિલાષાઓનો મૂળ સાથે નાશ કરી નાખો છો. અમે
આપના તે કાળરૂપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૨૬ ॥ આપ
સ્વયં જગદીશર છો અને આપે જગતમાં પોતાના જ્ઞાન, બળ
વગેરે અંશો સાથે એટલા માટે અવતાર ગ્રહણ કર્યો છે કે, સંતોની
રક્ષા કરી દુષ્ટોને દંડ આપી શકો. આવી સ્થિતિમાં પ્રભુ! જરાસંધ
વગેરે કોઈ બીજા રાજાઓ આપની ઈચ્છા અને આશાથી,
વિપરીત અમને કઈ રીતે કષ્ટ આપી રહ્યા છે, એ વાત અમારી
સમજમાં આવતી નથી. જો એમ કહેવામાં આવે કે જરાસંધ
અમને કષ્ટ આપતો નથી, તેના ઇપે અમારાં અશુભ કર્મો જ અમને
દુઃખ આપી રહ્યાં છે, તો એ પણ બરાબર નથી: કેમકે, જ્યારે
અમે લોકો આપના પોતાના છીએ ત્યારે અમારાં દુષ્કર્મો અમને
ફળ આપવા કઈ રીતે સમર્થ થઈ શકે? તેથી આપ કૃપા કરીને
અવશ્ય અમને આ દુઃખમાંથી મુક્તા કરો. ॥ ૨૭ ॥ ગ્રભુ! અમે
જાણીએ છીએ કે, રાજાનું સુખ પ્રારબ્ધને આધીન અને
વિષયસાધ્ય છે અને સાચું કહીએ તો આ સુખ સ્વખ-સુખ જેવું
અત્યંત તુચ્છ અને અસત છે. સાથે-સાથે તે સુખને બોગવનાર
આ શરીર પણ એક રીતે મુડદા જેવું જ છે અને આની પાછળ
હંમેશાં સેકડો મકારના ભય જોડાયેલા છે. પરંતુ અમે તો આના
દ્વારા જ જગતના અનેક ભાર ઉપાડીને ફરીએ છીએ અને એ

૧. નવિરોધજમ् । ૨. કર્મએષ્યઃ ।

ततो भवान् प्रणातशोकहराऽप्रियुग्मो
बद्धान् वियुडक्षव मगधाक्षयकर्मपाशात् ।
यो भूभुज्ञेऽयुतमतज्जवीर्यमेको
बिभृद् रुरोध भवने भृगरातिवावीः ॥ २९॥

यो वै त्या द्विनवकृत्व उदात्यक
भग्नो भृषे खलु भवत्तमनन्तवीर्यम् ।
जित्वा नृलोकनिरतं सकृदूढदर्पो
युधमत्रज्ञा रूजति नोऽजित तद् विधिः ॥ ३०॥

दृष्ट उवाच

इति भागधसंरुद्धा भवदर्शनकाङ्क्षिणः ।
प्रपत्नाः पादमूलं ते दीनानां शं विधीयताम् ॥ ३१॥

श्रीशुक उवाच

राजहृते भृवत्येवं देवर्षिः परमद्युतिः ।
बिभृत् पिङ्गजटाभारं प्रादुरासीद् यथा रविः ॥ ३२॥

तं हेष्वा भगवान् कृष्णः सर्वलोकेश्वरेश्वरः ।
ववन्द उत्तितः शीर्षां ससम्यः सानुगो मुदा ॥ ३३॥

समाजयित्वा विधिवत् कृतासनपरिग्रहम् ।
भभाषे सूनृतैर्वाक्यैः श्रद्धया तर्पयन् मुनिम् ॥ ३४॥

अपि स्विद्व लोकानां त्रयाणामकुतोभयम् ।
ननु भूयान् भगवतो लोकान् पर्यटतो गुणः ॥ ३५॥

न तिं तेऽविदितं डिन्यलोकेश्वीश्वरकर्तुषु ।
अथ पृथग्महे युभान् पादवानां चिकिर्षितम् ॥ ३६॥

ज करक्ष छे के अमे अंतःकरक्षना निष्ठामभाव अने निःसंग स्थितिथी प्राप्त थनारा आत्मसुखनो परित्याग करी दीधो छे. खरेखर अमे बहु अक्षानी छीअे अने आपनी मायाथी मोहित थह दीन बनीने हुःओ भोगवी रक्षां छीअे. ॥ २८ ॥

२९ भगवन्! आपनां चरणकमण शरणागत पुरुषोना तमाम शोक-मोहने न रह करवावाणा छे. तेथी आप ज अमने जरासंघर्षपी कर्मोना बंधनथी छोडावो. प्रभु! ते अेकलो ज दशहजार छाथीओनी शक्ति परावे छे अने अमने बधाने ए रीते बंदी बनावी राख्या छे, जेम सिंह वेटांओने घेरी राखे. ॥ २९ ॥ चकपाणि! आपे अद्वार वधत जरासंघ सावे पुरु अने सत्तर वार तेनु मान-मर्दन करीने तेने छोडी दीधो. परंतु एक वार तेहो आपने छती लीधा. अमे जाणीअे छीअे के, आपनी शक्ति, आपनु बण-पराक्रम अनंत छे. छतां पक्ष मनुष्य जेवुं आचरण करता रहीने आपे हारी जवानो अलिनय कर्यो हतो. परंतु आना कारणे तेनो अहंकार वधी गयो छे. हे अज्ञता! हवे ते अमे आपना लक्ष छीअे, ऐवुं जाणीने अमने वधारे सतावे छे. अमे आपनी प्रजा छीअे. हवे आपनी जेवी इच्छा होय तेम करो. ॥ ३० ॥

दृष्टे कर्मुं - भगवन्! जरासंघना बंदी राजाओअे आ प्रमाणे आपने प्रार्थना करी छे. तेओ आपनां चरणकमणोना शरणमां छे अने आपनां दर्शन ईच्छे छे. आप कृपा करीने ते दीनराजाओनुं कल्याण करो. ॥ ३१ ॥

श्रीशुकदेवत्तु कहे छे - परीक्षित! राजाओनो दृष्ट आ प्रमाणे कही ज रहो हतो के परम तेजस्वी देवर्षि नारदज्ञ त्यां आवी पहांच्या. तेमना मस्तक पर चणकती सोनेरी जटा हती. तेमने जोहीने ऐवुं लागतुं हतुं के जाणे साक्षात् भगवान् सूर्यनारायण पधार्या छे. ॥ ३२ ॥ भ्रमा पगेरे समस्त लोकपालोना एकमात्र स्वामी भगवान् श्रीकृष्ण तेमने जोतां ज सभासदी अने सेवको साथे आनंदित थहीने उभा थह गया अने मस्तक नमावीने तेमनी वंदना करवा लाग्या. ॥ ३३ ॥ देवर्षि नारदज्ञ आसननो रवीकार करीने जेसी गया त्यारे भगवाने तेमनी विधिपूर्वक पूजा करी अने पोतानी श्रद्धाथी तेमने संतुष्ट करीने मधुरवाणीथी भोत्या-॥ ३४ ॥ 'देवर्षि! अत्यारे त्रिशे लोकमां कुशण-मंगण तो छे ने? आप त्रिशे लोकमां विचरण करता रहो छो, अमने ए बहु मोटो लाल छे के, धेर बेठां भधाना समाचार मणी जाय छे. ॥ ३५ ॥ ईश्वर हारा रचायेला त्रिशे लोकमां ऐवुं कोही रहस्य नथी, जेने आप जाणता न हो. तेथी अमे आपनी पासेथी ए जाणवा माणीअे छीअे के, युषिष्ठिर पगेरे पांडवो आ समये शुं करवा ईच्छे छे? ॥ ३६ ॥

श्रीनारद उवाच

देह मया ते बहुशो दुरत्यया
माया विस्मो विश्वसृजश्च मायिनः ।
भूतेषु भूमंश्चरतः स्वशक्तिभि-
र्वलेरिव च्छश्चरुयो न मेऽनुतम् ॥ ३७ ॥

तवेहितं क्रोडहति साधु वेदितुं
स्वमाययेहं सृजतो नियच्छितः ।
यद् विद्यमानात्मतयाऽवभासते
तस्मै नमस्ते स्वविलक्षणात्मने ॥ ३८ ॥

ज्ञवस्य यः संसरतो विमोक्षणं
न ज्ञानतोऽनर्थवहुच्छरीरतः ।
लीलावतारैः स्वयशःप्रदीपकं
प्राज्ञवालयत् त्वा तमहं प्रपद्ये ॥ ३९ ॥

अथाप्याश्रावये भ्रह्म नरलोकविद्यम्भनम् ।
राज्ञः पैतृष्यसेयस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम् ॥ ४० ॥

यक्ष्यति त्वां मधेन्द्रेण राजसूयेन पाण्डवः ।
पारमेष्ठयकामो नृपतिस्तद्भवाननुमोदताम् ॥ ४१ ॥

तस्मिन् देव कुतुवरे भवन्तं वै सुरादयः ।
ठिदक्षवः समेष्यन्ति राजानश्च यशस्विनः ॥ ४२ ॥

श्रवणात् दीर्तनाद् ध्यानात् पूयन्तेवसायिनः ।
तत् भ्रह्मयस्येश किमुतेक्षाभिभर्षिनः ॥ ४३ ॥

यस्यामलं दिवि यशः प्रथितं रसायां
भूमौ च ते भुवनमङ्गलं दिवितानम् ।
मन्दाकिनीति दिवि भोगवतीति चाधो
गद्येति चेह चरणाभ्यु पुनाति विश्वम् ॥ ४४ ॥

देवर्षि नारदश्च ए कहुं – सर्वव्यापक अनंत! आप विश्वना निर्माता छो अने ऐटला मोटा मायावी छो के, मोटा-मोटा मायावी भ्रह्माश्च वगेरे आपनी मायाने समश्च शक्ता नथी! प्रभु! आप सर्वना घट-घटमां पोतानी अचिन्त्यशक्तिश्च व्याप छो – भराबर ए ज रीते के जेम अज्ञि लाकडामां व्याप छो. लोकेनी दृष्टि सत्त्व वगेरे गुणोमां ज अटकेली रहे छे, तेथी तेओ आपने नथी जोई शक्ता. मैं एक ज वार नहि, अनेकवार आपनी माया जोई छे. तेथी आप आ प्रभाषो अज्ञाह्या थहुने पांडवोना समाचार पूछो छो ऐमां मने कोई आश्वर्य थतुं नथी. ॥ ३७ ॥ भगवन्! आप पोतानी मायाथी ज आ जगतनी रचना अने संहार करो छो, अने आपनी मायाने लीपे ज आ जगत असत्य होवा छिं सत्य भासे छे. आप क्यारे शुं करवा ईच्छो छो, ए वात सारी पेठे कोशा समश्च शके छे? आपनुं स्वत्रूप सर्वथा अचिन्त्य छे. हुं तो मात्र आपने वारंवार नमस्कार करुं छुं. ॥ ३८ ॥ शरीर अने तेनी साथे संबंध राखवावाणी वासनाओमां इसाईने ज्ञव जन्म-मृत्युना चक्रवामां भटकतो रहे छे तथा ते ज्ञानतो नथी के, ‘हुं आ शरीरथी कई रीते मुक्त थहु शकुं छुं.’ वास्तवमां तेना कल्याण माटे आप अनेक प्रकारना लीला-अवतारो श्रहज्ञ करीने पोतानी पवित्र दीर्तिरुपी दीपक प्रज्ञवलित करी दो छो, जेना आधारे ते आ अनर्थकारी संसारथी मुक्त थहु शके. तेथी हुं आपना शरणमां छुं. ॥ ३९ ॥ प्रभु! आप स्वयं परब्रह्म छो. तो पश्च मनुष्य जेवी लीलानुं नाटक करता रहीने मने पृष्ठी रह्या छो. तेथी आपना कोईना दीकरा-भाई अने प्रेमी भक्ता पुष्पिच्छिर शुं करवा ईच्छे छे, ए वात हुं तमने कहुं छुं. ॥ ४० ॥ ऐमां शंका नथी के, भ्रह्मलोकमां जे लोग ग्राप्त थहु शके छे, ते राजा पुष्पिच्छिरने अहीं ज ग्राप्त छे. तेमने कोई वस्तुनी कामना नथी. तेम छिं तेओ श्रेष्ठ अवा राजसूय पक्ष द्वारा आपनी प्राप्ति माटे आपनी आराधना करवा ईच्छे छे. आप हुपा करीने तेमनी आ अलिलाषानुं अनुमोदन करो. ॥ ४१ ॥ भगवन्! ते श्रेष्ठपक्षमां आपनां दर्शन करवा माटे मोटा-मोटा देवताओ अने यशस्वी राजाओ आवशे. ॥ ४२ ॥ प्रभु! आप स्वयं विश्वानानंदधन भ्रह्म छो. आपना श्रवण, दीर्तन अने ध्यानमात्रथी चांडाणो पश्च पवित्र थहु जाय छे. पृष्ठी जेने आपनां दर्शन अने स्पर्श मणे छे, तेमना माटे तो कहेवानुं ज शुं छे? ॥ ४३ ॥ त्रिभुवन-मंगल! आपनी निर्मल दीर्ति समस्त दिशाओं तथा स्वर्ग, पृथ्वी पातालमां पक्ष छवाई रही छे; भराबर ते ज ग्रभाषो जेम आपना चरणामृतनी धारा स्वर्गमां मंदाकिनी, पातालमां भोगवती अने मृत्युलोकमां गंगाना नामथी प्रवाहित थहुने संपूर्ण विश्वने पवित्र करी रही छे. ॥ ४४ ॥

श्रीशुक उवाच

तत्र तेष्यात्मपक्षेष्यगृह्णत्सु विजिगीषया ।
वाचःपेशैः स्मयन् भूत्यमुद्भवं प्राप्त केशवः ॥ ४५ ॥

श्रीभगवानुवाच

तं हि नः परमं चक्षुः सुहन्मन्त्रार्थतत्त्ववित् ।
तथात्र भूत्यनुष्ठेयं श्रद्धमः कुरवाम तत् ॥ ४६ ॥

ईत्युपामन्त्रितो भर्ता सर्वशेनापि मुञ्चवत् ।
निदेशं शिरसाऽधाय उद्भवः प्रत्यभाषत ॥ ४७ ॥

श्रीशुकेदवल्ल कहे छे – परीक्षित! सबामां जेटला पादवो बेढा छता, तेओ ए वात माटे अत्यंत उत्साहित थहि रक्षा छता के, प्रथम जरासंध उपर चढाई करीने तेने छती लेवो. तेथी तेमने नारदज्ञनी वात गमी गर्छ. त्यारे ब्रह्मा वगेरेना शासक भगवान श्रीकृष्णो सहेज हसीने भडु ज मधुरवाणीमां उद्भवल्लने कहु – ॥ ४५ ॥

भगवान श्रीकृष्णो कहु – ‘उद्भव! तमे मारा हितेखी सुहृद छो. शुभ संभति आपवावाणा अने कार्यना तत्वने सारी रीते समझो छो, तेथी अमे तमने अमारं उत्तम नेत्र मानीअे छीअे. हवे तमे ज कहो के, आ विषयमां आपणे शु करवु जोईअे. तमारी वातमां अमने श्रद्धा छे. तेथी हवे तमारी सलाह प्रभाणो ज काम करीशु. ॥ ४६ ॥ ज्यारे उद्भवल्ल जोयुं के, भगवान श्रीकृष्णा सर्वशे होवा छतां पक्ष अज्ञात्यानी जेम सलाह पूछी रक्षा छे, त्यारे तेओ तेमनी आज्ञा माथे चढावीने बोल्या. ॥ ४७ ॥

—★—

इति^१ श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे उत्तरार्थं भगवद्यानविचारे
सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

दसमा स्कंधना उत्तरार्थ-अंतर्गत सितेरमो अध्याय समाप्त.

—★—

अेकोतेरमो अध्याय

श्रीकृष्ण भगवाननुं ईन्द्रप्रस्थं पधारवुं

श्रीशुक उवाच

ईत्युदीरितमाकृष्य देवर्षेऽरुद्धवोऽप्रवीत् ।
सम्यानां मतमाशाय कृष्णस्य च महामतिः ॥ १ ॥

उद्भव उवाच

यहुक्तमृषिणा देव साचिव्यं यक्ष्यतस्त्वया ।
कार्यं ऐतृष्यसेयस्य रक्षा च शरणैषिणाम् ॥ २ ॥

पाष्टव्यं शरणसूपेन दिक्यकृष्यिना विभो ।
अतो जरासुतज्य उभयार्थो मतो मम ॥ ३ ॥

श्रीशुकेदवल्ल कहे छे – परीक्षित! भगवान श्रीकृष्णानां वचन सांबणीने महामति उद्भवल्ल देवर्षि नारद, सभासदो अने भगवान श्रीकृष्णाना मत पर विचार कर्या अने पक्षी तेमझो कहु – ॥ १ ॥

उद्भवल्ल देवर्षि नारदज्ञनी आपने अेवी सलाह आपी छे के, शोईना दीकरा-भाई पांडवोना राजसूययज्ञमां पपारीने तेमने मदद करवी जोईअे. तेमनुं आ सूचन बराबर ज छे अने साथे-साथे शरणागतोनी रक्षा करवी अे आपणुं कर्तव्य छे. ॥ २ ॥ प्रभु! ज्यारे आपणे आ दिल्लिअे विचार करीअे छीअे के राजसूययज्ञ ते ज करी शके छे, जे दशे दिशाओं पर विजय ग्राप्त करी ले, त्यारे आपणे अे निर्णय कोई पक्षा ग्रकारना संशय विना करीअे छीअे के पांडवोनो पक्ष अने शरणागतोनी रक्षा – आम बनो हेतु माटे जरासंधने छतवो जडरी छे. ॥ ३ ॥

१. मार्गीन मतमां अहीं अध्याय समाप्त थतो नहीं अने आगणाना अध्यायना वीसमा श्लोकना पूर्वीं सुधीनो पाठ खंडित छे.

અસ્માં ચ મહાનરો હેતેનેવ ભવિષ્યતિ ।
યશશ્વ તવ ગોવિન્દ રાજો બદ્ધાનુ વિમુચ્યત: ॥ ૪ ॥

સ વૈ દુર્વિષઠો રાજા નાગાયુતસમો બહે ।
બલિનામપિ ચાન્યેષાં ભીમં સુમબલં વિના ॥ ૫ ॥

દૈરથે સ તુ જેતવ્યો મા શતાકૌહિણીયુત: ।
ભ્રમણ્યોડભ્રમિતો વિપ્રેન્ન પ્રત્યાઘ્યાતિ કર્હિચિત્ત ॥ ૬ ॥

ભ્રમવેષધરો ગત્વા તં ભિક્ષેત વૃકોદર: ।
હનિષ્યતિ ન સન્દેહો દૈરથે તવ સત્ત્રિધૌ ॥ ૭ ॥

નિમિત્તં પરમીશસ્ય વિશ્વસર્ગનિરોધયો: ।
હિરણ્યગર્ભ: શર્વશ્વ કાલસ્યારૂપિણાસ્તવ ॥ ૮ ॥

ગાયન્તિ તે વિશાદકર્મ ગૃહેષુ દેવ્યો
રાજાં સ્વશત્રુવધમાત્મવિમોક્ષાં ચ ।
ગોધ્યશ્વ કુર્જરપતેર્જનકાત્મજ્ઞાયા:
પિત્રોશ્વ લભ્યશરણા મુનયો વયં ચ ॥ ૯ ॥

જરાસંખ્યવધ: કૃષ્ણ ભૂર્યથાયોપકલ્પતે ।
પ્રાય: પાકવિપાકેન તવ ચાભિમત: કતુ: ॥ ૧૦ ॥

શ્રીશ્રુક ઉવાચ

ઈત્યુદ્ધવવચો રાજનુ સર્વતોમદમચ્યુતમ् ।
દેવાર્થિપ્રદુદ્ધાશ્ચ કૃષ્ણશ્વ પ્રત્યપૂજયનુ ॥ ૧૧ ॥

અથાહિશત્તુ પ્રયાણાય ભગવાનુ દેવકીસુત: ।
ભૂત્યાનુ દારુક્ષેપ્તાદીનનુજ્ઞાય ગુરુનુ વિભુ: ॥ ૧૨ ॥

નિર્ગમયાવરોધાનુ સ્વાનુ સસુતાનુ સપરિચ્છદાનુ ।
સર્જાધામનુજ્ઞાય યદુરાજં ચ શત્રુહનુ ।
સૂતોપનીતં સ્વરથમારુહદુ ગરુડધ્યજમુ ॥ ૧૩ ॥

પ્રભુ! માત્ર જરાસંધને જીતી લેવાથી જ આપણો
મહાનુ ઉદેશ સફળ થઈ જશે, સાથે-સાથે તેના દ્વારા બંદી
બનાવેલા રાજાઓની મુક્તિ અને તેના કારણે આપને સુધ્યશ
પ્રાપ્ત થશે. ॥ ૪ ॥ રાજા જરાસંધ મોટા-મોટા રાજાઓમાં
પણ દાંત ખાતા કરી દે છે; કેમકે, દશ હજાર હાથીઓનું
તેનામાં બળ છે. તેને જો હરાવી શકે તો માત્ર ભીમસેન
જ. કેમકે, તેઓ પણ તેના જેવા જ બળવાન છે. ॥ ૫ ॥ તેને
દુદ્ધ્યુદ્ધમાં એક વીર જીતી લે, એ જ બધાથી ઉત્તમ છે. સો
અક્ષૌહિણી સેના લઈને તે જ્યારે યુદ્ધ માટે ઊભો થશે, ત્યારે
તેને જીતવો સરળ નહીં થાય. જરાસંધ બહુ મોટો બ્રાહ્મણ-
ભક્ત છે. જો બ્રાહ્મણો તેની પાસેથી કોઈ વાતની યાચના
કરે તો તે બ્રાહ્મણોની ઈચ્છા અવશ્ય પૂરી કરે છે. ॥ ૬ ॥
તેથી ભીમસેન બ્રાહ્મણના વેશમાં જઈને તેની પાસે યુદ્ધની
લિક્ષા મારો. ભગવનુ! એમા શંકા નથી કે, જો આપની
ઉપસ્થિતિમાં ભીમસેન અને જરાસંધનું દુદ્ધ્યુદ્ધ થાય, તો
ભીમસેન તેને મારી નાંખશે. ॥ ૭ ॥ પ્રભુ! આપ સર્વશક્તિમાન,
ઉપરાહિત કાલસ્વરૂપ છો. વિશ્વની સુષ્ટિ અને પ્રલય આપની
જ શક્તિથી થાય છે. બ્રલા અને શંકર તો તેમાં નિમિત્તમાત્ર
છે. (આ પ્રમાણે જરાસંધનો વધ આપની શક્તિથી જ થશે,
ભીમસેન તો માત્ર તેમાં નિમિત્ત બનશે.) ॥ ૮ ॥ જ્યારે આ
રીતે આપ જરાસંધનો વધ કરી નાખશો, ત્યારે કેદમાં પડેલા
રાજાઓની રાણીઓ, તેમના મહેલોમાં આપની વિશુદ્ધ
લીલાનું ગાન કરશે કે, આપે તેમના શત્રુનો નાશ કરી દીધો
અને તેમના પતિઓને છોડાવી દીધા. બરાબર તે જ પ્રમાણે
જેમ ગોપીઓ શંખચૂડથી છોડાવવાની લીલાનું આપના
શરણાગત મુનિલોકો ગજેન્દ્રની તથા રાવણ પાસેથી
જનકીણની મુક્તિની લીલાનું તથા અમે લોકો આપના
માતા-પિતાને કંસના કારાગારમાંથી છોડાવવાની લીલાનું
ગાન કરીએ છીએ. ॥ ૯ ॥ તેથી હે પ્રભુ! જરાસંધનો વધ
અનેક પ્રયોજનો સિદ્ધ કરી દેશો. બંદી રાજાઓના પુણ્ય-
પરિણામથી અથવા જરાસંધના પાપ-પરિણામથી
સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ! આપ પણ અત્યારે રાજસૂય યજા
થાય તેવું ઈચ્છા છો. (તેથી આપ પ્રથમ ત્યાં પથારો.) ॥ ૧૦ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! ઉદ્ધવજની આ
સલાહ બધી રીતે ડિતકર અને નિર્દ્દીપ હતી. દેવર્થિ નારદ,
પાદવોના વડીલ-વૃદ્ધો અને સ્વર્ણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પણ
તેમની વાતનું સમર્થન કર્યું. ॥ ૧૧ ॥ હવે અંતર્યામી ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણો વસુદેવજી વગેરે ગુરુજનોની અનુમતિ લઈને દારુક,
જેત્ર વગેરે સેવકોને ઈન્દ્રપ્રસ્થ જવાની તૈયારી કરવાની આજા
કરી. ॥ ૧૨ ॥ ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પાદવપતિ
ઉશ્રેન અને બલરામની આજા લઈને પરિવાર સાથે
રાણીઓ અને તેમના બધા રસાલાને આગળ રવાના કરીને
પછી દારુકે લાવેલા ગરુડધ્યજ રથમાં બેઠા. ॥ ૧૩ ॥

ततो रथद्विपभटसाहिनायकैः
करालया परिवृत् आत्मसेनया ।
भृदज्जभेर्यानकशङ्गोमुजैः
प्रधोपघोषितकुलो निराकमत् ॥ १४ ॥

नृवाञ्जिकांचनशिबिकाभिरच्युतं
सहात्मजाः पतिमनु सुव्रता ययुः ।
वराभ्यराभरणविलेपनश्चजः
सुसंवृता नृभिरसियर्मपाणिभिः ॥ १५ ॥

नरोष्ट्रगोमहिषभराश्चतर्थनः-
करेषुभिः परिज्ञनवारयोषितः ।
स्वलङ्कुताः कटकुटिकभ्यलाभरा-
द्युपस्करा ययुरवियुक्त्य सर्वतः ॥ १६ ॥

बलं बृहदध्यजपटछत्रयामरै-
र्वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः ।
दिवांशुभिस्तुमुलरवं बभौ रवे-
र्घथार्षीवः क्षुभितिभिजिलोर्भिभिः ॥ १७ ॥

अथो मुनिर्घटुपतिना समाजितः
प्रशम्य तं हृषि विद्युपद् विषायसा ।
निशम्य तद्व्यवसितमाहतार्हेषु
मुकुन्दसार्दर्शननिर्वृतेन्द्रियः ॥ १८ ॥

राजदूतमुवाचेदं भगवान् प्रीष्यन् गिरा ।
मा भैरव दूत भद्रं वो धातयिष्यामि मागधम् ॥ १९ ॥

ईत्युक्तः प्रस्थितो दूतो यथावहवहस्तुपान् ।
तेऽपि सन्दर्शनं शौरेः प्रत्येकन् पन्मुक्तवः ॥ २० ॥

आनन्दसोलीरमहुस्तीत्वा विनशनं हरिः ।
गिरीन् नदीरतीयाय पुरग्रामव्रजकरान् ॥ २१ ॥

त्यार पछी रथ, हाथी, घोडेसवारो अने पायदणनी भहु मोटी
सेना साथे तेमणे प्रस्थान कर्यु, तेमनी विद्याय वेणाए मृदंग,
नगारां, ढोल, शंख अने शृंगवाद्योना मोटा धनियी दशे
दिशाओ गृज्ज उठी ॥ १४ ॥ सतीशिरोमणि रक्षितीज
वगेरे हजारो श्रीकृष्णनी पत्नीओ पोतानां संतानो साथे
सुंदर-सुंदर वल्लभूषण, चंदन, अंगशरण अने पुण्योना हार
वगेरेथी सज्ज-धज्जने डोलीओ, रथ अने सोनानी
पालभीओमां बेसीने पोताना पतिदेव भगवान श्रीकृष्णनी
साथे चाली, पायदण सैनिको हाथमां ढाल-तलवार लઈने
तेमनी रक्षा करता रहीने चालता हता ॥ १५ ॥ ऐ ज
प्रभाणे सेवकोनी लत्रीओ अने वारांगनाओ सारी पेठे शृंगार
सज्जने साढीओना तंभुओ तथा कमणा वगेरे वस्त्रोऽपी
सरसामानने गाडांओ उपर बांधीने उंटो, बणदो, पाडा,
गधिडां, खच्चरो तेमज्ज हाथीओनां वाहनो पर बेसीने चालवा
लागी ॥ १६ ॥ जेम मगरमज्ज अने तरंगो उछलवाथी
क्षुब्ध समुद्र शोभे छ, बराबर ते ज प्रभाणे अत्यंत
घोषाटवाणु ते सैन्य, मोटी धजाओ, छत्रो, चामरो, उत्तम
आयुधो, अलंकारो, मुगटो तथा बज्जरोथी तथा दिवसे तेना
पर पडतां सूर्यनां किरणोथी प्रकाशित थही रहेली भगवान
श्रीकृष्णनी सेना अत्यंत शोभी उठी ॥ १७ ॥ देवर्षि
नारदज्ज भगवान श्रीकृष्ण द्वारा सम्मानित थहीने अने
तेमना निश्चयने सांबणीने बहु प्रसन्न थया, भगवाननां
दर्शनथी तेमनु दृष्टय अने बधी ईन्द्रियो परमानंदमां भग्न
थही गही, विद्याय वजते भगवान श्रीकृष्णे तेमनु अनेक
प्रकारनी सामग्रीओथी पूजन कर्यु, हवे देवर्षि नारदज्जने
तेमने भनमां ज प्रशाम कर्या अने तेमना दिव्य विग्रहने
हृष्टयमां धारण करीने आकाशगार्जे प्रस्थान कर्यु ॥ १८ ॥
त्यार पछी भगवान श्रीकृष्णे जरासंधना बंदी राजाओना
दृतने भधुर वाणीथी आश्चासन आपतां कहु - 'दृत! तमे
तमारा राजाओने जहीने कहेजो के - इशो नहि! तमारु
कल्याण थाओ, हु जरासंधने मरावी नाभीश.' ॥ १९ ॥
भगवाननी आवी आज्ञा लઈने ते दृत गिरिक्रज चाल्यो
गयो अने राजाओने भगवान श्रीकृष्णनो संदेशो यथावत्
कही संबणाव्यो, ते राजाओ पक्ष कारागृहमांथी छुटवा माटे
भगवानना शीघ्र आगमननी राह जोवा लाग्या ॥ २० ॥

परीक्षिता हवे भगवान श्रीकृष्ण आनर्त, सौवीर, मरु,
कुरुक्षेत्र अने तेनी वच्चे आवतां पर्वतो, नदीओ, नगरो,
गामडाओ, आहीरोनी वस्तीओ तथा खाक्षोने पार करता
रहीने आगण वधवा लाग्या ॥ २१ ॥

તતો દંધદતીં તીર્ત્વાં મુકુન્દોઽથ સરસ્વતીમ् ।
પત્રાલાનથ મત્સ્યાંશ શક્પ્રસ્થમથાગમત् ॥ ૨૨ ॥

તમુપાગતમાકષ્ય પ્રીતો દુર્દીનં નૃણામ् ।
અજાતશત્રુનિરગાત્ સોપાધ્યાય; સુહૃદ્વૃત: ॥ ૨૩ ॥

ગીતવાદિત્રઘોષેણ બ્રહ્મઘોષેણ ભૂયસા ।
અભ્યયાત્ સ હષીકેશં પ્રાણા: પ્રાણમિવાદત: ॥ ૨૪ ॥

દષ્ટવા વિક્ષિલશહદય: કૃષ્ણાં સ્નેહેન પાષઢવ: ।
ચિરાદ દષ્ટ પ્રિયતમં સર્વજેઽથ પુન: પુન: ॥ ૨૫ ॥

દોત્ર્યા પરિષ્વજ્ય રમામલાલય
મુકુન્દગાત્ નૃપતિહીતાશુભ: ।
લેભે પરાં નિર્વિતમશ્રુલોચનો
હ્યતાનુર્વિસ્મૃતલોકવિભ્રમ: ॥ ૨૬ ॥

ત માતુલેયં પરિરભ્ય નિર્વંતો
ભીમ: સ્મયન્ પ્રેમજવાકુલેન્દ્રિય: ।
યમૌ કિરીટી ચ સુહીતમં મુદા
પ્રવૃદ્ધભાષ્યા: પરિરેલિરેડચ્યુતમ् ॥ ૨૭ ॥

અર્જુનેન પરિષ્વક્તો યમાભ્યામભિવાદિત: ।
બ્રાહ્મણોભ્યો નમસ્કૃત્ય વૃદ્ધેભ્યશ્ચ યથાર્હત: ॥ ૨૮ ॥

માનિતો^૨ માનયામાસ કુરુસુર્જ્યકૈક્યાન્ ।
સૂતમાગધગન્ધર્વા વન્દિનશ્વોપમન્ત્રિણા: ॥ ૨૯ ॥

મૃદ્જશદ્જપટહવીણાપણાવગોમુખે: ।
ભ્રામણાશારવિન્દાશં તુષ્ણવુર્નનૃતુર્જગુ: ॥ ૩૦ ॥

એવં સુહંદિ: પર્યસ્ત: પુણ્યશલોકશિખામણિઃ ।
સંસ્તુયમાનો ભગવાન્ વિવેશાલકૃતં પુરમ् ॥ ૩૧ ॥

ભગવાન મુહુર્દ રસ્તામાં દખદતી અને સરસ્વતી નદી પાર કરીને પાંચાલ અને મત્સ્ય દેશોમાં થઈ ઈન્દ્રમસ્ય પહોંચ્યા ॥ ૨૨ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન અત્યંત દુર્લભ છે. જ્યારે અજાતશત્રુ મહારાજ યુધિષ્ઠિરને એવા સમાચાર મળ્યા કે, ભગવાન પદારી ગયા છે, ત્યારે તેમનું રોમે-રોમ આનંદથી ખીલી ઊઠ્યું. તેઓ પોતાના આચાર્યો અને સ્વજન-સંબંધીઓની સાથે ભગવાનનું સામેયું કરવા નગરની બહાર આવ્યા ॥ ૨૩ ॥ મંગલ ગીતો ગવાતાં હતાં, વાજિન્નો વાગતાં હતાં, ઘણા બ્રાહ્મણો ઊંચા સ્વરે વેદમંત્રોનું ઉચ્ચારણ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે તેઓ બહુ જ આદરપૂર્વક હષિકેશ ભગવાનનું સ્વાગત કરવા માટે ચાલ્યા, જીણે ઈન્દ્રિયો મુખ્ય પ્રાણને મળના જઈ રહી હોય! ॥ ૨૪ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને જોઈને રાજા યુધિષ્ઠિરનું હદ્ય સ્નેહની અધિકતાથી ગદ્ગદ થઈ ગયું. તેમને ઘણા હિવસે પોતાના પ્રિયતમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને જોવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. તેથી તેઓ તેમને વારંવાર પોતાના હદ્યે ચાંપતા હતા ॥ ૨૫ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો શ્રીવિગ્રહ ભગવતી લક્ષ્મીજીનું પવિત્ર અને એકમાત્ર નિવાસસ્થાન છે. રાજા યુધિષ્ઠિર પોતાની બે ભૂજાઓથી તેમનું આલિંગન કરીને સમસ્ત પાપ-તાપોથી મુક્ત થઈ ગયા. તેઓ પૂર્ણરૂપે પરમાનંદના સાગરમાં ડૂબી ગયા. નેત્રોમાં આંસુ છલકાઈ આવ્યાં, અંગ-અંગ પુલિકત થઈ ગયું. તેમને આ વિશ-પ્રપંચનું સહેજ પણ સ્મારક ન રહ્યું. ॥ ૨૬ ॥ ત્યાર પછી ભીમસેને હસતાં-હસતાં પોતાના મામાના દીકરા-ભાઈ શ્રીકૃષ્ણનું આલિંગન કર્યું. આનાથી તેમને બહુ ખુશી થઈ. તે વખતે તેઓ એટલા ભાવવિલોર થઈ ગયા કે તેમને જીણે બહારની વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ. નકુલ, સહેદેવ અને અર્જુને પણ પોતાના પરમ પ્રિયતમ અને હિતેખી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું બહુ જ આનંદપૂર્વક આલિંગન પ્રાપ્ત કર્યું, ત્યારે તેમનાં નેત્રોમાં, આંસુઓની બરતી આવી ગઈ! ॥ ૨૭ ॥ અર્જુને કરી ભગવાનનું આલિંગન કર્યું, નકુલ અને સહેદેવ અભિવાદન કર્યું અને સ્વયં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો બ્રાહ્મણો અને કુરુવંશના વડીલ-વૃદ્ધોને યથાયોગ્ય નમસ્કાર કર્યો. ॥ ૨૮ ॥ કુરુ, સુરજ્ય અને કેક્ય દેશના રાજાઓએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું સન્માન કર્યું અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પણ તેમનો યથોચિત સત્કાર કર્યો. સૂત, માગધ, બંદીજન અને બ્રાહ્મણો ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તથા ગન્ધર્વો, નટો, વિદૂષકો વગેરે મૃદુંગ, શંખ, નગરાં, વીજ્ઞા, ઢોલ અને શુંગવાદો વગાડી-વગાડીને કમલનયન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પ્રસન્ન કરવા માટે નાચવા-ગાવા લાગ્યા. ॥ ૨૯-૩૦ ॥ આ પ્રમાણે પરમ યશસ્વી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાના સુહૃદ-સ્વજનો સાથે બધી રીતે સુસજ્જ ઈન્દ્રમસ્ય નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે લોકો પરસ્પર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પ્રશંસા કરતા ચાલી રહ્યા હતા. ॥ ૩૧ ॥

૧. પ્રેમજવાકુલેન્દ્રિય: । ૨. માનિતો: । ૩. વ્યવેશાલકૃતિઃ: ।

संसिक्तवर्त्म कुरिषां मदगन्धतोये-

श्वित्रध्यज्ञः कुनकतोरषापूर्णकुभैः ।

मृष्टात्मभिर्नवहुकूलविभूषणस्त्र-

गन्धैर्नृभिर्युवतिभिश्च विराजमानम् ॥ ३२ ॥

उदीमदीपबलिभिः प्रतिसद्गङ्गल-

निर्यातधूपरुचिरं विलसत्पताकम् ।

मूर्धन्यहेमकुलशै रजतोरुशृङ्गे-

र्जुष्टं ददर्श भवनैः कुरुराजधाम ॥ ३३ ॥

प्रामं निशम्य नरलोचनपानपात्र-

मौत्सुक्यविश्लयितकेशहुकूलभन्धाः ।

सधो विभूज्य गृहकर्म पतीश्च तत्पे

द्रष्टुं ययुर्युवतयः सम नरेन्द्रमार्गे ॥ ३४ ॥

तस्मिन् सुसङ्कुल ईभाश्चरथद्विपद्धिः

कृष्णं सभार्यमुपलभ्य गृहाधिरुद्धाः ।

नायो विकीर्यं कुसुमैर्भनसोपगुह्या

सुखागतं विद्धुरुत्समयवीक्षितेन ॥ ३५ ॥

त्रियः स्त्रियः पथि निरीक्ष्य मुकुर्हपती-

स्तारा पथोरुपसहाः तिमकार्यभूमिः ।

यस्यक्षुषां पुरुषमौलिरुद्धारहास-

लीलावलोक्लयोत्सवमातनोति ॥ ३६ ॥

तत्र तत्रोपसङ्गम्य पौरा मङ्गलपाण्यः ।

यकुः सप्तयां कुष्णाय श्रेष्ठोमुम्भ्या उत्तेनसः ॥ ३७ ॥

आतः पुरञ्जनैः प्रीत्या मुकुर्दः कुल्ललोयनैः ।

ससम्भासैरत्प्युपेतः प्राविशद् राजमन्तिरम् ॥ ३८ ॥

१ ईन्द्रप्रस्थ नगरना मार्गो अने शेरीओ पर मदमस्त हाथीओना मदगन्धती तथा सुगन्धित जलथी छंटकाव करवामां आव्यो हतो. रंग-बेरंगी धज्जाओ, सानेरी तोरणो, जग्धी पूर्ण सोनाना कणशो अने नाई-पोई स्वद्यु थई नवां वस्त्रो, अलंकारो, पुण्यनी माणाओ तथा चंदननां विलेपनोथी सज्ज पुरुषो तथा स्त्रीओथी नगर शोभी रख्यु हतुं. ॥ ३२ ॥ वृणी घेर-घेर प्रकाशता दीपाओथी दिवाणी जेवी शोभा देखाती हती. दरेक घरना जरुधामां सुगन्धित धूपनो नीकणी रहेलो पुमाडो बहु सुंदर लागतो हतो. बधा आवासो पर धज्जाओ इरकी रही हती तथा सुवर्णाना कणशो तथा चांदीना शिखरो जगहणी रख्या हता. भगवान् श्रीकृष्ण आ प्रकाशना महेलोथी परिपूर्ण पांडवोनी याजधानी ईन्द्रप्रस्थनगरने नीरजता रहीने आगण वधी रख्या हता. ॥ ३३ ॥ ज्यारे लीओओ सांभव्यु ते, मनुष्यनां नेत्रो माटे अत्यंत दर्शनीय भगवान् श्रीकृष्ण राजमार्ग पर आवी रख्या छे, त्यारे तेमनां दर्शननी उत्सुकताना आवेगाथी तेमना केश अने वस्त्रबंध ढीला थई गया. तेमणे घरनुं कामकाज तो छोडी ज दीधुं, परंतु शश्यामां सूतेला पोताना पतिने पश छोडीने भगवान् श्रीकृष्णनां दर्शन करवा माटे राजमार्ग पर दोडी आवी. ॥ ३४ ॥ मार्ग पर हाथी, धोडा, रथ अने पायदण्णी भीड जामी हती. ते स्त्रीओओ अटारीओ पर चढीने राणीओ सहित भगवान् श्रीकृष्णनां दर्शन कर्यां, तेमना उपर पुण्यो पधराव्यां अने मनधी ज आदिगत कर्युं तथा प्रेमाण छास्य अने स्नेहभरी दण्डिथी तेमनुं सारी पेठे स्वागत करवा लागी. ॥ ३५ ॥ नगरनी स्त्रीओ राजपथ पर चन्द्रमानी साथे शोभतां नक्षत्रो जेवी ज श्रीकृष्णनी पत्नीओने जोઈने परस्पर कहेवा लागी – ‘सभी! आ महाभाव्यशाणी राणीओओ न जाओ अेवुं कर्युं पुण्य कर्युं छे, जेना कारणो पुरुषोना मुगटमणि भगवान् श्रीकृष्ण पोताना उदार छास्य तथा विलासपूर्वक दण्डि वडे आ स्त्रीओनां नेत्रोने आनंद आऐ छे. ॥ ३६ ॥ आ रीते भगवान् श्रीकृष्ण राजमार्ग परधी जहि रख्या हता. मार्गमां अनेक जगाए भोटी संभ्यामां पवित्र पनवानो – महाजनो अने कारीगरोओ भांगलिक जामग्रीओ लही-लहीने भगवाननी पूजा-अर्चना अने स्वागत-सत्कार कर्या. ॥ ३७ ॥

अंतः पुरनी स्त्रीओ भगवान् श्रीकृष्णने जोઈने प्रेम अने आनंदमग्न थई गई. तेमणे पोतानां प्रेम-विलवण अने आनंदथी भीलेलां नेत्रो द्वारा भगवाननुं स्वागत कर्युं अने श्रीकृष्ण तेमनो स्वागत-सत्कार स्वीकारता रहीने राजमहेलमां पधार्या. ॥ ३८ ॥